

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту дер-
жавного управління Чорноморського державного
університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри
обліку і аудиту Чорноморського державного університету
імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з на-
укової роботи Академії муніципального управління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ
«Інститут економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»
Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чор-
номорського державного університету імені Петра Могили
Гайдуцький І. П., к.е.н., науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ «КПІ»
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри
Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Ака-
демії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник
освіти України
Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київ-
ського національного університету технологій та дизайну
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, за-
відуючий кафедрою політичних систем Університету імені
Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан
факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступ-
ник декану факультету політичних наук та журналістики
Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри
Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри пар-
ламентаризму та політичного менеджменту Національної
академії державного управління при президентіві України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор ка-
федри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри дер-
жавної служби Чорноморського державного університету
імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Пол-
тавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри
Дніпропетровського державного аграрного університету
Сорока С.В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого сам-
оврядування, регіонального розвитку та політичної аналі-
тики Чорноморського державного університету імені Пётра
Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат
України
Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і
технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва Украї-
ни, к.т.н., доцент
Чорна А. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів
оподаткування і підприємництва Вінницького інституту кон-
струювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 4 лютий 2018 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ЕКОНОМІКИ*

*(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 747 від 13.07.2015)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПП від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський державний університет імені
Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
державного університету імені Петра Могили 22.02.18 р.

Підписано до друку 22.02.18 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 29,8.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2202/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту дер-
жавного управління Чорноморського державного
університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри об-
ліку і аудиту Чорноморського державного університету імені
Петра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної робо-
ти, управління і педагогіки Чорноморського державного уні-
верситету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з науко-
вої роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової робо-
ти Чорноморського державного університету імені Петра Мо-
гили
Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського державно-
го університету імені Петра Могили
Горбачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії
муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, заві-
дувач кафедри політичних систем Університету імені Ада-
ма Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан фа-
культету політичних наук та журналістики Університету імені
Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник
декана факультету політичних наук та журналістики Універ-
ситету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри
місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політич-
ної аналітики Чорноморського державного університету імені
Петра Могили
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Ака-
демії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парла-
ментаризму та політичного менеджменту Національної ака-
демії державного управління при президентів України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафед-
ри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморсько-
го державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публіч-
ного управління та адміністрування Інституту підготовки
кадрів державної служби зайнятості України
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри дер-
жавної служби Чорноморського державного університету імені
Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсь-
кого університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпро-
петровського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого само-
врядування, регіонального розвитку та політичної аналітики
Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент
кафедри менеджменту Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 4 лютий 2018 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1528 від 29.12.2014)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПП від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський державний університет імені
Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
державного університету імені Петра Могили 22.02.18 р.

Підписано до друку 22.02.18 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 29,8.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2202/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 4 лютий 2018 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Г'ятницька Г. Т., Найдюк В. С.

Фінансова стійкість як базис для визначення стратегічного вектору інноваційного розвитку підприємства 7

Погріщук Г. Б.

Концептуалізація системи інноваційно-екологічного розвитку аграрного сектора економіки 17

Макаренко Ю. П., Чичмар О. Ю.

Проблеми та ризики кредитування юридичних осіб комерційними банками України 22

Панченко В. Г.

Форми прояву неопротекціонізму в політиці економічного патріотизму: аналіз сучасного досвіду розвинених країн у стимулюванні економічного зростання 27

Бабій І. В.

Формування та застосування стратегії зовнішньоекономічної діяльності в механізмі стратегічного управління машинобудівним підприємством 33

Євтушевська О. В.

Мотивація суб'єктів господарської діяльності в сучасних умовах 36

Жиленко К. М.

Гармонізація економічних інтересів ТНК в умовах економіки нового типу 39

Ходаківський В. М., Місевич М. А., Циганенко Г. В.

Аналіз стратегічних альтернатив інвестиційного забезпечення виробництва органічної продукції в сільськогосподарських підприємствах 45

Гамова О. В., Козачок І. А., Бут Т. О.

Удосконалення аудиту основних засобів на ПАТ "Державний Ощадний Банк України" 52

Колупаєв Ю. Б., Залюбовська С. С.

Механізм інформаційного забезпечення в контексті вирішення проблем розвитку фондового ринку України 62

Меліхова Т. О.

Удосконалення методів визначення економічної ефективності господарської діяльності підприємства 66

Огієнко М. М.

Система показників оцінювання людського потенціалу: регіональний аспект 72

Рогатіна Л. П.

Особливості державного регулювання економічного розвитку на мезорівні в умовах забезпечення продовольчої безпеки 77

Гуріна О. В., Нікон Д. Є., Михайлов М. С.

Секторальний аналіз активізації регіонального економічного зростання 82

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 4 лютий 2018 р.

У НОМЕРІ:

Державне управління

Дегтяр О. А., Непомнящий О. М.

Імперативи публічного характеру сучасного управління та індикатори його якості 89

Покатаєв П. С., Матвійчук О. А.

Роль державної соціальної політики у становленні інформаційного суспільства 94

Левченко Н. М., Силенко О. М., Артюх С. О.

Механізм оподаткування доходів ІТ-бізнесу та вектори його удосконалення 99

Дацій Н. В.

Особливості оцінки якості надання медичних послуг у системі охорони здоров'я України 105

Качний О. С.

Шляхи вдосконалення системи планування соціально-економічного розвитку регіонів 109

Черкаська В. В.

Сучасні особливості державного регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств 112

Миколаєць А. П.

Історичні аспекти ефективної взаємодії держави і громадянського суспільства 116

Гаврилюк А. М.

Державне управління сферою туризму в Україні в умовах глобалізації: аксіологічний підхід 119

Вилгін Є. А.

Теоретичні основи механізмів державного регулювання розвитку регіонального інвестиційно-будівельного комплексу 124

Клименко Н. Г.

Ліцензування господарської діяльності як засіб державного регулювання діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки 127

Кланца А. І.

Інтегровані фактори громадського здоров'я як структурної умови національної безпеки держави 136

Бриль П. О.

Дослідження зарубіжного досвіду публічного управління житлово-комунальним господарством 142

Сдобнова А. Г.

Професійна компетентність та професійна репутація як складові професійно-етичної культури державного службовця 147

Мазій І. В.

Удосконалення механізмів державного регулювання волонтерської діяльності 152

Гбур З. В.

Бюрократична корупція як загроза національній безпеці 156

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 4 / 2018

CONTENTS:

Economy

Piatnytska G., Naidiuk V.

FINANCIAL STABILITY AS A BASIS FOR DEFINING THE STRATEGIC VECTOR
OF THE ENTERPRISE INNOVATIVE DEVELOPMENT 7

Pogrytschuk G.

CONCEPTUALIZATION OF THE SYSTEM OF INNOVATIONAL AND ENVIRONMENTAL
DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF ECONOMY 17

Makarenko Y., Chychmar O.

THE PROBLEMS AND RISKS OF CORPORATE LENDING BY COMMERCIAL
BANKS OF UKRAINE 22

Panchenko V.

MANIFESTATIONS OF NEO-PROTECTIONISM IN THE POLICY OF ECONOMIC PATRIOTISM:
ANALYSIS OF CONTEMPORARY PRACTICES OF DEVELOPED COUNTRIES IN
STIMULATING ECONOMIC GROWTH 27

Babiy I.

FORMATION AND APPLICATION OF THE FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY STRATEGY
IN THE MECHANISM OF STRATEGIC MANAGEMENT OF ENTERPRISE MECHANISM 33

Yevtushevska O.

MOTIVATION OF ECONOMIC AGENTS UNDER MODERN CONDITION 36

Zhylenko K.

HARMONIZATION OF TNC'S ECONOMIC INTERESTS IN THE CONDITIONS
OF NEW TYPE ECONOMY 39

Khodakyvskyy V., Mysevykh M., Tsyhanenko H.

ANALYSIS OF STRATEGIC ALTERNATIVES TO INVESTMENT SUPPORT
FOR THE PRODUCTION OF ORGANIC PRODUCTS IN AGRICULTURAL ENTERPRISES 45

Gamova O., Kozachok I., But T.

IMPROVEMENT OF THE AUDIT OF FIXED ASSETS AT JSC "STATE SAVINGS
BANK OF UKRAINE" 52

Kolupayev Yu., Zalyubovskaya S.

THE MECHANISM OF INFORMATION PROVISION IN THE CONTEXT OF SOLVING PROBLEMS
OF THE UKRAINIAN STOCK MARKET DEVELOPMENT 62

Melikhova T.

THE IMPROVEMENT OF THE ECONOMIC EFFICIENCY OF THE ENTERPRISE'S ECONOMIC
ACTIVITY DETERMINING METHODS 66

Ogienko M.

THE SYSTEM OF INDICATORS FOR ASSESSMENT OF HUMAN POTENTIAL:
REGIONAL ASPECT 72

Rogatina L.

PECULIARITIES OF STATE REGULATION OF ECONOMIC DEVELOPMENT
AT THE MESO LEVEL UNDER THE CONDITIONS OF FOOD SECURITY PROVIDING 77

Gurina O., Nikon D., Myhailov M.

SECTORAL ANALYSIS OF THE ACTIVATION OF REGIONAL ECONOMIC GROWTH 82

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 4 / 2018

CONTENTS:

Public administration

Diegtiar O., Nepomniashchyi O.

THE EVOLUTION OF PROCESS-ORIENTED PERSONNEL MANAGEMENT 89

Pokatayev P., Matviichuk O.

THE ROLE OF THE STATE SOCIAL POLICY IN THE DEVELOPMENT OF INFORMATION SOCIETY 94

Levchenko N., Sylenko O., Artyukh S.

MECHANISM OF TAXATION OF IT-BUSINESS INCOME AND VECTORS OF ITS IMPROVEMENT 99

Datsii N.

FEATURES OF THE ASSESSMENT OF THE QUALITY OF MEDICAL SERVICES IN THE HEALTH CARE SYSTEM OF UKRAINE 105

Kachniy O.

WAYS TO IMPROVE THE SYSTEM OF PLANNING OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS 109

Cherkaska V.

MODERN FEATURES OF STATE REGULATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES DEVELOPMENT 112

Mikolaets A.

HISTORICAL ASPECTS OF EFFECTIVE INTERACTION OF THE STATE AND CIVIL SOCIETY 116

Havryliuk A.

PUBLIC ADMINISTRATION OF TOURISM IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION: AN AXIOLOGICAL APPROACH 119

Vilgin E.

THEORETICAL BASIS OF MECHANISMS OF STATE REGULATION OF REGIONAL INVESTMENT-BUILDING COMPLEX DEVELOPMENT 124

Klimenko N.

LICENSING OF ECONOMIC ACTIVITY AS A MEANS OF STATE REGULATION OF ACTIVITIES OF NON-STATE INSTITUTIONS IN THE FIELD OF NATIONAL SECURITY 127

Klantsa A.

INTEGRATED FACTORS OF PUBLIC HEALTH AS A STRUCTURAL CONDITION OF NATIONAL SECURITY OF THE STATE 136

Bryl P.

RESEARCH OF FOREIGN EXPERIENCE IN PUBLIC ADMINISTRATION OF HOUSING AND COMMUNAL SERVICES 142

Sdobnova A.

PROFESSIONAL COMPETENCE AND PROFESSIONAL REPUTATION AS PART OF THE PROFESSIONAL ETHICAL CULTURE OF A GOVERNMENT EMPLOYEE 147

Mazyi I.

IMPROVEMENT OF MECHANISMS OF PUBLIC REGULATION OF VOLUNTARY ACTIVITY 152

Hbur Z.

BUREAUCRATIC CORRUPTION AS A NATIONAL SECURITY THROUGH 156

УДК 658.14:658.589

Г. Т. Пятницька,
 д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту,
 Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
 В. С. Найдюк,
 Генеральний директор, ПрАТ "Компанія "Київенергохолдинг", м. Київ

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ЯК БАЗИС ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ВЕКТОРУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

G. Piatnytska,
 Doctor of Economics, Professor, Professor of Management Department,
 Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv
 V. Naidiuk,
 General Director, Kyivenergoholding, PJSC, Kyiv

FINANCIAL STABILITY AS A BASIS FOR DEFINING THE STRATEGIC VECTOR OF THE ENTERPRISE INNOVATIVE DEVELOPMENT

Визначено різновиди стратегічних векторів інноваційного розвитку залежно від зміни фінансової стійкості підприємства на ринку. Встановлено нормативні значення та бажану динаміку для показників фінансової стійкості, ділової активності та рентабельності підприємств ресторанного господарства. Обґрунтовано, що потрапляння у межі нормативних значень за показниками, що характеризують середньо- та довгострокову стійкість підприємства, дозволить йому реалізувати будь-яку стратегію інноваційного розвитку, у т.ч. впроваджувати навіть радикальні інновації. Проведено аналіз динаміки індикаторів середньострокової та довгострокової стійкості підприємств ресторанного господарства України протягом 2005–2015 рр. Запропоновано методику вибору вектора стратегічних інноваційних змін на базі даних про фінансову стійкість підприємства та його конкурентів. Представлено результати застосування цієї методики у процесі стратегічного управління розвитком підприємств ресторанного господарства.

Varieties of innovative development strategic vectors were determined according to changes of the enterprise financial stability in the market. The normative values and desirable dynamics of the catering trade enterprise indicators of financial stability, business activity and profitability are established. It is justified that falling into the limit of normative values by indicators that characterize the medium and long-term stability of an enterprise will allow it to realize any strategy of innovative development, including implementation even radical innovations. The dynamics of the catering trade enterprises medium and long-term stability indicators in Ukraine during 2005-2015 are analyzed. The method of choosing a vector of strategic innovation changes based on enterprise and its competitors financial stability data is proposed. The results of this method application in the process of the catering trade enterprise strategic management are presented.

Ключові слова: інноваційний розвиток, фінансова стійкість, ділова активність, рентабельність, підприємство, ресторанне господарство, стратегічне управління, стратегія.

Key words: innovative development, financial stability, business activity, profitability, enterprise, catering trade, strategic management, strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стратегічне управління підприємством, у т.ч. прийняття стратегічних рішень щодо його розвитку, має базуватися на даних, що характеризують, з одного боку,

його зовнішнє, а з іншого — внутрішнє середовище. Важливим елементом, що прямо впливає на вибір тієї чи іншої стратегії розвитку, потенційні можливості підприємства впроваджувати певні інновації та ефектив-

Таблиця 1. Різновиди стратегічних векторів інноваційного розвитку залежно від динаміки середньострокової та довгострокової стійкості підприємства

Символьне значення ситуації на підприємстві	Загальна характеристика ситуації з точки зору динаміки середньострокової та довгострокової стійкості підприємства	Стратегічні вектори інноваційних змін в процесі розвитку підприємства на ринку
↓⊙	Ситуація у динаміці погіршується, але індикатори середньо- та довгострокової стійкості підприємства (всі або переважна більшість) знаходяться у межах або залишаються близькими до меж їх нормативних значень	Вектор № 1: будь-які інноваційні зміни (за виключенням високо ризикових радикальних інновацій) з акцентуванням уваги на тих, що можуть стабілізувати і у стратегічній перспективі покращити фінансову стійкість, ділову активність та підвищити рівень рентабельності підприємства
↑⊙	Ситуація у динаміці покращується, але індикатори середньо- та довгострокової стійкості підприємства (всі або переважна більшість) знаходяться поза межами їх нормативних значень	Вектор № 2: пошук та впровадження інновацій, передусім, спрямованих на забезпечення середньострокової та довгострокової стійкості підприємства
↓⊕	Ситуація у динаміці погіршується й індикатори середньо- та довгострокової стійкості підприємства за останній часовий період (рік) вийшли за межі їх нормативних значень	Вектор № 3: розробка та впровадження інноваційних заходів щодо запобігання подальшому погіршенню ситуації та поверненню у фінансово стійкий стан за результатами всебічної діагностики ситуації та виявлення причин її погіршення
↑⊕	Ситуація у динаміці покращується й індикатори середньо- та довгострокової стійкості підприємства за останній часовий період (рік) стали дуже близькими чи взагалі потрапили у межі їх нормативних значень	Вектор № 4: дуже зважені інноваційні зміни, що відповідають можливостям фінансово стійкого підприємства та не призведуть до суттєвих негативних наслідків
⊕	Ситуацію можна охарактеризувати як стабільно погану (коли індикатори середньо- та довгострокової стійкості підприємства протягом останніх років віддалені від меж нормативних значень)	Вектор № 5: повна відмова від будь-яких ризикових інновацій, впровадження інновацій, що з високою ймовірністю дозволять покращити показник фінансової стійкості підприємства
⊙	Ситуацію можна охарактеризувати як стабільно добру (коли індикатори середньо- та довгострокової стійкості підприємства протягом останніх років залишаються у межах нормативних значень)	Вектор № 6: будь-які інноваційні зміни, у т.ч. впровадження радикальних інновацій з метою забезпечення стійких конкурентних переваг

Джерело: авторська розробка.

но реалізовувати на практиці інноваційні зміни, спрямовані на досягнення поставлених стратегічних цілей розвитку, є фінансова стійкість підприємства. Зміна у часі значень індикаторів середньо- та довгострокової стійкості підприємств-конкурентів обумовлює необхідність змін і у стратегічних векторах їх розвитку (особливо якщо вони прагнуть реалізувати стратегію інноваційного розвитку за будь-яких умов, тобто навіть при нестійкому фінансовому стані). У зв'язку з цим дослідження середньо- та довгострокової стійкості підприємств у межах пошуку шляхів удосконалення стратегічного управління їх інноваційним розвитком є актуальним і потребує детального вивчення у межах різних галузевих ринків та географічних зон розміщення підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Фінансова стійкість підприємств у контексті управління фінансовою безпекою та розвитком підприємств була предметом досліджень багатьох як іноземних, так і вітчизняних науковців. Ще у XX ст. вагомий внесок у вивчення цієї проблематики зробили такі науковці, як: Е. Альтман (E. Altman), В. Бівер (W. Beaver), І. Бланк, Л. Лігоненко, Р. Таффлер (R. Taffler) та інші. Серед українських наукових публікацій останніх років, що присвячені вивченню фінансової стійкості та оцінюванню фінансового потенціалу підприємств, варто виділити праці А. Поддєрьогіна та Л. Наумової [8], Г. Блакити [1], І. Приймак [9], Л. Могиліної [5] та інших. У наших попередніх дослідженнях [10] також розглядалися окремі

аспекти середньо- та довгострокової стійкості підприємств ресторанного господарства (РГ) у контексті вивчення тенденцій їх розвитку в Україні. Проте до цього часу у наукових пошуках приділялося недостатньо уваги питанню взаємозв'язку між фінансовою стійкістю підприємства та вибором вектору інноваційного розвитку для цього підприємства. Крім того, для підприємств сфери ресторанного господарства чітко не встановлені нормативні значення по ряду показників-індикаторів середньо- та довгострокової стійкості, на основі яких можна було б робити висновки щодо спроможності того чи іншого підприємства РГ впроваджувати радикальні інновації у ході реалізації стратегії свого інноваційного розвитку.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження полягає у розробці методики вибору стратегічних векторів інноваційного розвитку залежно від змін середньо- та довгострокової стійкості підприємств. Для досягнення мети поставлено такі завдання: провести аналіз динаміки індикаторів середньострокової та довгострокової стійкості підприємств РГ України; встановити нормативні значення та бажану динаміку для показників фінансової стійкості, ділової активності та рентабельності підприємств РГ; визначити різновиди стратегічних векторів інноваційного розвитку залежно від зміни фінансової стійкості підприємства на ринку. У ході дослідження будуть використані методи: статистичної обробки даних, системного аналізу, порівняння та інші.

Таблиця 2. Зміна індикаторів середньострокової та довгострокової стійкості підприємств ресторанного господарства України впродовж 2005–2010 рр.

Показники-індикатори	По всім підприємствам РГ (разом)				По малим підприємствам				По великим і середнім підприємствам			
	2005	2008	2009	2010	2005	2008	2009	2010	2005	2008	2009	2010
Коефіцієнти фінансової стійкості												
Коефіцієнт фінансового ризику	1,02	2,23	2,86	1,69	1,41	1,97	2,01	1,90	0,60	2,66	4,98	1,39
Коефіцієнт автономії	0,49	0,31	0,26	0,37	0,42	0,34	0,33	0,35	0,62	0,27	0,17	0,42
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	-0,31	-0,90	-1,05	-0,58	-0,53	-0,69	-0,80	-0,70	-0,07	-1,24	-1,68	-0,43
Коефіцієнти ділової активності												
Оборотність оборотних активів, <i>разів</i>	4,3	3,5	2,6	3,8	3,1	2,3	2,0	2,5	6,2	5,4	3,3	5,8
Період обороту оборотних активів, <i>днів</i>	84	103	138	96	117	159	178	146	58	67	110	62
Оборотність дебіторської заборгованості, <i>разів</i>	10,3	7,3	6,3	7,0	7,7	4,5	3,7	4,3	13,8	12,1	12,7	12,2
Період обороту дебіторської заборгованості, <i>днів</i>	35	50	57	51	47	80	98	83	26	30	28	30
Оборотність товарно-матеріальних запасів, <i>разів</i>	5,4	6,5	6,4	6,1	1,8	2,0	2,6	2,0	11,4	13,3	12,4	12,8
Період обороту товарно-матеріальних запасів, <i>днів</i>	67	56	56	59	202	177	139	178	32	27	29	28
Оборотність кредиторської заборгованості, <i>разів</i>	2,7	3,4	2,1	3,0	0,9	1,2	1,3	1,1	5,7	6,0	2,6	5,5
Період обороту кредиторської заборгованості, <i>днів</i>	135	105	174	120	412	297	286	327	64	60	137	66
Тривалість операційного циклу, <i>днів</i>	102	105	114	111	248	257	237	261	58	57	57	58
Тривалість фінансового циклу, <i>днів</i>	-33	0	-60	-9	-164	-40	-48	-65	-6	-3	-80	-8
Фондовіддача	1,75	2,20	1,96	2,08	1,49	1,63	1,42	1,48	2,03	2,83	2,70	2,88
Показники рентабельності												
Рентабельність (або збитковість) продажів, %	2,90	-4,12	-2,09	-0,46	-1,50	-6,13	-6,24	-4,39	6,31	-2,82	0,87	2,24
Рентабельність (або збитковість) активів за чистим прибутком, %	1,07	-10,73	-5,32	-3,88	-3,29	-10,55	-6,74	-6,24	7,52	-10,99	-3,35	-0,06
Рентабельність (або збитковість) власного капіталу за чистим прибутком, %	2,08	-29,93	-18,74	-9,91	-7,49	-28,56	-20,15	-17,04	11,96	-31,96	-15,67	-0,14

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України (зведена інформація за формою №1 "Баланс" та формою №2 "Звіт про фінансові результати") [7].

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перед початком вибору, а тим більше реалізації стратегії інноваційного розвитку, менеджери підприємства мають реально оцінювати не тільки ринкові можливості і загрози, але і зважати на внутрішній інноваційний потенціал підприємства, його фінансову стійкість, що дозволяє обґрунтовано судити про спроможність підприємства впроваджувати ті чи інші інноваційні зміни.

У процесі визначення прийнятної для підприємства стратегічного вектору інноваційного розвитку, на наш погляд, спочатку необхідно проаналізувати динаміку його індикаторів середньострокової та довгострокової стійкості. Зауважимо, що для належного інформаційного забезпечення процесу проведення вищезазначеного аналізу до системи індикаторів мають бути включені як показники фінансової стійкості, так і показники ділової активності та рентабельності. Зазначене дасть

можливість комплексно оцінити фінансову стійкість підприємства у середньо- та довгостроковій перспективі, яку для прийняття остаточного рішення щодо стратегічного вектору інноваційного розвитку підприємства варто попередньо порівняти з середньогалузевою. Останнє дозволить отримати узагальнену картину щодо економічно-фінансових переваг чи недоліків досліджуваного підприємства порівняно з іншими підприємствами-конкурентами на ринку.

Вважаємо, що при найбільш простому поділі ймовірних ситуацій, в яких може опинитися підприємство з точки зору динаміки своєї середньострокової та довгострокової стійкості, для кожної з них може бути запропонований певний вектор інноваційних змін (табл. 1).

Пропонуємо розглянути проведення аналізу фінансової стійкості підприємств з метою подальшого визначення стратегічного вектору їх інноваційного розвитку

Таблиця 3. Зміна індикаторів середньострокової та довгострокової стійкості малих підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності ресторанного господарства в Україні протягом 2013–2015 рр.*

Показники-індикатори	По малим підприємствам					З них по мікропідприємствах				
	2013	2014	2015	Абсолютне відхилення		2013	2014	2015	Абсолютне відхилення	
				2014 / 2013	2015 / 2014				2014 / 2013	2015 / 2014
Коефіцієнти фінансової стійкості										
Коефіцієнт фінансового ризику **	1,65	2,38	-	0,73	-	1,85	2,06	-	0,21	-
Коефіцієнт автономії	0,38	0,30	-0,06	-0,08	-0,36	0,35	0,33	-0,21	-0,02	-0,54
Коефіцієнт маневреності власного капіталу **	-0,59	-0,96	-	-0,37	-	-0,66	-0,93	-	-0,27	-
Коефіцієнти ділової активності										
Оборотність оборотних активів, разів	1,74	1,18	1,44	-0,56	0,26	1,04	0,75	0,96	-0,29	0,21
Період обороту оборотних активів, днів	206	305	250	99	-55	346	483	373	137	-110
Оборотність дебіторської заборгованості, разів	3,26	2,29	2,94	-0,97	0,657	1,85	1,35	1,74	-0,50	0,39
Період обороту дебіторської заборгованості, днів	111	157	122	46	-35	195	266	207	71	-59
Оборотність товарно-матеріальних запасів, разів	5,12	4,48	4,03	-0,64	-0,45	4,01	3,59	2,91	-0,42	-0,68
Період обороту товарно-матеріальних запасів, днів	70	80	89	10	9	90	100	124	10	24
Оборотність кредиторської заборгованості, разів	2,68	2,19	2,01	-0,49	-0,18	1,84	1,54	1,31	-0,30	-0,23
Період обороту кредиторської заборгованості, днів	134	165	179	31	14	196	234	275	38	41
Тривалість операційного циклу, днів	181	238	212	57	-26	285	366	331	81	-35
Тривалість фінансового циклу, днів	47	73	32	26	-41	89	132	56	43	-76
Фондовіддача	1,52	1,09	1,65	-0,43	0,56	1,09	0,72	0,96	-0,37	0,24
Показники рентабельності										
Рентабельність (або збитковість) продажів, %	-4,8	-9,2	-6,7	-4,4	2,5	-8,0	-14,0	-12,4	-6,0	1,6
Рентабельність (або збитковість) активів за чистим прибутком, %	-6,3	-26,7	-66,9	-20,4	-40,2	-7,0	-22,7	-108,5	-15,7	-85,8
Рентабельність (або збитковість) власного капіталу за чистим прибутком, % **	-16,8	-40,2	-	-23,4	-	-20,0	-33,4	-1042,7	-13,4	-1009,3

Примітки: * Розраховано за даними Державної служби статистики України [4, с. 369—378]. Дані за 2014—2015 рр. без урахування АР Крим, м. Севастополь та зони проведення антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях.

** У 2015 р. було від'ємне значення власного капіталу, що був зменшений на величину непокритого збитку збиткових підприємств РГ. У зв'язку з цим коефіцієнт ризику дуже високий, оскільки підприємства РГ працюють виключно за рахунок позичкових ресурсів. Визначення кількісних значень показників фінансового ризику, маневреності та рентабельності власного капіталу у цьому випадку недоцільне.

на прикладі підприємств сфери ресторанного господарства (РГ), що нині за КВЕД-2010 визначаються як підприємства, що здійснюють діяльність із забезпечення стравами та напоями. І спочатку проаналізуємо середньострокову та довгострокову стійкість по всій генеральній вибірці підприємств РГ України впродовж 2005—2015 рр. (табл. 2 та 3), особливо зосередившись на малих підприємствах РГ, яких за даними нашого попереднього дослідження [11] у сфері РГ України переважна більшість.

Середньострокова стійкість підприємств РГ в Україні впродовж 2005—2015 рр., як вже зазначалося в одній з наших попередніх наукових публікацій [10, с. 42—43] та показано у таблицях 2 та 3, постійно змінювалася. Про це свідчить динаміка показників періодів обороту оборотних активів, дебіторської заборгованості, товарно-матеріальних запасів, тривалості операційного циклу, тобто періоду з моменту вкладання коштів у товарні запаси до отримання виручки від їх використання для виробництва продукції РГ та її продажу тощо. При цьому сектор великого та середнього бізне-

су почував себе більш впевнено на ринку послуг РГ та ефективніше використовував свій капітал, ніж сектор малого бізнесу. Так, наприклад, період обороту товарно-матеріальних запасів у 2010 р. на великих та середніх підприємствах РГ України дорівнював 28 дням (тобто був менше місяця), тоді як на малих підприємствах РГ становив у понад 6 разів більше. Вищезазначене є свідченням того, що на великих і середніх підприємствах РГ застосовувався більш раціональний логістичний підхід до формування запасів порівняно з малими підприємствами. Тоді як керівникам малих підприємств РГ доцільно було порекомендувати вдаватися до таких інноваційних змін, які б сприяли підвищенню ефективності управління товарно-матеріальними запасами на цих підприємствах, якщо не у середньо-, то хоч би у стратегічній часовій перспективі.

Усвідомлюючи необхідність внесення коректив в управління запасами на малих підприємствах РГ, їх керівники, згідно з даними таблиці 3, вживали заходів щодо скорочення тривалості періоду обороту товарно-матеріальних запасів і у 2013 р. він вже становив 70 днів,

тобто у понад 2,5 рази був меншим, ніж у 2010 р. На жаль, внаслідок складностей економічного характеру у 2014—2015 р. цей показник знову почав збільшуватися і у 2015 р. досяг 89 діб у цілому по малим за розміром підприємствам РГ України, у т.ч. на мікропідприємствах РГ він взагалі становив 124 доби (або у майже 1,4 рази був більшим, ніж у 2013 р.).

Період обороту дебіторської заборгованості, що фактично показує наскільки днів підприємство кредитує своїх споживачів, на малих підприємствах РГ України після незначного зменшення у 2010 р. порівняно з 2009 р. збільшився до 2013 р. на 28 діб (див. табл. 2 та 3). А у 2014 р. взагалі був на рівні 157 діб. І хоча динаміка цього показника у 2015 р. для малих підприємств РГ (у т.ч. для мікропідприємств РГ) була позитивною він все ще лишається достатньо далеким від нормативного значення і перевищує його у майже 3,5 рази. Кращою, ніж на малих підприємствах РГ України, була ситуація з періодом погашення дебіторської заборгованості на середніх і великих підприємствах РГ, де цей показник впродовж 2005—2010 рр. коливався у межах 26—30 діб і не перевищував нормативного значення. Зауважимо, що тенденція до зростання періоду погашення дебіторської заборгованості може створювати загрозу фінансовій стійкості підприємств РГ і обумовлювати необхідність залучення додаткових джерел фінансування не тільки для реалізації стратегії інноваційного розвитку, а і для забезпечення нормальної операційної діяльності підприємства на ринку.

Тривалість фінансового циклу на всіх підприємствах РГ протягом 2005—2010 рр. (крім року початку розгортання економічної кризи — наприкінці 2008 р.) була від'ємною (див. табл. 2). Від'ємні значення тривалості фінансового циклу є свідченням того, що підприємства РГ у середньому отримують від клієнтів гроші раніше, ніж здійснюють платежі своїм кредиторам, тобто невчасно розраховуються з кредиторами (передусім, через брак необхідного обсягу грошових ресурсів для цього). У 2008 р., коли тривалість фінансового циклу дорівнювала нулю, на ринку послуг РГ України склалася ситуація, коли терміни надходження грошових коштів від дебіторів підприємств РГ збігалися із термінами їх повернення кредиторам, що, як наслідок, призводило до неможливості накопичення грошових коштів на рахунках підприємств.

Позитивне значення тривалості фінансового циклу, що простежувалося на малих підприємствах РГ України (у т.ч. мікропідприємствах РГ) протягом 2013—2015 рр. (див. табл. 3) виникло через значне зниження обсягів кредиторської заборгованості одночасно із зростанням дебіторської заборгованості на цих підприємствах. Внаслідок розгортання зазначеної ситуації на ринку послуг РГ України на більшості малих підприємств РГ з'явилася потреба у додатковому залученні капіталу з метою поповнення своїх оборотних коштів. Зменшення ж тривалості фінансового циклу на малих та мікропідприємствах РГ України у 2015 р. порівняно з 2014 р. на 41 та 76 діб відповідно свідчить про тенденцію до зменшення потреби цих підприємств у грошових коштах для придбання оборотних виробничих коштів і певну позитивну динаміку у їх розвитку. Таким чином, можна говорити про ознаки покращення внутрішніх можли-

востей підприємств РГ забезпечувати свій подальший розвиток (у т.ч. інноваційний).

Зміна у 2010 р. тенденції до зменшення періоду погашення кредиторської заборгованості малими підприємствами РГ України, що тривала протягом 2005—2009 рр., коли за рік цей показник збільшився у понад 1,14 рази і становив 275 діб, у ряді випадків призвела до погіршення взаємин між цими підприємствами та їх постачальниками. Проте після 2010 р., за даними табл. 2 та 3, ситуація змінилася і у 2013 р. період обороту кредиторської заборгованості на малих підприємствах РГ України був на рівні 134 діб, тобто у понад 2 рази зменшився порівняно з 2010 р. Зауважимо, що в цілому тенденція до зменшення показника періоду погашення кредиторської заборгованості є негативною, оскільки в такому випадку зменшуються можливості підприємства фінансувати власну діяльність за рахунок кредиторів. Проте і значний період погашення кредиторської заборгованості (60 діб і більше) містить у собі певні ризики, що пов'язані з погіршенням ділової репутації, застосуванням штрафних санкцій з боку держави, зменшенням продуктивності праці тощо. Тому тенденцію до збільшення періоду погашення кредиторської заборгованості на малих в цілому та мікропідприємствах РГ України протягом 2013—2015 рр., коли середньорічний темп приросту цього показника становив 15,58 % та 18,45 % відповідно та досяг у 2015 р. 179 та 275 діб, вважаємо негативною з точки зору зростання ризиків для розвитку на цих підприємствах конкурентних переваг, пов'язаних з унікальністю продуктової пропозиції, та реалізацією інноваційних змін, спрямованих на продуктову диференціацію.

Як свідчать дані таблиці 2, ситуація на великих та середніх підприємствах РГ України з показником періоду обороту кредиторської заборгованості значно кращий, ніж на малих. І хоча у 2009 р. через прояв негативних наслідків фінансової кризи, що розпочалася наприкінці 2008 р., він був на рівні 137 діб, в усі інші часові періоди протягом 2005—2010 рр. погашення кредиторської заборгованості на цих підприємствах коливалося в межах 60—66 діб.

Збільшення у 2010 р. порівняно з 2009 р. по всіх підприємствах РГ України фондовіддачі свідчить про зростання ефективності галузевого виробництва. Проте, якщо у 2008 р. (до прояву наслідків економічної кризи) малими підприємствами РГ вироблялося 1,63 одиниці продукції у розрахунку на одиницю основних засобів, то у 2009 та 2010 роках — 1,42 та 1,48 відповідно. Щодо великих і середніх підприємств РГ, то їх фондовіддача у 2010 р. порівняно з 2008 р. збільшилась на 1,8 % (див. табл. 2). У 2014 р. фондовіддача малих та мікропідприємств РГ України суттєво зменшилась порівняно з 2013 р. і дорівнювала 1,09 та 0,72 відповідно (див. табл. 3). Проте вже у 2015 р. намітилась позитивна динаміка: фондовіддача малих підприємств РГ збільшилась на 0,56, тобто ці підприємства почали виробляти 1,65 одиниць продукції (або на 0,02 більше порівняно з 2008 р.) у розрахунку на одиницю основних засобів; фондовіддача мікропідприємств РГ збільшилась на 0,24, тобто мікропідприємства РГ почали виробляти 0,96 одиниць продукції у розрахунку на одиницю основних засобів. Зауважимо, що тенденція до висхід-

ної динаміки фондівддачі є позитивною для всіх підприємств (у т.ч. і тих, що прагнуть реалізувати стратегію інноваційного розвитку).

Показник оборотності оборотних активів малих підприємств та мікропідприємств РГ України після зменшення протягом 2013—2014 рр. у 2015 р. трохи зріс, хоча і не досяг рівня 2013 р. і тим більше рівнів своїх значень протягом 2005—2010 рр. (див. табл. 2 та 3). Оборотність оборотних активів на великих та середніх за розміром підприємствах РГ України протягом 2005—2010 рр. була у 1,2—2,4 рази більшою, ніж на малих, але мала аналогічну динаміку змін. Зауважимо, що за нашими припущеннями і у 2013—2015 рр., коли Державна служба статистики України не надавала даних щодо оборотних активів великих і середніх підприємств РГ, ці тенденції збереглися.

Зниження оборотності оборотних активів веде до зростання потреби підприємств у фінансових ресурсах. А це в нинішніх умовах ведення господарської діяльності в Україні, коли доступ до дешевих фінансових ресурсів практично відсутній, призводить до збільшення фінансових витрат підприємств РГ і, як наслідок, може ускладнити реалізацію стратегії інноваційного розвитку, пов'язаної з впровадженням нової продукції у виробництво та / або технічною модернізацією підприємства. Водночас варто наголосити, що на тих підприємствах РГ, завдяки яким у 2015 р. намітилась тенденція до збільшення показника оборотності оборотних активів, відбулося вивільнення частини фінансових ресурсів. Останнє дозволяє цим підприємствам РГ не просто підтримувати наявний рівень ділової активності, а і спрямовувати вивільнені фінансові ресурси на інтенсифікацію своєї поточної діяльності. Звичайно до зазначеної інтенсифікації можна вдаватися у ході всього циклу розвитку підприємства РГ, якщо його показник оборотності оборотних активів за рік більше 3. У випадку ж, коли він менше 1, тобто період обороту оборотних активів становить більше року (як, наприклад, було на мікропідприємствах РГ України у 2014—2015 рр.), ні про яку інтенсифікацію діяльності не може йти мова. Цим підприємствам треба шукати рішення, що дозволять у перспективі підвищити оборотність їх оборотних активів. Такими рішеннями, зокрема, можуть бути рішення щодо:

- стимулювання збуту та зниження сумарних обсягів запасів готової продукції;

- зменшення суми виробничих запасів до мінімального допустимого рівня, що дозволить забезпечувати безперебійність операційної діяльності підприємства РГ;

- запровадження заходів, спрямованих на прискорення погашення дебіторської заборгованості.

Масові збиткові результати діяльності у 2014 р., передусім мікропідприємств РГ, що продовжували працювати завдяки позиченому капіталу, призвели до фактичної втрати ними власного капіталу і, як наслідок, до від'ємного підсумку у розділі I балансу малих та мікропідприємств РГ України за 2015 р. У зв'язку з цим можна зробити висновок, що в Україні в останні роки виникла ситуація, коли значна кількість підприємств РГ є, на жаль, фінансово нестійкими, оскільки їх господарська діяльність сильно залежить від зовнішніх джерел фінансування. Про це, зокрема, свідчать від'ємні зна-

чення коефіцієнтів автономії по малих та мікропідприємствах РГ України у 2015 р. Поряд з цим зазначимо, що після прояву наслідків економічної кризи у 2009 р. з 2010 р. і до 2014 р. простежувалась позитивна динаміка коефіцієнта автономії підприємств РГ України (див. табл. 2 та 3). В основному така динаміка була обумовлена збільшенням швидкості та регулярності надходження коштів у ресторанне господарство протягом 2010—2013 рр.

Аналіз зміни коефіцієнта маневреності власного капіталу (див. табл. 2 та 3) показав, що на підприємствах РГ впродовж 2005—2014 рр. власний капітал не використовувався ні для фінансування поточної діяльності, ні для капіталізації. Від'ємні значення показника коефіцієнта маневреності власного капіталу і по малим, і по середнім та великим підприємствам РГ України свідчить, що власний капітал і кошти, залучені на довгостроковій основі цими підприємствами, протягом 2005—2014 рр. були спрямовані на фінансування необоротних засобів. А тому для фінансування оборотних активів у цей період підприємствам РГ необхідно було звертатися до позичкових ресурсів. У 2015 р. ситуація взагалі загострилась, оскільки багато підприємств через тривалу збитковість фактично втратили власний капітал. Все це свідчить про зниження фінансової стійкості підприємств РГ України та необхідність пошуку таких інноваційних змін, які б дозволили їм у стратегічній перспективі збільшити частку своїх власних ресурсів.

Водночас наголосимо, що так зване "життя у борг" може бути прийнятним протягом порівняно недовгого часового періоду та виправданим лише у двох випадках: 1) для підприємств, які перебувають на етапах "народження" або "юності" своїх життєвих циклів, і очікують на загальний комерційний успіх у стратегічній перспективі та / або певний "виграш" від використання позичкових коштів внаслідок вигідного для позичальника розвитку інфляційних процесів; 2) для підприємств, які прийняли рішення продовжити свій розвиток, незважаючи на часткову (чи навіть повну) втрату власного капіталу та значні ринкові загрози, сподіваючись, що ситуація як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі через певний період часу покращиться і вони зможуть знову отримувати та збільшувати свої прибутки та стати фінансово стійкими. Вважаємо, що саме другий з перелічених вище випадків спонукав багато підприємств РГ України, що залишилися діяти на ринку протягом 2014—2016 рр., продовжити свій розвиток іноді покладаючись виключно на зовнішні джерела фінансування своєї господарської діяльності.

Важливими індикаторами економічної ефективності діяльності та можливостей подальшого розвитку підприємств РГ на ринку є показники рентабельності. Для здійснення контролю над взаємозв'язком між цінами, кількістю продукції, що реалізується, витратами виробництва та збуту продукції менеджери підприємств РГ використовують показник рентабельності продажів (від англ. return on sales (ROS)). При цьому у випадках, коли підприємства РГ вдаються до продуктових інновацій має сенс проводити аналіз рентабельності продажів по кожній інноваційній страві, що вводиться до меню. Це дає можливість зрозуміти наскільки вдалою була та чи інша продуктова інновація та наскільки позитивно вона вплинула на загальні результати діяльності

Таблиця 4. Індикатори середньострокової та довгострокової стійкості по вибірці підприємств-суб'єктів малого підприємництва ресторанного господарства України у 2014–2015 рр. *

Показники-індикатори	Підприємства-суб'єкти малого підприємництва РГ									
	№ 1		№ 2		№ 3		№ 4		№ 5	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Коефіцієнти фінансової стійкості										
Коефіцієнт фінансового ризику	2,04	1,59	10,82	8,13	0,38	1,19	45,08	5,82	312,25	15,90
Коефіцієнт автономії	0,33	0,63	0,09	0,11	0,73	0,46	0,02	0,15	0,003	0,06
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,88	0,98	-9,67	-7,03	0,89	0,84	-0,36	0,70	-7,33	-1,75
Коефіцієнти ділової активності										
Оборотність оборотних активів, <i>разів</i>	4,09	4,03	0,57	0,58	3,80	1,27	9,00	10,82	3,57	1,02
Період обороту оборотних активів, <i>днів</i>	88	89	631	618	95	284	40	33	101	353
Оборотність дебіторської заборгованості, <i>разів</i>	28,72	29,14	1,72	2,29	18,71	5,62	61,53	415,64	9,92	3,01
Період обороту дебіторської заборгованості, <i>днів</i>	13	12	209	157	19	64	6	1	36	119
Оборотність товарно-матеріальних запасів, <i>разів</i>	3,82	4,33	0,47	0,44	5,90	3,13	37,21	44,49	3,25	1,02
Період обороту товарно-матеріальних запасів, <i>днів</i>	94	83	773	812	61	115	10	8	111	353
Оборотність кредиторської заборгованості, <i>разів</i>	3,84	5,55	0,79	10,56	7,34	1,66	10,22	15,04	2,99	1,18
Період обороту кредиторської заборгованості, <i>днів</i>	94	65	458	34	49	217	35	24	120	306
Тривалість операційного циклу, <i>днів</i> **	107	96	982	969	80	179	16	9	147	472
Тривалість фінансового циклу, <i>днів</i>	13	31	524	935	31	-38	-20	-15	27	167
Фондовіддача	59,81	189,10	0,08	0,07	36,49	15,66	254,41	260,75	113,72	11,58
Показники рентабельності										
Рентабельність (або збитковість) продажів, %	10,3	5,7	47,9	43,2	-1,5	-26,9	0,4	0,8	-1,0	5,7
Рентабельність (або збитковість) активів за чистим прибутком, %	33,5	24,0	3,3	2,8	-5,0	-31,5	3,0	7,2	-4,3	4,4
Рентабельність (або збитковість) власного капіталу за чистим прибутком, %	143,5	51,0	50,0	28,3	-6,8	-52,9	246,7	65,0	-154,3	170,1

Примітки: * Розраховано за даними звітності підприємств РГ, що знаходиться у вільному доступі різних інформаційних джерел [2, с. 244—257; 6]. Нумерація підприємств випадкової вибірки була проведена так: № 1 — ТОВ "Барсук", м. Київ; № 2 — ПрАТ "Ресторан "Градецький", м. Чернігів; № 3 — КП "Громадського харчування "Автовокзал", м. Київ; № 4 — "Підприємство громадського харчування шкільних їдалень Галицького району м. Львова", м. Львів; № 5 — ТОВ "Гастророк", м. Київ.

** Від'ємне значення тривалості фінансового циклу свідчить про те, що на підприємстві недостатній обсяг грошових ресурсів для вчасного розрахунку з кредиторами.

підприємства. Наголосимо, що фактично коефіцієнт рентабельності продажів показує, яку саме суму операційного прибутку отримує підприємство РГ з кожної гривні проданої продукції, зв'язуючи таким чином оперативну та стратегічну діяльність підприємства.

На жаль, як свідчать дані табл. 2 та 3, багато підприємств РГ України протягом всього досліджуваного періоду (тобто у 2005—2015 рр.) були збитковими і їх операційна діяльність була неефективною. І хоча у 2015 р. сума отриманих у цілому на малих та мікропідприємствах РГ України збитків від операційної діяльності (до оподаткування) стала меншою порівняно з 2014 р., вона все ще лишалася негативною, а тому і продажі на цих підприємствах були нерентабельними. У зв'язку з цим вважаємо, що стратегічний вектор інноваційний розвиток на багатьох підприємствах РГ України нині, передусім, має стосуватися інноваційних управлінських рішень, що спрямовані на зниження витрат на виробництво та реалізацію продукції РГ. Останнє, у свою чергу, передбачає проведення детального аналізу собівартості, дина-

міки загального обсягу продажів, витрат на одиницю продукції на підприємствах РГ, що працюють збитково, а також дослідження ринкового(их) сегменту(ів), на якому(их) діє підприємство РГ, з метою вивчення впливу маркетингових факторів на результати діяльності та розвитку цього підприємства.

Інший індикатор економічної ефективності — показник рентабельності активів характеризує тактичну ефективність управлінської праці менеджерів. На жаль, за даними таблиці 2 та 3, рентабельність активів за чистим прибутком підприємств РГ в Україні впродовж 2008–2015 рр. була негативною. У 2015 р. на мікропідприємствах РГ цей показник взагалі становив -108,5 %, що свідчить про в цілому дуже неефективну роботу керівників (менеджерів) цих підприємств.

За рентабельністю власного капіталу визначають цінність того чи іншого бізнесу з позиції власників. На основі даних таблиці 2 та 3 робимо висновок, що на ринку послуг РГ України нині налічується достатньо багато підприємств, які є малоцінними для своїх власників, а

Таблиця 5. Якісні характеристики зміни індикаторів середньо- та довгострокової стійкості по вибірці підприємств-суб'єктів малого підприємництва ресторанного господарства України з визначенням стратегічного вектору інноваційних змін у процесі їх подальшого розвитку *

Показники	Нормативні значення / бажана динаміка показників у РГ **	Підприємства-суб'єкти малого підприємництва РГ				
		№ 1	№ 2	№ 3	№ 4	№ 5
Зміна у динаміці коефіцієнтів фінансової стійкості протягом 2014-2015 рр. («+» - ситуація покращилась / »-» - ситуація погіршилась) ***						
Коефіцієнт фінансового ризику	≤ 1; зменшення	+ (≈)	+ (але бнз)	- (≈)	+ (але бнз)	+ (але бнз)
Коефіцієнт автономії	≥ 0,5; збільшення	+ (уно)	+ (але мнз)	- (≈)	+ (але мнз)	+ (але мнз)
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	≥ 0,1; збільшення	+ (уно)	+ (але мнз)	- (але уно)	+ (уно)	+ (але мнз)
Зміна у динаміці коефіцієнтів ділової активності протягом 2014-2015 рр. («+» - ситуація покращилась / »-» - ситуація погіршилась) ***						
Оборотність оборотних активів, разів	> 3; збільшення	- (але уно)	+ (але мнз)	- (мнз)	+ (уно)	- (мнз)
Період обороту оборотних активів, діб	< 120; зменшення	- (але уно)	+ (але бнз)	- (бнз)	+ (уно)	- (бнз)
Оборотність дебіторської заборгованості, разів	≥ 12; збільшення	+ (уно)	+ (але мнз)	- (мнз)	+ (уно)	- (мнз)
Період обороту дебіторської заборгованості, діб	< 30; зменшення	+ (уно)	+ (але бнз)	- (бнз)	+ (уно)	- (бнз)
Оборотність товарно-матеріальних запасів, разів	[8; 18]; збільшення	+ (але мнз)	- (мнз)	- (мнз)	+ (бнз)	- (мнз)
Період обороту товарно-матеріальних запасів, діб	[20; 45]; зменшення	+ (але бнз)	- (бнз)	- (бнз)	+ (мнз)	- (бнз)
Оборотність кредиторської заборгованості, разів	[6; 24]; зменшення	- (≈)	- (уно)	+ (але мнз)	- (уно)	+ (але мнз)
Період обороту кредиторської заборгованості, діб	[15; 60]; збільшення	- (≈)	- (уно)	+ (але бнз)	- (уно)	+ (але бнз)
Тривалість операційного циклу, діб	зменшення	+	+	-	+	-
Тривалість фінансового циклу, діб	> 0; зменшення	- (уно)	- (уно)	+ (мнз)	- (мнз)	- (уно)
Фондовіддача	збільшення	+	-	-	+	-
Зміна у динаміці показників рентабельності протягом 2014-2015 рр. («+» - ситуація покращилась / »-» - ситуація погіршилась) ***						
Рентабельність продажів, %	≥ 1; збільшення	- (уно)	- (уно)	- (мнз)	+ (≈)	+ (уно)
Рентабельність активів за чистим прибутком, %	> 0; збільшення	- (уно)	- (уно)	- (мнз)	+ (уно)	+ (уно)
Рентабельність власного капіталу за чистим прибутком, %	> 0; збільшення	- (уно)	- (уно)	- (мнз)	- (уно)	+ (уно)
Символьне значення ситуації на підприємстві (відповідно до даних табл. 1)	—	☺	↑☹	☹	↑☺	↑☹
Номер стратегічного вектора інноваційних змін у процесі розвитку підприємства	—	№ 6	№ 2	№ 5	№ 1	№ 2

Примітки: * Нумерація підприємств така, як наведено у таблиці 4.

** Нормативні значення та бажана динаміка показників визначена авторами за результатами власних досліджень діяльності підприємств РГ, а також на основі результатів аналізу наукових публікацій, присвячених проблематиці визначення сутності економічних показників, моделювання фінансового стану підприємств та ін. [3; 8; 9].

*** У дужках використано такі скорочення, що характеризують значення показників: бнз — більше нормативного значення; мнз — менше нормативного значення; уно — у межах нормативних обмежень; ≈ — достатньо близьке до нормативного значення, але поза межою нормативного обмеження. Сірим кольором виділено чарунки, в яких зміна значень показників за даними таблиці 4 є абсолютно небажаною порівняно з іншими ймовірними варіантами змін із точки зору подальшого розвитку підприємства.

отже, рішення щодо вкладення коштів у їх подальший розвиток (у т.ч. інноваційний) може бути негативним, якщо для нього немає ніяких інших прихованих причин, у т.ч. таких, що йдуть у розріз з чинним законодавством (наприклад, "відмивання" коштів і т.п.).

Підводячи підсумок проведеного аналізу показників середньо- та довгострокової фінансової стійкості підприємств РГ України впродовж 2005—2015 рр. констатуємо, що в цілому діяльність багатьох підприємств РГ є нестійкою з фінансової точки зору як у середньо-, так і стратегічній перспективі. Підприємства РГ, що тривалий час залишаються збитковими є мало привабливими для зовнішніх інвесторів. Водночас внутрішніх резервів для подальшого розвитку такі підприємства також час-

то не знаходять і змушені йти з ринку. Враховуючи це вважаємо, що стратегічно перспективним для підприємств РГ, що потрапили у фінансову скруту, є пошук та реалізація управлінських рішень щодо інноваційних змін, які дозволять їм оптимізувати витрати ресурсів (передусім, фінансових) та з максимальною ефективністю використовувати наявні у них потужності, розвивати конкурентні переваги, спрямовані на забезпечення жорсткої фактороощадності у процесі операційної діяльності підприємства на ринку.

Після загальногалузевого аналізу фінансової стійкості підприємств РГ України, проведемо аналогічний аналіз для випадкової вибірки підприємств-суб'єктів малого підприємництва РГ у період 2014—

2015 рр. (табл. 4) та визначимо за його результатами стратегічні вектори для їх подальшого інноваційного розвитку.

Порівняння даних по підприємствах РГ з вибірки та в цілому по підприємствах-суб'єктах малого підприємництва РГ України за 2014—2015 рр. (див. табл. 3 та 4) свідчить, що приймаючи стратегічні рішення щодо інноваційного розвитку того чи іншого підприємства РГ не можна покладатися виключно на середньогалузеві показники фінансової стійкості, хоча вони в цілому і характеризують загальний фінансовий стан підприємств-конкурентів та їх внутрішні можливості для впровадження тих чи інших інноваційних змін, реалізації того чи іншого стратегічного вектора інноваційного розвитку.

Для остаточного визначення векторів інноваційного розвитку дослідженої вибірки малих підприємств РГ попередньо зведемо до таблиці 5 якісні характеристики зміни їх індикаторів середньо- та довгострокової стійкості у часі (в період 2014—2015 рр.) та порівняємо з нормативними значеннями, що були нами встановлені для підприємств РГ у ході цього дослідження.

Згідно з даними таблиці 5, лише ТОВ "Барсук" — підприємство, що функціонує як загальнодоступний ресторан, де подають страви європейської та національної (української) кухні, за показниками-індикаторами середньо- та довгострокової стійкості може у стратегічній перспективі вдаватися навіть до радикальних інновацій у межах реалізації своєї стратегії інноваційного розвитку. Непогану позицію за названими показниками мало протягом 2014–2015 рр. і "Підприємство громадського харчування шкільних їдалень Галицького району м. Львова", якому при виборі стратегії інноваційного розвитку цілком було до снаги впровадження будь-яких інноваційних змін (за виключенням високо ризикових радикальних інновацій). Варто наголосити, що порівняння значень показників фінансової стійкості, ділової активності та рентабельності двох вищеназаних малих підприємств РГ з середньогалузевими (див. табл. 3 та 4) свідчить, що ці підприємства мають конкурентні переваги порівняно з іншими підприємствами на ринку послуг РГ в Україні щодо внутрішніх фінансових можливостей для реалізації стратегії інноваційного розвитку та впровадження широкого спектру інноваційних змін.

У свою чергу, керівництво КП "Громадського харчування "Автовокзал", основним видом діяльності якого є постачання готових страв до їдалень, і у найближчій, і у стратегічній перспективі не повинно навіть думати про впровадження високо ризикових інновацій. На цьому підприємстві РГ прийнятими інноваційними змінами можуть вважатися лише ті, що дозволять спершу покращити фінансову стійкість підприємства. Більш привабливою з точки зору динаміки змін індикаторів середньо- та довгострокової стійкості протягом 2014—2015 рр. виглядає ситуація на підприємствах ПрАТ "Ресторан "Градецький" та ТОВ "Гастророк", що працює як гастрономічний паб і за версією ресторанного порталу "Ласун" [12] у рейтингу "Кращі ресторани" 2011 року зайняв друге місце у номінації "Відкриття року". І хоча обидва вищеназвані підприємства РГ були рентабельними у 2015 р., ряд інших показників-індикаторів їх середньо- та довгострокової стійкості були далекими від нормативних значень та / або мали негативну динаміку. Останнє цілком може стати на заваді прийняття управлінського рішення щодо вибору стратегії інноваційного розвитку цих підприємств РГ та / або перешкодити ефективній реалізації такої стратегії (особливо, якщо вона передбачатиме інновації, витрати на впровадження яких будуть високими та / або принесуть віддачу через занадто тривалий часовий термін).

Спираючись на все вищезазначене, пропонуємо у практичній діяльності підприємств РГ у процесі стратегічного управління їх розвитком застосовувати методику вибору вектора стратегічних інноваційних змін на базі даних про середньо- та довгострокову стійкість. Ця методика передбачає послідовне виконання таких етапів: 1) проведення аналізу динаміки показників фінансової стійкості, ділової активності та рентабельності за даними генеральної сукупності підприємств на галузевому ринку; 2) збір аналогічних (тобто таких, як на першому етапі) даних по конкретному(им) підприємству(підприємствам-конкурентам) та аналіз їх динаміки за декілька часових періодів (два і більше років); 3) порівняння показників середньо- та довгострокової стійкості по конкретному(им) підприємству(ам) з їх нормативними значеннями (з урахуванням галузевої специфіки) та з відповідними показниками, що були отримані на першому етапі (тобто з середньогалузевими); 4) якісна характеристика зміни індикаторів середньо- та довгострокової стійкості та ідентифікація на їх базі ситуації(й) на підприємстві(ах); 5) визначення конкретного стратегічного вектору інноваційних змін у процесі подальшого розвитку дослідженого(их) підприємства (підприємств-конкурентів) відповідно до ідентифікованої(их) ситуації(й) з точки зору динаміки показників його (їх) середньострокової та довгострокової стійкості.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки проведеного дослідження, можна зробити такі висновки. По-перше, протягом 2014—2015 рр. порівняно з попередніми часовими періодами на ринку послуг РГ України суттєво зменшилась фінансова стійкість більшості підприємств. У цілому в останні роки склалася ситуація, коли ціла низка підприємств РГ в Україні фактично має шукати та впроваджувати такі інноваційні зміни, які б дозволили цим підприємствам, якщо не у середньостроковій, то стратегічній перспективі збільшити частку своїх власних ресурсів. По-друге, встановлено, що приймаючи стратегічні рішення щодо інноваційного розвитку того чи іншого підприємства РГ не можна покладатися виключно на середньогалузеві показники фінансової стійкості, хоча вони в цілому і характеризують загальний фінансовий стан підприємств-конкурентів та їх внутрішні можливості для впровадження тих чи інших інноваційних змін. Іншими словами, потрібно проводити аналіз динаміки індикаторів середньо- та довгострокової стійкості конкретного підприємства РГ. По-третє, визначаючи ситуацію щодо середньо- та довгострокової стійкості того чи іншого підприємства РГ варто відстежувати величину та динаміку відхилень

його показників фінансової стійкості, ділової активності та рентабельності від меж встановлених з урахуванням галузевої специфіки нормативних значень. По четверте, запропоновано методику вибору вектора стратегічних інноваційних змін на базі даних про середньо- та довгострокову стійкість підприємства, що передбачає шість альтернативних ситуацій змін цієї стійкості і відповідно до них шість альтернативних стратегічних векторів інноваційних змін у процесі розвитку підприємства на ринку.

Вважаємо, що отримані дані можуть бути у подальшому використані для проведення досліджень, присвячених проблематиці стратегічного управління розвитком підприємств різних сфер економічної діяльності в умовах конкуренції, а також питанням інформаційного забезпечення та автоматизації процесу вибору стратегічного вектора інноваційних змін на базі показників фінансової стійкості. Крім того, вважаємо їх корисними для практиків у сфері РГ, оскільки встановлені у ході дослідження з урахуванням галузевої специфіки нормативні значення ряду показників середньо- та довгострокової стійкості сприятимуть удосконаленню процесу прийняття управлінських рішень щодо діяльності та розвитку підприємств РГ на ринку.

Література:

1. Блакита Г.В. Методологічні аспекти оцінки фінансового потенціалу торговельних підприємств / Г.В. Блакита // Економіка. Управління. Інновації. — 2013. — № 2. — С. 35—44.
2. Борисова О.О. Інноваційний розвиток системи економічної безпеки підприємств сфери ресторанного бізнесу: дис. ... канд. екон. наук: 21.04.02 / О.О. Борисова; Вищий навчальний заклад "Університет економіки та права "КРОК". — К., 2017. — 264 с.
3. Васина Н.В. Моделирование финансового состояния сельскохозяйственных организаций при оценке их кредитоспособности: монография / Н.В. Васина / Науч. ред. О.Ю. Патласов. — Омск: Изд-во НОУ ВПО ОмГА, 2012. — 252 с.
4. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва 2015: стат. зб. / Держ. служба статистики України. — К.: ТОВ "Видавництво "Консультант", 2016. — 514 с.
5. Могиліна Л.А. Науково-методичні засади оцінювання рівня фінансової безпеки промислових підприємств України / Л.А. Могиліна // Актуальні проблеми економіки. — 2014. — № 1. — С. 203—210.
6. Офіційний сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України (Stock market infrastructure development agency of Ukraine) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://smida.gov.ua/>
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Поддєрьогін А.М. Фінансова стійкість підприємств в економіці України: монографія / А.М. Поддєрьогін, Л.Ю. Наумова. — К.: КНЕУ, 2011. — 184 с.
9. Приймак І.І. Стратегічний аналіз фінансової стійкості підприємства / І.І. Приймак // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: про-

блеми теорії та практики. — 2012. — № 3 (19). — С. 55—68.

10. П'ятницька Г. Розвиток ресторанного господарства в Україні: структурні трансформації, фінансова стійкість підприємств, прогнози / Г. П'ятницька, О. Григоренко, В. Найдюк // Економіст. — 2013. — № 11. — С. 37—45.

11. П'ятницька Г.Т. Сучасні тренди розвитку ресторанного господарства в Україні / Г.Т. П'ятницька, В.С. Найдюк // Економіка та держава. — 2017. — № 9. — С. 66—73.

12. Ресторанный портал Ласун [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://lasoon.com.ua/>

References:

1. Blakitya, H.V. (2013), "Methodological aspects of evaluation of financial potential of trading enterprises", *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*, vol. 2, pp. 35—44.
 2. Borysova, O.O. (2017), "Innovative development of the economic security of enterprises restaurant business", Abstract of Ph.D. dissertation, *Economic Security of enterprises*, University of Economy and Law "KROK", Kyiv, Ukraine.
 3. Vasina, N.V. (2012), *Modelirovanie finansovogo sostojaniya sel'skhozjajstvennyh organizacij pri ocenke ih kreditosposobnosti* [Modeling the financial condition of agricultural organizations in assessing their creditworthiness], Izd-vo NOU VPO OmGA, Omsk, Russia.
 4. State Statistics Service of Ukraine (2016), *Diialnist' sub'ektiv velykoho, seredn'oho, maloho ta mikro-pidpriemnytstva 2015. Statystychnyj zbirnyk* [Activity of large, middle-size, small and micro-entrepreneurship entities. Statistical publication], TOV "Vydavnytstvo "Konsul'tant", Kyiv, Ukraine.
 5. Mohylyna, L.A. (2014), "Scientific and methodological foundations of assessing the level of financial security of Ukrainian industrial enterprises", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 1, pp. 203—210.
 6. Official website of the Stock market infrastructure development agency of Ukraine (2018), [Online], available at: <https://smida.gov.ua/> (Accessed 25 Jan 2018).
 7. Official website of the State Statistics Service of Ukraine (2018), [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 25 Jan 2018).
 8. Poddier'ohin, A.M. and Naumova, L.Yu. (2011), *Finansova stijkist' pidpriemstv v ekonomitsi Ukrainy* [Financial stability of enterprises in the economy of Ukraine], KNEU, Kyiv, Ukraine.
 9. Pryjmak, I.I. (2012), "Strategic analysis of financial sustainability of the enterprise", *Ekonoika ta upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi: problemy teorii ta praktyky*, vol. 3 (19), pp.55—68.
 10. Piatnytska, G., Hryhorenko, O. and Naidiuk, V. (2013), "Catering trade' development in Ukraine: structural transformation, financial sustainability of enterprises, forecasts", *Ekonomist*, vol. 11, pp. 37—45.
 11. Piatnytska, G.T. and Naidiuk, V.S. (2017), "Modern trends of the catering trade development in Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 9, pp. 66—73.
 12. Restaurant portal Lasoon (2018), [Online], available at: <https://lasoon.com.ua/> (Accessed 25 Jan 2018).
- Стаття надійшла до редакції 02.02.2018 р.*

Г. Б. Погрішук,
д. е. н., доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ІННОВАЦІЙНО-ЕКОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

G. Pogrytschuk,
doctor of economics, associate professor, head of the department of finance, banking and insurance
of the Vinnytsia educational and scientific institute of economics, Ternopil national economic university

CONCEPTUALIZATION OF THE SYSTEM OF INNOVATIONAL AND ENVIRONMENTAL DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF ECONOMY

У роботі обґрунтовано концептуальні засади формування системи інноваційно-екологічного розвитку аграрного сектора економіки. Визначено чинники оптимізації використання природних ресурсів для підвищення рівня соціально-економічного розвитку та збереження природного середовища. Обґрунтовано систему організації інноваційно-екологічного ведення сільсько-господарського виробництва. Інноваційно-екологічний розвиток розглядається в контексті базових концептуально-методологічних та прикладних засад інноваційного розвитку, ґрунтується на сучасному баченні проблем інноватики та екологічної безпеки виробничо-господарських систем й визначається як динамічний, багатоплановий процес реалізації економіко-екологічної компоненти аграрного розвитку через розробку і впровадження інновацій та відображає структурні зрушення у перебігові економічних взаємовідносин, забезпечуючи збалансоване функціонування соціо-економічної та природно-екологічної підсистем на шляху досягнення якісно нового рівня розвитку аграрної економіки.

Визначення концептуальних засад інноваційно-екологічного розвитку аграрного сектора економіки є передумовою для формування стратегічних завдань еколого-економічної політики та передбачає поетапну реалізацію окреслених завдань за напрямками: активізація еколого-організуючої діяльності різних рівнів влади; забезпечення матеріальних, культурних і духовних потреб життєдіяльності людини з урахуванням можливостей самовідновлення довкілля; формування ефективного організаційно-економічного механізму інноваційно-орієнтованого відтворення з подальшим збереженням аграрних ресурсів довкілля, гармонійного збалансованого поєднання галузей суспільного виробництва з фактичним станом довкілля; зростання питомої частки бюджетних ресурсів, спрямованих на природовідтворювальні цілі.

The article substantiates the conceptual principles of forming an innovation-ecological development system of the agrarian sector of the economy. The factors of optimization of use of natural resources for increase of level of social-economic development and preservation of the natural environment are determined. The system of organization of innovation and ecological management of agricultural production is substantiated. Innovation-ecological development is considered in the context of the basic conceptual-methodological and applied principles of innovative development, based on the modern vision of problems of innovation and ecological safety of industrial-economic systems. It is defined as a dynamic, multifaceted process of implementing the economic and

ecological component of agrarian development through the development and implementation of innovations and reflects structural changes in the course of economic relations, ensuring a balanced functioning of socio-economic and natural-ecological subsystems on the way to achieving a qualitatively new level of development of the agrarian economy.

Defining the conceptual foundations of innovative and ecological development of the agrarian sector of the economy is a prerequisite for the formation of strategic tasks of ecological and economic policy and provides for the phased implementation of the specified tasks in the following directions: activation of ecological-organizing activity of different levels of government; provision of material, cultural and spiritual needs of human life taking into account the possibilities of self-healing of the environment; formation of an effective organizational and economic mechanism of innovation-oriented reproduction with the subsequent preservation of agrarian resources of the environment, harmonious balanced combination of branches of social production with the actual state of the environment; an increase in the proportion of budget resources directed at reproductive purposes.

*Ключові слова: інноваційно-екологічний розвиток, організація, управління, аграрний сектор економіки.
Key words: innovation-ecological development, organization, management, agrarian sector of economy.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Базовим елементом проектування цільової направленості розвитку є керівна ідея, концепція чи спосіб розуміння, або, так звана, керівна система, якою визначається інструментарій подальших дій. Відтак необхідність здійснення цільового проектування господарства визначається не лише наявністю земельних ресурсів, засобів виробництва, інформації та знань щодо технологічних зрушень та новацій, а й наявністю самої керівної ідеї.

Концепція організації інноваційно-екологічного розвитку аграрного сектора економіки може вважатись узагальненим результатом еволюційно зумовлених перетворень традиційних теоретичних знань про чинники економічного зростання галузей, а також є сукупністю науково-обґрунтованих принципів трансформації вже неперспективних економічних моделей розвитку на нові, що переважають за показниками розвитку систем: інноваційних, екологічних та соціальних.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням економічного та екологічного розвитку аграрного сектора економіки присвячено праці: В.Г. Андрійчука, О.Ф. Балацького, І.О. Бансвої, В.А. Борисової, О.М. Варченко, О.М. Вишневської, В.І. Гавриша, М.В. Гладія, І.В. Гончаренко, Б.М. Данилишина, Т.В. Калашнікової, М.В. Калінчика, С.М. Кваші, Ю.Є. Кирилова, А.В. Ключник, О.І. Котикової, П.І. Коренюка, Г.Є. Павлової, О.В. Ульяновченко, Ю.В. Ушкаренко, І.І. Червена, М.А. Хвесика, О.В. Шебаніної, В.М. Яценка та ін. В роботах науковці приділяють значну увагу проблемі формування та реалізації дієвих механізмів та напрямів вирішення економіко-екологічних проблем. Втім, в умовах сучасних трансформаційних процесів та нових вимог до системи ведення господарства актуальності набуває питання взаємозв'язку й обґрунтування теоретико-методологічних та організаційно-прикладних засад його інноваційно-екологічного розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування концептуальних засад формування системи інноваційно-екологічного роз-

витку аграрного сектора економіки. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: визначити чинники оптимізації використання природних ресурсів для підвищення рівня соціально-економічного розвитку та збереження природного середовища; обґрунтувати систему організації інноваційно-екологічного ведення сільськогосподарського виробництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інноваційний розвиток агропромислового комплексу забезпечує матеріальну основу модернізації. У зв'язку з цим, розробка науково обґрунтованих пропозицій і практичних рекомендацій щодо формування системи інноваційно-екологічного розвитку аграрного сектора економіки має стати одним з основних складових розділів стратегії розвитку аграрного сектора економіки в кожній області, регіоні, країні.

Погоджуємось з думкою Андрійчука В.Г.: "В умовах нинішньої недосконалості ринкової системи в Україні самі лише конкурентні механізми регулювання економічної діяльності виявились неспроможними забезпечити необхідні прогресивні зміни у структурі економіки країни та поліпшити її становище в міжнародному поділі праці" [1, с. 4]. Тому з'являється гостра потреба щодо запровадження нової парадигми економічного розвитку, яка визначається новою направленістю не на макроекономічні орієнтири, а на розбудову динамічної та реструктуризованої конкурентоспроможної інноваційно-екологічної економіки національного господарства. Така парадигма доводить безальтернативність вибору інноваційно-орієнтованої моделі розвитку аграрного сектора економіки України.

Нині саме наукові досягнення, інновації та впровадження нових технологій є основоположними чинниками соціально-економічного розвитку держави. Взаємодія науково-технологічних, економічних, інтелектуальних, інформаційних, соціокультурних та політичних факторів на глобальному рівні є визначальними каталізаторами, що забезпечують безперервність процесу оновлення технологічних укладів економічної системи та є рушійними силами прогресу. Результат взаємодії окреслених факторів ґрунтується на формуванні нового тех-

нологічного укладу та супроводжується відповідними трансформаціями щодо основних принципів виробництва та ресурсозабезпечення. Такі зміни, в свою чергу, викликають посилення та індивідуалізацію попиту, вносять корективи у якість життя людей та зумовлюють перехід до виникнення нових типів суспільного споживання на основі зміни споживчих уподобань, цінностей та ін.

Перехід до ресурсозберігаючої та високопродуктивної економічної діяльності уже здійснено в найбільш економічно розвинутих країнах, за принципом структурної перебудови економіки, шляхом прискорення розвитку високотехнологічних і маловідходних галузей виробництва, консервації використання власного природного потенціалу та зростанням обмежень щодо його використання, а також перенесення в найменш розвинуті країни тих галузей економіки, що не потребують високого рівня кваліфікації робочої сили і створюють велику кількість відходів на одиницю виробленої продукції [2].

На жаль, досить часто економічні реалії сучасного етапу розвитку нашої держави визначаються екстенсивним типом відтворення та розвитку економіки на основі нерационального використання ресурсів природи, невідповідності щодо розміщення соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу суспільства, науково-технічної та технологічної відсталості за багатьма показниками, порівняно з розвинутими країнами. Відтак очевидно стає потреба щодо розв'язання сукупності проблем, пов'язаних з оптимізацією використання природних ресурсів країни, підвищення рівня соціально-економічного розвитку та збереження природного середовища існування людини.

О.В. Шебаніна вважає, що основою економічного зрівноваженого розвитку є застосування інновацій. Саме розроблення і запровадження інноваційно-інвестиційних проектів є невід'ємною умовою переведення виробництва на інноваційну модель. Вона все більше стає стратегічним напрямом соціально-економічного розвитку будь-якого регіону [3].

До того ж, як показав досвід багатьох менш розвинутих країн, успішний перехід до інноваційної моделі функціонування національної економіки можливий лише за умови сприйняття нею інновацій (тобто така модель не буде життєздатною без реформування економічного середовища в цілому на основі докорінної перебудови господарського механізму країни). Також необхідно вирішити проблему адекватного національним умовам регулювання інноваційного процесу, яке матиме як спільні, так і специфічні риси порівняно з інституційною складовою інноваційних програм інших країн [4, с. 79].

Отже, зважаючи на вищевикладене раціональне використання ресурсів тісно пов'язане з необхідністю концептуального проектування виробничих процесів та прийняття оптимальних рішень в управлінні виробництвом.

Підвищення рівня інтегральної ефективності, яка формується з економічної, екологічної та соціальної ефективності відтворення, направленої на збереження ресурсного потенціалу держави, є концептуальною вимогою інноваційно-екологічного розвитку аграрного

сектору, що проявляється у зростанні сукупності показників якісного рівня життя населення. Виробництво сільськогосподарської продукції відбувається у суспільній формі, що визначається взаємодією виробничих та економічних відносин з ресурсами навколишнього середовища. Такий процес у перспективі повинен трансформуватись у збалансовані системи безвідходної діяльності.

Доцільність використання інноваційного фактора при проведенні модернізації багато в чому обумовлена тим, що економічне зростання забезпечується на 30% за рахунок збільшення затрат праці, на 40% — підвищення продуктивності праці і на 30% — використанням інноваційних технологій. Таким чином, перед аграрним сектором стоїть виключно складне завдання переходу від технологічної деградації до постіндустріального способу виробництва [5].

Як зазначає Павлова Г.Є.: "Основним напрямом розвитку сільського господарства, як основної сфери, має стати комплекс заходів подолання кризових ресурсних та екологічних явищ. Завдання трансформації припинити деградацію продуктивних сил, поступово нарощувати виробництво товарної, у т. ч. експортної продукції м'яса, молока, льону цукру, картоплі, олії, ягід, овочів, фруктів" [6, с. 18]. При цьому недостатня ефективність саморегулювання та самоорганізації визначається однією з ключових проблем сучасного розвитку аграрного сектору економіки.

Нині додатковим чинником антропогенного навантаження та дестабілізації ситуації в аграрному секторі є зростання, у кількісно-якісному вимірі, потреб життєдіяльності людини (матеріальних, духовних та культурних), що потребує розробки відповідних підходів до системи управління якістю природного середовища, де чільне місце посідає менеджмент як управлінський процес щодо використання, збереження та повного відтворення наявного природно-ресурсного потенціалу природного середовища під час господарської діяльності людини.

Темпи і масштаби формування екологічно збалансованого аграрного виробництва як в Україні загалом, так і в усіх її землеробських регіонах залежать від багатьох чинників. Однак вирішальну роль відіграватиме те, наскільки швидко змінюватиметься структура агроландшафтів, сільськогосподарських угідь і посівних площ вирощуваних культур, а також як удосконалюватиметься технології та застосовувані технічні й агрохімічні засоби, організація виробництва тощо з урахуванням екологічних вимог, критеріїв та обмежень. Нарешті, велике значення матиме й те, як здійснюватиметься екологічна реконструкція сільської поселенської мережі і сільських територій, створення там сучасної інженерної екологічної інфраструктури, взаємопов'язаної з загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі.

Доведено, що її практичну реалізацію необхідно здійснити шляхом поступового переведу окремих груп сільськогосподарських підприємств на вдосконалені режими роботи із врахуванням місць їх природного середовища, що забезпечують раціональне використання ресурсів, відновлення і збагачення агроекологічного потенціалу навколишнього середовища і, таким чи-

Рис. 1. Система організації інноваційно-екологічного ведення сільськогосподарського виробництва

ном, у кінцевому підсумку перетворюються на агрогосподарські комплекси або спеціальні виробничо-дослідні стаціонари в регіоні.

Упродовж тривалого часу природокористування в нашій державі було безкоштовним, сільськогосподарські підприємства використовували земельні, водні та інші види природних ресурсів безкоштовно, досить часто при цьому забруднюючи навколишнє природне середовище. А виплата штрафів проводилась, як правило, тільки у випадку масштабного забруднення, що мало катастрофічними наслідки.

Організаційно-розпорядчі методи управління через сукупність причин поступають застосуванню економічних засобів управління якістю навколишнього середовища та процесів його відтворення. Економічні методи регулювання охорони довкілля включають систему заходів, націлених на переорієнтацію ставлення суб'єктів економічної діяльності на сприятливе для природно-ресурсної основи усіх виробничих процесів на селі. Основне призначення економічних методів полягає у застосуванні стимулюючих заходів природоохоронного напрямку, шляхом впливу на вартість та пропонування різних варіантів отримання додаткових переваг для учасників господарської діяльності, а також через впровадження природоохоронних та екологічно-безпечних технологій виробництва та розробки напрямів мінімізації економічних витрат для досягнення екологобезпечного стану довкілля та усіх його складових.

Економічні методи управління дозволяють визначити наявні резерви для поліпшення стану навколишнього природного середовища та є ефективнішими, порівняно з адміністративно-розпорядчими. Збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та продовольчої сировини у якісному та кількісному вимірі, як однієї з вимог інноваційно-орієнтованого

розвитку, не повинно сприяти зниженню вимірників інтегрованого стану екологічної рівноваги земельної території [7].

Важливим методом у системі економічного управління є метод фінансового забезпечення, або надання грошових коштів на конкретно визначені заходи з охорони природних об'єктів. До джерел фінансування такої діяльності можуть бути віднесені кошти державного та місцевих бюджетів, власні кошти підприємств, кредитні ресурси банків та грошові внески екологічних фондів та організацій.

Дієвим економічним інструментом управління є обґрунтоване застосування матеріального стимулювання, що забезпечує реалізацію зацікавленості підприємств у здійсненні природоохоронної діяльності та раціонального природокористування. Запропонована система (рис. 1) з цією метою передбачає застосування поряд із заохочувальними заходами відшкодування заподіяної шкоди довкіллю та відповідальності за екологічні порушення.

Діяльність зі створення екологічних фондів є дієвим економічним заходом з організації забезпечення інноваційно-орієнтованого розвитку економіки. В цьому контексті фонди можна визначати як установи, що націлені на надання матеріальної допомоги, а також, власне грошові кошти та джерела їх утворення. Зокрема до екологічних фондів надходять виплати підприємств за природокористування та які направляються на здійснення першочергових та високовартісних заходів з охорони природних об'єктів. Різномірні фонди екологічного призначення виконують також функцію екологічного страхування за рахунок відповідно здійснених внесків.

Для реалізації заохочувальних заходів необхідно:

— запровадження податкових пільг (величина прибутку, що підлягає оподаткуванню, зменшується на

суму, яка відповідатиме видаткам на збереження природних ресурсів);

— звільнення від сплати податків за використання природоохоронного майна та діяльності екологічних фондів;

— встановлення заохочувальних цін та величину надлишку виробництва екологічно чистих продуктів;

— пільгове кредитування тих суб'єктів господарювання, які ефективно здійснюють заходи щодо охорони природного середовища шляхом їх безвідсоткового кредитування або зниження відсотків за користування кредитами;

— уведення додаткового оподаткування спеціально для шкідливої продукції для екології та такої, що виробляється на основі екологічно-небезпечних технологій виробництва;

— удосконалення штрафних санкцій за правопорушення у галузі екології.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Обґрунтування концептуальних засад інноваційно-екологічного розвитку аграрного сектора економіки дає підстави для формування стратегічних завдань еколого-економічної політики та передбачає поетапну реалізацію окреслених завдань за напрямками: активізація еколого-організуючої діяльності різних рівнів влади; забезпечення матеріальних, культурних і духовних потреб життєдіяльності людини з урахуванням можливостей самовідновлення довкілля; формування ефективного організаційно-економічного механізму інноваційно-орієнтованого відтворення з подальшим збереженням аграрних ресурсів довкілля, гармонійного збалансованого поєднання галузей суспільного виробництва з фактичним станом довкілля; зростання питомої частки бюджетних ресурсів спрямованих на природовідтворювальні цілі. Нині підлягають перегляду питання щодо забезпечення підвищення ефективності використання природних ресурсів, формування потенціалу для раціоналізації; мінімізації та переробки відходів господарської діяльності; створення дієвої системи забезпечення розвитку біоекономіки в Україні.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Перспективи розвитку економіки України за наявних умов нестабільного посткризового відновлення світового господарства / В.Г. Андрійчук, Є.І. Іванов // Економіка і менеджмент культури. — 2013. — № 1. — С. 3—20.
2. Данилишин Б. Науково-інноваційне забезпечення сталого економічного розвитку України / Б. Данилишин, В. Чижова // Економіка України. — 2004. — № 3. — С. 4—11.
3. Шебаніна О.В. Стан та проблеми розвитку виробництва сільськогосподарської продукції / О.В. Шебаніна // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Випуск 2 (53). — Миколаїв, 2010. — С. 13—21.
4. Мельник В.І. Реалізація стратегічних завдань розвитку агропродовольчої системи на інноваційній основі / В.І. Мельник // Економіка та управління АПК. —

2014. — № 2 (15). — С. 77—80.

5. Гончаренко І.В. Екологічний вектор трансформації аграрної економіки регіону / І.В. Гончаренко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Вип. 3 (60). — 2011. — С. 30—35.

6. Павлова Г.Є. Удосконалення теоретичних засад технологічної модернізації аграрного сектору / Г.Є. Павлова // Інвестиції: практика та досвід. Науково-практичний журнал. — 2014. — № 14. — С. 15—18.

7. Кирилюк І.М. Фінансове забезпечення сільськогосподарських товаровиробників / І.М. Кирилюк // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії. Економічні науки. — Чернівці: БДФА, 2008. — Вип. 4 (13). — С. 258—264.

References:

1. Andriichuk, V.G. (2013), *Perspektyvy rozvytku ekonomiky Ukrainy za naiavnykh umov nestabilnoho postkryzovoho vidnovlennia svitovoho hospodarstva* [Perspectives of the development of the economy of Ukraine under the conditions of unstable post-crisis restoration of the world economy]. *Ekonomika i menedzhment kultury* — Economy and management of culture, 1, 3—20 [in Ukrainian].
2. Danylyshyn, B. and Chyzhova, V. (2004), *Naukovo-innovatsiine zabezpechennia staloho ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Scientific and innovative provision of sustainable economic development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy* — Economy of Ukraine, 3, 4—11 [in Ukrainian].
3. Shebanina, O.V. (2010), *Stan ta problemy rozvytku vyrobnytstva silskohospodarskoi produktsii* [State and problems of development of agricultural production]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia* — Bulletin of Agrarian Science of the Black Sea Region, 2 (53), 13—21 [in Ukrainian].
4. Melnyk, V.I. (2014), *Realizatsiia stratehichnykh zavdan rozvytku ahroprodovolchoi systemy na innovatsiini osnovi* [Implementation of strategic objectives for the development of the agro-food system on an innovative basis]. *Ekonomika ta upravlinnia APK* — Economy and Management of AIC, 2 (15), 77—80. [in Ukrainian].
5. Honcharenko, I.V. (2011), *Ekolohichniy vektor transformatsii ahrarnoi ekonomiky rehionu* [Environmental vector of the transformation of the agrarian economy of the region]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia* — Bulletin of the Agrarian Science of the Black Sea Region, 3 (60), 30—35 [in Ukrainian].
6. Pavlova, G.Ie. (2014), *Udoskonalennia teoretychnykh zasad tekhnolohichnoi modernizatsii ahrarnoho sektoru* [Improvement of the theoretical fundamentals of technological modernization of the agrarian sector]. *Investytsii: praktyka ta dosvid. Naukovo-praktychnyi zhurnal* — Investments: practice and experience. Scientific and practical journal, 14, 15—18 [in Ukrainian].
7. Kyryliuk, I.M. (2008), *Finansove zabezpechennia silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv* [Financial support of agricultural commodity producers]. *Naukovyi visnyk Bukovynskoi derzhavnoi finansovoi akademii. Ekonomichni nauky* — Scientific bulletin of the Bukovyna State Financial Academy. Economic sciences, 4 (13), 258—264 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.02.2018 р.

Ю. П. Макаренко,
д. е. н., професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро
О. Ю. Чичмар,
студентка 6 курсу, магістр,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро

ПРОБЛЕМИ ТА РИЗИКИ КРЕДИТУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ КОМЕРЦІЙНИМИ БАНКАМИ УКРАЇНИ

Y. Makarenko,
Doctor of Economic sciences, professor, The Dniprov's'kyi National University named after Oles' Gonchar
O. Chychmar,
6th year student, master, The Dniprov's'kyi National University named after Oles' Gonchar

THE PROBLEMS AND RISKS OF CORPORATE LENDING BY COMMERCIAL BANKS OF UKRAINE

У статті розглянуто проблеми та ризики кредитування юридичних осіб комерційними банками України, проведено аналіз кредитування банками України 2011—2016 роки, виявлено основні зовнішні та внутрішні негативні фактори, які сприяють процесам кредитування у банківській системі, а також наведено заходи для покращення умов кредитування та зниження кредитних ризиків українських банків.

This article describes the challenges and risks of corporate lending by commercial banks of Ukraine, the analysis of Bank lending to Ukraine 2011—2016 identified key external and internal negative factors that contribute to processes loans in the banking system, and provides steps to improve credit conditions and reduction of credit risks of Ukrainian banks.

Ключові слова: кредити, ризики, юридичні особи, банківська система.
Key words: credit, risk, legal entity, banking system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Один з найважливіших важелів розвитку кредитних відносин України — це визначення оптимальних умов і способів кредитування, на основі яких будуються і розвиваються відносини між банком і позичальником коштів. Такі умови мають організувати економічні взаємовідносини суб'єктів кредитування як рівноправних партнерів, що мають спільні економічні інтереси в досягненні максимального ефекту в процесі здійснюваних операцій, що в подальшому стає стимулом для всієї економіки.

Незважаючи на велику кількість досліджень, кредитна діяльність потребує постійного аналізу в сучасних умовах розвитку країни. Адже сучасний аналіз є умовою для якісного управління кредитною діяльністю, тому що саме кредити складають переважну частину активів і потрібно постійно відстежувати стан кредитування задля оцінки економічного становища держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В умовах сьогодення банківські установи дещо уповільнили свою діяльність на ринку кредитування, що є

безумовним наслідком економічних та політичних процесів, які похитнули економіку нашої держави.

1. Проблематиці банківського кредитування присвячено чимало праць вітчизняних економістів серед них: Вовк В.Я., Кігель В.Р. [5], Кльоба Л. [6], Коршикова Т.В. [10], Копбаева Г.Ш. [9], Лагутін В.Д. [12], Максutow Ю.Г. [13], Юркевич О.М., але прогалини та невизначеність у цьому питанні потребують подальших досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Ситуація, яка склалась на сьогодні є ще більш складною. Політика рефінансування банків з боку Національного банку України у 2015—2016 рр. не покриває дефіцит ліквідності банківської системи і, фактично, зупиняє кредитування реального сектору економіки. Проте питання управління банківськими ризиками, із яких кредитний ризик займає основне місце, як завжди залишаються особливо актуальними. Практичні аспекти діяльності українських банків, особливо у докризовому періоді, демонструють недостатню занепокоєність управлінського складу вітчизняних комерційних фінансово-кредитних установ до можливості масового неповернення наданих кредитів, і, як наслідок, нарощуван-

Таблиця 1. Динаміка кількості діючих в Україні банків, 2011–2016 рр.

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Кількість банків у Державному реєстрі (на кінець періоду)	194	198	176	182	182	147
Виключено з Державного реєстру банків за рік	6	0	26	2	2	5
Кількість банків, які мають банківську ліцензію (на кінець періоду)	176	176	175	179	162	118
Кількість банків, що знаходиться у стадії ліквідації	18	21	22	19	24	64

Джерело: побудовано авторами на основі звітності.

Таблиця 2. Динаміка кредитного портфеля і резерву під кредитні ризики банків в Україні (2011–2016 рр.)

Назва показника	На початок року					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Кредитний портфель:	747348	755030	825320	815327	911402	1006400
а) млн грн						
б) у % до попереднього періоду	94,3	101,1	109,3	98,8	111,7	110,4
Резерв за кредитними операціями:	99238	112965	118041	132105	122404	205305
а) млн грн						
б) у % до кредитного портфеля	13,2	16,2	14,7	16,2	13,4	20,4
в) у % до попереднього періоду	223,0	113,8	104,5	111,9	92,65	167,7

Джерело: побудовано авторами на основі звітності.

ня обсягів кредитної заборгованості в кредитному портфелі банків.

У країні в теперішній час найбільшу загрозу зумовлює виникнення проблеми масового неповернення кредитів, нестабільного курсу гривні, внаслідок чого населення починає у надвеликих обсягах переводити свої заощадження в іноземну валюту, що також сприяє посиленню кризових явищ в економіці, неадекватна депозитна політика банків, які на сьогоднішній день пропонують вкладати кошти під завищені відсотки. Все це вказує на необхідність вжиття рішучих та ефективних заходів для зниження кредитних і ринкових ризиків банків та підтримання їх фінансової стійкості, що і зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У ринковій економіці роль кредиту найбільшою мірою проявляється в оптимізації пропорцій суспільного відтворення.

Роль кредиту — це результат "роботи" його функцій, що проявляється у забезпеченні потреб додатковими коштами позичальників для нормального здійснення виробничої та іншої діяльності, грошових розрахунків, уникаючи неплатежів, запровадження передових технологій та новітньої техніки у виробництво, вирішення житлової проблеми тощо.

Кредитування є однією з традиційних банківських операцій. Можна говорити про виняткове значення таких операцій для банку, адже прибутки від їх здійснення не лише займають одну з провідних місць у структурі банківських доходів, а й формують загальну стратегію розвитку підприємства [6].

У 2016 році група найбільших установ (I група) збільшилася з 15 до 16 банків, група великих (II група) — із 17 до 19. У першу групу на 16 місце потрапив ОТП Банк, активи якого перевищили 21 млрд гривень. До групи найбільших також входять ПриватБанк, Ощадбанк, Укресімбанк, Дельта Банк, Промінвестбанк, Райффайзен

Банк Аваль, Укрсоцбанк, Сбербанк Росії, Альфа-банк, Надра Банк, ПУМБ, ВТБ Банк, "Фінанси і Кредит", УкрСиббанк, Укргазбанк.

З групи великих банків випали Всеукраїнський банк розвитку та БТА Банк. При цьому в неї потрапили Сітібанк (8 місце в групі), Мегабанк, ПлатинумБанк і Діамантбанк (із 16 по 18 місце). Крім того, свій статус великого банку зберегли "Креді Агріколь", "Фінансова ініціатива", "Південний", VAB банк, Фідобанк, Імексбанк, ІНГ Банк Україна, "Хрещатик", "Київська Русь", Родовід Банк, "Кредит Дніпро", Златобанк, Укрінбанк, Універсалбанк, КРЕДОБАНК.

У групі середніх (III група) тепер 33 банки, а не 22, як рік перед тим. Із торішньої групи невеликих у неї потрапили Енергобанк, банк "Ренесанс-Капітал", "Київ", Акцент-банк, Марфін Банк, "Аркада", VS Bank, "Національний кредит", Кредит Європа Банк, Індустріалбанк, Ідея Банк, Міжнародний інвестиційний банк, ТАСком-банк, Піреус банк МКБ, Фортуна-банк, Банк інвестицій і заощаджень, банк "Схід" і ПроКредит банк.

У групі невеликих (4 група) стало 95 банків замість 122.

Однак за досліджуваний період у структурі банківського сектора відбулися досить вагомі зміни у кредитному портфелі: окреслилася тенденція щодо збільшення обсягів протермінованості позичкової заборгованості за кредитами установ банківської системи України, яка зберігається досі, тоді як обсяги кредитних вкладень часто коливаються (табл. 2).

Під час діагностичного обстеження 20 найбільших банків, проведеного Національним банком, було встановлено, що частка кредитів з негативно класифікованою заборгованістю становить 53%. Діагностичне обстеження 20 найбільших банків дозволило встановити реальну картину якості кредитного портфеля банківського сектора. Частка цих банків у загальному кредитному портфелі банківського сектора склала 73% на дату діагностики (1 квітня 2016 р.). Дані, отримані НБУ, певною мірою відрізняються від даних регулярної

Таблиця 3. Показники кредитного портфеля та проблемної заборгованості банківської системи в Україні протягом 2012—2016 рр.

Роки	Кредитний портфель, млн грн	Темп приросту кредитного портфеля, %	Проблемні кредити, млн грн	Темп приросту проблемних кредитів, %	Частка проблемних кредитів у кредитному портфелі, %
01.01.2013	755030	1,03	84851	21,33	11,24
01.01.2014	825320	9,31	79292	- 6,55	9,61
01.01.2015	815327	-1,21	72520	-1,09	8,89
01.01.2016	911402	11,78	70178	-3,23	7,7
01.01.2017	1006358	10,41	135858	93,59	13,5

Джерело: побудовано авторами на основі звітності.

Таблиця 4. Аналіз дохідності банківської системи України, 2011—2016 рр., млн грн

Рік	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Доходи, млн грн	136848	142778	150449	168888	210201	199193
Видатки, млн грн	149875	150486	145550	167452	263167	265793
Результати діяльності прибуток/збиток, млн грн	-13027	-7708	4899	1436	-52966	-66600
Рівень рентабельності (збитковості) активів	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-4,07	-5,46
Рівень рентабельності (збитковості) капіталу	-10,19	-5,27	3,03	0,81	-30,46	-51,91

Джерело: побудовано авторами на основі звітності.

фінансової звітності, яка оприлюднюється банками, оскільки окремі банки некоректно відбивали якість активів.

До негативно класифікованої заборгованості належать кредити 4-ї та 5-ї категорій якості. До 4-ї категорії належать кредити, рівень настання дефолту за якими оцінюється в діапазоні 51—99%, а до 5-ї категорії належать стандартні кредити.

Темпи зростання резервів під кредитні операції банків значно перевищували приріст їх кредитних вкладень упродовж 2012—2014 років, за підсумками 2015 р. зафіксовано зменшення кредитного портфелю банків на 5,7%, тоді як резерв під кредитні ризики зріс більш як у 2,3 раза, що свідчить про суттєве погіршення стану кредитного портфеля банків за рівнем ризику.

Більшість науковців та аналітиків ситуацію, що склалась на вітчизняному ринку кредитування пояснюють наслідками фінансової кризи 2014—2016 рр. З цим важко сперечатись, але, на нашу думку, світова фінансова криза лише посилила глибокі негативні тенденції на вітчизняному ринку кредитування, а першопричиною стрімкого погіршення виконання кредитних угод стало нехтування з боку банків основними принципами управління кредитним ризиком з одночасним надто швидким нарощуванням кредитного портфелю.

У умовах світової фінансової кризи 2013—2015 рр. суттєво послабилась стійкість банківського сектора України. Зниження платоспроможності багатьох вітчизняних підприємств-позичальників призвели до зростання частки проблемних кредитів у структурі кредитних портфелів (табл. 3).

На 01.01.2013 року вже 11,24%, тобто зросла на 8,97%. В абсолютному вираженні обсяг проблемних кредитів банківської системи України збільшився за 2013—2015 роки на 129501 млн грн або в 21 раз.

Збільшення частки проблемної заборгованості кредитного портфеля банківської установи безпосередньо впливає на результати її діяльності.

З метою глибшого розуміння цього впливу проаналізуємо дохідність банківської діяльності у 2013—2016 роках (показники чистого прибутку та процентної маржі, табл. 4). За результатами діяльності у 2016 році банківська система задекларувала збитки 53 млрд грн, що свідчить про помилки менеджменту та нездатність реагувати на виклики зовнішнього середовища.

За даними НБУ, станом на 01.04.2017 сукупні резерви під знецінення позик 148 банків, які мають банківську ліцензію

на здійснення операцій, становили 298,48 млрд грн, або 32 % щодо самої заборгованості за кредитами, що свідчить про збереження низької якості кредитного портфеля банківської системи України в умовах сьогодення.

Світовий досвід продемонстрував, що ситуація, яка склалась в Україні є нетиповою. У більшості країн світу фінансово-кредитні установи активно реформують власні системи ризик-менеджменту, що дає змогу не допустити нарощування проблемної заборгованості, а також забезпечує підприємства необхідними кредитними ресурсами за прийнятною ціною [10, с. 17].

Слід зазначити, що дані рейтингових агентств, як світових, так і національних щодо оцінювання рівня проблемних кредитів істотно відрізняються від офіційної статистики НБУ і визначаються в межах від 20% до 50% [6, с. 8]. Такі розбіжності у показниках зумовлені різними методичними підходами, наприклад НБУ не враховує реструктуровані і пролонговані кредити, які також є проблемними [7, с. 38].

Результати оцінювання рівня проблемних кредитів представлені у дослідженнях таких міжнародних рейтингових агентств, як "Moody's", "Standart & Poor's" і "Fitch Ratings". Серед національних агентств можна виділити "Кредит-Рейтинг" та Асоціацію учасників колекторського бізнесу в Україні (АУКБ). Так, за даними агентства "Moody's" частка проблемних кредитів у 2015 році становила 35% від загального обсягу кредитного портфеля банків. За інформацією агентства "Fitch Ratings" частка проблемних кредитів у вітчизняній банківській системі коливається в межах від 40 до 45% від загальної суми кредитів [2].

Вважаємо, що ситуація, яка склалась у банківській системі України з приводу якості кредитного портфелю зумовлена недостатністю уваги щодо фінансової інформації та відсутності стандартизованих вимог до банків у частині формування резервів за кредитними операціями. Достовірність оцінювання НБУ реального

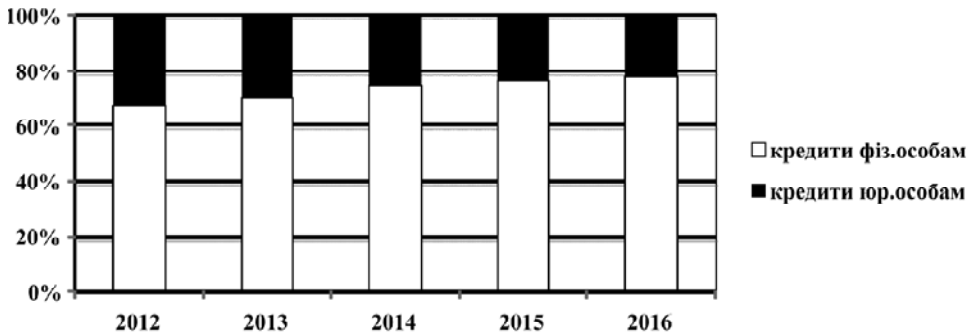

Рис. 1. Динаміка структури кредитного портфелю за статусом позичальника протягом 2013–2017 років

Джерело: побудовано авторами на основі звітності.

стану проблемних кредитів викликає сумніви, адже під час дослідження нами були виявлені розбіжності в оцінках рівня проблемності кредитів, що зумовлює необхідність удосконалення методики оцінювання рівня проблемних активів загалом та кредитів зокрема. Офіційні дані про резерви під кредити не відображають повною мірою якість банківських кредитних портфелів, оскільки менеджменту банків не вигідно визнавати існування проблемної заборгованості, оскільки згідно з нормативами НБУ, вона повинна покриватися адекватними резервами.

Розглянемо аналіз структури кредитного портфеля.

Отже, на основі рисунку 1 можна зробити висновок, що протягом останніх років кредитний портфель повністю зосереджено в сегменті гривневих кредитів юридичним особам. Частка кредитів фізичним особам постійно зменшується.

На рисунку 2 можна прослідкувати динаміку співвідношення короткострокових та довгострокових кредитів юридичним особам.

З наведеного рисунка 2 видно, що динаміка кредитів по строках погашення незначна. Дещо зменшилися кредити на строк до 1 року та збільшилися на строк більше 5 років. Така ситуація є досить позитивною, бо може забезпечити стабільність комерційних банків у довгостроковому періоді.

Якщо на початок 2017 року загальна прострочена заборгованість становила 22,1% від кредитного портфеля, то за даними на 01.02.2017 вона збільшилася до 22,8% і склала 218,4 млрд грн (+11 млрд грн за січень

2017 року). Рівень простроченої заборгованості по кредитах нефінансових корпорацій на початок лютого становив 20,47%, а на початок березня підвищився до 22,28%. При цьому з видів економічної діяльності, які формують значну частку кредитного портфеля (понад 1%), найбільш високий рівень прострочення (83%) спостерігається по кредитах підприємств хімічної промисловості. Також істотний

рівень прострочення (42,6%) у металургії. При цьому кредити металургійних підприємств формують 4,5% кредитного портфеля реального сектора економіки.

Рівень простроченої заборгованості підприємств харчової промисловості склав на 01.03.2017 32,7% (кредити "харчовиків" складають 6,5% загального портфеля). Найбільша частина кредитів (25,7% портфеля) видана підприємствам оптової торгівлі. Рівень простроченої заборгованості цього портфеля становить 15,6%. На сільське господарство припадає близько 6% виданих кредитів, а прострочена заборгованість складає 12,8% від їх суми. Однак варто мати на увазі, що в якості простроченої заборгованості враховується не вся сума проблемного кредиту, а тільки та частина, яка на цей момент вже вийшла на прострочення відповідно до графіка погашення, тому показник частки простроченої заборгованості це, так би мовити, тільки "верхівка айсбергу".

Більш адекватне уявлення про обсяг проблемної заборгованості можна отримати, аналізуючи індикатори фінансової стійкості, які щоквартально публікуються НБУ. Станом на 01.01.2017 частка непрацюючих кредитів (IV-V категорія якості) склала 28,03% від кредитного портфеля. За 2016 рік їх частка в кредитному портфелі зросла на 9% (+119,4 млрд грн). У результаті на початок 2017 року сума непрацюючих активів (за вирахуванням резервів) перевищила регулятивний капітал банківської системи на 29%. Для порівняння: на початок 2016 року непрацюючі активи становили 61% від регулятивного капіталу. За експертними оцінками багатьох фінансових аналітиків, реальний рівень проблем-

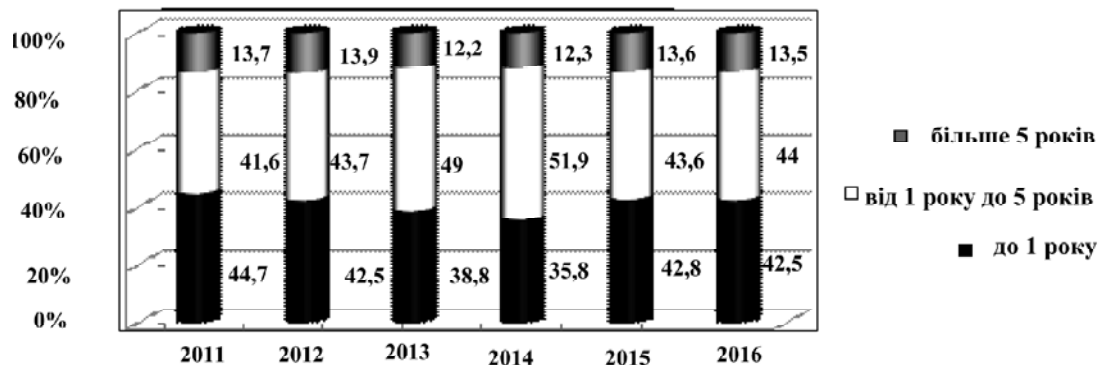

Рис. 2. Динаміка структури кредитів наданих комерційними банками юридичним особам за строками погашення за 2012–2017 років

Джерело: побудовано авторами на основі звітності.

ної заборгованості в кредитних портфелях значної кількості банків перевищує 40%. І поточна економічна ситуація поки не дає приводу для позитивних прогнозів — найімовірніше, в найближчій перспективі тенденція погіршення якості активів збережеться.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки дослідженого, можна стверджувати, що розвиток кредитування нині в нашій країні знижується. Тенденції зміни якості кредитного портфеля банківської системи України оптимізму поки не викликають. Скорочується кількість фінансових установ, знижується кількість виданих споживчих та іпотечних кредитів. Зростають процентні ставки за кредитами.

Визначено, що головним фактором, що впливає на сучасну кредитну діяльність банків в Україні є політична та соціальна нестабільність. Адже банківське кредитування для розвитку потребує досягнення умов макроекономічної стабільності. Для покращення ситуації в кредитуванні потрібно стабілізація економічних, політичних, соціальних умов та підтримка держави всього банківського сектору економіки.

Література:

1. Андрианов В. Ограничение банковских рисков: рекомендации Базельского комитета и обязательные нормативы деятельности банков // Банковское дело. — 2004. — № 10. — С. 47—55.
2. Закон України "Про банки та банківську діяльність" від 7 грудня 2015р. №2121-III (зі змін. І доп.).
3. Закон України "Про заставу" від 4 жовтня 2015 р. № 2654 (зі змін. І доп.).
4. Камінський А. Експертна модель кредитного скорингу позичальника банку // Банківська справа. — 2008. — № 1. — С. 75—81.
5. Кігель В.Р. Про визначення оптимального кредитного портфеля банку в умовах ризику неповернення коштів позичальниками // Вісник Національного Банку України. — 2013. — № 1. — С. 15—17.
6. Кльоба Л. Принципи, функції і методи управління банківською діяльністю // Вісник Національного банку України. — 2012 — № 10. — С. 40—44.
7. Ковальчук А.Т. Банківський кредит: засоби повернення. — К.: Т-во "Знання", КОО, 2001. — 150 с.
8. Колоколова О. Оптимизационное моделирование кредитного портфеля // Банковский менеджмент.- 2013. — № 4. — С. 29—34.
9. Копбаева Г. Ш. Управление кредитными рисками // Деньги и кредит. — 2012. — № 1. — С. 48—50.
10. Коршикова Т. В. Контроль та управління ризиками в кредитній діяльності банків // Вісник Національного Банку України. — 2013. — № 1. — С. 24—25.
11. Кручок С. Кредитна ставка як індикатор кредитних ризиків // Банківська справа. — 2002. — № 1. — С. 6—11.
12. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: навч. посіб. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: "Знання", КОО, 2012. — 215 с.
13. Максудов Ю.Г. Ценообразование на кредитные продукты — составляющая кредитной политики коммерческого банка // Финансы. — 2003. — № 3. — С. 24—27.
14. Міщенко В., Пластун В. Моніторинг позичок у сучасній банківській практиці України // Вісник Національного Банку України. — 2012. — № 8. — С. 9—13.
15. <http://www.bank.gov.ua> — Офіційний Інтернет-сайт Національного банку України, 2017.
16. <https://nfp.gov.ua> — Офіційний Інтернет-сайт національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, 2017.

References:

1. Andrianov, V. (2004), "Restriction of Banking Risks: Recommendations of the Basel Committee and Mandatory Bank Performance Standards", Banking, vol. 10, pp. 47—55.
 2. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On Banks and Banking Activity", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (Accessed 01 december 2017).
 3. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On the Pledge", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2654-12> (Accessed 01 december 2017).
 4. Kaminsky, A. (2008), "Expert model of credit scoring of the borrower of the bank", Banking, vol. 1, pp. 75—81.
 5. Kigel, V.R. (2013), "About determination of optimal loan portfolio of the bank in the conditions of risk of non-repayment of funds by borrowers", Bulletin of the National Bank of Ukraine, vol. 1, pp. 15—17.
 6. Kloboa, L. (2012), "Principles, functions and methods of banking management", Bulletin of the National Bank of Ukraine, vol. 10, pp. 40—44.
 7. Kovalchuk, A.T. (2001), "Bank loan: means of return", Knowledge, p. 150.
 8. Kolokolova, O. (2013), "Optimization Modeling of the Credit Portfolio", Banking Management, vol. 4, pp. 29—34.
 9. Kopbaeva, G.S. (2012), "Management of Credit Risks", Money and Credit, vol. 1, pp. 48—50.
 10. Korshikova, T. 2013, "Control and risk management in credit activity of banks", Bulletin of the National Bank of Ukraine, vol. 1, pp. 24—25.
 11. Kruchok, S. (2002), "Credit rate as an indicator of credit risks", Banking, vol. 1, pp. 6—11.
 12. Lagutin, V.D. (2012), Kredytuvannia: teoriia i praktyka [Lending: theory and practice: Teaching. Manual], 3rd ed., Znannya, Kyiv, Ukraine.
 13. Maksutov, Yu. G. (2003), "Pricing on credit products — component of the credit policy of a commercial bank", Finances, vol. 3, pp. 24—27.
 14. Mischenko, V. and Plastun, B. (2012), "Monitoring of loans in modern banking practices of Ukraine", Bulletin of the National Bank of Ukraine, vol. 8, pp. 9—13.
 15. The official website of the National Bank of Ukraine (2017), available at: <http://www.bank.gov.ua> (Accessed 01 december 2017).
 16. The official website of the National Commission, which carries out state regulation in the field of financial services markets (2017), available at: <https://www.dfp.gov.ua> (Accessed 01 december 2017).
- Стаття надійшла до редакції 11.01.2018 р.

В. Г. Панченко,
к. і. н., докторант Маріупольського державного університету

ФОРМИ ПРОЯВУ НЕОПРОТЕКЦІОНІЗМУ В ПОЛІТИЦІ ЕКОНОМІЧНОГО ПАТРІОТИЗМУ: АНАЛІЗ СУЧАСНОГО ДОСВІДУ РОЗВИНЕНИХ КРАЇН У СТИМУЛЮВАННІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

V. Panchenko,
PhD, post-PHD at Mariupol State University

MANIFESTATIONS OF NEO-PROTECTIONISM IN THE POLICY OF ECONOMIC PATRIOTISM:
ANALYSIS OF CONTEMPORARY PRACTICES OF DEVELOPED COUNTRIES IN STIMULATING
ECONOMIC GROWTH

У статті досліджено форми прояву неопротекціонізму в політиці економічного патріотизму на основі аналізу сучасного досвіду розвинених країн у стимулюванні економічного зростання. Доведено, що ліберальний економічний патріотизм став новою версією економічного націоналізму, замінивши протекціонізм як основний інструмент зовнішньоекономічної політики на більш широкий інструментарій впливу — неопротекціонізм — складний комплексний механізм економічної політики, спрямований на стимулювання економічного росту, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та вирішення проблем соціального розвитку.

The manifestations of neo-protectionism in the policy of economic patriotism are studied by analyzing contemporary practices of developed countries in stimulating economic growth. It is demonstrated that liberal economic patriotism have become a new version of economic nationalism, replacing protectionism as the main instrument of foreign economic policy with a broader instrument of influence, neo-protectionism — a sophisticated and complex economic policy mechanism aiming to stimulate economic growth, enhance the competitiveness of domestic economy and address social development problems.

Ключові слова: економічний патріотизм, неопротекціонізм, економічна політика, економічний розвиток.

Key words: economic patriotism, neo-protectionism, economic policy, economic development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Економічний патріотизм виходить далеко за межі "промислового патріотизму" (який свого часу широко впроваджувався як у США, так і у Франції), і в сучасній економічній політиці розвинених країн має більш широке політично-економічне значення через стійкі протиріччя, що виникли в капіталізмі XXI ст. Багато національних урядів європейських країн використовували протекціонізм як спосіб запобігання банкрутства їх компаній в мінливих економічних умовах. Різні уряди

держав-членів ЄС впливали на економічний ландшафт своєї країни через втручання в угоди, що встановлюють бар'єри, і накладали вето на можливі поглинання. Коли вони пояснювали і виправдовували свої дії, вони використовували концепцію "економічного патріотизму", підкреслюючи важливість зберігати "національно визнані" компанії [1]. Європейські уряди також підкреслювали роль національного суверенітету і зверталися до популістських та патріотичних ідей, втім асиметричні ефекти вжитих заходів відчувались не лише на рівні країн, що вступали у відносини стримування, але й виразно контрастували з очікуваними наслідками вступу до ЄС.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Б. Кліфт та К. Вол розглядають економічний націоналізм крізь призму економічного патріотизму шляхом адаптації компромісних підходів до винайдення консенсусу між абстрактними глобальними економічними цілями та політичними зобов'язаннями урядів на кожній конкретній території [1]. Це дозволяє визначити економічний патріотизм як такий, що діє на користь соціальних груп, компаній та секторів, які, на переконання локальних політиків, підпадають під визначення так званих "інсайдерів" на основі їх територіальної приналежності (у США цей підхід репрезентує гасло "Купуй Американське", у Великій Британії — "Британські робочі місця — британцям; у Німеччині "Німецьким інвесторам — пріоритет"). Л. Грінфельд [2] вважає, що націоналізм створив передумови для зростання економіки, змусив уряди конкурувати з метою зростання добробуту власної нації. Відповідно до інтерпретації Ш. Шонберга, який роз'яснює протекціоністські тенденції в Європі в 2006 р., "втручання уряду в національні енергетичні системи, банківські та інші ринки, швидше, відображало бажання контролювати інтенсивність глобалізації ринків, тоді як європейці розуміли це як погрози з боку деяких держав [3, р. 47]. Крім того, він стверджує, що "інтервенціоністський підхід знаходить підтримку з боку більшості працівників і споживачів, які вважають, що державне втручання може захистити їх від зниження соціальних стандартів, конкуренції з боку країн з низьким рівнем витрат, і масового безробіття" [3, р. 48]. Відповідно до такої системи аргументацій, основною інтенцією інтервенцій європейських національних урядів було бажання контролювати ринки з метою виправдовування сподівань своїх громадян.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завдання полягає у визначенні форм прояву неопротекціонізму в політиці економічного патріотизму на основі аналізу сучасного досвіду розвинених країн у стимулюванні економічного зростання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економічний патріотизм набуває форм економічної парціальності: існує бажання сформувати ринок так, щоб надати привілейовану позицію певним акторам. На відміну від економічного націоналізму, економічний патріотизм не обмежує резидентністю об'єкт, що відносяться до "patrie" (вітчизняного бізнесу), бо привілеї стосуються як наднаціонального, так і субнаціонального рівнів економічних агентів [4]. Трагування та визначення напрямів пріоритетизації секторів та їх свідомого розвитку дихотомними засобами "стимулювання — експансія" або "протекціонізм — вільний ринок" еволюціонують залежно від просування державою сходинками економічного розвитку. Політика економічного патріотизму ХХІ ст. — ліберальний економічний патріотизм — стала новою версією економічного націоналізму, замінивши протекціонізм як основний інструмент зовнішньоекономічної політики на більш широкий інструментарій впливу — неопротекціонізм — складний комплексний механізм економічної політики, спрямований на стимулювання економічного росту, підвищення

конкурентоспроможності національної економіки та вирішення проблем соціального розвитку.

Ліберальний економічний патріотизм реалізується через використання неопротекціоністських інструментів, що не обмежуються сферою регулювання зовнішньої торгівлі, а здебільшого фокусуються на стимулюванні економічної активності через використання потенціалу внутрішнього попиту та стимулювання розвитку національної індустрії. "Індустріальна політика" визначається як будь-який тип вибіркового втручання уряду або політики, що намагається змінити структуру виробництва на користь галузей, які, як очікується, мають кращі перспективи для економічного зростання за умови, що цього не відбудеться за відсутності такого втручання у ринкову рівновагу. Індустріальна політика може бути, і часто використовується для позначення будь-якої політики, яка впливає на промисловість (так звані "селективна індустріальна політика" або "таргетинг". "Загальна" або "функціональна" індустріальна політика, зорієнтована на заходи у галузі освіти, інновацій та інфраструктури, чітко відрізняється від селективної або "секторальної".

За ліберального економічного патріотизму держава позиціонується як суб'єкт, який не лише віддзеркалює в своїй політиці існуючі реалії міждержавного діалогу та реагує на умови наднаціонального регулювання, але й виступає активним актором у визначенні пріоритетів. Політика ліберального економічного патріотизму вдало вмонтовується в ландшафт ринкового фундаменталізму, адже не суперечить його базовим принципам, намагаючись елімінувати ринкові імперфекції (провали). Адже слід визнати: лібералізм у зовнішньоторговельній політиці є наслідком ефективності внутрішньої економічної політики держави, а не її причиною, і тим більше — не принциповою альтернативою протекціонізму.

Економічний патріотизм, підбурюваний національною гордістю, не став породженням кризового періоду, але має довшу історію. Наприклад, у 2006 році Франція успішно запобігла злиттю італійського провайдера енергетичних послуг Enel з франко-бельгійською комунальною, газовою і енергетичною компанією Suez. Втім, остання припинила свою діяльність 22 липня 2008 р. у результаті злиття з компанією Gaz de France, утворивши компанію GDF Suez. Звинування в протекціонізмі також супроводжують авіаційно-космічну промисловість. У Франції Н. Саркозі, а у Німеччині А. Меркель наполягали, що США несправедливо сприяє внутрішнім компаніям у конкуренції за контракти автозаправних танкерів. Європейські лідери вважали, що Пентагон свідомо змінив свої технічні специфікації для нового контракту військово-повітряних сил США на користь типу літаків Boeing. У результаті цих регуляторних змін, дві конкуруючі з ним європейські аерокосмічні і оборонні компанії виявились неконкурентоспроможними у цій боротьбі.

Шість років поспіль розглядалась у СОТ торговельна суперечка між американським Boeing і його європейським конкурентом Airbus, що звинувачували один одного в отриманні незаконних субсидій від своїх урядів. Комісія СОТ у квітні 2011 р. прийшла до висновку, що Boeing отримав понад 5 млрд доларів незакон-

них субсидій від уряду США на розробку і створення нового літака. Це рішення частково підтримало скаргу компанії Airbus, яка заявила, що контракти на дослідницькі та конструкторські роботи, отримані від НАСА і американської армії, а також податкові пільги від штату, де розташовані заводи Boeing, були незаконні. Представники Airbus заявили, що рішення СОТ "рішуче засудили" американську практику, яка призвела до втрат в продажах на суму в мільярди доларів європейськими авіабудівниками. Водночас, ще у 2010 р. друга комісія ВТО засудила підтримку Airbus європейським урядом, на що глава Boeing Дж. Макнерні зазначив, що субсидії в США та ЄС неспівставні: у Європі виявлено субсидювання на 20 млрд дол. США, тоді як у США — 3,7 млрд дол. США [5].

Згідно з недавніми дослідженнями, проведеними Європейською комісією, яка проаналізувала економічні втрати, викликані нетарифними торговельними бар'єрами між ЄС і США, зняття останніх здатне сприяти зростанню ВВП в ЄС на 12,2 млрд євро на рік і збільшенню загального експорту на 2,1 % [6]. У США, у свою чергу, зняття нетарифних обмежень призведе до збільшення ВВП на 41 млрд євро на рік і 6 % експорту. Якщо тарифи, субсидії та квоти будуть виключені, цей результат буде набагато вищим [6; 7].

Одним із дієвих інструментів політики економічного патріотизму виступає факторний неопротекціонізм, під яким нами пропонується розуміти інструмент регулювання міжнародних економічних відносин з метою елімінування сировинної, ресурсної, енергетичної, інноваційної, інформаційної та цифрової залежностей. Так, до традиційних факторів виробництва нами додаються нові, серед яких можна виділити такі: інноваційний, енергетичний, інформаційний, екологічний.

Франція, вдаючись до обмеження експортних поставок необробленої сировини, реалізовує політику сировинного неопротекціонізму, який, на нашу думку, повністю відповідає ідейним засадам політики економічного патріотизму. Для ослаблення зовнішньої сировинної залежності уряд Франції став проводити політику економії і стимулювання національного виробництва енергії, диверсифікацію джерел її імпорту. З метою реалізації цієї стратегії використовуються три економічні механізми: 1) зниження зростання попиту на енергію, що могло бути забезпечено зростанням цін на неї; 2) регулювання зростання споживання енергії; 3) здійснення свідомої політики для стимулювання економії енергії (пропаганда в засобах інформації, використання преміальної системи для інвестицій, що забезпечують її економію, пільгового кредитування та податкового переваги). Ця політика стосувалася не лише виробничого сектора, але й житлового. Одночасно здійснюється політика, спрямована на нарощування національного виробництва енергії. При цьому слід відзначити таку особливість, як наявність найбільших можливостей маневру, оскільки національне виробництво енергії контролювалося державним сектором.

З 80-х років під пильну увагу французького уряду потрапив національний видобуток вугілля, оскільки пов'язані з ним витрати були надмірно високі в порівнянні з іншими країнами, і це викликало необхідність нарощування субсидій для його виробництва. Аналогічна

ситуація склалася з національним видобутком газу і нафти. Для досягнення енергетичної незалежності французький уряд здійснив реалізацію широкомасштабної програми розвитку ядерної енергетики. Нині Франція займає перше місце в Європі за кількістю і потужністю ядерних реакторів. Близько 70% енергії в країні виробляються на АЕС, беручи до уваги той факт, що ще в 70-ті рр. атомна енергетика складала всього лише 8% в загальній структурі виробництва електроенергії.

Франція активно зловживає ресурсним неопротекціонізмом з метою захисту внутрішніх запасів сировини, стимулюючи розвиток альтернативних джерел постачання останньої, хоча вектор політики Франції спрямований на забезпечення зовнішньої незалежності від мінеральної сировини. Основними інструментами в цій сфері стали обмеження імпорту, диверсифікація джерел постачання, посилення контролю над використанням ресурсів, створення гарантованих запасів. Завдання обмеження імпорту вирішуються численними шляхами, серед яких пріоритетними є раціональне використання сировини, стимулювання економії, нарощування вторинного використання. Ці заходи стимулюються використанням фіскальних заходів, пільгових кредитів і субсидій. Крім обмежень імпорту, французький уряд змушений диверсифікувати поставки і підтримувати свої інвестиції за кордоном. Зростання інвестицій в геологорозвідку і видобуток за кордоном підтримується політикою захисту їх від будь-яких можливих ризиків. Крім того, французький уряд надає знижки вітчизняним виробникам на окремі види ресурсів, що відноситься нами до проявів ресурсного і сировинного неопротекціонізму.

У числі інструментів реалізації політики економічного патріотизму чільне місце посідає енергетичний неопротекціонізм, що, на нашу думку, реалізується шляхом:

- диверсифікації імпорту енергоносіїв з високими стандартами енергозбереження;

- використання енергії атомних станцій задля здешевлення вартості кінцевої продукції (позиція Франції в рамках ЄС);

- використання альтернативних джерел енергії для отримання геоелектричних та геополітичних дивідендів навіть за умови нехтування екологічними наслідками.

Так, розвиток атомної енергетики знизив залежність Франції від імпорту енергоносіїв, оскільки більшість ТЕС працювали на іноземній сировині (передусім, нафті і вугіллі). Водночас зростання заборгованостей, пов'язаних з довгими термінами амортизації ядерних електростанцій, стимулював пошук нових джерел енергії (геотермальна, енергія сонця, вітру). У результаті всіх вжитих заходів енергетична залежність країни зменшилась. З метою зниження ризику від перебоїв поставок політика уряду націлена на акумулювання запасів нафти в обсягах чотиримісячного національного споживання, і в разі, якщо запаси нафти періодично зазнавали зменшення, запаси ж урану завжди підтримувалися на високому рівні.

Так, на відміну від свого попередника Б. Обами, Д. Трамп ініціює розвиток сфери сланцевого газу і навіть використання її для поширення економічного та політичного впливу. Б. Обама відмовився від цієї ідеї, зважаючи на негативні екологічні наслідки. На думку Д. Трампа, якщо США будуть видобувати нафту і газ без обме-

жень, то ВВП США виросте на 127 млрд дол. США. За оцінками організації American Action Forum, експорт природного газу до 2040 р. дозволить збільшити обсяг торгівлі США на 1,6 трлн дол. США. [8], що виглядає реальним, зважаючи на вихід США із Паризької кліматичної угоди.

Суть енергетичного неопротекціонізму Д. Трампа, перш за все, полягає у відновленні ефективності сфери сланцевого газу. Завдяки цьому Д. Трамп планує досягти такого: використання сланцевого газу як інструмента торговельної політики; збільшення поставок газу на ринок Азії, зокрема у Китай; створення робочих місць у галузі; покращення торговельного балансу, що впливає із другого пункту; використання сланцевого газу як геополітичної зброї проти Росії.

Перші кроки в цьому напрямку вже активно зроблені. Під час візиту Д. Трампа до Польщі влітку 2017 р., він активно лобював ідею закупки Польщею газу зі США. У листопаді 2017 р. між компанією Польщі та США була укладена угода про поставку газу на 5 років, а в грудні 2017 р. Україна розпочала поставки американського газу в країну через Польщу. Необхідно зауважити на те, що до цього часу Польща купувала газ у Росії у значних обсягах. Як зрозуміло, саме цю битву Росія прогнала. Необхідно зауважити, що Польща зацікавлена у такій співпраці із США, адже вона може стати хабом для імпорту газу із США в Європу. США не бажають зупинятися на досягнутому, що підтверджує прагнення інвестувати понад 1 трлн дол. США в інфраструктурні проекти енергетичної галузі.

Інноваційний неопротекціонізм, на нашу думку, є новим типом протекціонізму, який спрямований на підвищення національного інноваційного потенціалу і збільшення експорту передових галузей шляхом маніпулювання глобальною системою торгівлі. Саме в інноваційному неопротекціонізмі, на нашу думку, криється масштабний потенціал політики економічного патріотизму, дієвим інструментом якого виступають інноваційні державні закупівлі — розміщення замовлень на купівлю або розробку товарів чи послуг, які ще не існують, проте можуть бути виготовлені/розроблені протягом розумного часового періоду на основі наявного потенціалу і виробничих можливостей держави. Таким чином, державні закупівлі розвивають розвиток інновацій декількома шляхами: створенням нових ринків, попиту та можливості тестувати інноваційні розробки. На сьогоднішній день 81% країн ОЕСР розробили стратегії та політики для підтримки інноваційних товарів та послуг, проте лише 39,4% країн ОЕСР вимірюють результати своєї підтримки інноваційних товарів та послуг [9].

Прикладом використання такої стратегії є система Public Procurement of Innovation (PPI), яка використовується в ЄС у рамках стратегії "Європа-2020", оскільки державні витрати ЄС становлять у середньому від 18% до 20% ВВП [10]. Цілі, які переслідують представники ЄС, втілюючи цю політику, зводяться до таких: підвищення ефективності державних закупівель; створення робочих місць; підвищення конкурентоспроможності, особливо у випадку із малим та середнім бізнесом; створення більш екологічно-дружніх технологій; задоволення унікальних потреб підприємств. Особливо важливим даний підхід є у таких сферах, як:

охорона здоров'я; електронний уряд; управління викидами; переробка сміття. Прикладом діяльності ЄС у сфері інноваційних державних закупівель є проект PAPIRUS, спрямований на заохочення розвитку технологій у будівництві з метою підтримання ідей сталого розвитку.

Якщо вести мову про доступність до цих видів закупівель іноземцям, у документах, присвячених цій стратегії, напряму нічого не зазначено. Проте постійна повторюваність думок щодо покращення становища малого та середнього підприємництва, а також збільшення його конкурентоспроможності не створює впевненості, що розробка інноваційних технологій буде віддаватися іноземним фірмам. Саме формулювання ідеї інноваційних державних закупівель суміжне з обмеженням розвитку інноваційних технологій в інших країнах через лімітування їхнього доступу до інноваційних замовлень.

Втім, найсуттєвішим проявом політики економічного патріотизму ми розглядаємо ідеологічний неопротекціонізм, під яким пропонуємо розуміти принцип оптимізації міжнародних економічних відносин як в інтересах окремих її учасників, так і об'єднань. Це такий інструмент регулювання міжнародних економічних відносин, який визначає напрями потенційної співпраці, впливає на інституційні умови останньої, має як проциклічний, так і контрциклічний характер та слугує цілям забезпечення економічного суверенітету та/або економічного зростання країн/об'єднань. До них зараховуємо:

— Маніпулювання екологічним фактором при регулюванні міжнародних економічних відносин (що встановлює обмеження на викиди CO₂, а отже, опосередковано закликає до скорочення в країнах, що розвиваються, виробництва або зростання витрат на нові енергозощаджувальні технології, лівову частку ринку яких контролюють компанії з країн розвинених);

— Рух в бік дезінтеграційних тенденцій (Soft Brexit and hard Brexit);

— Рух у бік поглиблених форм інтеграції (наприклад, ініціювання створення в межах ЄС різних альтернативних Союзів — фіскального, банківського, бюджетного);

— Цілеспрямоване ослаблення переговорних позицій багатонаціональних компаній.

— Реалізація політики реіндустріалізації попри відсутність економічної ефективності таких проєктів.

Яскравим виразником ідеологічного неопротекціонізму виступає Д. Трамп, який, будучи кандидатом у президенти США, погрожував відмовитися від зобов'язань в рамках довгострокових торговельних угод і суттєво посилити імпорتنі бар'єри у США. Конкретні обіцянки, що спирались на ідейні переконання меркантилістів [11; 12], включали:

1) вихід із Трансатлантичного партнерства (TPP);

2) відновлення переговорів щодо NAFTA "для отримання набагато кращої угоди", а якщо це не вдасться, тоді вийти з NAFTA;

3) визнання Китаю "валютним маніпулятором".

У цілому, Д. Трамп пообіцяв "визначити всі до єдиного порушення торговельних угод, використовувати зараз іноземними країнами, щоб нашкодити нашим робітникам (...), і використати всі можливі інструменти згідно з американським та міжнародним правом, щоб

покінчити з цими зловживаннями". Він також погрожував запровадити 35% тариф на імпорт автозапчастин з Мексики та 45% тариф на весь китайський імпорт, "якщо вони не поведуться як потрібно". Крім того, він заявив, що якщо таку політику опротестовуватиме СОТ, "тоді ми відновимо переговори або покинемо СОТ, яка являє собою суцільне лихо" [13].

Деякі погрози є звичайною жорсткою розмовою про торгівлю у властивій йому манері перед висуненням у кандидати в президенти. Однак якщо конкретні погрози можуть і не бути виконані цією адміністрацією, але її загальний підхід може серйозно і на роки зашкодити довірі до світової системи торгівлі. На цілковиту можливість такого ходу подій вказують два фактори. По-перше, це хвиля популістських та націоналістичних настроїв, коли причинами багатьох економічних проблем, з якими стикається робітники та працюючі представники середнього класу, вважаються міжнародна торгівля та імміграція. По-друге, чисельні погрози під час кампанії мали під собою один-єдиний принцип: "система є фальшивою, і США повинні чинити спротив" [14]. Ця точка зору чітко висловлена в економічному плані кампанії, в якому стверджується, що торговий дефіцит США є результатом "недобросовісної практики торгівлі", де "Китай навряд чи єдиний шахрай у світі; він лише найбільший" [14].

Крім того, згідно із розділом 122 Закону про торгівлю від 1974 року, виконавчий орган має право на запровадження тимчасових тарифів і кількісних обмежень для боротьби з дефіцитом платіжного балансу. Отже, наполегливі посилання на національну безпеку та дефіцит у порядку денному щодо торгівлі, а також нещодавні виконавчі накази підвищують імовірність того, що адміністрація зніме внутрішні правові проблеми на шляху до захисту від імпорту, що додатково підвищує існуючу ймовірність таких загроз.

Міжнародне торговельне право також накладає обмеження; але адміністрація Д. Трампа схильна до їх ігнорування або до перегляду угод. Порядком денним планується запровадження законів проти іноземного демпінгу та субсидій відповідно до правил ГАТТ/СОТ, але також використання розділу 301 Закону про торгівлю від 1974 року, "щоб вжити необхідних заходів у відповідь на іноземні дії, які порушують угоду про міжнародну торгівлю або є невинуватеними, або необґрунтованими, або дискримінаційними (Agenda 2017 р. 3). Хоча Розділ 301 не запроваджувався від моменту створення, це не зменшує ймовірність існуючих загроз, якщо, як це слідує з порядку денного щодо торгівлі (с. 3), ігноруватимуться будь-які негативні рішення СОТ.

У свідченнях перед Конгресом про витрати та засоби правового захисту, доступні для США після приєднання Китаю до СОТ, Р. Лайтхізер, кандидат на посаду керівника Торговельного представництва США, стверджував, що США мають розглядати можливість "відходу від норм СОТ, якщо це в національних інтересах країни, навіть якщо інші країни вживатимуть заходів у відповідь. Відхід від норм СОТ і заходи у відповідь у контексті таких широких питань, як пропонуване корегування прикордонних зборів, що може спричинити найбільш масштабні офіційно дозволені заходи у відповідь, спроможні поставити під загрозу існування

СОТ у нинішньому форматі. У сукупності, існує імовірна загроза посилення захисту від імпорту в США — або в односторонньому порядку, через перегляд попередньої політики шляхом відновлення переговорів, або в результаті торговельної війни. Одна із заявлених цілей преференційних торговельних угод — "забезпечити передбачуване середовище для бізнес-планування та інвестицій" [11]. Цій передбачуваності загрожує реальна можливість того, що США, так само як Британія, розірвуть свої угоди з однією або більше з понад двадцяти різних країн.

ВИСНОВКИ

Хоча ліберали довго надавали економічному патріотизму ознак "подразника" та порушувача економічних прав і конкуренції, вважаючи економічний патріотизм синонімічним до політики протекціонізму, ця позиція не є адекватною, оскільки не враховує важливість і багатогранну сутність цього феномену, ознаки якого дуже різняться залежно від країни та регіону. Особливо вона не дозволяє адекватно проаналізувати випадки, коли функціонери застосовують ліберальну економічну політику для впровадження селективної стратегії підтримки інтересів так званих інсайдерів ринку.

Проведений аналіз міжнародної економічної політики дозволив ідентифікувати факторний, ресурсний, сировинний, інноваційний, енергетичний та ідеологічний неопротекціонізм як складові політики економічного патріотизму. Проявам інноваційного та інформаційного неопротекціонізму, які, згідно із запропонованим визначенням, факторного неопротекціонізму, мають використовуватись з метою елімінації інноваційної та інформаційної залежностей, буде присвячена окрема стаття. Втім, спроби жорсткої класифікації неопротекціонізму часом унеможливаються через взаємопов'язаність інструментів його реалізації. В зв'язку з цим ідеологічний неопротекціонізм посідає найважливіше місце в ієрархії інструментів неопротекціонізму, адже виступає ідейним фундаментом реалізації різних версій політики економічного патріотизму.

Література:

1. Franks T. Patriotism and protectionism in the EU [Electronic resource] / T. Franks. — 2006. — Mode of access: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/4837150.stm>
2. Greenfield L. The Spirit of Capitalism: Nationalism and Economic Growth / L. Greenfield. — Cambridge: Harvard University Press, 2001. — 556 pp.
3. Schonberg S. Europe's new Protectionism: A former policy insider outlines the disturbing trend / S. Schonberg // The International Economy. — 2006. — Vol. 20, No. 2. — P. 46—49.
4. Панченко В.Г. Економічний патріотизм в політиці США та ЄС: стимулювальний потенціал неопротекціонізму / В.Г. Панченко // Вісник маріупольського державного університету. Сер.: Економіка. — 2017. — Вип. 14. — С. 140—148.
5. Рэндл Дж. Boeing и Airbus: спор вокруг госсубсидий продолжается [Электронный ресурс] / Дж. Рэндл // Информационный интернет-ресурс "Голос Америки". — Режим доступа: <https://www.golos-ameriki.ru/a/us-trade-boeing-2011-04-01-119049439/230016.html>

6. Navigating Non-Tariff Measures: Insights From A Business Survey in the European Union [Electronic resource] / International Trade Centre and European Commission. — 2016. — Mode of access: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/december/tradoc_155181.pdf

7. Apolte T. New Protectionism and the European Union: A Theoretical Background with a Critical Overview of Current Developments [Electronic resource] / T. Apolte. — Mode of access: <https://nebula.wsimg.com/be53a49458e5d07f0936d022a7e388a9?AccessKeyId=39A2DC689E4CA87C906D&disposition=0&alloworigin=1>

8. Holtz-Eakin D. Energy Week, Wind Power Edition [Electronic resource] / D. Holtz-Eakin, P. Hefflinger // The Daily Dish. — 30 June 2017. — Mode of access: <https://www.americanactionforum.org/daily-dish/energy-week-wind-power-edition>

9. Public Procurement as a Driver of Innovation in SMEs and Public Services [Electronic resource] / European Commission. — 2014. — Mode of access: <http://ec.europa.eu/docsroom/documents/15522/attachments/1/translations/en/renditions/native>

10. Consultation document on Guidance on Public Procurement of Innovation [Electronic resource] / European Commission. — 2017. — Mode of access: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/25724/attachments/1/translations/en/renditions/native>

11. Szrom Ch. The Mercantilism of Donald Trump [Electronic resource] / Ch. Szrom // RealClearWorld. — 23 September 2016. — Mode of access: http://www.realclearworld.com/articles/2016/09/23/the_mercantilism_of_donald_trump_112059.html

12. Kopf D. Trump's Signature Trade Policy Was Debunked by Adam Smith More Than 200 Years Ago [Electronic resource] / D. Kopf // Quartz. — 26 January 2017. — Mode of access: <https://qz.com/894085/donald-trumps-mercantilist-trade-policy-was-debunked-by-economist-adam-smith-more-than-200-years-ago/>

13. Gary D. The Trump Vision for America Abroad [Electronic resource] / G. Cohn, H. R. McMaster // New York Times. — 13 July 2017. — Mode of access: <https://www.nytimes.com/2017/07/13/opinion/the-trump-vision-for-america-abroad.html>

14. Appelbaum B. On Trade, Donald Trump Breaks With 200 Years of Economic Orthodoxy [Electronic resource] / B. Appelbaum // New York Times. — 10 March 2016. — Mode of access: https://www.nytimes.com/2016/03/11/us/politics/-trade-donald-trump-breaks-200-years-economic-orthodoxy-mercantilism.html?_r=0

References:

1. Franks, T. (2006), "Patriotism and protectionism in the EU", available at: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/4837150.stm> (Accessed 13 January 2018).

2. Greenfield, L. (2001), The Spirit of Capitalism: Nationalism and Economic Growth, Harvard University Press, Cambridge, UK.

3. Schonberg, S. (2006), "Europe's new Protectionism: A former policy insider outlines the disturbing trend", The International Economy, vol. 20, no. 2, pp. 46—49.

4. Panchenko, V.H. (2017), "Economic patriotism in US and EU politics: the stimulating potential of neo-industrialism", Visnyk mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomika, vol. 14, pp. 140—148.

5. Randle, J. (2011), "Boeing and Airbus: the dispute over state subsidies continues", available at: <https://www.golos-ameriki.ru/a/us-trade-boeing-2011-04-01-119049439/230016.html> (Accessed 14 January 2018).

6. The official sites of International Trade Centre and European Commission (2016), "Navigating Non-Tariff Measures: Insights From A Business Survey in the European Union", available at: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/december/tradoc_155181.pdf (Accessed 15 January 2018).

7. Apolte, T. (2010), "New Protectionism and the European Union: A Theoretical Background with a Critical Overview of Current Developments", available at: <https://nebula.wsimg.com/be53a49458e5d07f0936d022a7e388a9?AccessKeyId=39A2DC689E4CA87C906D&disposition=0&alloworigin=1>

8. Holtz-Eakin, D. and Hefflinger, P. (2017), "Energy Week, Wind Power Edition", The Daily Dish, [Online], available at: <https://www.americanactionforum.org/daily-dish/energy-week-wind-power-edition> (Accessed 16 January 2018).

9. The official site of European Commission (2014), "International Trade Centre and European Commission Public Procurement as a Driver of Innovation in SMEs and Public Services", available at: <http://ec.europa.eu/docsroom/documents/15522/attachments/1/translations/en/renditions/native> (Accessed 16 January 2018).

10. The official site of European Commission (2017), "Consultation document on Guidance on Public Procurement of Innovation", available at: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/25724/attachments/1/translations/en/renditions/native> (Accessed 17 January 2018).

11. Szrom, Ch. (2016), "The Mercantilism of Donald Trump", RealClearWorld, [Online], available at: http://www.realclearworld.com/articles/2016/09/23/the_mercantilism_of_donald_trump_112059.html (Accessed 18 January 2018).

12. Kopf, D. (2017), "Trump's Signature Trade Policy Was Debunked by Adam Smith More Than 200 Years Ago", Quartz, [Online], available at: <https://qz.com/894085/donald-trumps-mercantilist-trade-policy-was-debunked-by-economist-adam-smith-more-than-200-years-ago/> (Accessed 18 January 2018).

13. Gary, D. and McMaster, H.R. (2017), "The Trump Vision for America Abroad", New York Times, [Online], available at: <https://www.nytimes.com/2017/07/13/opinion/the-trump-vision-for-america-abroad.html> (Accessed 21 January 2018).

14. Appelbaum, B. (2016), "On Trade, Donald Trump Breaks With 200 Years of Economic Orthodoxy", New York Times, [Online], available at: https://www.nytimes.com/2016/03/11/us/politics/-trade-donald-trump-breaks-200-years-economic-orthodoxy-mercantilism.html?_r=0 (Accessed 22 January 2018).

Стаття надійшла до редакції 22.01.2018 р.

УДК 339.9:[65.011:621]

І. В. Бабій,
к. е. н., доцент кафедри економіки, менеджменту та адміністрування,
Хмельницький національний університет, м. Хмельницький

ФОРМУВАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МЕХАНІЗМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ МАШИНОБУДІВНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

I. Babiy,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department of Economics,
management and administration Khmelnytsky National University

FORMATION AND APPLICATION OF THE FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY STRATEGY IN THE MECHANISM OF STRATEGIC MANAGEMENT OF ENTERPRISE MECHANISM

У статті розкрито характеристики стратегічного управління на промисловому підприємстві із виокремлення труднощів, з якими може стикатися управлінський персонал. Деталізовано визначення стратегії зовнішньоекономічної діяльності сучасних господарюючих суб'єктів. Визначено, що формування стратегії є особливим видом діяльності на підприємстві, що має враховувати вплив на фінансово-господарську діяльність підприємства ряду внутрішніх та зовнішніх факторів впливу. Проведено дослідження основних етапів формування стратегії зовнішньоекономічної діяльності та її застосування у механізмі стратегічного управління машинобудівного підприємства. Підґрунтям стратегії зовнішньоекономічної діяльності підприємств машинобудування є не тільки розширення торгівлі на зовнішніх ринках, але й обов'язкове підвищення ефективності функціонування суб'єкта з метою зростання його експортного потенціалу та забезпечення стійкості конкурентних позицій на нових ринкових сегментах реалізації власних виробів.

The article describes the characteristics of strategic management in an industrial enterprise to identify the difficulties that management personnel can face. The strategy of foreign economic activity of modern economic entities is worked out in details. It is determined that the formation of a strategy is a special type of activity in an enterprise that should take into account the influence on the financial and economic activity of a number of internal and external factors of influence. The study of the main stages of formation of the strategy of foreign economic activity and its application in the mechanism of strategic management of the machine-building enterprise has been carried out. The basis of the strategy of foreign economic activity of machine building enterprises is not only the expansion of trade in foreign markets, but also the obligatory increase in the efficiency of the entity's functioning in order to increase its export potential and ensure the stability of competitive positions in new market segments of the implementation of their own products.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, стратегія, стратегічне управління, підприємства машинобудування, формування стратегії ЗЕД.

Key words: foreign economic activity, strategy, strategic management, enterprises of mechanical engineering, formation of the strategy of foreign economic activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний ринок характеризується швидкоплинними змінами умов господарювання, що призводить до збільшення кількості ризиків фінансово-господарської діяльності підприємств. Тому менеджери більшості промислових підприємств зіткнулися з необхідністю вирішення нових завдань щодо пристосування до змін у ринковому оточенні, що вимагає використання новітніх підходів до ведення управлінської діяльності в стратегічному аспекті розвитку господарюючих суб'єктів. Зважаючи на такі обставини, на промислових підприємствах повинен бути сформований дієвий механізм стратегічного управління, в якому будуть задіяні усі відповідні підсистеми для

дослідження та оцінювання зовнішнього середовища, аналізу можливостей розвитку підприємства, із застосуванням сформованої стратегії, подальшим виокремленням важелів її реалізації. Для підприємств машинобудівної галузі, стан яких на сьогодні не вирізняється активним розвитком, нагальним є активізація процесів розвитку зовнішньоекономічної діяльності, що є можливим завдяки формуванню відповідної стратегії.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням механізму стратегічного управління, засад формування та реалізації стратегії зовнішньо-

економічної діяльності, підходів стратегічного планування у даному напрямі розвитку займалося чимало як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема серед них: Ансофф І., Баула О., Головка Т., Гевко О., Друкер П., Зуб А., Кузьмін О., Кириченко О., Ковтун Е., Міщенко А., Портер М., Піддубний І., Саєнко М., Фатхутдинов Р., Шведа Н., Чорна Л. та ін. Але, зважаючи на активізацію міжнародних економічних відносин, розширення векторів міжнародної співпраці, питання цієї тематики вимагають подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження та обґрунтування особливостей формування стратегії зовнішньоекономічної діяльності, розкриття факторів побудови та реалізації стратегії ЗЕД машинобудівних підприємств для упорядкування підходів управління в системі стратегічного менеджменту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стратегія розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств машинобудівної галузі надає змогу одержати відповіді на ряд питань зокрема щодо: виокремлення конкретного ринку, на якому варто ціленаправлено відшукувати шляхи розширення; обрання цінової політики, напрямів реалізації продукції, виокремлення розподільчої мережі збуту продукції, внесення організаційних змін у структурні підрозділи господарюючого суб'єкта, що зайняті розв'язанням питань щодо збільшення обсягів виходу продукції на зовнішні ринки.

Стратегічне управління на підприємствах машинобудівної галузі надає змогу провести оцінку фінансово-господарської діяльності, ринкового оточення функціонування з позиції розвитку його потенціалу. Відповідно, відбувається формування прогнозів та важелів, що будуть задіяні для адаптації до ринкових умов, зменшення впливу негативних факторів з метою отримання поставлених керівництвом підприємства цільових завдань. Стратегія розвитку зовнішньоекономічної діяльності надає можливість ціленаправлено впливати на діяльність усіх структурних підрозділів, адекватно до визначених управлінським персоналом положень, реагувати на умови введення господарювання, більшість з яких наразі не завжди можна достовірно спрогнозувати. У деяких роботах науковців домінує думка, що стратегічне управління, крім позитивних характеристик, має низку недоліків, які пов'язані із:

- понесеними, не у всіх випадках окупними, затратами на розробку стратегії;
- можливістю проявів бюрократизації управління (покладання відповідальності за окремим колом спеціалістів, натомість коли існують випадки у яких стоїть необхідність у терміновому прийнятті управлінських рішень);
- рівнем деталізації прогнозування становища підприємств, адже формування стратегії на окремому підприємстві залежить від кваліфікації відповідального персоналу та мотивації працівників підрозділів у повній реалізації поставлених стратегічних завдань.

Стратегія зовнішньоекономічної діяльності є своєрідною моделлю дій персоналу підприємства для отримання запланованих цілей. Саме тому формування стратегії мож-

на визначити як особливий вид діяльності, що вимагає творчого підходу до визначення перспектив, прогнозів майбутнього стану, поведінки конкурентів, напрямів підвищення ресурсно-фінансового забезпечення для розширення як внутрішнього, так і зовнішнього ринків збуту продукції. Кожен суб'єкт господарювання має власне бачення стосовно формування стратегії, але зазвичай її головні складові визначаються управлінським персоналом. Відповідальні спеціалісти структурних підрозділів також беруть участь у формуванні стратегії, але загалом їх завдання полягає у застосуванні її положень. Формування стратегії відбувається із аналізом як внутрішнього становища, так і зовнішніх факторів впливу на господарювання підприємства. Найсуттєвішими із них є: економічні чинники впливу, політичне становище у країні, рівень ризиків та темпи розвитку галузі, принципи за якими ведеться фінансово-господарська діяльність підприємств, життєвий цикл продукції, що виготовляється, спроможність залучати різного роду ресурсів тощо [1].

Зовнішні фактори побудови стратегії ЗЕД машинобудівного підприємства у більшій мірі визначають його експортні можливості. Натомість, велике значення у побудові стратегії має внутрішнє становище підприємства: особливості організації, функціонування підсистем управління, групування та дослідження інформаційних джерел, процес планування, особливості ведення аналізу експертної діяльності тощо.

Стратегія зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств є функціональною стратегією, бо у складі загальної стратегії підприємства вона взаємопов'язана із сукупністю стратегій, як-от ресурсна, стратегія підвищення конкурентоспроможності, стратегія інноваційного розвитку тощо. Стратегія ЗЕД має сукупність ознак, які включають характеристики, що притаманні більшості стратегій та ті ознаки, що є властивими тільки стратегії зовнішньоекономічної діяльності. Зокрема це комплексний характер, розгляд виокремлених чинників, визначення пріоритетів врахування внутрішніх особливостей та впливу зовнішнього оточення, систематизація заходів, прийнятих управлінським персоналом, відносно виокремлення рішень щодо виходу на той чи інший сегмент ринку, окремої країни бізнес-партнера [2].

Формування стратегії зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств є складним процесом, що передбачає проходження ряду стадій. На початку, відповідними спеціалістами підприємства, проводиться детальний аналіз усіх факторів зовнішнього оточення для формування прогнозів розвитку міжнародних відносин, визначення рівня конкурентоздатності продукції, відносно аналогічних виробів країни бізнес-партнера. Визначають потенціал підприємства в даному напрямі розвитку, сильні та слабкі сторони діяльності із формуванням прогнозів майбутнього стану суб'єкта господарювання. Після групування усіх необхідних інформаційних даних, управлінським персоналом, в розрізі загальних цілей фінансово-господарської діяльності підприємства, виокремлюються цілі щодо розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства. При цьому варто зазначити, що менеджерами повинна братися до уваги необхідність співставлення одержаних даних попереднього аналізу та сформованих, керівництвом

підприємства, цілей розвитку у сфері міжнародних економічних відносин. Часто, на практиці, виявляють значні розбіжності із переоцінюванням власних можливостей. Тому управлінським персоналом повинні бути сформовані альтернативні стратегії. Фахівці підприємства обґрунтовують різні варіації розгортання події, зіставляючи їх із різноманіттям, виділених раніше, альтернативних планів розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Відтак відбувається обрання найефективнішої стратегії зовнішньоекономічної діяльності, деталізація заходів, що її формують, тобто окреслення плану дій із виокремленням поетапності їх виконання [3].

Доречно проводити маркетингове дослідження ринку для виявлення потреб та смаків споживачів, оцінки діяльності постачальників (визначення якості сировини та рівня цін на неї в окремій галузі). Для визначення привабливості ринку в зовнішньоекономічній діяльності підприємства, варто проводити матричний аналіз.

При проведенні матричного аналізу ЗЕД підприємства найчастіше використовуються такі матриці:

— матриця BCG — аналіз темпів зростання та частки ринку;

— матриця GEM — аналіз порівняльної привабливості ринку та конкурентоспроможності;

— матриця ADL — аналіз життєвого циклу галузі та відносного положення на ринку;

— матриця Shell/DPM — аналіз привабливості ресурсоємної галузі в залежності від рівня конкурентоздатності [4, с. 174].

На нашу думку, на підприємстві повинна бути удосконалена робота такого структурного підрозділу, як відділ зовнішньоекономічних зв'язків. Саме у цьому підрозділі формується сукупність фундаментальних управлінських рішень щодо зовнішньоекономічних дій, обираються найефективніші в аспекті обраних стратегічних орієнтирів. Після сформованих стратегічних планів зовнішньоекономічної діяльності, формуються короткотрокові та оперативний план розвитку стратегії зовнішньоекономічної діяльності у цілісному механізмі стратегічного управління. По закінченню діяльності управлінського персоналу щодо стратегічного планування у даній сфері господарювання, відбуваються процеси з реалізації виробленої стратегії.

Під застосуванням стратегічного плану, у механізмі стратегічного управління на промисловому підприємстві, розуміється процес організації впровадження стратегічних планів зовнішньоекономічної діяльності, постійний моніторинг за їх виконанням із внесенням змін (корективів) у сформовану загальну стратегію. Важливим є наявність зворотнього зв'язку, особливо при визначенні невідповідностей, виявлення не доопрацювання при формуванні стратегії зовнішньоекономічної діяльності. Як зазначають автори Карачина Н.П. та Зозуля І.В., інколи такий зворотній зв'язок передбачає часткові зміни місії і цілей зовнішньоекономічної діяльності якщо вони виявилися до певної міри нереальними. Зворотний зв'язок можливий на будь-якому з етапів формування стратегії [5, с. 25].

ВИСНОВКИ

Зважаючи на складність процесів налагодження співпраці з країнами бізнес-партнерами, необхідність зростання конкурентних позицій на зовнішніх ринках,

зовнішньоекономічна діяльність машинобудівних підприємств є чи не найважливішим об'єктом управління у цілісному механізмі стратегічного менеджменту. Проведене дослідження дало змогу визначити, що як при формуванні стратегії зовнішньоекономічної діяльності, так і при її застосуванні, управління націлене не тільки на розширення міжнародної співпраці у сфері торгівлі, а й на пошук шляхів розвитку усіх структурних елементів господарюючого суб'єкта, результативної взаємодії із зовнішнім середовищем. Для ефективного впровадження механізму стратегічного управління машинобудівного підприємства, що спрямований на розширення зовнішніх ринків, найбільше значення має сформована відповідна стратегія розвитку у даній сфері, поточні та довгострокові плани та співставлення їх із системою цілей, які поставлені до виконання управлінським персоналом підприємства.

Література:

1. Стратегічне управління: навчальний посібник / О.Б. Гевко, Н.М. Шведа. — Тернопіль ФОП Паляниця В.А., 2016. — 152 с.
2. Баула О.В. Особливості розробки стратегії та організації зовнішньоекономічної діяльності підприємства в сучасних глобалізаційних умовах господарювання / О.В. Баула, А.В. Сачук // Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси. — 2013. — Вип. 10 (2). — С. 16—25.
3. Саєнко М.Г. Стратегія підприємства: підручник / М.Г. Саєнко. — Тернопіль: Економічна думка, 2006. — 390 с.
4. Ковтун Е.О. Шляхи оптимізації зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств / Е.О. Ковтун, І.В. Поліщук, Ю.М. Турець // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. — 2016. — Вип. 6 (1). — С. 172—174.
5. Карачина Н.П. Сутність поняття "Стратегія зовнішньоекономічної діяльності" та особливості її формування / Н.П. Карачина, І.В. Зозуля, А.О. Вінницька // Економічний простір. — 2016. — № 110. — С. 17—26.

References:

1. Hevko, O.B. and Shveda, N.M. (2016), *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management], FOP Palianytsia V.A., Ternopil', Ukraine.
 2. Baula, O.V. and Sachuk, A.V. (2013), "Features of strategy development and organization of foreign economic activity of the enterprise in modern globalization conditions of management", *Ekonomichni nauky*, Vyp. 10 (2), pp. 16—25.
 3. Saienko, M.H. (2006), *Stratehiia pidpriemstva* [Enterprise strategy], Ekonomichna dumka, Ternopil', Ukraine.
 4. Kovtun, E.O. Polischuk, I.V. and Turets', Yu.M. (2016), "Ways of optimization of foreign economic activity of domestic enterprises", *Naukovyj visnyk Uzhhorod's'koho natsional'noho universytetu*, Vyp. 6 (1), pp. 172—174.
 5. Karachyna, N.P. Zozulia, I.V. and Vinnyts'ka, A.O. (2016), "The essence of the concept Strategy of foreign economic activity and the peculiarities of its formation", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 110, pp. 17—26.
- Стаття надійшла до редакції 26.01.2018 р.*

О. В. Євтушевська,
к. е. н., асистент кафедри підприємництва,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОТИВАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

O. Yevtushevska,
PhD, assistant of the Department of Enterprise, Taras Shevchenko National University of Kyiv

MOTIVATION OF ECONOMIC AGENTS UNDER MODERN CONDITION

Розглянуто особливості мотивації працівників і підприємців у сучасних умовах. Розкрито різницю між поняттями "мотивація" і "стимулювання". Висвітлено деякі відмінності у поведінці працівників за сприятливих і несприятливих соціально-економічних обставин. Визначено, коли негативне стимулювання працівників є доцільним, а коли призводить до небажаних результатів. Надано рекомендації щодо стимулювання господарської діяльності.

Special features of employees and entrepreneurs motivation under modern condition are examined. Difference between conceptions "motivation" and "stimulation" is opened. Some distinctions of employees' behavior under favorable and unfavorable social and economic conditions are lightened. Cases, when negative stimulation is reasonable and when it leads to undesirable results are determined. Recommendations as to economic activity stimulation are given.

Ключові слова: мотивація, стимулювання, теорія потреб, працівник, підприємницька діяльність.
Key words: motivation, stimulation, theory of needs, employee, entrepreneurship.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Якби всі учасники ринкових відносин частіше ставили собі запитання "навіщо я це роблю?", багато природних і психологічних ресурсів було б збережено. Мотивація — це внутрішнє запитання особи про мету своєї діяльності. Поведінка учасників господарської діяльності визначається їхньою внутрішньою мотивацією, остання є настільки складним явищем, що потребуватиме дослідження протягом усієї історії людства. Найвідоміші теорії мотивації подекуди уодноманітнюють людину, зводять її потреби до певних шаблонів, проте серед правил є багато винятків, які варто дослідити.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням особливостей мотивації учасників ринкових відносин займаються такі зарубіжні вчені: А. Маслоу, В. Врум, Д. Мак-Клеланд, Ф. Герцберг, П. Ленсіоні, Д. Пінк та інші. Серед українських учених

питаннями мотивації людини в системі господарювання цікавляться: В.Й. Ерфан, Д.І. Поліщук, В.Б. Васюта, А.М. Колот, Л.О. Лещенко та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження мотивації суб'єктів господарювання для виявлення конструктивних методів стимулювання господарської діяльності. Завданнями статті є висвітлення особливостей мотивації працівників і підприємців; надання рекомендацій щодо стимулювання господарської діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Один із менеджерів сказав особі, яку збирався прийняти на роботу, що якщо йому треба мотивувати її, то, напевно, вони не спрацюють. Справді, мотивація є процесом внутрішнім, роботодавцю залишається шукати і застосовувати правильні стимули праці. Мотивація — ендогенна, тоді як стимулювання є зовнішньою

дією, спрямованою на працівника. Втім, деякі дослідники ототожнюють ці поняття.

Виокремлюють матеріальне та нематеріальне стимулювання працівників. Дослідники досить давно відмовилися від думки, що на людину впливають виключно матеріальні стимули. Щоправда, останні є дуже дієвими за несприятливих, складних обставин. У непростих соціально-економічних умовах навіть байдужу та інертну людину можна успішно стимулювати за допомогою матеріальних благ. Хоча навряд чи у неї з'явиться справжнє натхнення до роботи та щире вболівання за результат. В умовах, де люди володіють прийнятним для себе набором благ і зручностей стимулювання ефективне лише тоді, коли перетинається з внутрішньою мотивацією. Керівництво може підбрати "ключики", проте змусити людину по-справжньому перейматися результатом роботи, якщо вона цього не хоче, неможливо.

Ієрархія потреб, втілена у так званій піраміді потреб А. Маслоу, є об'єктом тривалих і всебічних досліджень. Така концепція спрощена. Сам автор виділяв і інші потреби, зокрема естетичні [1], проте загалом, його погляди несуть відбиток американської культурної традиції, яка сприймає людину дещо поверхово. Все ж як певна основа ця теорія використовується і для дослідження мотивації працівників. Виокремлюють кілька рівнів потреб: фізіологічні, потреби у безпеці, соціальні потреби, бажання поваги та самовираження [2]. Залежно від обставин і особистих якостей працівники задовольняють або весь спектр потреб, або лише його частину. Так, робітники в Бангладеш, на Шрі-Ланці, в Марокко та в інших країнах, які задіяні в найтяжчих видах робіт, спроможні задовольняти лише фізіологічні потреби (не завжди достатньою мірою), бажання безпеки реалізується тільки у формі захисту своїх родин від злиднів, прожодну особисту безпеку на робочому місці подекуди немає й мови. При цьому в цих робітників так само є потреби в спілкуванні, у повазі та в самопізнанні, хоча це навряд чи цікавить їхніх роботодавців. Стимулювання праці за таких умов не переходить меж матеріального заохочення.

За умовно сприятливих обставин працівники поведуться по-іншому. Коли фізіологічні потреби та прагнення безпеки задоволені, вони часто висувують значно суворіші вимоги до потреб вищого рівня. Оскільки люди можуть мати різні бажання та цілі, то для когось найважливішим буде спілкування з колегами, перебування серед однодумців, належність до певної спільноти; для інших — кар'єрне зростання, посада, успіх, нагороди. При цьому їх може значно менше цікавити атмосфера в колективі та думка співробітників. Для деякого найважливішим є самопізнання, яке відбувається в тому числі через процес праці. На думку вітчизняних авторів, "одних мотивують гроші, інших емоції, які вони отримують у процесі роботи, для третіх першочергове значення мають цікаві та складні завдання, інших приваблюють соціальні пільги та відчуття соціальної захищеності" [3].

На сьогодні досить популярною є думка, що основні нематеріальні стимули — це кар'єрне зростання, бажання належати до потужної, престижної компанії та суспільна повага. Насправді, для частини людей такими ж важливими психологічними стимулами можуть бути не-

залежність від корпоративних цінностей; відчуття змістовності власної праці, відсутність штучних перешкод для роботи (бюрократизація процесу, втрата часу на безглузду діяльність тощо). Працівники можуть по-різному ставитися до професійного успіху. Помилковою є думка, що всі люди прагнуть кар'єрного зростання та високих посад. Частина працівників відмовляється від цього, розуміючи, що досить часто що вище становище займає людина, то більш залежна вона у своїх діях. Як правило, тиск інших учасників системи найбільше відчувають на собі керівники, вони часто несамостійні у своїх рішеннях, їхній статус — це подекуди ілюзія. Водночас люди, які займають буцімто нижче суспільне становище, мають більшу свободу дій, значно менше відчують тиск системи.

Стимулюючи персонал, деякі керівники взагалі "зрізають верхівку" піраміди потреб. Вершиною прагнень працівників, на їхню думку, є успіх і повага в колективі або в суспільстві. Тоді як два останні рівні піраміди можуть суперечити один одному, а саме самопізнання розкриває подекуди ілюзорну природу успіху принаймні у тому значенні, в якому його розуміє сучасне суспільство. Працівник може усвідомлювати справжність або оманливість процесу праці, залежно від сприйняття він відгукуватиметься або ігноруватиме стимули роботодавця.

Зарубіжні дослідники поставили досить цікаве запитання, а саме чи завжди матеріальне стимулювання приводить до позитивного ефекту. Результати експериментів виявилися неочікуваними. З'ясувалось, що намагання стимулювати людей за допомогою грошової винагороди, коли вони виконують творчу, нестандартну роботу, або займаються доброчинною діяльністю, призводить до негативного результату. Мотивація знижується [4]. Можливо, такі результати можна пояснити тим, що вирішуючи творчі завдання, люди відволікаються на думки про гроші, при цьому стають менш зосередженими, що негативно впливає на показники. Займаючись доброчинністю, особи часто сприймають грошову винагороду як прояв корисливості, а це, своєю чергою, руйнує благородну мотивацію.

Існує також позитивне та негативне стимулювання працівників. Зрозуміло, що позитивне стимулювання спрямоване на заохочення колективу, негативне — на покарання. Негативне стимулювання неминуче, але воно повинно бути доцільним. Велика помилка деяких керівників — це застосування негативного стимулювання до внутрішньо мотивованих працівників. Тобто людей, які справді люблять свою роботу, є відповідальними, дисциплінованими, творчими. Коли такі особи зіштовхуються зі стимулюванням в основному у формі покарань, вони або йдуть у так звану "внутрішню опозицію", тобто обстоюють свої погляди та захищаються, або намагаються не звертати уваги на атмосферу в колективі й робити свою справу, або звільняються. Це деморалізує працівників і призводить до втрати найталановитіших кадрів. На думку вітчизняних авторів, "...мотивація — це складний процес, ефективність якого оцінюється за результатами діяльності підприємства" [5]. У таких випадках результатами є нездорова атмосфера в колективі та низька результативність роботи. Навряд чи вар-

то "підганяти" тих, хто сам усвідомлює своє професійне покликання.

Негативне стимулювання доцільне за умов низької дисципліни, зловживань, можливо, байдужості працівників. Хоча остання ідея є дискусійною, оскільки особу, яка байдужа до своєї роботи, покарання лише роздратують.

Мотивація підприємців відрізняється від мотивації працівників. Якщо брати за основу піраміду потреб А. Маслоу, то ті підприємці, які залишаються в основі піраміди, тобто на рівні фізіологічних потреб і прагнення безпеки (остання сприймається, швидше, як можливість забезпечити себе та родину, також як незалежність від роботодавця, оскільки підприємництво часто буває ризиковим) рідко досягають по-справжньому серйозних результатів у соціально-економічній діяльності. Якщо людиною керують лише фізіологічні потреби, прагнення безпеки та успіху, швидше за все, вона зупиниться на рівні звичайного виробництва та комерції. Справжні прориви в соціально-економічному розвитку реалізують люди, основними мотивами яких є вдосконалення суспільних відносин, самопізнання і допомога іншим. Щоправда, навіть такі піднесені спонуки можуть призводити до негативних результатів. Так, найвідоміших підприємців, які досягли значних успіхів, передусім, у фінансовій та інноваційній діяльності підносять до рівня надлюдини. Тому на сьогодні існує своєрідний культ підприємців-новаторів, яких вважають благодійниками людства. Хоча насправді діяльність цих людей не така однозначна, як здається на перший погляд.

Основним мотивом для деяких підприємців є допомога іншим, але не шляхом радикальних змін суспільних взаємин, а за допомогою конкретних корисних справ. Такий тип підприємця яскраво описаний у творчості І. Шмельова. Це люди, які змінюють середовище свого існування через осмислену благодійність, надання робочих місць, підтримку цікавих починань. Справді, такі особи провадять власну діяльність, не впадаючи в крайнощі. Їхні прагнення вивисуються над практично-фізіологічним рівнем, але не сягають сфери докорінних змін суспільного життя. Крім того, результати підприємницької діяльності самі по собі впливають на життя соціуму. Так, багато підприємців пишаються своєю продукцією, втілюючи в ній власні ідеї та вміння. Прагнення передати власну справу в руки наступних поколінь також є вагомим мотивом підприємницької діяльності.

Для деяких підприємців стимулом стають несприятливі економічні обставини, які вимагають відповідних дій і змушують вступати в ринкові відносини. Інші є внутрішньо мотивованими людьми, але також потребують стимулів у вигляді дієвого законодавства та осмисленої економічної політики.

Методи стимулювання працівників досить різноманітні. Один зі способів впливу на підлеглих — це чітке пояснення цілей роботи. На жаль, не всі керівники вразно бачать мету своєї діяльності, тому вимоги постійно змінюються, що деморалізує колектив. Людина за своєю природою тяжіє до визначеності, відповідно, якщо в цілепокладанні панує безлад, результати роботи будуть небажаними. За таких умов лише особи, здатні протистояти управлінському хаосу, можуть працювати

ефективно. Другий метод — викорінювання або принаймні послаблення штучних перешкод у роботі (канцелярщина, беззмістовні, але гучні гасла, марнування часу на нескінченні збори, мета яких незрозуміла для працівників тощо). Третій метод — дотримання етичних норм у взаєминах з колективом. Очевидно, найефективніший і водночас найскладніший метод, оскільки дотримання норм моралі вимагає великих зусиль з боку всіх учасників робочого процесу. Коли "правила гри" чітко визначені, а працівники не відчують образи, віддача від роботи істотно зростає.

ВИСНОВКИ

Внутрішню мотивацію буває складно "розбудити", але її можна остаточно викоренити за допомогою необдуманих дій держави чи роботодавців. Праця для суб'єктів господарювання може бути джерелом натхнення, творчості та розради, а може перетворитися на тягар і причину постійного роздратування та виснаження. Багато залежить від наших власних мотивів, проте конструктивні чи, навпаки, деструктивні зовнішні стимули заохочують або деморалізують учасників ринкових відносин.

Література:

1. Маслоу А. Мотивация и личность [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/>
2. Задоя А.А., Петруня Ю.Е. Основы экономической теории. — М.: Рыбари, 2000. — 27 с.
3. Ерфан В.Й. Мотивация персонала на предприятиях в современных условиях хозяйствования / Ерфан В.Й., Мателешко Н.Т., Ворон М.В. // Научный вестник Ужгородского университета. — 2016. — № 2 (48). — С. 191—194.
4. Пінк Д. Драйв. Дивовижна правда про те, що нас мотивує. — Х.: Клуб сімейного дозвілля, 2016. — 288 с.
5. Васюта В.Б. Мотивация праці персоналу на підприємстві в сучасних умовах господарювання / В.Б. Васюта, Л.І. Бульбаха // Ефективна економіка, 2016. — № 6 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>

References:

1. Maslow, A. (2016), "Motivation and personality", available at: <http://psylib.org.ua/books/> (Accessed 25 Jan 2018).
 2. Zadoia, A.A. and Petrunia, Yu.E. (2000), Osnovy ekonomicheskoi teorii [Bases of economic theory], Rybary, Moscow, Russia.
 3. Erfan, V.I. Mateleshko, N.T. and Voron, M.V. (2016), "Motivation of personal in companies under modern conditions", Naukovyi visnyk Uzhhorods'koho universytetu, vol. 2 (48), pp. 191—194.
 4. Pink, D. (2016), Dрайв. Dyvovyzhna Pravda pro te, shcho nas motyvuye [Drive. Surprising truce about what motivates us], Klub simeinoho dozvillya, Kharkiv, Ukraine.
 5. Vasiuta, V.B. and Bulbakha, L.I. (2016), "Motivation of personal labor in company under modern conditions", Efectyvna ekonomika, vol. 6, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 25 Jan 2018).
- Стаття надійшла до редакції 30.01.2018 р.*

К. М. Жиленко,
к. е. н., доцент,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ТНК В УМОВАХ ЕКОНОМІКИ НОВОГО ТИПУ

K. Zhylenko,
Ph.D., Assistant Professor, Dniprovskiyi national University by Oles Honchar

HARMONIZATION OF TNC'S ECONOMIC INTERESTS IN THE CONDITIONS OF NEW TYPE ECONOMY

Досліджено процес формування національних транснаціональних корпорацій. Проведено порівняльний аналіз процесу транснаціоналізації українських та іноземних корпорацій. Зроблено висновки про невідповідність напрямів і форм діяльності зарубіжних ТНК у галузях української економіки пріоритетам її розвитку. Зазначено, що в процесі транснаціоналізації вітчизняної економіки необхідно враховувати світовий досвід, а також специфіку української дійсності з усіма її негативними і позитивними аспектами. Виділено основні причини, що перешкоджають формуванню транснаціональних корпорацій на базі українських фінансово-промислових груп. Сформульовано найбільш пріоритетні напрями державної підтримки процесу транснаціоналізації.

Вибір приймаючої країни в процесі транснаціоналізації діяльності корпорації здійснюється за принципом критеріального відбору, або на основі рейтингової оцінки потенціалу можливих кандидатів. Вибір повинен бути здійснений на користь тієї країни, де можлива найбільш повна реалізація цілей корпорації. У разі здійснення прямого іноземного інвестування за основу береться оцінка інвестиційного клімату в країні, що приймає, режим залучення прямих іноземних інвестицій. Використання методики індексу Беррі дозволяє здійснити оцінку інвестиційного клімату в країні-рецепієнті.

Process of national multinational corporations forming has been investigated. The comparative analysis of transnationalization process of the Ukrainian corporations and the foreign ones is conducted. Conclusions about disparity of directions and forms of foreign TNC's activity in the Ukrainian economy industries to the priorities of its development are done. It is marked that in the process of transnationalization of domestic economy it is necessary to take into account world experience, and specific of Ukrainian reality, with all its negative and positive aspects. Principal reasons which hinder forming of multinational corporations on the base of Ukrainian financially industrial groups are selected. The most priority directions of state support of transnationalization process are formulated.

The choice of host country in the transnationalization process of corporation activity is carried out on principle of criterion selection, or on the basis of rating estimation of potential of possible candidates. A choice must be carried out in behalf of that country, where the most complete realization of aims of corporation is possible. In the case of realization of the direct foreign investing on basis of the estimation investment climate embarks in a country which accepts, mode of bringing in of direct foreign investments. Using the method of index Berry to allow to carry out the estimation of investment climate in a country-receptient.

Ключові слова: процес транснаціоналізації, інвестиційний клімат, індекс Беррі, прямі іноземні інвестиції, фінансово-промислові групи.

Key words: transnationalization process, investment climate, index Berry, direct foreign investing, financial-industrial groups.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Під системною трансформацією економіки ми розуміємо зміни, які трансформують її базис. У ході цієї трансформації змінюється економічна основа, оскільки

ки для світової економіки характерна транснаціоналізація, в той час як глобальна економіка базується на глобалізації. У глобальній економіці (на відміну від світової) кожна національна економічна система залу-

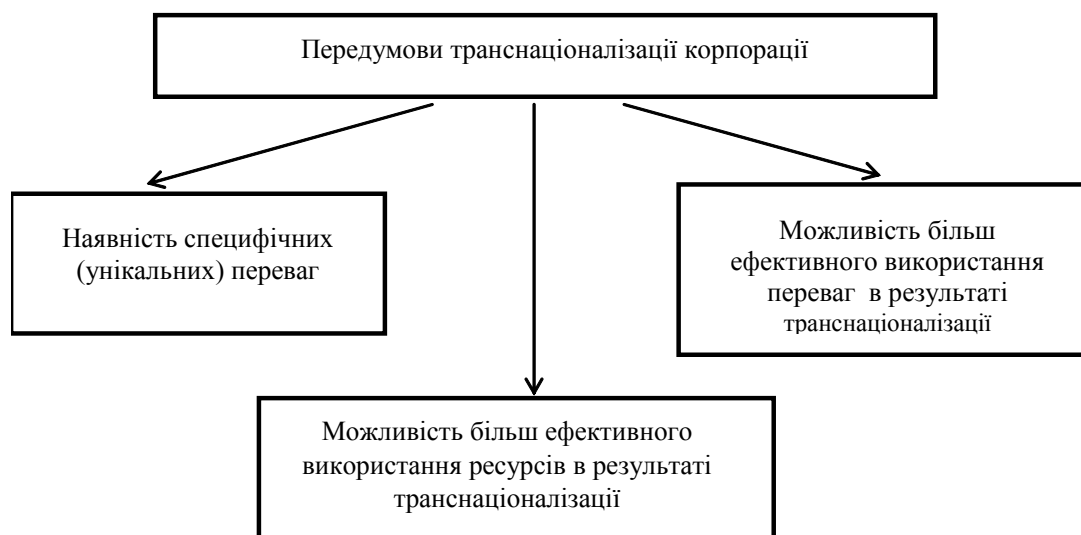

Рис. 1. Передумови транснаціоналізації корпорації

Джерело: побудовано автором на основі [5; 7].

чена до процесу глобалізації. Будь-яка національна економіка буде інтегрована в глобальну, незалежно від того, чи отримає вона будь-які переваги від такої інтеграції чи ні. Прикладом може служити досвід більшості країн третього світу, які вбудовані в глобальну економіку в девіантних формах, що не дозволяють досягти

високих показників соціально-економічного розвитку. Характерно, що провідником такої інтеграції в новій глобальній економіці виступають ТНК у рамках своєї міжнародної експансії.

Що стосується класифікації транснаціональних корпорацій, то в сучасній економічній літературі

Рис. 2. Заходи з оздоровлення корпорацій

Джерело: побудовано автором на основі [6; 10; 12].

існує безліч ознак, головними з яких є тип внутрішньо-корпоративної інтеграції, національна належність капіталу, тип взаємин "батьківська — дочірня компанія" і організаційно-економічна форма [3; 5—10; 13; 14].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження виступає процес системної трансформації, передумови та наслідки процесу трансформації світової економіки в глобальну.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах трансформації фінансово-економічних, виробничо-господарських систем існує об'єктивна необхідність формування національних транснаціональних корпорацій. В результаті проведеного порівняльного аналізу процесу транснаціоналізації українських та іноземних корпорацій можна зробити висновки про невідповідність напрямків і форм діяльності зарубіжних ТНК у галузях української економіки пріоритетам її розвитку. При формуванні ТНК у вітчизняній економіці необхідно враховувати світовий досвід їх створення, а також специфіку української дійсності з усіма її негативними і позитивними аспектами. Базою їх повинні стати успішно діючі інтегровані корпоративні структури.

Розглянутий нами процес транснаціоналізації українських корпорацій можна розділити на кілька етапів, не пройшовши які компанії не можуть вважатися дійсно транснаціональними.

На першому етапі визначається наявність у фірми передумов для транснаціоналізації (рис. 1).

В якості таких передумов виступають:

1. Наявність у даної фірми специфічних (унікальних) переваг, у порівнянні з національними фірмами приймаючої країни. Такими перевагами є: технологічні переваги (можливість впровадження нового продукту, або нового виробничого процесу); переваги міжнародного виробництва (можливість досягнення ефекту масштабу від розміщення окремих ланок виробничого ланцюжка в різних країнах); управлінські переваги (здатність менеджерів компанії до розробки і реалізації глобальної стратегії діяльності); переваги унікального доступу до джерел силовини.

2. Наявність ситуації, в якій фірмі вигідніше використовувати дані переваги завдяки транснаціоналізації діяльності, а не завдяки експорту товарів, послуг, технологій національними фірмами.

3. Підвищення рівня ефективності використання наявних унікальних ресурсів обумовлено процесом транснаціоналізації фірми.

Одночасне поєднання трьох передумов обумовлює доцільність процесу транснаціоналізації національної фірми. На другому етапі здійснюється комплексне оздоровлення існуючої корпоративної структури (яке необхідно для більшості українських корпоративних утворень). Схематично заходи з оздоровлення представлені на рисунку 2.

Першим аспектом такого оздоровлення є організаційно-правовий. На цьому етапі актуальним є проведення попереднього аналізу організаційно-виробничої структури реформованої компанії, визначення перспективної сфери і структури функціонування, що забезпечить необхідний рівень конкурентоспроможності. Технологічний аспект економічного оздоровлення корпоративних фінансів передбачає: аналіз ефективності впровадження результатів інноваційної діяльності; формування перспективної сучасної виробничої структури, яка враховує вимоги міжнародної інтеграції. Реалізація обґрунтованої стратегії і програми конкурентоспроможного функціонування забезпечить реальне фінансове оздоровлення корпорації.

Серед заходів державної підтримки, спрямованих на реструктурування та реформування корпоративних структур, можна виділити наступні:

— розширення внутрішнього товарного ринку та його захист від експансії іноземних конкурентів.

— реструктуризація заборгованості і активів підприємств.

— стимулювання розвитку фондового ринку щодо привабливих з інвестиційної точки зору промислових регіонів, галузей, підприємств.

— активізація впливу державних органів управління на промисловий розвиток за такими векторами, як антимонопольна, антидемпінгова політики, сертифікація продукції, ліцензійна діяльність і т.д.

— удосконалення програм інвестиційної політики в промисловій сфері, що включає в себе надання гарантій приватним інвесторам, розробку рейтингів інвестиційної привабливості фірм і підприємств, впорядкування режиму експорту-імпорту іноземного капіталу і активізація процесу залучення іноземних кредитів.

Практично всі країни, в економіці яких спостерігається стабільне зростання, проводили активну політику підтримки процесів створення фінансово-промислових корпоративних об'єднань. У результаті в США близько 100 найбільших корпорацій виробляють 60% ВВП, створюють близько 50% робочих місць, здійснюють 90% науково-дослідних розробок. В Японії 5 провідних корпорацій контролюють до 80% національного ринку і т.д. [1; 2; 4].

Серед причин, що перешкоджають формуванню транснаціональних корпорацій на базі українських фінансово-промислових груп, можна виділити три ключові. Перша полягає в нерегульованості акціонерних відносин в рамках корпоративних утворень, низький рівень консолідації власності, нерозвиненість холдингових принципів організації спільної діяльності. Керуючі компанії функціонують, як консультативні служби, а не як центри стратегічного планування або координації фінансових потоків.

Другою проблемою є обмеженість інвестиційних можливостей. Обмеженість інвестиційного потенціалу для реалізації масштабних проектів модернізації виробництва спостерігається навіть у групах, сформованих навколо провідних українських банків.

Третьою проблемою можна вважати низький рівень якості корпоративного управління. В рамках цієї проблеми виділяються помилки у виборі складу учасників ФПГ, відсутність попередньої розробки внутрішньо-корпоративної стратегії, і програми її реалізації. Довгострокова інтеграція і співпраця нині не отримала достатньо широкого поширення, а угоди про створення ФПГ мають загальний характер і не передбачають зобов'язань взаємодіючих сторін.

Успішне функціонування корпоративних структур (зокрема, ФПГ), створених банками, фінансовими і торговими компаніями, характерні обумовлене наступним: прагненням оптимізації співвідношення фінансової і промислової складових; наявністю всередині ФПГ успішно діючих промислових структур, що мають високий рівень експортного потенціалу. Практично всі корпоративні структури прагнуть до диверсифікації та розширення діяльності в відповідних сферах економіки; інтеграцією провідних ФПГ у галузі, що задовольняють попит внутрішнього індивідуального споживача. Це обумовлено максимізацією рівня рентабельності; експансією високотехнологічних галузей (неприбуткові нині, але визначають перспективи зростання економіки в майбутньому — електроніку, телекомунікації тощо); розширенням на зовнішніх ринках не тільки сектору споживачів своєї продукції і контрагентів поточної діяльності, а й стратегічних інвесторів та партнерів.

За допомогою орієнтації на найбільш успішно діючі українські корпоративні утворення, при реалізації заходів лояльної державної підтримки, формується потенціал процесу оздоровлення існуючих корпоративних структур в українській економіці та забезпечується реалізація наступного етапу процесу їх транснаціоналізації.

Надзвичайно важлива прозорість процесів формування і функціонування корпоративних утворень, особливо якщо ці аспекти гарантуються участю держави. Держава не обов'язково має брати участь у капіталі ФПГ, воно повинно певним чином засвідчувати факт створення корпоративної структури і гарантувати "чистоту" її походження.

Цьому аспекті надзвичайно важливою проблемою є визнання державою найбільш успішно функціонуючих корпоративних утворень (в тому числі, транснаціональних) і надання їм статусу офіційних фінансово-промислових груп. Найбільш значним є надання їм певних преференцій, завдяки яким повинна досягатися найбільш успішна реалізація як корпоративних, так і національних інтересів країни базування корпорації в рамках всієї світової економіки.

В якості найбільш пріоритетного напрямку дій держави слід виділити не стільки прагнення сформувати нові фінансово-промислові групи за допомогою угод, скільки стимулювання діяльності лідерів серед корпорацій при обов'язковому узгодженні корпоративних інтересів і інтересів національної економіки. Розвиток українських транснаціональних корпорацій може, на основі цих припущень, здійснюватися двома шляхами.

По-перше, за допомогою утворення потужних національних корпорацій (офіційних і неофіційних ФПГ) з подальшим розширенням сфери їхньої діяльності в рамках міжнародної інтеграції.

По-друге, на базі наявної системи поділу праці і кооперації виробництва між країнами за допомогою створення транснаціональних і міждержавних ФПГ за участю фінансово-економічних ресурсів партнерів.

На початковому етапі транснаціоналізації корпорацій певна перевага може віддаватися другому підходу. Це частково пояснюється нестачею власних ресурсів для швидкого створення потужних інтегрованих корпоративних структур. Створення ТФПГ і МФПГ сприяє підтримці сформованої кооперації промислового виробництва господарюючих суб'єктів країн-учасників, а також відновлення та розвитку інтеграційних процесів між ними.

На четвертому етапі транснаціоналізації українських корпорацій здійснюється вибір приймаючої країни і форми розширення діяльності. На основі співвідношення привабливості країни перебування, і режиму сприяння впровадженню ТНК в її економіку визначається форма транснаціоналізації корпорації.

Формами розширення діяльності ТНК є: прямі іноземні інвестиції, в результаті здійснення яких виникають асоційовані підприємства, дочірні компанії та філії (у вигляді постійного представництва або офісу іноземного інвестора; приватного підприємства або "джойнт-венчур" (спільного підприємства) між іноземним інвестором і однією або більше фірмами; земельних ресурсів, основних засобів (за винятком тих, що перебувають у державній власності).

Всі перераховані вище форми зарубіжних підрозділів ТНК являють собою тип взаємозв'язку материнської і дочірньої компанії по лінії власності. На сучасному етапі розвитку в транснаціональних корпораціях отримують все більш широке поширення тип взаємозв'язку за вектором сфери діяльності.

До цього типу можна віднести ліцензійні, управлінські, орендні угоди, промислову кооперацію, підряди, франшизу, інжиніринг, консалтинг. Таким чином, навколо материнської компанії ТНК повинна бути створена господарська зона власності різного характеру, що складається із зарубіжних підрозділів зі змінним ступенем контролю як за типом власності, так і сфери діяльності. Підрозділи, пов'язані з материнською компанією по лінії сфери діяльності, формально не входять до складу ТНК, і показники їх діяльності не відображаються в консолідованих балансах корпорації, тим не менш, вони вносять значний вклад у результати діяльності ТНК у цілому і практично не піддаються контролю з боку державних органів приймаючих країн.

За кордоном може здійснюватися виробнича діяльність, тому що ввезення певних товарів і послуг до країни може бути ускладнене митними обмеженнями, а також специфікою виробленого продукту (наприклад, обслуговування будь-якої техніки можливо тільки на місці її базування).

Замість нарощення темпів виробництва в країні базування материнської компанії з метою подальшого

експорту продукції, в приймаючих країнах створюється мережа дочірніх підрозділів різної спрямованості (виробничих, збутових, обслуговуючих і т.д.). У цьому випадку така форма розширення діяльності є більш перспективною у порівнянні з нарощуванням експорту, що має бути підтверджено на базі порівняння ефективності різних форм експансії.

Вибір приймаючої країни в процесі транснаціоналізації діяльності корпорації здійснюється за принципом критеріального відбору, або на основі рейтингової оцінки потенціалу можливих кандидатів. Вибір повинен бути здійснений на користь тієї країни, де можлива найбільш повна реалізація цілей корпорації. У разі здійснення прямого іноземного інвестування за основу береться оцінка інвестиційного клімату в країні, що приймає, режим залучення прямих іноземних інвестицій. Оцінку інвестиційного клімату в країні, що приймає можна зробити з використанням методики індексу Беррі, який розраховується за формулою:

$$I_B = (0,12 \times PS + 0,06 \times A_{FDI} + 0,06 \times P_{RP} + 0,06 \times P_{DEV} + 0,06 \times PB + 0,04 \times G_{REG} + 0,1 \times R_{EG} + 0,1 \times Conv + 0,06 \times N_S + 0,08 \times P_L + 0,02 \times P_{SL})$$

де PS — рівень політичної стабільності; A_{FDI} — політика щодо іноземних інвестицій; P_{RP} — ймовірність реприватизації; P_{DEV} — ймовірність девальвації національної валюти; PB — стан платіжного балансу країни; G_{REG} — ступінь державного втручання в економіку; R_{EG} — темпи економічного зростання ("1" — від 1 до 3%, "2" — 3–6%, "3" — 6–10%, "4" — більше 10% в рік); $Conv$ — конвертованість національної валюти; N_S — складності, пов'язані з національними особливостями країни (мовними, культурними); P_L — вартість робочої сили (з урахуванням продуктивності праці); — наявність в країні доступних висококваліфікованих трудових ресурсів; $Infr$ — стан інфраструктури (транспорт, зв'язку і т.д.); $Part_{EST}$ — оцінка числа національних компаній — потенційних партнерів; STL_{POSS} — можливість короткострокового кредитування; LTL_{POSS} — можливість довгострокового кредитування.

Відповідно до цієї методики кожен з перерахованих показників оцінюється за шкалою від "0" (неприйнятно) до "4" (найбільш сприятливо). Кількість набраних балів множиться на питому вагу показника в індексі і підсумовується з відповідними значеннями інших показників. Неприйнятне значення індексу Беррі дорівнює "0", а найбільш сприятливий — "400", що відповідає максимальній кількості балів по кожній з його складових. Чим ближче значення індексу до максимального, тим менший рівень ризику здійснення прямого іноземного інвестування і тим менша норма прибутку необхідна для залучення прямих іноземних інвестицій.

На п'ятому етапі транснаціоналізації українських корпорацій їх діяльність повинна мати яскраво виражений міжнародний характер з усіма ознаками — міжнародним виробництвом, міжнародним збутом, обслуговуванням, маркетингом і т.д. У результаті глобального характеру діяльності корпорації отримають специфічні конкурентні переваги, якщо будуть використовувати певні прийоми і технології в процесі свого функціонування.

Завдяки використанню переваг глобального масштабу діяльності забезпечується стійкість ТНК до кризових явищ у світовій економіці і національній економіці. Під стійкістю ТНК розуміється довгострокове досягнення стабільного результату діяльності. Реалізація міжнародних комерційних операцій підвищує рівень стійкості корпорації. Механізм цього явища полягає в покритті збитків підрозділів корпорації в одних країнах прибутком підрозділів в інших. Таким чином, завдяки прибутку, отриманому одними зарубіжними підрозділами, ТНК можуть мінімізувати збитки, які несуть інші або материнська компанія в країні базування.

ВИСНОВКИ

Виникає триєдиний характер феномена транснаціональної корпорації. Під транснаціональною корпорацією, з одного боку, розуміється форма організації міжнародного бізнесу в нових умовах на основі отримання і реалізації глобальних конкурентних переваг за рахунок міжнародної експансії своєї діяльності в результаті процесу глобалізації. ТНК — це об'єкт і новий продукт глобалізації, тобто своєму виникненню ТНК зобов'язані саме процесам глобалізації.

З іншого боку, сукупність транснаціональних корпорацій, в процесі розвитку в глобальному масштабі, стає самостійною і головною підсистемою, інститутом, що каталізує процеси глобалізації і міжнародного руху капіталу. Таким чином, ТНК — це суб'єкт глобалізації економіки (одночасно національний і глобальний), що забезпечує соціально-економічний розвиток національних і світової економік. З'явившись як результат глобалізації, ТНК стали управляти цим процесом і прискорювати його з метою максимізації власних економічних інтересів.

Література:

1. Статистика сільського господарства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/cat9_u.htm
2. Monetary Fund — IMF Country Report No. 15/218 "Ukraine: First review under the extended arrangement" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr15218.pdf>
3. Самаєва Ю. Реалії АПК: у глухомо куті сировинного прокляття // Газета "Дзеркало тижня" від 17.04.2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/zamist-rozvitku-pererobki-ukrayinskiy-apk-prodovzhuye-zalishatisya-sirovinnim-pridatkom-170276_.html
4. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (2013). World Investment Report 2013. Global value Chains: Investment and Trade for Development, Geneva: United Nations. 12. http://vasilievaa.narod.ru/ptpu/10_4_99.htm
5. Макогон Ю.В. Трансформація процесу транснаціоналізації в умовах зростання невизначеності глобального економічного середовища: монографія / Ю.В. Макогон, Т.В. Орехова, К.В. Лисенко, І.О. Шульга. — Д., 2011. — 652 с.

6. Болгарова Н.К., Паневник Т.М. Транснаціоналізаційні процеси в економіці України // Бізнес-інформ. — 2013. — № 12. — С. 33—38.

7. Fournier, Jean-Marc The negative effect of regulatory divergence on foreign direct investment // OECD Economics Department Working Papers No. 1268 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787/5jrqqvg0dw27-en>

8. Wood S., Reynolds J. Establishing Territorial Embeddedness within Retail Transnational Corporation (TNC) Expansion: The Contribution of Store Development Departments. Regional Studies, 48 (8). — P. 1371—1390. // 2014

9. Ietto-Gillies G. (2014), The Theory of the Transnational Corporation at 50+. Economic Thought, 3.2, pp. 38—57 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.world-economics-association.org/files/journals/economic-thought/WEA-ET-3-2-Ietto-Gillies.pdf>

10. Гудим К.М. Пріоритетні форми та напрями функціонування сучасного міжнародного бізнесу // Економіка України. — Вип. 6. — 2014. — № 6. — С. 77—85.

11. Гудим К.М. Транснаціоналізація як чинник глобалізації // Вісник КНЕУ. — 2014. — № 4. — С. 33—44.

12. Гудим К.М. Сучасні моделі виходу ТНК на аграрний ринок в Східних регіонах світу // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Стратегія економічного розвитку країн в умовах глобалізації". — Дніпропетровськ. — 26—27 березня 2015 р. Т. 1. — С. 45—46.

13. Williams Christopher, Soo Hee Lee (2016) Knowledge flows in the emerging market MNC: The role of subsidiary HRM practices in Korean MNCs // International Business Review (February 2016, Pages 233-243) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0969593114001486>

14. Hammoud, Mohamad S. & Nash, Douglas P. (2014), What corporations do with foresight // European Journal of Futures Research (December 2014) [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://link.springer.com/article/10.1007/s40309-014-0042-9>

15. Mitiai O., Tychyna P., Lagodiienko, V. (2013), Competitiveness of agriculture enterprises as the main factor of sustainable development in agricultural sphere // Economic Annals-XXI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://soskin.info/userfiles/file/Economic-Annals-pdf/S155-0013\(13\)059.pdf](http://soskin.info/userfiles/file/Economic-Annals-pdf/S155-0013(13)059.pdf)

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2018), available at: www.ukrstat.gov.ua (Accessed 25 Jan 2018).

2. Monetary Fund — IMF Country Report (2016), "Ukraine: First review under the extended arrangement", available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2016/cr15218.pdf3> (Accessed 25 Jan 2018).

3. Samaeva, U. (2015), "Reality of APK: in the closed corner of raw material curse", Newspaper "Week's mirror", available at: http://dt.ua/ECONOMICS/zamist-rozvitku-pererobki-ukrayinskiy-apk-prodovzhuye-zalishatisyasirovinnim-pridatkom-170276_.html (Accessed 25 Jan 2018).

4. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (2013), "World Investment Report 2013. Global value Chains: Investment and Trade for Development", available at: http://vasilievaa.narod.ru/ptpu/10_4_99.htm (Accessed 25 Jan 2018).

5. Makogon, U.V. (2011), Transformatsiia protsesu transnatsionalizatsii v umovakh zrostantia nevyznachenosti hlobal'noho ekonomichnoho seredovyscha [Transformation of transnational process in the conditions of increasing indefinite of global economic area], NISS. Donetsk, Ukraine.

6. Bolgarova, N.K. & Panevnyk, T.M. (2013), "Transnational process in Ukrainian economics", Bussinesinform, vol. 12, pp. 33—38.

7. Fournier, J.-M. (2013), "The negative effect of regulatory divergence on foreign direct investment", OECD Economics Department Working Papers, vol. 1268, available at: <http://dx.doi.org/10.1787/5jrqqvg0dw27-en> (Accessed 25 Jan 2018).

8. Wood, S. and Reynolds, J. (2014), "Establishing Territorial Embeddedness within Retail Transnational Corporation (TNC) Expansion", The Contribution of Store Development Departments. Regional Studies, vol. 48 (8), pp. 1371—1390.

9. Ietto-Gillies, G. (2014), The Theory of the Transnational Corporation at 50+. Economic Thought, vol. 3.2, pp. 38—57, available at: <http://www.world-economics-association.org/files/journals/economic-thought/WEA-ET-3-2-Ietto-Gillies.pdf> (Accessed 25 Jan 2018).

10. Hudym, K.M. (2014), "Priority forms and directions of functioning of the modern international business", Economy of Ukraine, vol. 6, pp. 77—85.

11. Hudym, K.M. (2014), "Transnationalization as a factor of globalization", Visnik KNTEU, vol. 4, pp. 33—44.

12. Hudym, K.M. (2015), "Modern models of integration of TNC into the agrarian market of the Eastern regions of the world", Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Stratehiia ekonomichnoho rozvytku krain v umovakh hlobalizatsii" [Materials of the International science and practice conference "Strategy of countries' economic development in globalization"], Dnepropetrovsk, Ukraine, vol. 1, pp. 45—46.

13. Williams, C. and Soo Hee, L. (2016), "Knowledge flows in the emerging market MNC: The role of subsidiary HRM practices in Korean MNCs", International Business Review, pp. 233—243, available at: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0969593114001486> (Accessed 25 Jan 2018).

14. Hammoud, Mohamad S. and Nash, Douglas P. (2014), "What corporations do with foresight", European Journal of Futures Research, available at: <http://link.springer.com/article/10.1007/s40309-014-0042-9> (Accessed 25 Jan 2018).

15. Mitiai, O. Tychyna, P. and Lagodiienko, V. (2013), "Competitiveness of agriculture enterprises as the main factor of sustainable development in agricultural sphere", Economic Annals-XXI, available at: [http://soskin.info/userfiles/file/Economic-Annals-pdf/S155-0013\(13\)059.pdf](http://soskin.info/userfiles/file/Economic-Annals-pdf/S155-0013(13)059.pdf) (Accessed 25 Jan 2018).

Стаття надійшла до редакції 30.01.2018 р.

УДК 330.322:631.147

В. М. Ходаківський,
к. е. н., доцент кафедри економіки і підприємництва, Житомирський національний
агроекологічний університет, м. Житомир
М. А. Місевич,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування ім. М. П. Поліщука,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир
Г. В. Циганенко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри управління та адміністрування,
Житомирський інститут ПрАТ "ВНЗ "МАУП"

АНАЛІЗ СТРАТЕГІЧНИХ АЛЬТЕРНАТИВ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

V. Khodakivskyi,
Ph.D., assistant professor of economics and business, Zhytomyr National Agro-ecological University, Zhytomyr
M. Mysevych,
Ph.D., assistant professor of management and organizations administering them. M. Polishchuk, Zhytomyr National
Agro-ecological University, Zhytomyr
H. Tsyhanenko,
Ph.D., Assoc. Prof., Assistant Professor of the department of management and administration, Zhytomyr Institute
Private Joint-Stock Company "Higher Educational Institution "Interregional Personnel Management Academy"

ANALYSIS OF STRATEGIC ALTERNATIVES TO INVESTMENT SUPPORT FOR THE PRODUCTION OF ORGANIC PRODUCTS IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті обґрунтовано та проведено аналіз концептуальних основ та практичних рекомендацій щодо існуючого стану інвестиційної привабливості виробництва органічної продукції в сільсько-господарських підприємствах України. Обґрунтовано доцільність та необхідність розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції як інноваційного та високорентабельного напрямку аграрного бізнесу. Проведено аналіз впливу зовнішніх та внутрішніх факторів господарювання сільськогосподарських підприємств на перспективи альтернативного інвестиційного забезпечення органічного виробництва. Виділено стратегічні напрями поліпшення інвестиційного клімату системи виробництва та реалізації органічної продукції та факторів, котрі її обмежують. Вказано на необхідність докорінної перебудови існуючої системи інвестиційного забезпечення виробництва органічної продукції в контексті розробки та залучення ефективних державних та регіональних програм. Окреслено перспективи розвитку органічної продукції в сільськогосподарських підприємствах та умови їх досягнення.

The article substantiates and analyzes conceptual foundations and practical recommendations concerning the current state of investment attractiveness of organic production in agricultural enterprises of Ukraine. The expediency and necessity of the development of organic production of agricultural products as an innovative and highly profitable direction of agrarian business is substantiated. The analysis of influence of external and internal factors of management of agricultural enterprises on the prospects of alternative investment support of organic production is carried out. The strategic directions of improvement of the investment climate of the system of production and

sale of organic products and the factors that limit it are highlighted. The necessity of radical restructuring of the existing system of investment support for the production of organic products in the context of development and attraction of effective state and regional programs is indicated. The prospects for the development of organic products in agricultural enterprises and the conditions for their achievement are outlined.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, виробництво, органічна продукція, сільськогосподарські підприємства, аналіз, середовище господарювання, забезпечення.

Key words: investment attractiveness, production, organic products, agricultural enterprises, analysis, environment of management, provision.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвинуті аграрні країни світу, які досягли граничного рівня хімізації сільського господарства здійснюють активну науково-технічну та інвестиційну політику з розвитку екологічного землеробства з використанням альтернативних технологій, зокрема, органічних та біологічних. У результаті отримуються так звані органічні продукти, які відрізняються від звичайних не лише наявністю сертифіката, але й екологічною безпекою, високою якістю та свіжістю, вищими смаковими якостями. Крім того, в довгостроковій перспективі зберігається та підвищується родючість ґрунтів, підтримуються та розширюються біологічні цикли в системі ведення господарства та переробки, в т.ч. мікроорганізми, рослини та тварини, зводиться до мінімуму забруднення навколишнього середовища, здійснюється охорона водних ресурсів тощо.

Формування та функціонування ефективного агропродовольчого ринку, зокрема органічної сільськогосподарської продукції, адаптованого до умов ринкової економіки, неможливе без відповідного організаційно-економічного механізму залучення інвестиційних ресурсів, що забезпечує вдосконалення системи управління, виробничо-організаційних відносин, фінансову стійкість і прибутковість, збалансованість інтересів суб'єктів господарювання, суспільства й держави. Розвиток державної політики України у сфері управління аграрним сектором характеризується активізацією програм національної адаптації, ухвалених Організацією Об'єднаних Націй, глобальних цільових показників міжнародного розвитку до 2030 р., а саме так званих Цілей сталого розвитку. Вони визначають глобальне спрямування дій на подолання бідності, сприяння процвітанню і благополуччю різних верств населення, захист навколишнього середовища і боротьбу зі зміною клімату. У цьому контексті вагомим значення набуває розроблення механізмів стимулювання розвитку сільськогосподарських підприємств — виробників органічної продукції [7].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Різні аспекти формування та вдосконалення організаційно-економічного механізму сільськогосподарського виробництва висвітлено у працях О.Ф. Балацького, О.М. Бородіної, А.І. Даниленка, О.П. Карасьова, Л.О. Мармуль, О.А. Никитюка, В.В. Писаренка, П.Т. Саблука, В.М. Трегобчука та інших. Питання інвестиційного забезпечення соціально-економічної ефективності екологічно безпечного виробництва, міжнародного досвіду організаційної та економічної підтримки, зокрема державного стимулювання розвитку цього виду господарювання, досліджували багато вітчизняних учених, серед яких В.І. Артиш, Н.М. Головченко, Н.В. Зіновчук, М.І. Кобець, Є.В. Милованов, М.К. Шикуча, О.І. Шкуратов, О.В. Шубравська, О.М. Яценко та ін. [3].

Проте проблеми розроблення та покращення організаційно-економічного механізму розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції з позиції аналізу комплексу умов інвестиційного забезпечення системи органічного виробництва сільськогосподарських підприємств майже не відображені в наукових працях, що зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі. Це зумовлює необхідність продовження наукових досліджень, спрямованих на розробку концептуальних основ органік-орієнтованої моделі розвитку аграрного сектора економіки України з негайним залученням вагомих інвестиційних ресурсів у цьому напрямі виробництва.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Аналіз умов розвитку агровиробників органічного сектору в Україні та світі доводить необхідність розроблення дієвого механізму їх функціонування для забезпечення конкурентоспроможності в національному та

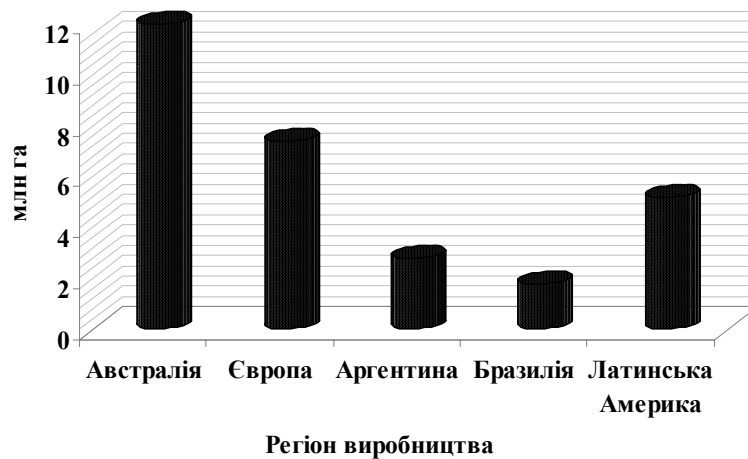

Рис. 1. Розподіл виробничих площ за виробництвом органічної продукції в контексті регіональної приналежності (в середньому за 2014–2016 рр.)

Джерело: адаптовано автором на основі джерела [6].

світовому середовищі. При цьому такий напрям виробництва забезпечує високорентабельні показники діяльності сільськогосподарських підприємств, але потребує залучення вагомих капітальних вкладень. Метою дослідження є аналіз сучасного стану та перспектив створення умов для розвитку вітчизняного органічного виробництва. Для досягнення цієї мети було використано ряд наукових методів, зокрема, порівняння (для співставлення стану органічного землеробства в Україні та інших країнах), експертних оцінок (для виявлення проблем розвитку внутрішніх та зовнішніх чинників органічного виробництва), екстраполяції (для визначення перспектив розвитку органічного виробництва), синтезу (для розробки рекомендацій для розвитку органічного виробництва в Україні).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Головними мотивами продовження застосування аграрними підприємствами в Україні традиційних технологій є: складність дотримання всіх технологічних вимог, передбачених для органічного сільського господарства; неможливість отримання достатніх для забезпечення продовольчої безпеки обсягів сільськогосподарської сировини; відсутність попиту на органічну продукцію в Україні внаслідок низького рівня платоспроможності споживачів тощо. За даними досліджень Ради ООН із торгівлі та розвитку, органічне сільське господарство має всі шанси перевершити показники конвенційної та традиційної системи агровиробництва з погляду диверсифікації та економічної ефективності.

Органічне сільське господарство має великий виробничий та організаційний потенціал, а як напрям скорочення бідності та подолання проблеми голоду — це й безперечний економічний ефект. Нині органічне землеробство є не лише світовим модним трендом, а й економічно доцільним видом господарської діяльності. У світі екологічно чиста, власне органічна продукція має вищу ціну реалізації, ніж виготовлена за сучасними технологіями, тому у світі спостерігається динамічний розвиток органічного сільського господарства. Так,

найбільші площі, зайняті під органікою, знаходяться в Австралії — 12 млн га та Європі — 7,4 млн га (рис. 1).

Лідерами в частці від загального обсягу сільськогосподарських площ в Європі є Австрія (13,4 %) та Швейцарія (11 %). Найвищим є попит на органіку у Північній Америці та Європі, найперспективнішим — ринок країн, що розвиваються. Загальна кількість площ під органічним виробництвом у світі — 32,4 млн га. Світовий ринок органіки оцінювався в 2009 р. приблизно в 46,1 млрд доларів, а в 2013 р. відбулося зростання ринку до 65 млрд дол. [4].

За оцінками експертів, усесвітнє виробництво органічної продукції останніми роками демонструє стабільний ріст. Обсяг реалізації органічної продукції в 2012 р. сягав 60 млрд дол. Споживання органічних продуктів у розрахунку на душу населення, наприклад у Швейцарії в 2011 р. становило 153 євро [2]. При цьому з 96 % доходів від реалізації органічної продукції отримано у Північній Америці — 50 % та Європі — 46 %. На США припадає 44 % роздрібного обороту органічної продукції, на країни ЄС — 41 % (у т. ч. на Німеччину — 14 %, Францію — 8 %, Великобританію — 4 %, Італію — 3 %), Канаду — 4 %, Швейцарію — 3 %, Японію — 2 % [1].

Основні причини активізації та необхідності розвитку органічного сектору в Україні такі: нині це популярно, попит на органічну продукцію на внутрішньому ринку зростає переважно за рахунок емоційної та психологічної детермінанти; не знайшло економічного та наукового підґрунтя економічне обґрунтування доцільності виробництва генно-модифікованих продуктів; європейський ринок має сформований попит на аграрну продукцію з України як альтернативу південноамериканській. У 2015 р. нараховувалося 210 сертифікованих органічних господарств, а загальна площа сертифікованих органічних сільськогосподарських земель становила 410,5 тис. га, за даними на кінець 2016 р., їх кількість зросла на 13,8 %, до 239 підприємств [8].

В Україні внутрішнє споживання органічної продукції відіграє поки що другорядну роль, про що свідчать актуальні дослідження Федерації органічного руху України. Споживання органічної продукції збільшується, особливо у великих містах. Експорт органічної продукції нині переважно здійснюється через сертифіковані зовнішньотор-

Таблиця 1. Аналіз зовнішнього інвестиційного середовища функціонування сільськогосподарських підприємств України з виробництва органічної продукції в досліджуваному періоді 2014–2016 рр.

Зовнішнє середовище функціонування сільськогосподарських підприємств			
Склад зовнішнього середовища	Міра впливу (бали)	Склад зовнішнього середовища	Міра впливу (бали)
<i>Політичний (P)</i>		<i>Економічний (E)</i>	
Податкова політика	5	Економічне зростання	6
Захист вітчизняного товаровиробника	3	Кредитно-грошова політика	5
Захист прав споживачів	3	Державна підтримка товаровиробників	7
Трудове право	2	Диспаритет цін	8
Державне втручання	4	Політика щодо безробіття сільського населення	8
Політична стабільність	4	Рівень інфляції	9
Загальний вимір аспекту впливу складової	21	Загальний вимір аспекту впливу складової	43
<i>Соціальний (S)</i>		<i>Технологічний (T)</i>	
Розподіл доходів	1	Державна підтримка наукових розробок	4
Демографічна ситуація на селі	3	Технологічний розвиток галузі	3
Удосконалення охорони праці	2	Нові розробки та розвиток	4
Життєвий рівень населення	3	Швидкість зношування техніки	4
Відношення до роботи	1	Використання енергетичних ресурсів та їх затрати	7
Розвиток сільського інфраструктурного забезпечення	2	Фокусування на новітню технологію	2
Загальний вимір аспекту впливу складової	12	Загальний вимір аспекту впливу складової	24

Джерело: власні розробки автора при застосуванні експертного методу бальних оцінок з використанням доповненої методики оцінки умов зовнішнього середовища господарювання підприємств.

говельні компанії, які володіють достатнім практичним досвідом, знаннями про спеціалізовані ринки органічної продукції та регулярно спостерігають за новітніми тенденціями розвитку в цій сфері [9]. При цьому варто зазначити, що поки в Україні не було прийнято відповідної законодавчої бази, вітчизняні виробники керувалися чинними міжнародними стандартами, наприклад проходили процедуру органічної сертифікації свого виробництва найчастіше за нормами Європейського Союзу [8]. В Україні державна підтримка розвитку органічного сільського господарства перебуває на ранніх стадіях, отже, доцільними є вивчення та адаптація сучасних світових тенденцій та досвіду інших країн щодо можливостей і видів підтримки органічного сільського господарства та вибудовування

співробітництва між державою, приватними та громадськими організаціями органічного сектору.

Неабиякий інтерес виявляє застосування технологій органічного виробництва в досліджуваних сільськогосподарських підприємствах України. Аграрні підприємства здійснюють свою діяльність не ізольовано, а в певному контакті із зовнішнім середовищем, яке представлене відомими силами, що діють за їхніми межами. Ці сили з різним ступенем активності, безпосередньо або опосередковано, швидко чи повільно, передбачувано або непередбачувано впливають на ефективність діяльності їх органічного сектору виробництва, зачіпають їх інтереси. На одні сили підприємства можуть до певного ступеня впливати, намагаючись скорегувати їх дію в

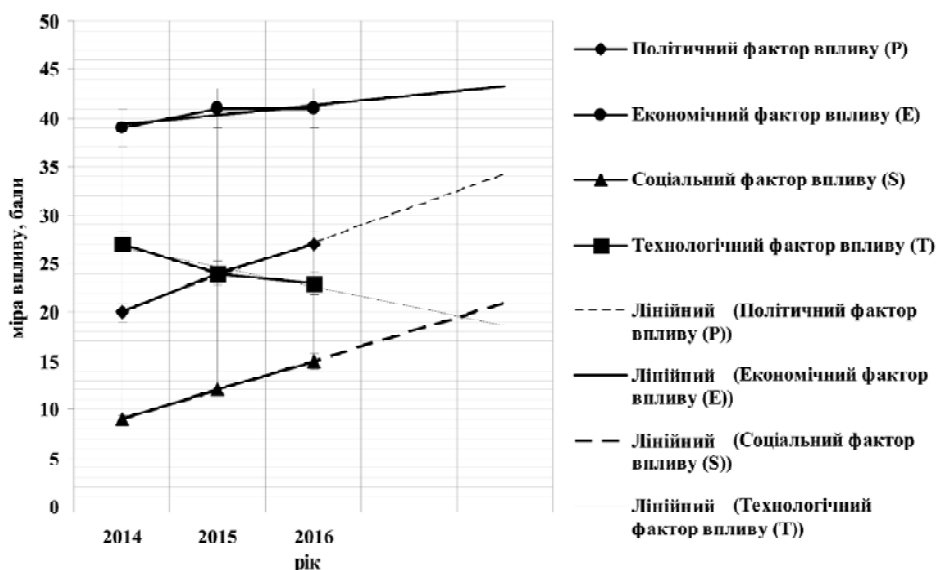

Рис. 2. Аналіз залежності впливу факторів зовнішнього середовища на інвестиційне забезпечення сфери виробництва органічної продукції сільськогосподарськими підприємствами в 2014–2016 рр.

Джерело: власні розробки автора при застосуванні експертного методу бальних оцінок з використанням доповненої методики оцінки умов зовнішнього середовища господарювання підприємств та даних Головного управління статистики України в 2014–2016 рр.

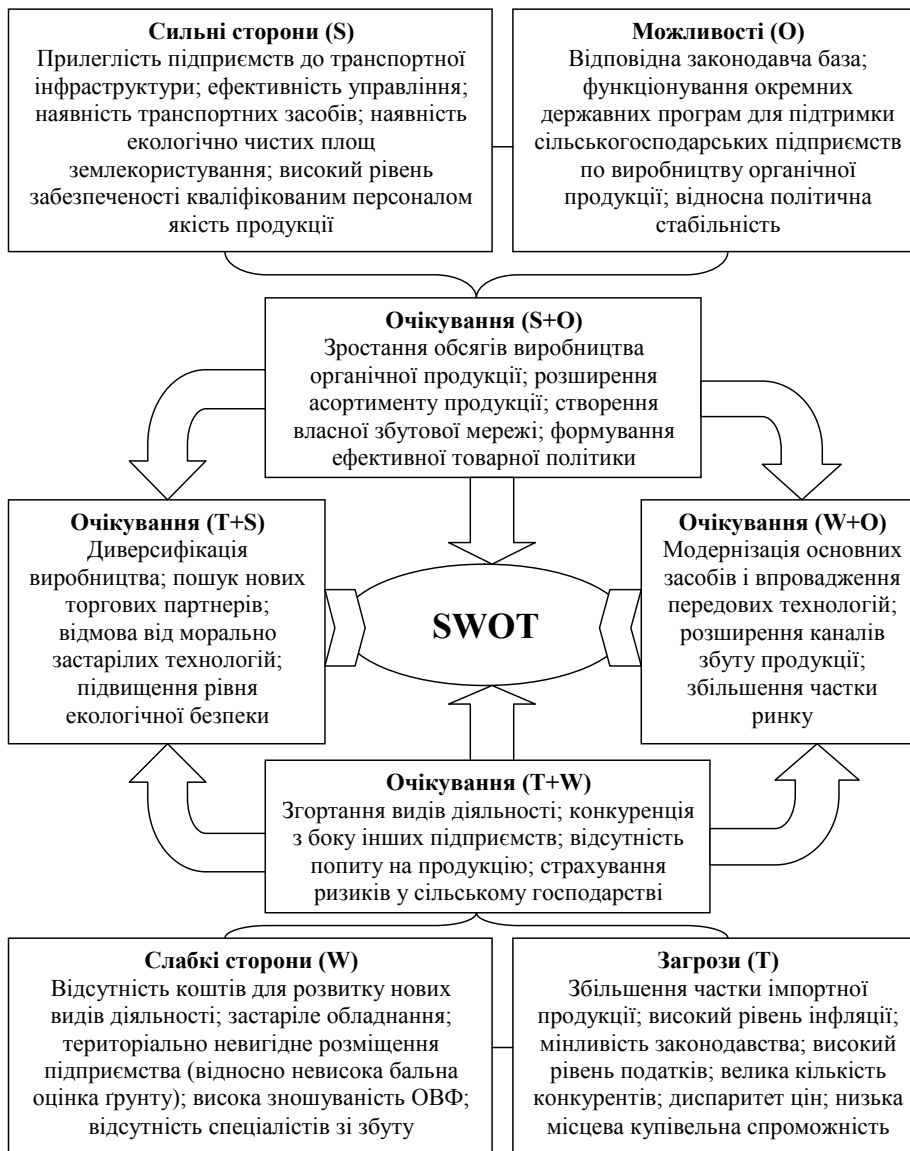

Рис. 3. Аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища системи виробництва органічної продукції сільськогосподарськими підприємствами в контексті їх інвестиційної привабливості (2014–2016 рр.)

Джерело: власні розробки автора при застосуванні експертного методу та даних Головного управління статистики України за 2014–2016 рр.

своїх інтересах, проте інші є повністю неконтрольованими. Незважаючи на неоднаковий характер дії зовнішніх сил, підприємства не можуть не рахуватися з ними в процесі своєї діяльності, бо інше призводитиме до негативних наслідків.

Складність зовнішнього середовища визначається такими факторами: кількістю зовнішніх сил, що впливають на підприємства і на які вони повинні реагувати; ступенем впливу відповідних зовнішніх сил на діяльність підприємств та їх взаємозв'язком: посилюючим, коли зміна ступеня впливу однієї з ланок (сил) зовнішнього середовища посилює вплив іншої (інших) ланки; нейтральний; послаблюючий, за якого посилення (послаблення) впливу однієї ланки зменшує вплив іншої (інших) ланки зовнішнього середовища; варіативністю зовнішніх сил та швидкістю, з якою можуть проходити зміни в ступені їх впливу на діяльність підприємств (табл. 1).

Вона зменшується із збільшенням кількості достовірної інформації, якою володіють підприємства, і навпаки. Кожному з факторів зовнішнього середовища присвоюється певне значення (по бальній системі), в залежності від інтенсивності його впливу. Загальна максимальна оцінка зовнішнього середовища може складати 100 балів. Передбачення загроз і сприятливих можливостей є передумовою своєчасної розробки ситуативних планів на випадок їх виникнення, що полегшує формулювання стратегії, яка дозволяла б досягти цілі її розвитку і перетворити несприятливі обставини у вигідні умови раціонального інвестиційного забезпечення підприємства. Застосовуючи методику ситуативного аналізу, було проведено аналіз залежності впливу факторів зовнішнього середовища на ефективність господарської діяльності та конкурентоспроможність виробленої товарної продукції сільськогосподарськими підприємствами по виробництву органічної продукції в 2014–2016 рр. (рис. 2).

Розглянувши політичні фактори впливу, ми можемо побачити, які існують загрози для підприємства зі сторони державної політики. Економічні фактори впливу такі: можливе економічне зростання завдяки державній підтримці, проведення політики стосовно зниження безробіття на селі. Щодо технологічних факторів, то зниження життєвого циклу технологій виробництва органічної продукції та устаткування приводить до занепаду виробничої діяльності, виходом цієї ситуації є лише допомога зі сторони держави в вигляді фінансування аграрного сектора виробництва органічної продукції та прискорення технічного розвитку.

Для виявлення прямого впливу можливих факторів виробництва органічної продукції на рівень інвестиційного забезпечення виробництва органічної продукції застосовуємо SWOT-аналіз. Зміст такого аналізу полягає в тому, що експерт відносить дані, корисні для використання в стратегічному плануванні, до сильних чи слабких сторін, загроз чи можливостей. За допомогою матриці SWOT-аналізу були сформовані групи факторів, які записані в поля з характерними сполученнями, і які треба враховувати надалі в процесі розробки сценаріїв стратегії розвитку інвестиційного забезпечення виробництва органічної продукції сільськогосподарськими підприємствами. Кожне поле потребує пев-

ної стратегії, зокрема: поле "S+O" (Сила і Можливості) — показує стратегії підтримки та розвитку сильних сторін аграрного органічного виробництва в напрямі реалізації шансів зовнішнього оточення; поле "T+S" (Сила і Загрози) — стратегії використання сильних сторін аграрних підприємств з метою пом'якшення (усунення) загроз; поле "W+O" (Слабкість та Можливості) — стратегії подолання слабкостей органічного виробництва за рахунок можливостей зовнішнього середовища; поле "T+W" (Слабкість та Загрози) — стратегії подолання слабкості та загрози для функціонування діяльності підприємства. З урахуванням чинників зовнішнього середовища стратегія організації може бути спрямована на пошук захисту з боку уряду України проти іноземних конкурентів, на зміцнення внутрішнього ринку або на розширення збутової активності. Політична стабільність є одним із ключових чинників зменшення економічної невизначеності і своєчасного створення не суперечливої системи економічного законодавства (рис. 3).

У центрі аналізу соціально-політичного середовища перебуває ризик капіталовкладень. Заслугує на увагу і система державного регулювання економіки, зміни в господарському законодавстві, що стосуються перспектив державного регулювання у сферах соціального захисту населення, зовнішньої торгівлі, політики ціноутворення, демонополізації, екології, охорони праці та здоров'я, обмежень на виробництво й імпорт товарів на основі контролю за їхньою якістю, наукових досліджень і розробок. Внутрішнє середовище підприємства — це підсистеми, елементи і фактори, що визначають внутрішній стан, можливість і, значною мірою, ефективність діяльності підприємства, його сильні і слабкі сторони. Діагностика внутрішнього середовища означає оцінку стану підсистем і елементів цього середовища, їх взаємодію і системний вплив на рівень виробництва, його ефективність і конкурентоспроможність підприємств.

Підприємства як системи є не просто сумою складових (підсистем і елементів), а їх діалектичною єдністю, тобто взаємопов'язаним і взаємообумовленим цілим, що має в результаті взаємодії інші якості, ніж його складові — підсистеми і елементи. Вирішення вищезазначених проблем можливе за рахунок переходу до органік-орієнтованої моделі розвитку аграрного сектора України. Тому для динамічного та ефективного розвитку органічного виробництва в Україні та дієвого його інвестиційного забезпечення необхідно: об'єднати зусилля всіх господарств, наукових та навчальних закладів, переробних та інших підприємств та установ, зацікавлених у виробництві та поширенні здорової, безпечної для споживання продукції; поширювати культуру вирощування та споживання органічної продукції застосовуючи досвід високо розвинутих країн; сформувати необхідне інституціональне середовище; на державному рівні прийняти відповідні підзаконні акти, що дозволять виробникам прозоро проходити процедуру органічної сертифікації не тільки за діючими міжнародними, але й за національними стандартами. Розвиток органік-орієнтованої моделі неможливий без сучасних наукових досягнень у селекції рослин і тварин, ветеринарній медицині, біотехнологіях, зокрема, створення екологічно безпечних промислових біотехнологій та обладнання для виробництва і застосування в агробіоценозах препаратів біологічного захисту рослин [5].

Для ефективного функціонування системи інвестиційного забезпечення виробництва органічної сільськогосподарської продукції пропонуємо розробити відповідну нормативно-методичну документацію, а саме: порядок і процедуру проведення сертифікації виробництва органічної сільськогосподарської продукції; класифікатор вимог до виробництва, переробки і зберігання органічної сільськогосподарської продукції; типові положення щодо маркування органічної сільськогосподарської продукції; положення про регіональні центри розвитку і сертифікації виробництва органічної сільськогосподарської продукції та про лабораторії аналітичного контролю органічної продукції і порядок її акредитації. Варто зазначити, що при переході до ринкових умов господарювання нормальне функціонування ще недостатньо сформованого та самостійного виду господарювання неможливе без відповідного нормативно-правового забезпечення, що є одним з основних стримуючих факторів розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Формування та функціонування організаційно-економічного механізму інвестиційного забезпечення розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції спрямоване на підвищення еколого-економічної ефективності системи ведення сільського господарства шляхом позитивного впливу на стан ґрунтів, агроландшафти та довкілля в цілому, а також зростання доходу та конкурентоспроможності господарств, зменшення витрат виробництва і природоохоронних виплат. Разом з тим очікуються синергетичні ефекти, що виникатимуть унаслідок діяльності господарств з виробництва органічної сільськогосподарської продукції в інших суб'єктів господарювання, а саме: додатковий дохід переробної галузі, зменшення безробіття, підвищення рівня життя населення, зростання вартості сільськогосподарських угідь.

Органічна продукція має стійкий платоспроможний попит на зовнішньому ринку, конкурентні переваги у виробництві та під час її збуту, формує конкурентний експортний потенціал країни у цілому. Цей напрям господарювання є перспективним та пріоритетним для підприємств аграрного сектору, він також забезпечує їх конкурентоспроможний розвиток та зростання. Інвестори сфери органічного виробництва отримують додаткові конкурентні переваги на ринку, виражені у: збільшенні частки грошових заощаджень за рахунок економії на мінеральних добривах та засобах хімізації; додаткових доходах від продажу надлишкової продукції та вирощування товарних культур; зниженні вхідних бар'єрів для входження до внутрішніх та міжнародних експортних ринків сертифікованої органічної продукції та формуванні преміальної ціни на їх товар; можливості додаткового збільшення вартості органічних продуктів у результаті їх переробки. Окрім макrorівневих змін, реалізація цього механізму дає змогу забезпечити розвиток державно-приватного партнерства у сфері органічного сільськогосподарства, підготовку кадрів вищої кваліфікації у сфері органічного сільськогосподарства і галузей із переробки виробленої продукції, вдосконалення еконо-

мічних відносин і внесення змін до фіскального регулювання органічного сільського господарства. Цей аспект дає змогу активізувати залучення молоді на сільські території, людського капіталу, інвестиційних ресурсів в економіку конкретних підприємств; сформувати передумови інвестиційно-інноваційних заходів соціально-економічного та екологічного розвитку, поліпшення інвестиційного клімату, забезпечення активізації процесів агробізнесу тощо. Доцільним є побудова системи субсидій, що спрямовані на розвиток сільських територій, підтримку виробників (у формі прямих виплат).

Органічне сільське господарство може зіграти роль каталізатора в процесі переходу до "зеленої" економіки за допомогою пожевлення фермерського та продовольчого сектора, а також створення робочих місць з більшою віддачею на трудову одиницю по всьому ланцюжку створення вартості. Воно може підвищити доходи і продовольчу безпеку в сільських місцевостях, створити сприятливі можливості для ділових інвестицій і збільшити внесок сільського господарства в національну економіку, серед іншого, за допомогою зниження цін на імпорту сировини, збільшення експорту органічних продуктів і зниження витрат суспільства на негативні зовнішні ефекти, спричинені промисловим фермерством. Основні управлінські рішення мають стосуватись формування цілісного законодавчого забезпечення з органічного сільськогосподарського виробництва, що відповідає міжнародним вимогам торгівлі; створення відповідної інфраструктури; розробки національних стандартів з органічного сільськогосподарського виробництва відповідно до міжнародних стандартів, підвищення інвестиційної й інноваційної привабливості галузі в цілому та органічного способу виробництва; розробки фінансового механізму стимулювання виробників органічної сільськогосподарської продукції.

Література:

1. Буга Н., Кулік Н., Зуякова Л. Розвиток біологічного землеробства та забезпечення органічного виробництва сільськогосподарської продукції / Н. Буга, Н. Кулік, Л. Зуякова. // Економіст. — 2014. — № 2. — С. 27—30.
2. Васильківська К.В. Організаційно-економічний механізм функціонування сільськогосподарських підприємств: теорія, методика, практика: монографія / К.В. Васильківська. — Львів: Ліга-Прес, 2014. — 185 с.
3. Вдовиченко А.В. Перспективні напрями державної Підтримки органічного сільського господарства в Україні / А.В. Вдовиченко // Агросвіт. — 2016. — № 17. — С. 44—49.
4. Кузьменко О.Б. Органічне землеробство як фактор євроінтеграції України / О.Б. Кузьменко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. — 2013. — № 3. — С. 151—155.
5. Маслак О.М. Становлення ринку органічної продукції в Україні / О.М. Маслак // Вісник Сумського національного аграрного університету. — 2012. — № 11. — С. 58—62 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Chem_Biol/Vsna/ekon/2012_11/13.pdf
6. Милованов Є.В. Органічне сільське господарство в Україні: законодавство та перспективи / Є.В. Милованов // Вісник Сумського національного аграрного

університету. — 2015. — № 7 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://apd-ukraine.de/images/APD_AFPR_04_2015_ukr.pdf

7. Семенда Д.К. Розвиток органічного виробництва в сільськогосподарських підприємствах / Д.К. Семенда, О.В. Семенда // Агросвіт. — 2014. — № 7. — С. 42—46.

8. Скидан О.В. Формування регіональної політики розвитку органічного виробництва / О.В. Скидан // Збірник матеріалів IV міжнародної науково-практичної конференції "Органічне виробництво та продовольча безпека" (Житомир, 21—22 квітня 2016 р.). — Житомир: Евенок О.О., 2016. — С. 16—26.

9. Шкуратов О. І. Організаційно-економічний механізм екологічної безпеки в аграрному секторі економіки / О.І. Шкуратов, О.І. Ковалів // Сталій розвиток економіки. — 2012. — № 2. — С. 34—37.

References:

1. Buha, N., Kul, N. and Zuiakova, L. (2014), "The development of the biologic earthquake is the guarantee of the organic vibrobitytva of the sylcospodar product", *Economist*, vol. 2, pp. 27—30.
2. Vas'kivs'ka, K.V. (2014), *Orhanizatsijno-ekonomichnyj mekhanizm funktsionuvannia sil'skohospodars'kykh pidpriemstv: teoriia, metodyka, praktyka* [Organizational-economic mechanism of functioning of the agricultural enterprises: the theory, methodology, practice], Liha-Pres, Lviv, Ukraine.
3. Vdovychenko, A.V. (2016), "Perspectives of the state power in Ukraine", *Ashrosvit*, vol. 17, pp. 44—49.
4. Kuz'menko, O.B. (2013), "Organic farming as a factor of European integration of Ukraine", *Visnyk Poltav's'koi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 3, pp. 151—155.
5. Maslak, O. M. (2013), "The formation of the organic products market in Ukraine", *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu*, [online], vol. 11, available at: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Chem_Biol/Vsna/ekon/2012_11/13.pdf (10 January 2018).
6. Mylovanov, Ye.V. (2015), "Organic Agriculture in Ukraine: Legislation and Prospects", *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu*, [online], vol. 7, available at: http://apd-ukraine.de/images/APD_AFPR_04_2015_ukr.pdf (21 January 2018).
7. Semenda, D.K. (2014), "Development of organic production in agricultural enterprises", *Ahrosvit*, vol. 7, pp. 42—46.
8. Skydan, O.V. (2016), "Formation of a regional policy for the development of organic production", *Zbirnyk materialiv IV mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Orhanichne vyrobnytstvo ta prodovol'cha bezpeka"* [Collection of materials of the IV international scientific-practical conference "Organic production and food safety"], IV mizhnarodnf naukovo-praktychnf konferentsiya Orhanichne vyrobnytstvo ta prodovol'cha bezpeka [IV international scientific-practical conference Organic production and food safety], Zhytomyr, Ukraine, 21—22 April 2016, pp. 16—26.
9. Shkuratov, O.I. and Kovaliv, O.I. (2012), "Organizational and economic mechanism of ecological safety in the agrarian sector of the economy", *Stal'j rozvytok ekonomiky*, vol. 2, pp. 34—37.

Стаття надійшла до редакції 30.01.2018 р.

О. В. Гамова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри ОАОА, Запорізька державна інженерна академія
І. А. Козачок,
старший викладач кафедри ОАОА, Запорізька державна інженерна академія,
Т. О. Бут,
магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія

УДОСКОНАЛЕННЯ АУДИТУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА ПАТ "ДЕРЖАВНИЙ ОЩАДНИЙ БАНК УКРАЇНИ"

O. Gamova,
Candidate of economic sciences, Assistant professor of the Chair of Accounting and Auditing of State Engineering
Academy of Zaporozhye
I. Kozachok,
Senior Lecturer, Department of Accounting and Auditing of State Engineering Academy of Zaporozhye
T. But,
Master, Zaporizhzhia State Engineering Academy, Zaporozhye

IMPROVEMENT OF THE AUDIT OF FIXED ASSETS AT JSC "STATE SAVINGS BANK OF UKRAINE"

У статті узагальнено підходи до визначення сутності основних засобів. Досліджено основні шляхи щодо удосконалення діючої практики аудиту основних засобів у банківській установі.

The article generalizes approaches to the definition of the essence of fixed assets. The main ways of improving the current practice of audit of fixed assets in a banking institution are investigated.

Ключові слова: основні засоби, амортизація, знос, облік, план аудиту, програма аудиту, робочі документи, банк.

Key words: fixed assets, depreciation, depreciation, accounting, audit plan, audit program, working documents, bank.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасній ринковій економіці та жорсткій конкуренції досить актуальним стало питання ефективного використання основних засобів. Основні за-

соби є важливим елементом, що забезпечують функціонування діяльності будь-якої банківської установи. Основні засоби, у більшості підприємств, установ, організацій, займають значну частину ак-

Таблиця 1. Концептуальні підходи до трактування поняття "основні засоби"

№	Автор, джерело	Визначення
1	2	3
1	Податковий кодекс України (розділ III вступив в дію з 01.04.2011) [11]	Матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 2500 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 2500 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік)
2	Міжнародний стандарт фінансової звітності (IAS) 16 «Основні засоби» [9]	Основні засоби – матеріальні об'єкти, які: а) утримують для використання у виробництві або постачанні товарів чи наданні послуг, для надання в оренду іншим або для адміністративних цілей; б) використовуватимуться, за очікуванням, протягом більше одного звітного періоду
3	Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовшенко Т.С. [5]	Основні засоби – це сукупність матеріальних активів, які тривалий час у незмінній натурально-речовій формі використовуються у виробничому процесі
4	Табачук Г.П., Сарахман О.М., Бречко Т.М. [12]	Основні засоби – це матеріальні активи, які банк утримує з метою використання їх у процесі своєї діяльності, надання послуг, здавання в лізинг (оренду) іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше ніж рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік)
5	Шара Є.Ю., Андрієнко О.М., Жидєєва Л.І. [14]	Основні засоби – це матеріальні активи, які використовуються установою багаторазово і безперервно в процесі виконання основних функцій, надання послуг, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких становить більше одного року і вартість яких без податку на додану вартість та інших платежів перевищує 1000 гривень за одиницю (комплект)
6	Литвин Н.Б. [8]	Основні засоби – це матеріальні активи, які банк утримує з метою використання їх у процесі своєї діяльності, надання послуг, здавання в лізинг (оренду) іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік)
7	Варцаба В.І., Машіко К.С. [2]	Основні засоби – це матеріально-майнові цінності, що діють у натуральній формі протягом тривалого часу як у сфері матеріального виробництва, так і у невиробничій сфері, зберігають початковий зовнішній вигляд (форму) та поступово зношуються протягом тривалого періоду
8	Герасимович А.М. [4]	Основні засоби – це сукупність матеріально-майнових цінностей, що діють у натуральній формі протягом тривалого часу як у сфері матеріального виробництва, так і у невиробничій сфері, зберігають початковий зовнішній вигляд (форму) та поступово зношуються протягом тривалого періоду
9	Бутинець Ф.Ф. [1]	Основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він перевищує один рік)
10	Кіндрацька Л.М. [7]	Основні засоби – це сукупність матеріально-майнових цінностей, що діють протягом тривалого часу, зберігають натуральну форму і зношуються поступово
11	Хом'як Р.Л. [13]	Основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік)

тивів. Їх стан, вартість цікавлять як керівництво, так й інвесторів, засновників, акціонерів, бо достовірна оцінка об'єктів основних засобів дає змогу робити висновки про фінансовий стан та приймати обґрунтовані управлінські рішення. Тому аудит основних засобів у банківській установі потребує подальших досліджень та удосконалення, з метою контролю за дотриманням вимог чинного законодавства стосовно обліку основних засобів, перевірки наявності та руху основних засобів в банківській установі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження діючої практики аудиту основних засобів займалися такі видатні науковці, як Андрієнко О.М., Бречко Т.М., Бутинець Ф.Ф., Варцаба В.І., Вознюк Г.Л., Герасимович А.М., Жидєєва Л.І., Загородній А.Г., Кіндрацька Л.М., Литвин Н.Б., Машіко К.С., Сарахман О.М., Смовшенко Т.С., Табачук Г.П., Хом'як Р.Л., Шара Є.Ю. та інші. Але незважаючи на достатню кількість досліджень і публікацій потребує більш детального визначення

Таблиця 2. Основні показники ПАТ "Ощадбанк"

Показники	Період			
	01.01.2017 р.	01.04.2017 р.	01.10.2017 р.	01.12.2017 р.
Власний капітал, млрд грн	14,9	25,8	26,1	25,7
Обсяг залучених коштів клієнтів, млрд грн	143,6	152,6	150,8	143,2
Обсяг інших залучених коштів, млрд грн	46,8	46,5	43,1	47,1
Кількість банкоматів, ед.	2549	2641	2930	2930
Кількість POS-терміналів, ед.	25821	30003	32372	34126

Джерело: [10].

Таблиця 3. Рахунки бухгалтерського обліку основних засобів, за якими здійснюють процедури аудиту

1	2
Рахунки для аудиту обліку придбання, створення та поліпшення основних засобів	Необоротні активи, утримувані для продажу (3408). Майно, що надійшло у власність банку - заставодержателя (3409). Дебіторська заборгованість з придбання активів (3510). Нематеріальні активи (4300), основні засоби (4400), інші необоротні матеріальні активи (4500). Інвестиційна нерухомість (4410). Капітальні інвестиції за не введеними в експлуатацію нематеріальними активами (4310) та основними засобами (4430). Обладнання, що потребує монтажу (4431). Гудвіл (4321)
Рахунки для аудиту обліку зносу та амортизації	Знос: нематеріальні активи (4309), основні засоби (4409), інші необоротні матеріальні активи (4509), інвестиційна нерухомість (4419) Амортизація (7423)
Рахунки для аудиту обліку дооцінки (уцінки та фінансових результатів під час ліквідації, реалізації)	Переоцінка основних засобів (5100) та нематеріальних активів (5101), інші витрати (7499) Доходи та витрати від переоцінки об'єктів інвестиційної нерухомості (6394 та 7394) Негативний результат від вибуття (7490), позитивний результат від продажу (6490)
Витрати на утримання основних засобів і нематеріальних активів	Власних основних засобів і нематеріальних активів (7420), отриманих у лізинг (7421), на оперативний лізинг (оренду) (7395)
Рахунки для аудиту обліку надлишків або нестач за результатами інвентаризації	Надлишки (6499) Нестачі в залежності від встановлення осіб, що мають відшкодувати нестачі (якщо винні особи встановлені - 3552,3580,3590, не встановлені - 7490, 9617)
Рахунки для позабалансового обліку	Отримана та надана застави (9500 та 9510); Земельні ділянки (9520); Нерухоме майно житлового призначення та інші об'єкти нерухомого майна (9521 та 9523)

Таблиця 4. Макет стандарту аудиту основних засобів на ПАТ "Державний Ощадний Банк України"

1. Загальні положення			
2. Основні поняття і визначення, що використовуються в стандарті			
3. Мета і завдання перевірки			
4. Нормативна база та джерела інформації			
5. Методичні підходи до оцінки операцій з основними засобами			
Зміст питання	Так	Ні	Прим.
Договір з оформлення операцій з надходженням основних засобів укладені відповідно до положень нормативних актів?			
При прийнятті до бухгалтерського обліку активів в якості основних засобів одноразово виконуються умови, передбачені в нормативних актах?			
Формування первинної вартості основних засобів, придбаних за плату, відповідає положенням нормативних актів?			
Операції з придбання об'єктів основних засобів за договором купівлі-продажу (поставки), відповідає положенням нормативних актів?			
Придбання об'єктів основних засобів, призначених для тимчасового користування (тимчасове володіння та користування) з метою отримання доходу, відповідає положенням нормативних актів?			
Чи відповідають операції з придбання об'єктів житлового фонду, положенням нормативних актів?			
Чи відповідають операції з придбання земельних ділянок за плату, положенням нормативних актів?			
Операції з придбання основних засобів, які вимагають монтажу, відповідає положенням нормативних актів?			
Операції з надходження основних засобів, як внеску до статутного капіталу відповідає положенням нормативних актів?			
Чи відповідають положенням нормативних актів операції з надходження основних засобів за договором безоплатного користування?			
Облік операцій з надходження основних засобів за договором простого товариства (спільної діяльності) відповідає положенням нормативних актів?			
Облік операцій з надходження основних засобів у порядку обміну відповідає положенням нормативних актів?			
Одиницею обліку основних засобів є інвентарний об'єкт?			
Облік операцій у лізингодержувача відповідає положенням нормативних актів?			
Облік операцій в орендаря з купу орендованого майна відповідає положенням нормативних актів?			
Первинні облікові документи придбання основних засобів, оформлені відповідно до положень нормативних актів?			
6. Аудиторська програма процедур по суті (методика перевірки операцій з основними засобами)			
Найменування	Робочий документ		
Перевірка фактичної наявності основних засобів	ОЗБ 1		
Перевірка правомірності віднесення основних засобів до активів	ОЗБ 2		
Перевірка відповідності даних обліку основних засобів в облікових регістрах	ОЗБ 3		
Перевірка наявності та правильності заповнення первинних документів з обліку основних засобів	ОЗБ 4		
Перевірка відповідності даних синтетичного та аналітичного обліку основних засобів	ОЗБ 5		
Перевірка правильності встановлення строку корисного використання об'єктів основних засобів	ОЗБ 6		
Перевірка операцій з надходження основних засобів	ОЗБ 7		
Перевірка правильності відображення ліквідації основних засобів	ОЗБ 8		
Перевірка кореспонденції рахунків з обліку ремонту основних засобів	ОЗБ 9		
Перевірка нарахування амортизації	ОЗБ 10		
Перевірка кореспонденції рахунків з обліку амортизації основних засобів	ОЗБ 11		
Перевірка правильності відображення в обліку капітального будівництва	ОЗБ 12		
7. Завершальний етап аудиту основних засобів			
8. Типові порушення			

Таблиця 5. Додаток 1 до стандарту проведення аудиту основних засобів на ПАТ "Державний Ощадний Банк України"

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
1	2	3	4	5	6
1	Скільки років Ви працюєте в ПАТ «Державний Ощадний Банк України»?				
	1-5				
	5-10				
	10 і більше				
2	Надходження основних засобів до банку оформляється Актом прийому – здачі (внутрішнього переміщення) за формою ОЗ-2?				
3	Які регістри аналітичного обліку ведуться для різноманітних об'єктів основних засобів: картки; відомості ?				
4	Чи закріплені основні засоби за матеріально відповідальними особами у місцях їх експлуатації?				
5	Укладаються договори з матеріально відповідальними особами?				
6	Хто повинен підписувати ОЗ-1:				
	1) бухгалтер				
	2) керівник комісії				
	3) головний бухгалтер				
	4) керівник				
	5) одержувач				
7	6) члени комісії				
	Хто встановлює реальну вартість основних засобів:				
	1) комісія, призначена керівником				
	2) головний інженер				
	3) головний бухгалтер				
8	4) інвентаризаційна комісія				
	Хто дає дозвіл на списання основних засобів:				
	1) керівник				
	2) уповноважений статутом орган				
9	3) керівник з подальшим схваленням уповноваженого органу				
	На якому рахунку обліковуються «Основні засоби»:				
	- 4404				
	- 4400				
10	- 4409				
	Списання зносу на первісну вартість:				
	- Дт 4409 Кт 4400				
	- Дт 4400 Кт 4409				
11	- Дт 4409 Кт 4430				
	Визнання доходів від реалізації основних засобів з відстрочкою платежу:				
	- Дт 3619 Кт 6490				
	- Дт 6490 Кт 3619				
12	- Дт 6490 Кт 7490				
	На основі якого документу заносяться зміни первісної вартості та суми зносу у регістри аналітичного обліку:				
	1) відомості переоцінки				
	2) висновку експерта				
	3) бухгалтерських довідок				
13	4) інших документів				
	Справедлива вартість визначається на підставі:				
	1) експертної оцінки				
	2) результатів роботи внутрішньої комісії банку				
	3) висновків бухгалтерії				
14	4) інших джерел				
	Яким методом здійснюється нарахування амортизації основних засобів:				
	1) прямолінійним				
	2) зменшення залишкової вартості				
	3) прискореного зменшення залишкової вартості				
	4) акумулятивним				
15	5) виробничим				
	Чи є в установі банку наказ про облікову політику?				

Таблиця 6. Додаток 2 до стандарту проведення аудиту основних засобів на ПАТ "Державний ощадний банк України"

Етап 1	Завдання 2	Аудиторські процедури 3	Термін 4	Виконавець 5
Підготовчий	Планування аудиторської перевірки	Ознайомлення з направленням на перевірку	дд. мм. рр	ППБ
	Проведення тестів, визначення суттєвості та аудиторського ризику	Опитування й тестування персоналу; вивчення матеріалів попередньої перевірки	дд. мм. рр	ППБ
	Складання програми аудиту основних засобів ПАТ «Державний Ощадний Банк України»	Визначення переліку аудиторських процедур	дд. мм. рр	ППБ
Основний	Оцінка внутрішнього контролю	Тестування	дд. мм. рр	ППБ
	Перевірка наявності договорів про повну матеріальну відповідальність. Перевірити наявність основних засобів, прийнятих до обліку	Фактична перевірка основних засобів ПАТ «Державний Ощадний Банк України»	дд. мм. рр	ППБ
	Перевірити правильність й своєчасність документування та відображення операцій з основними засобами, їх рух	Перевірка повноти і своєчасності обліку, оцінки основних засобів ПАТ «Державний Ощадний Банк України»	дд. мм. рр	ППБ
	Перевірити правильність визначення вартості, що амортизується; - перевірити щомісячне нарахування амортизації; - впевнитись у правильності та повноті відображення амортизації на бухгалтерських рахунках та відповідність даних регістрів синтетичного і аналітичного обліку	Визначення правильності відображення у бухгалтерському обліку амортизаційних відрахувань, зносу та відображення в облікових регістрах та звітності амортизації	дд. мм. рр	ППБ
	Перевірити правильність визначення вартості; - впевнитись у правильності та повноті відображення обліку капітального будівництва; - перевірити введення основних засобів на бухгалтерських рахунках та відповідності даних регістрів синтетичного і аналітичного обліку	Перевірка правильності ведення аналітичного обліку капітального будівництва, капітальних вкладень, введення в дію основних засобів	дд. мм. рр	ППБ
	Підготовка та складання аудиторського звіту і презентація звіту керівництву ПАТ «Державний Ощадний Банк України»	Обробка отриманих даних у ході перевірки шляхом систематизації отриманої інформації на попередніх етапах	дд. мм. рр	ППБ
Заключний	Виявлення слабких ділянок обліку та впровадження процедур покращення обліку основних засобів		дд. мм. рр	ППБ

термін "основні засоби", висвітлення теоретичних аспектів удосконалення аудиту основних засобів у банківській установі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є обґрунтування та розробка пропозицій щодо удосконалення діючої практики аудиту основних засобів на ПАТ "Державний Ощадний банк України".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про операції з основними засобами, іншими необоротними матеріальними активами (далі — основні засоби) та з нематеріальними активами банків України визначає Інструкція з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України. Відповідно до цієї Інструкції, яка розроблена відповідно до Цивільного кодексу України, Законів України "Про Національний банк України", інших законодавчих актів України, нормативно-правових актів Національного банку України й основних вимог міжнародних стандартів фінансової звітності, основні засоби — це матеріальні активи, які банк утримує з метою використання їх у процесі своєї діяльності, надання послуг, здавання в лізинг (оренду) іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [6].

Аналіз визначення терміну "основні засоби" в українському законодавстві, за Міжнародними стандартами фінансової звітності (IAS) 16 "Основні засоби" та науковій літературі вченими — економістами представлено в таблиці 1.

На підставі даних таблиці 1 можна відмітити, що більшість авторів під основними засобами розуміють матеріальні активи або матеріально-майнові цінності. На нашу думку, основні засоби — це матеріальні засоби праці, які тривалий період знаходяться в експлуатації, зберігають свою натуральну форму, при цьому поступово зношуються; вартість яких переноситься на собівартість готової продукції, робіт, послуг у вигляді амортизаційних відрахувань.

ПАТ "Ощадбанк" — одна з найбільших банківських установ в Україні, яка стабільно працює в умовах постійної конкуренції на ринку банківських послуг та прагне бути сучасним конкурентоспроможним банком [3]. Основні показники ПАТ "Ощадбанк" представлені в таблиці 2.

Найважливішою складовою матеріально-технічної бази ПАТ "Ощадбанк" є основні засоби, об'єктом яких виступає закінчений пристрій з усіма пристосуваннями і приладдям до нього або окремих конструктивно відокремлених предметів, що призначений для виконання певних самостійних функцій, чи відокремлений комплекс конструктивно з'єднаних предметів одного або різного призначення, що мають для їх обслуговування загальні пристосування, приладдя, керування та єдиний фундамент, унаслідок чого кожен предмет може виконувати свої функції, а комплекс — певну роботу тільки

Таблиця 7. Додаток 3 до стандарту проведення аудиту основних засобів на ПАТ "Державний ощадний банк України" Програма аудиту основних засобів

Аудиторська фірма «_____»					
ПАТ «Державний Ощадний Банк України»					
Період аудиту _____ р.					
Термін аудиту з _____ по _____ р.					
Керівник перевірки _____					
Склад аудиторської групи _____					
Запланований аудиторський ризик: _____ %					
№ з/п	Перелік аудиторських процедур	Період проведення процедур перевірки	Виконавець	Індекс робочих документів	Джерела інформації
1	2	3	4	5	6
<i>Якісні аспекти фінансової звітності: Існування чи наявність; Права й обов'язки; Оцінка і вимір; Представлення і розкриття</i>					
1	Перевірка документального оформлення відображення в обліку результатів інвентаризації основних засобів			РД 1	Інвентаризаційний опис, інвентарні картки обліку основних засобів
2	Вибір контрольного об'єкта основних засобів за даними реєстрів обліку			РД-2	Інвентаризаційний опис, результати поточної інвентаризації, документальна перевірка, договори, накладні, акти приймання-передачі
3	Звірка даних реєстрів обліку основних засобів			РД-3	Інвентарні картки обліку основних засобів, відомість, журнал
5	Перевірка правильності віднесення активів до основних засобів та їх класифікації			РД-4	Економічна перевірка, нормативно-правова перевірка
6	Підготувати список прибуття та розподіл основних засобів: перевірити документально правильність визначення та повноту відображення в обліку первинної вартості основних засобів			РД-5	Договори, рахунки-фактури, накладні, авансові звіти, акти приймання-передачі, акти списання, інвентарні картки обліку основних засобів, Головна книга
7	Перевірка достовірності визначення строку корисної експлуатації основних засобів			РД-6	Документальна перевірка, економічна перевірка
8	Перевірити правильність встановлення ліквідаційної вартості основних засобів			РД - 7	Документальна перевірка, аналітична перевірка
9	Перевірка правильності оприбуткування основних засобів зіставлення даних обліку з первинними даними			РД - 8	Документальна перевірка, зустрічна звірка
10	Перевірка правильності нарахування амортизації: - зносу основних засобів - податкової амортизації			РД-9	Розрахунок, зіставлення, документальна перевірка, нормативно-правова перевірка
11	Перевірка відповідності даних аналітичного та синтетичного обліку основних засобів			РД-10	Документальна перевірка, зустрічна звірка
12	Перевірка правильності відображення в обліку витрат на ремонт основних засобів			РД - 16	Документальна перевірка, нормативно-правова перевірка
13	Здача результатів перевірки замовнику			РД - 12	

в складі комплексу, а не самостійно, також інший актив, що відповідає визначенню основних засобів, або частина такого активу, що контролюється банком. Якщо один об'єкт основних засобів складається з частин, які

мають різний строк корисного використання (експлуатації), то кожна з цих частин може визнаватися в бухгалтерському обліку як окремий об'єкт основних засобів [6].

Таблиця 8. Додаток 4 до стандарту проведення аудиту основних засобів на ПАТ "Державний ощадний банк України" Робочий документ аудитора ОЗБ 1 "Перевірка фактичної наявності основних засобів"

Аудиторська фірма «_____»									
ПАТ «Державний Ощадний Банк України»									
Період аудиту _____ р.									
Термін аудиту з _____ по _____ р.									
№	Найменування об'єкта ОЗ	Інв. №	За даними банку		За даними аудиту		Відхилення		Примітки
			К-ть	Вар-ть, грн	К-ть	Вар-ть, грн	К-ть	Вар-ть, грн	
1	2	3	4	5	6	6	7	8	9

Таблиця 9. Додаток 5 до стандарту проведення аудиту основних засобів на ПАТ "Державний ощадний банк України" Робочий документ аудитора ОЗБ 2 "Перевірка правомірності віднесення основних засобів до активів"

Аудиторська фірма «_____»										
ПАТ «Державний Ощадний Банк України»										
Період аудиту _____ р.										
Термін аудиту з _____ по _____ р.										
№	Дата акту приймання	№ акту	Найменування об'єкта ОЗ	Інвентарний №	Критерії віднесення активів до ОЗ				Відхилення	Характер порушення
					Строк корисного використання більше 1 року		Вартість більше 6000 грн			
					За даними банку	За даними аудиту	За даними обліку	За даними аудиту		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Таблиця 10. Додаток 6 до стандарту проведення аудиту основних засобів на ПАТ "Державний ощадний банк України" Робочий документ аудитора ОЗБ 3 "Перевірка відповідності даних обліку основних засобів в облікових регістрах"

Аудиторська фірма «_____»						
ПАТ «Державний Ощадний Банк України»						
Період аудиту _____ р.						
Термін аудиту з _____ по _____ р.						
Місяць	За даними банку, грн		За даними аудитора, грн		Відхилення	
	Журнал № 4	Головна книга	Журнал № 4	Головна книга	Журнал № 4	Головна книга
1	2	3	4	5	6	7

Таблиця 11. Додаток 7 до стандарту проведення аудиту основних засобів на ПАТ "Державний ощадний банк України" Робочий документ аудитора ОЗБ 4 "Перевірка наявності та правильності заповнення первинних документів з обліку основних засобів"

Аудиторська фірма «_____»										
ПАТ «Державний Ощадний Банк України»										
Період аудиту _____ р.										
Термін аудиту з _____ по _____ р.										
№	Дата документа	№ акта	Первинна вартість, грн	Інвентарний №	Заводський номер	Найменування об'єкта	Рік випуску	Дата введення в експлуатацію	Висновок комісії	Підписи
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Отже, до основних засобів ПАТ "Ощадбанк" відносяться будівлі, в яких розташовані головний офіс, філії та відділення банку; інкасаторські машини; монолітні сховища цінностей, депозитні камери, інкасаторські шлюз-боксы, касові кабінки; сейфи та інше.

Основні засоби, інші необоротні матеріальні активи (крім групи "Будівлі, споруди і передавальні пристрої") відображаються в бухгалтерському обліку ПАТ "Ощадбанк" за первісною вартістю, яка визначається як фактична собівартість, що дорівнює вартості грошових коштів або справедливій вартості інших активів,

Таблиця 12. Додаток 8 до стандарту проведення аудиту основних засобів на ПАТ "Державний ощадний банк України" Робочий документ ОЗБ 5 "Перевірка відповідності даних синтетичного та аналітичного обліку основних засобів"

Аудиторська фірма «_____»						
ПАТ «Державний Ощадний Банк України»						
Період аудиту _____ р.						
Термін аудиту з _____ по _____ р.						
Період	Головна книга, грн	Відомість, грн	Баланс, грн	Відхилення		
				Відомості від головної книги	Головної книги від Балансу	Балансу від Відомості
1	2	3	4	5	6	7
Залишок на _____ р.						

Таблиця 13. Додаток 9 до стандарту проведення аудиту основних засобів на ПАТ "Державний ощадний банк України" Робочий документ аудитора ОЗБ 6 "Перевірка правильності встановлення строку корисного використання об'єктів основних засобів"

Аудиторська фірма «_____»							
ПАТ «Державний Ощадний Банк України»							
Період аудиту _____ р.							
Термін аудиту з _____ по _____ р.							
№ акту	Дата	Інв.№	Найменування об'єкта ОЗ	Первинна вартість, грн	Строк корисного використання об'єкта ОЗ		Відхилення
					За даними банку	За даними аудитора	
1	2	3	4	5	6	7	8

Таблиця 14. Додаток 10 до стандарту проведення аудиту основних засобів на ПАТ "Державний ощадний банк України" Робочий документ аудитора ОЗБ 7 "Перевірка операцій з надходження основних засобів"

Аудиторська фірма «_____»											
ПАТ «Державний Ощадний Банк України»											
Період аудиту _____ р.											
Термін аудиту з _____ по _____ р.											
№	Зміст господарської операції	За даними банку			За даними аудитора			Відхилення			Відхилення
		Дт	Кт	Сума	Дт	Кт	Сума	Дт	Кт	Сума	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	

Таблиця 15. Додаток 11 до стандарту проведення аудиту основних засобів на ПАТ "Державний ощадний банк України" Робочий документ ОЗБ 8 "Перевірка правильності відображення ліквідації основних засобів"

Аудиторська фірма «_____»											
ПАТ «Державний Ощадний Банк України»											
Період аудиту _____ р.											
Термін аудиту з _____ по _____ р.											
№	Зміст господарської операції	За даними банку			За даними аудитора			Відхилення			Примітки
		Дт	Кт	Сума	Дт	Кт	Сума	Дт	Кт	Сума	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	

Таблиця 16. Додаток 12 до стандарту проведення аудиту основних засобів на ПАТ "Державний ощадний банк України" Робочий документ аудитора ОЗБ 9 "Перевірка кореспонденції рахунків з обліку ремонту основних засобів"

Аудиторська фірма «_____»											
ПАТ «Державний Ощадний Банк України»											
Період аудиту _____ р.											
Термін аудиту з _____ по _____ р.											
№	Зміст господарської операції	За даними банку			За даними аудитора			Відхилення			
		Дт	Кт	Сума	Дт	Кт	Сума	Дт	Кт	Сума	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	

Таблиця 17. Додаток 13 до стандарту проведення аудиту основних засобів на ПАТ "Державний ощадний банк України" Робочий документ аудитора ОЗБ 10 "Перевірка нарахування амортизації"

Аудиторська фірма «_____»												
ПАТ «Державний Ощадний Банк України»												
Період аудиту _____ р.												
Термін аудиту з _____ по _____ р.												
№	Назва об'єкту	Первинна вартість	Метод нарахування зносу	За даними банку			За даними аудитора			Відхилення		
				Дт	Кт	Сума	Дт	Кт	Сума	Дт	Кт	Сума
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13

Таблиця 18. Додаток 14 до стандарту проведення аудиту основних засобів на ПАТ "Державний ощадний банк України"
Робочий документ аудитора ОЗБ 11 "Перевірка кореспонденції рахунків з обліку амортизації основних засобів"

Аудиторська фірма «_____»										
ПАТ «Державний Ощадний Банк України»										
Період аудиту _____ р.										
Термін аудиту з _____ по _____ р.										
№	Зміст господарської операції	За даними банку			За даними аудитора			Відхилення та виправлення		
		Дт	Кт	Сума	Дт	Кт	Сума	Дт	Кт	Сума
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Таблиця 19. Додаток 15 до стандарту проведення аудиту основних засобів на ПАТ "Державний ощадний банк України"
Робочий документ ОЗБ 12 "Перевірка правильності відображення в обліку капітального будівництва"

Аудиторська фірма «_____»											
ПАТ «Державний Ощадний Банк України»											
Період аудиту _____ р.											
Термін аудиту з _____ по _____ р.											
№	Зміст господарської операції	За даними банку			За даними аудитора			Відхилення			Примітки
		Дт	Кт	Сума	Дт	Кт	Сума	Дт	Кт	Сума	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	

колись сплачених (переданих), витрачених на придбання (створення) основних засобів. Основні засоби групи "Будівлі, споруди і передавальні пристрої" визнаються за вартісною оцінкою як переоцінена вартість, а саме справедливою ринковою вартістю. Банком щорічно проводиться інвентаризація основних засобів і аналіз норм амортизаційних відрахувань щодо очікуваних економічних вигод від подальшого їх використання.

Облік основних засобів ПАТ "Ощадбанк" повинен бути цілісною, єдиною системою взаємопов'язаних, взаємоузгоджених способів і методів обліку, які охоплюють увесь комплекс облікових процедур з виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації. Тому аудит основних засобів відіграє важливу роль у загальному аудиті діяльності банку, при цьому фактором, який впливає на якість аудиту є його методичне забезпечення.

Аудит є системою, що забезпечує підвищення ефективності облікового процесу на ПАТ "Ощадбанк".

Мета аудиту основних засобів полягає у підтвердженні інформації щодо повноти, достовірності, законності та правильності відображення в обліку інформації про основні засоби та їх рух. Рахунки, за якими здійснюється аудит основних засобів, представлені в таблиці 3.

Якість проведення аудиту основних засобів тісно пов'язана з якістю інформації, що сформована в системі бухгалтерського обліку банківської установи та методикою проведення аудиту.

Проводячи аудит основних засобів на ПАТ "Ощадбанк" можна відмітити, що первинний, синтетичний та аналітичний облік основних засобів відповідає вимогам, але в банківській установі не завадило б посилити кон-

троль за збереженням, використанням основних засобів та за документальним оформленням операцій з ними. Для досягнення цієї мети можна запропонувати макет стандарту аудиту основних засобів на ПАТ "Ощадбанк" (табл. 4).

Стандарт практичного застосування аудиту основних засобів на ПАТ "Ощадбанк" має включати стадії його здійснення, а саме: планування та визначення аудиторського підходу, тестування засобів контролю, перевірка господарських операцій з основними засобами по суті, завершення аудиту.

До стандарту проведення аудиту основних засобів на ПАТ "Державний Ощадний Банк України" рекомендовано у вигляді додатків додати: Анкету перевірки операцій з основними засобами (табл. 5), Загальний план проведення аудиторської перевірки основних засобів (табл. 6), Програма аудиту основних засобів (табл. 7) та зразки робочих документів (табл. 8—19).

Стандарт аудиту основних засобів на ПАТ "Ощадбанк" дасть змогу аудитору охопити всі аспекти обліку основних засобів в банківській установі, дослідити правильність, своєчасність, законність відображення в обліку основних засобів, виявити порушення, надати рекомендації з усунення недоліків та підвищити ефективність використання активів банку. Використання запропонованих робочих документів аудитора дозволить покращити якість проведення аудиту основних засобів та дозволить проводити операційний контроль за виконанням рекомендацій аудитора.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження підходів до трактування поняття "основні засоби" визначено їх місце в системі

категорійного апарату бухгалтерського обліку та надано власне визначення даного поняття, а саме: основні засоби — це матеріальні засоби праці, які тривалий період знаходяться в експлуатації, зберігають свою натуральну форму, при цьому поступово зношуються; вартість яких переноситься на собівартість готової продукції, робіт, послуг у вигляді амортизаційних відрахувань.

Результатами наукової статті є сформований комплексний підхід до аудиту основних засобів, на підставі якого сформовані пропозиції щодо вдосконалення аудиту основних засобів на ПАТ "Ощадбанк".

Література:

1. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський словник / Ф.Ф. Бутинець. — Житомир ПП "Рута", 2001. — 224 с.
2. Варцаба В.І. Облік у банках (у таблицях і схемах): навч. посібник / В.І. Варцаба, К.С. Машіко. — Ужгород: Видавництво УЖНУ "Говерла", 2016. — 184 с.
3. Гамова О.В. Організація обліку кредитних операцій на БАТ "Державний ощадний банк України" / О.В. Гамова, І.А. Козачок // Інвестиції: практика та досвід. — 2014. — № 1. — С. 31—36.
4. Герасимович А.М. Облік та аудиту комерційних банках / А.М. Герасимович, Т.В. Кривов'яз, О.А. Мазур та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Герасимовича. — Львів: Видавництво "Фенікс", 1999. — 512 с.
5. Загородній А.Г. Фінансовий словник / Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовшенко Т.С. — [3-е вид.]. — К.: Знання, 2000. — 588 с. — С. 495.
6. Інструкція з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України, затверджена постановою правління НБУ від 20.12.2005 № 480 зі змінам [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0040-06>
7. Кіндрацька Л.М. Бухгалтерський облік у банках України. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / Л.М. Кіндрацька. — К.: КНЕУ, 2000. — 636 с.
8. Литвин Н.Б. Фінансовий облік у банках (у контексті МСФЗ): підручник / Н.Б. Литвин. — К.: Хай-Тек Пресс: 2010. — 608 с.
9. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 "Основні засоби" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.minfin.gov.ua/document/92427/МСБО_16.pdf
10. Ощадбанк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.oschadbank.ua/ru/indicators/>
11. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>
12. Табачук Г.П. Фінансовий облік у банках: навч. посіб. / Г.П. Табачук, О.М. Сарахман, Т.М. Бречко. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 424 с.
13. Хом'як Р.Л. Бухгалтерський облік в Україні: [навч. посібник] / За ред. Р.Л. Хом'яка, В.І. Лемішевсь-

кого. — 6-е вид., доп. і перероб. — Львів: Національний університет "Львівська політехніка", "Інтелект-Захід", 2007. — 1200 с.

14. Шара Є.Ю. Бухгалтерський облік у бюджетних установах і організаціях: навч. посіб. / Є.Ю. Шара, О.М. Андрієнко, Л.І. Жидеєва. — К.: Центр учбової літератури, 2011. — 440 с.

References:

1. Butynets', F.F. (2001), *Bukhhalters'kyj slovnyk* [Accounting Dictionary], PP "Ruta", Zhytomyr, Ukraine.
 2. Vartsaba, V.I. and Mashiko, K.S. (2016), *Oblik u bankakh (u tablytsiakh i skhemakh)* [Accounting in banks (in tables and schemes)], Vydavnytstvo UzhNU "Hoverla", Uzhhorod, Ukraine.
 3. Hamova, O.V. and Kozachok, I.A. (2014), "Organization of accounting of credit operations at OJSC "State Savings Bank of Ukraine"", *Investysii: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 31—36.
 4. Herasymovych, A.M. (1999), *Oblik ta audytu komertsijnykh bankakh* [Accounting and auditing of commercial banks], Vydavnytstvo "Feniks", L'viv, Ukraine.
 5. Zahorodnij, A.H. (2000), *Finansovij slovnyk* [Financial Dictionary], Znannia, Kyiv, Ukraine.
 6. National Bank of Ukraine (2005), "Instruction on accounting of fixed assets and intangible assets of Ukrainian banks", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0040-06> (Accessed 10 Jan 2017).
 7. Kindrats'ka, L.M. (2000), *Bukhhalters'kyj oblik u bankakh Ukrainy* [Accounting in the banks of Ukraine], KNEU, Kyiv, Ukraine.
 8. Lytvyn, N.B. (2010), *Finansovij oblik u bankakh (u konteksti MSFZ)* [Financial accounting in banks (in the context of IFRS)], Khaj-Tek Press, Kyiv, Ukraine.
 9. Ministry of Finance of Ukraine (2012), "International Standard of Accounting 16 "Fixed Assets", available at: www.minfin.gov.ua/document/92427/MSBO_16.pdf (Accessed 10 Jan 2017).
 10. Oschadbank (2018), available at: <https://www.oschadbank.ua/ru/indicators/> (Accessed 20 Jan 2018).
 11. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/en/2755-17> (Accessed 10 Jan 2017).
 12. Tabachuk, H.P. Sarakhman, O.M. and Brechko, T.M. (2010), *Finansovij oblik u bankakh* [Financial accounting in banks], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
 13. Khom'iak, R.L. and Lemishevs'kiy, V.I. (2007), *Bukhhalters'kyj oblik v Ukraini* [Accounting in Ukraine], Natsional'nyj universytet "L'vivska politekhnika", "Intelekt-Zakhid", L'viv, Ukraine.
 14. Shara, Ye.Yu. Andriienko, O.M. and Zhydeieva, L.I. (2011), *Bukhhalters'kyj oblik u biudzhethnykh ustanovakh i orhanizatsiakh* [Accounting in budgetary institutions and organizations], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 25.01.2018 р.*

Ю. Б. Колупаєв,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національна академія статистики, обліку і аудиту
С. С. Залюбовська,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Національна академія статистики, обліку і аудиту

МЕХАНІЗМ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Yu. Kolupayev,
PhD (Econ.), associate Professor of the Department of Department of Finance,
Banking and Insurance of The national Academy of statistics, accounting and audit
S. Zalyubovskaya,
PhD (Econ.), associate Professor of the Department of Department of Finance,
Banking and Insurance of The national Academy of statistics, accounting and audit

THE MECHANISM OF INFORMATION PROVISION IN THE CONTEXT OF SOLVING PROBLEMS OF THE UKRAINIAN STOCK MARKET DEVELOPMENT

У статті обґрунтовано потребу в інформаційному забезпеченні ринку цінних паперів, досліджено джерела одержання та механізм розкриття інформації, принципи формування єдиної системи збу-ту та обробки інформації, отриманої від учасників ринку, визначено проблематичні питання ефек-тивного розвитку фондового ринку, зокрема: неврегульованість корпоративного управління в акці-онерних товариствах; недостовірність інформації про діяльність учасників ринку цінних паперів; роз-витку та удосконалення діяльності біржової системи; розбудови депозитарно-клірингової інфраст-руктури; механізму ціноутворення та визначення дохідності цінних паперів; розвитку ринку дерива-тивів та запропоновано можливі шляхи їх вирішення для формування і розвитку дієздатного та ефек-тивного фондового ринку України.

The article justifies the need for the informational supply of the securities market, presents the research on the sources of obtainment and the mechanism of information disclosure, principles of forming a unified system for marketing and proccession of information received from market participants, identifies the problematic issues of effective stock market development, in particular: unregulated corporate governance in joint stock companies; unreliability of information about activities of securities market participants; exchange system activity development and its improvement; development of depository clearing infrastructure; a mechanism for pricing and determining the profitability of securities; development of the derivatives market and suggests possible ways of solving issues mentioned above for the formation and development of a capable and efficient Ukrainian stock market.

Ключові слова: Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), суб'єкти підприєм-ницької діяльності, інвестори та емітенти, інститути фондових консультантів, інсайдерська інформа-ція, інформаційна система, інформаційна база даних.

Key words: The National Commission on securities and stock market (NSSMC), business entities, investors and issuers, institutions of stock advisers, insider information, information system, information database.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним із ключових питань розвитку фондового рин-ку є формування доступного інформаційного поля. На-сичення інформацією, забезпечення належного її обігу, створення умов для вільного доступу до інформації в рамках інформаційної системи в контексті із вирішен-ням нагальних завдань фондового ринку виведе його на більш високий рівень розвитку.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальності в цьому сенсі набувають дослідження вчених, пов'язані із механізмом інформаційного забез-печення, виявлення і вирішення проблем ефективного розвитку фондового ринку України [3—7].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз джерел отримання та механізму розкриття інформації через інформаційну си-стему ринку цінних паперів у контексті з проблемами і завданнями розвитку фондового ринку України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток фондового ринку потребує широкого забез-печення інвесторів повною інформацією щодо умов випуску та обігу цінних паперів на ринку, тобто інформація повинна бути доступна усім учасникам фондового ринку. Інформація має охоплювати усі дані про емітентів цінних паперів, їхній поточний фінансово-економічний стан та перспективи роз-

варті, ринкову вартість цінних паперів, що перебувають в обігу на ринку, коливання їхнього курсу, кількість тих чи інших цінних паперів, що пропонується для продажу й купуються на біржовому та позабіржовому ринках, дані про фінансових посередників, про переміщення цінних паперів, інформаційні, національні та регіональні ринки тощо [3].

Інформація, що потрапляє на ринок від емітентів суттєво впливає на ринкову ціну цінних паперів. Звітність емітентів є основною ланкою системи розкриття інформації, при цьому на практиці більшість аналітиків вважає, що інформація, яка надходить від емітента до інвесторів, не є абсолютно правдивою, оскільки емітенти завжди намагаються виглядати в очах інвесторів краще. На розвинених ринках звітність проходить кілька ланок контролю, перед тим як потрапити у відкритий доступ. Вивчення світового досвіду показало, що незважаючи на складну трьохрівневу систему контролю, яка спрямована на упередження зловживань, існує багатоваріантність розкриття емітентом інформації перед інвесторами.

Щодо України, то найбільш поширеним способом одержання інформації є інформація з періодичних видань, а саме трьох офіційних видань Національної Комісії з цінних паперів та фондового ринку: бюлетеня "Цінні папери України", газети "Цінні папери України", журналу "Ринок цінних паперів України", де можна знайти інформацію про діяльність бірж, зареєстровані випуски цінних паперів, найновіші дані фондового ринку. Комісії надаються права залучати до роботи спеціалістів органів державної виконавчої влади, провідних фахівців і вчених та безплатно одержувати необхідну для її діяльності інформацію.

Крім цього, всі суб'єкти підприємницької діяльності подають фінансову звітність до структур Держкомстату України та податкових органів, а відкриті акціонерні товариства ще й до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України. Інформація від усіх суб'єктів підприємницької діяльності, яка подається до структур Держкомстату України, є доступна. Інформація ж податкових органів щодо суб'єктів підприємницької діяльності закрита [5].

Ефективна система забезпечення та розкриття інформації на фондовому ринку спроможна задовольнити інформаційні потреби ринку, перебуває у стані розвитку. Складність формування інформаційної стратегії полягає в тому, що вона періодично коригується, зважаючи на мінливість зовнішніх умов. Ця обставина потребує від професіоналів фондового ринку умінь вільно орієнтуватися в економічному інформаційному просторі та реагувати на зміни, що відбуваються в умовах трансформаційної перебудови вітчизняної економіки.

Слід відзначити певні позитивні моменти. Так, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку здійснює постійний моніторинг розкриття інформації емітентами цінних паперів у загальнодоступній інформаційній базі даних Комісії.

Сьогодні в Україні зароджуються інститути фондових консультантів. Проте спеціалізованих компаній, які могли б кваліфіковано подавати оперативну інформацію про український фондовий ринок, ще немає.

Слід відзначити, що Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку продовжує протидію використанню інсайдерської інформації, незаконне використання якої і маніпулювання цінами на фінансовому ринку справляють вкрай негативний вплив на розвиток економіки.

Чимало вчених-економістів зазначають, що ефективність сучасного ринку цінних паперів багато в чому залежить від ступеня його комп'ютеризації на основі широкого використання новітніх інформаційних технологій і ліній телекомунікацій, — саме вони створюють технічні передумови для формування єдиного ліквідного національного ринку й активного включення його в роботу міжнародного ринку цінних паперів.

Пріоритетну роль в ефективному функціонуванні фондового ринку України відіграє економічна активність населення. Адже, саме населення є головним носієм інформаційної прозорості ринку, яка здатна забезпечити певний рівень захисту інвесторів. Наймасовіший інвестор на фондовому ринку — це населення, котре, як правило, не має ні спеціальних знань, ні спеціальних кваліфікацій в процесі обігу цінних паперів. Важливою проблемою у розкритті інформації на фондовому ринку є недоступність до інформації інвестиційної громадськості, або доступ із запізненням, тобто коли інформація втрачає свою актуальність. А також учасники фондового ринку належно не усвідомлюють важливості систематичного та комплексного оприлюднення інформації, що призводить до дефіциту на ринку регулярної достовірної, повної, актуальної інформації. До того ж учасники фондового ринку докладають чимало нерациональних зусиль, аби забезпечити наявні потреби. Зокрема значного поліпшення потребує якість аудиту публічної фінансової звітності емітентів [4].

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку повинна забезпечувати зацікавленим особам вільний доступ до інформації про фондовий ринок та його учасників, а також створювати атмосферу довіри як серед учасників фондового ринку, так і серед потенційних інвесторів. Причому розкриття інформації має бути зрозумілим та своєчасним. Адже чим вищий рівень отриманої інформації, тим менша ймовірність помилки, а отже, і фінансового ризику. Тому інформаційна система фондового ринку має відповідати таким принципам:

- інвестори та акціонери заздалегідь повинні отримувати всю інформацію, що розкривається;
- розповсюджувати інформацію через систему Інтернет;
- охоплювати операції з цінними паперами на організованих та неорганізованих ринках;
- базуватися на проголошенні відкритості інформаційної сфери та етичності дій учасників;
- включати умови емісії цінних паперів, що пропонуються для відкритого продажу;
- спиратися на підтримку держави.

Одним з найважливіших напрямів роботи Національної комісії із цінних паперів та фондового ринку були і залишаються сьогодні розвиток системи розкриття інформації по ринку цінних паперів та формування єдиної системи збору, обробки та аналізу інформації, яка отримується від учасників ринку цінних паперів.

Саме вдосконалення системи розкриття інформації на ринку цінних паперів та формування єдиної системи збору та обробки інформації, отриманої від учасників ринку цінних паперів необхідне для того, щоб його учасники були інформовані про дії одне одного, щоб вони приймали рішення, опираючись, у першу чергу, на власні оцінки реальних фактів.

Головна ціль отримання інформації полягає не в її накопиченні, а у можливості виконувати функції конт-

ролю за дотриманням законодавства на ринку цінних паперів і сприяння пожевженню процесу інвестування прав інвесторів.

Досвід функціонування фондового ринку в розвинених країнах показує, що інформаційна сфера є основою його формування і розвитку. Інформаційний простір Українського фондового ринку сьогодні розвиненим назвати не можна, причому майже 60% інформації, що надається учасниками фондового ринку Дерфінмоніторингу, містить помилки. Отже, пожевження в цій сфері вкрай потрібне.

Державний контроль за розкриттям інформації емітентами цінних паперів, відповідно до вимог законодавства, здійснює Національна комісія із цінних паперів та фондового ринку.

Відповідно до Закону України "Про державне регулювання ринку цінних паперів України" Національна комісія із цінних паперів та фондового ринку відповідно до покладених на неї завдань встановлює вимоги, порядок та стандарти щодо обов'язкового розкриття інформації емітентами та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, забезпечує створення інформаційної бази даних про ринок цінних паперів відповідно до чинного законодавства [2].

Крім того, слід зауважити, що вимоги щодо розкриття інформації в Україні встановлюються значною кількістю законодавчо-нормативних актів: Законами України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні" та "Про цінні папери і фондовий ринок" встановлюється порядок складання та отримання інформації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку від учасників про їх діяльність; Господарським і Цивільним кодексом України; Положенням про розкриття інформації емітентами цінних паперів; Положенням про порядок оприлюднення інформації та надання адміністративних даних щодо здійснення діяльності організаторами торгівлі і т.д. Загалом нараховується більше 15 законодавчих та нормативних документів, положення яких часто не відповідають одні одним. Така ситуація заважає Національній комісії із цінних паперів та фондового ринку отримувати відповідну інформацію та регулювати порядок її надання учасниками ринку. Несвоєчасне отримання та обробка інформації призводить до виникнення конфліктних ситуацій. Для вирішення даної проблеми доцільно було б розробити та затвердити єдиний нормативно правовий акт щодо забезпечення розкриття інформації про емітента шляхом запровадження обов'язкової щоквартальної звітності перед Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку і визначення порядку доступу акціонерів та інших зацікавлених осіб до інформації про емітентів.

Від самого початку створення ринку цінних паперів України гостро стоїть питання його ефективного функціонування. Сьогодні він не виконує своїх функцій: не сприяє залученню інвестицій і перерозподілу капіталу. Крім того, потребує розв'язання різного роду проблем.

Однією з основних проблем є законодавча неврегульованість питань корпоративного управління в акціонерних товариствах. Об'єктивно корпоративне управління є безперервним процесом узгодження інтересів і подолання суперечностей, що виникають. Утім, ці процеси мають бути чітко регламентовані.

Для захисту прав інвесторів передусім необхідне:

1) строге дотримання законодавства, вимог регуля-

тора та ділової етики з боку професійних учасників ринку цінних паперів;

2) врегулювання конфліктів інтересів, через розподіл повноважень на законодавчому рівні;

3) захист інвестора від маніпулювань цілями на фондовому ринку та використання інсайдерської інформації.

Запровадження суворих санкцій для порушників є обов'язковим кроком. Саме професійні учасники ринку цінних паперів користуються довірою дрібних інвесторів, тому їхні дії держава повинна жорстко регламентувати. Також необхідно:

1) розширити можливості впливу НКЦПФР на професійних учасників ринку через заборону діяльності, заморожування рахунків, стягнення штрафів тощо;

2) зважаючи на досвід зарубіжних країн необхідно збільшити суму штрафів, які накладаються за порушення законодавства про цінні папери, а також відпрацювати механізм їх стягнення;

3) необхідно запобігати порушенню законодавства з боку посадових осіб.

Важливою є проблема недостовірності, несвоєчасності та обгрунтованості інформації про діяльність учасників ринку цінних паперів в Україні. Сьогодні інформаційна структура фондового ринку розвивається досить повільно, інформація доходить із запізненням, втрачає актуальність.

Третя проблема — розвиток та удосконалення діяльності біржової системи. Біржовий ринок цінних паперів є одним із чинників, що визначають інвестиційний клімат у країні, сприяють залученню і перерозподілу інвестиційного клімату у найбільш перспективній сфері економіки. Все це актуалізує проблему виведення біржового ринку України з кризи, проведення суттєвих перетворень у технології організації і програмно-апаратному забезпеченні вітчизняних фондових бірж, підвищенні їх конкурентоспроможності [6].

На думку багатьох вітчизняних науковців, Україні доцільно розвивати Єдину біржову фондову систему, яка потребує чинної нормативно-правової бази щодо Національної депозитарної системи та електронного обігу цінних паперів.

Таким чином, наступною проблемою постає розбудова депозитарно-клірингової інфраструктури. Національний депозитарій України є ключовим елементом вітчизняної депозитарної системи, він забезпечує її формування та розвиток, функціонування системи обліку й обігу цінних паперів та інтеграції України у Міжнародну систему депозитарних установ, що забезпечують діяльність світових ринків капіталу.

Національна депозитарна система України не відповідає сьогодні вимогам міжнародного ринку капіталу. Вона технологічно відстає від платіжної системи і гальмує обіг фінансових інструментів. Елементи системності проявляються у суб'єктів депозитарної діяльності лише при обслуговуванні організованого ринку. Поряд із цим спостерігається відсутність системно утворювальних інфраструктурних складових депозитарної системи, а кожен її окремий елемент несе в собі ризики для інвесторів.

Вирішуючи ці питання в кожній країні, необхідно об'єднати зусилля держави та учасників ринку. Доцільно відпрацювати механізми, які дають змогу Центральному депозитарію реально виконувати депозитарні та розрахунково-клірингові функції. Робота Центрального депозитарію має базуватися на принципах незалежності,

прозорості, некомерційного характеру діяльності, державної підтримки, запровадження доступних та рівних умов і тарифів для усіх користувачів, використання міжнародних стандартів та рекомендацій, мінімізації витрат.

Наступна проблема полягає у механізмі ціноутворення та визначення дохідності цінних паперів на українському ринку цінних паперів. Встановлення цін, зокрема на акції, не відповідає реальному співвідношенню попиту і пропозиції, а також інших чинників, що впливають на ціноутворення. Низька дохідність цінних паперів українських емітентів і неможливість застосувати традиційні методи визначення дохідності та дисконтування ще більше спотворюють дію ринкового механізму.

Також слід зазначити, що розрахунок фондових індексів в Україні має формальний характер і не слугує інформаційною базою для визначення стану ринку та економіки в цілому. Так, на відміну від фондових індексів розвинених ринків жоден з українських не враховує дохідності цінних паперів, а також розміри дивідендів.

Не можна залишити поза увагою розвиток ринку похідних цінних паперів. Одним з механізмів фондового ринку, за допомогою якого можливе розв'язання проблем, з якими стикається фінансова система, є розвиток сегмента, пов'язаного з обігом похідних цінних паперів, так званих деривативів. Розвиток похідних фінансових інструментів має забезпечувати більшу стабільність фондового ринку, його передбачуваність, а отже, більшу прогнозованість [7].

На ринках деривативів здійснюються у великих обсягах операції, які мають спекулятивний характер і становить загрозу дестабілізації процесів на фондовому ринку. Своєчасна розробка відповідних нормативів щодо регулювання цих ринків, є необхідною умовою використання їх механізмів для хеджування ризиків.

Враховуючи загальні проблеми фондового ринку України нагальними завданнями на шляху його розвитку є:

1. Вдосконалення законодавчої бази, створення системи захисту прав інвесторів шляхом впровадження системи відповідальності учасників ринку цінних паперів, запровадження фінансових санкцій у разі невиконання останніми зобов'язань перед інвесторами.
2. Підвищення ролі держави на фондовому ринку, одним з основних елементів державного регулювання ринку цінних паперів є контроль за діяльністю емітентів, професійних учасників ринку, фондових бірж, спрямований на виявлення й своєчасне попередження порушень законодавства на ринку цінних паперів.
3. Створення єдиної біржової фондової системи.
4. Захист державних інтересів на ринку цінних паперів шляхом обмеження доступу нерезидентів, що дасть змогу державі контролювати великі, прибуткові підприємства, ті які мають стратегічне значення для країни.
5. Підвищення рівня компетентності населення з питань фондового ринку, що сприятиме залученню вільних фінансових ресурсів домашніх господарств.
6. Поліпшення якості професійної діяльності на фондовому ринку, підвищення рівня компетентності фахівців, розвиток і посилення системи регулювання і нагляду за діяльністю професійних учасників цього ринку, створення системи збирання і розкриття інформації про професійних учасників ринку цінних паперів, підвищення конкурентоспроможності українських професійних учасників ринку цінних паперів із зарубіжними фінансовими інститутами.

ВИСНОВКИ

Таким чином, формування доступного інформаційного поля — стратегічний напрям розвитку ринку в цілому. Безрозв'язання проблем формування дієздатного та ефективного фондового ринку неможливе. Перспективи подальшого розвитку українського ринку цінних паперів багато в чому залежить від правильного визначення його ролі в інвестиційному процесі, процесі фінансового розвитку країни.

Література:

1. Про цінні папери і фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>
2. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України від 30.10.1996 № 448/96-ВР (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/448/96-%D0%B2%D1%80>
3. Бердинкова Т.Б. Рынок ценных бумаг и биржевое дело: Учебное пособие / Т.Б. Бердинкова. — М.: ИНФРА — М, 2002. — 270 с.
4. Блага Н.В. Інформаційна прозорість фондового ринку України / Н.В. Блага // Фінанси України. — 2002. — № 7. — С. 89—93.
5. Татарин Н.Б. Регулювання розвитку фондового ринку в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / Н.Б. Татарин. — Львів, 2007. — 20 с.
6. Ватаманюк З.Г. Перспективи розвитку ринку цінних паперів в Україні / З.Г. Ватаманюк, О.В. Баула // Фінанси України. — 2007 — № 5. — С. 75—85.
7. Терещенко Г.М. Проблеми становлення та напрями удосконалення функціонування ринку цінних паперів в Україні / Г.М. Терещенко // Фінанси України. — 2007. — № 6. — С. 97—104.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), The Law of Ukraine "On Securities and the Stock Market", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (Accessed 20 January 2018).
 2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "On On State Regulation of the Securities Market in Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/448/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 20 January 2018).
 3. Berdnikova, T. B. (2002), Rynok tsennykh bumag i birzhevoye delo [Securities Market and Exchange Case], INFRA-M, Moskva, Rossiya.
 4. Blaha, N. V. (2002), Information transparency of the stock market of Ukraine, Finansy Ukrayiny, no. 7, pp. 89—93.
 5. Tataryn, N. B. (2007), "Regulating the development of the stock market in Ukraine", Ph.D. Thesis, Money, Finance and Credit, Lviv State Financial Academy, Lviv,
 6. Vatamanyuk, Z. H. and Baula, O. V. (2007), Prospects for the development of the securities market in Ukraine, Finansy Ukrayiny, no. 5, pp. 75—85.
 7. Tereshchenko, H. M. (2007), Problems of formation and directions of improvement of functioning of the securities market in Ukraine, Finansy Ukrayiny, no. 6, pp. 97—104.
- Стаття надійшла до редакції 05.02.2018 р.*

Т. О. Меліхова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри облік, аналіз, оподаткування та аудит,
Запорізька державна інженерна академія

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

T. Melikhova,
Cand. Sci. (Econ.), associate professor of Accounting and Auditing Department
of Zaporizhzhia State Engineering Academy

THE IMPROVEMENT OF THE ECONOMIC EFFICIENCY OF THE ENTERPRISE'S ECONOMIC ACTIVITY DETERMINING METHODS

Удосконалено методичні підходи до розрахунку системи показників економічної ефективності господарської діяльності підприємства, які враховують в якості результату річну та нагромаджену реалізовану продукцію, річну та нагромаджену продукцію валового та чистого грошового потоку, а в якості витрат річні бухгалтерські та економічні витрати, кумулятивні авансовані та використані витрати, річний та кумулятивний валовий і чистий грошовий потік.

In the article improved the methodical approaches for calculation of economic efficiency of an enterprise's economic activity indicate system, which take into account as a result the annual and accumulated realized products, annual and accumulated production of gross and net cash flow, and as expenses, annual accounting and economic expenses, cumulative advanced and used expenses, annual and cumulative gross and net cash flow.

Ключові слова: методи, економічна ефективність, господарська діяльність, підприємства, економічна безпека, нагромаджена реалізована продукція, нагромаджена продукція, валовий грошовий потік, чистий грошовий потік, бухгалтерські витрати, економічні витрати, кумулятивні авансовані витрати, використані витрати.

Key words: methods, economic efficiency, economic activity, enterprise, economic security, accumulated realized products, accumulated products, gross cash flow, net cash flow, accounting costs, economic costs, cumulative advance costs, used costs.

ВСТУП

Розрахунок ефективності економічної безпеки підприємства передбачає використання кількісних та якісних показників. Подальше дослідження присвячене

кількісному вимірюванню економічної ефективності витрат на економічну безпеку. Визначення економічної ефективності направлене на оцінювання й вибір кращого варіанта з наявних варіантів. Оцінювання

ефективності включає визначення показників ефективності і порівняння їх з нормативними. Обґрунтування створення економічної безпеки включає в себе етапи оцінювання та вибору. Економічне обґрунтування економічної безпеки — це підкріплення доказами відповідності одержаного економічного результату заданому нормативу (критерію) як обмеженню, встановленому інвестором, керівним органом або власником майна [1, с. 84].

Економічна ефективність виражає відношення економічного результату до витрат. Економічний ефект — це різниця між економічним результатом і витратами на його отримання.

Визначення економічної ефективності економічної безпеки підприємства базується на методах:

- економічної ефективності господарської діяльності підприємства;
- економічної ефективності виробництва продукції одного виду;
- економічної ефективності інноваційних та інвестиційних проектів.

Розрізняють вітчизняні та зарубіжні методи, а саме: методи абсолютної та порівняльної економічної ефективності; методи, в яких враховують або не враховують дію фактору часу.

Оцінювання економічної ефективності господарської діяльності підприємств є складовою частиною управлінського та фінансового аналізу [2, с. 94]. Автори чітко розмежують сутність і зміст оцінювання економічної ефективності діяльності, фінансового аналізу й економічного аналізу [2].

У чому полягають розбіжності між оцінкою економічної ефективності господарської діяльності підприємства та його фінансовим аналізом? І те, й інше — складові частини повного, всебічного аналізу господарської діяльності. Фінансовий аналіз може бути зовнішнім і внутрішнім. Основний зміст зовнішнього фінансового аналізу — надання інформації різним зовнішнім користувачам про прибутковість підприємства, його платоспроможність, фінансову незалежність, фінансову стійкість на основі звітності, що публікується. Його мета — встановлення можливості вигідного вкладення коштів, щоб забезпечити максимум прибутку і виключити ризик втрати. Внутрішній аналіз здійснюють служби підприємства. З метою встановлення планомірного надходження коштів і розміщення власних та залучених коштів таким чином, щоб забезпечити нормальне функціонування підприємства, одержання максимуму прибутку та виключити банкрутство [3].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Істотний внесок у розвиток теорії та практики оцінки ефективності виробництва й діяльності на рівнях народного господарства і підприємства зробили А. Аксененко, З. Атлас, А. Бачурін, А. Бенуні, Т. Бень, Б. Болотін, О. Васирик, Г. Губін, Л. Драгун, Е. Дунаєв, А. Касьянов, І. Кац, З. Коровіна, В. Красовський, В. Лексін, В. Леонтьєв, О. Лордкипанідзе, Є. Мазаков, П. Малишев, В. Медведєв, В. Новожилов, П. Октябрський, А. Омаров, Р. Петухов, К. Салига, В. Сінавіна, Г. Форбріг, Т. Хачатуров, М. Чумаченко, А. Чупіс та інші вчені.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Удосконалити методи визначення економічної ефективності господарської діяльності підприємства.

РЕЗУЛЬТАТИ

Оцінювання економічної ефективності господарської діяльності підприємства передбачає оцінку рівня й динаміки абсолютної (загальної) ефективності і використовується для внутрішнього аналізу. Основними завданнями оцінки ефективності є: обґрунтування господарських рішень; вибір найкращого варіанта господарського рішення; виявлення та мобілізації резервів підвищення ефективності господарської діяльності. Система показників ефективності діяльності включає: узагальнюючі показники діяльності; показники ефективності використання персоналу; показники ефективності використання основних і оборотних засобів, нематеріальних активів; показники ефективності використання фінансових ресурсів [4].

Ефективність господарської діяльності вимірюють одним з двох способів, що відображають результативність роботи підприємства стосовно або величини авансованих ресурсів, або величини їх споживання (витрат) у процесі виробництва. Ці показники характеризують рівень ділової активності підприємства:

$$\text{Ефективність авансованих ресурсів} = \frac{\text{Продукція}}{\text{Авансовані ресурси}} \quad (1);$$

$$\text{Ефективність спожитих ресурсів} = \frac{\text{Продукція}}{\text{Спожиті ресурси (витрати)}} \quad (2).$$

У результаті господарської діяльності підприємство може випускати один вид продукції чи номенклатуру виробів, надавати послуги, виконувати певні роботи. У системі економічних показників одні характеризують ефективність виробництва окремого виду продукції (вертикальна ознака управління), інші — усіх видів продукції, які випускаються, чи послуг, що надаються (горизонтальна ознака управління), тобто ефективність господарської діяльності підприємства. Розрізняють узагальнюючі та часткові показники ефективності виробництва. Перші характеризують ефективність використання сукупних витрат праці, другі — окремих видів витрат праці.

Відношення результатів праці до витрат живої праці відображає підсистему показників продуктивності чи вироблення живої праці. Відношення результатів праці до витрат минулої праці (витрат виробництва, акціонерного капіталу, вартості виробничих фондів), що включають основну частину повних витрат праці, становить підсистему показників, що характеризують ефективність минулої праці (фондовіддачу, матеріаловіддачу, оборотність оборотних коштів). Нарешті, відношення результатів праці до повних витрат товаровиробника є підсистемою показників, що характеризують ефективність виробництва продукції [5, с. 14].

Для оцінювання ефективності господарської діяльності переважно використовують показники рентабельності — прибутковості капіталу, ресурсів чи продукції. Ділова активність підприємства у фінансовому аспекті виявляється, насамперед, у швидкості обороту його коштів. Рентабельність підприємства відображає рівень прибутковості його діяльності. Аналіз ділової активності

Таблиця 1. Причинно-наслідкова залежність витрат і результатів виробництва

Витрати	Результати
Інвестиції: Необоротні активи плюс оборотні активи	Товарна та реалізована продукція за один оборот оборотності
Бухгалтерські витрати	Товарна продукція
Економічні витрати	Реалізована продукція
Валовий грошовий потік	Продукція грошового потоку
Чистий грошовий потік	Продукція чистого грошового потіку

й рентабельності полягає в дослідженні рівнів і динаміки різноманітних фінансових коефіцієнтів оборотності та рентабельності, що є відносними показниками фінансових результатів діяльності підприємства [6].

Ефективність в зарубіжних країнах розглядається з різних сторін, а саме: в економічній літературі США рекомендується використовувати поняття "ефективність (економічність) роботи організації", "продуктивність праці", "економічна ефективність у виробництві", "економічна ефективність у розподілі". Ці показники є узагальнюючими. Під ефективністю (економічністю) роботи організації в широкому значенні розуміють обсяг випуску, поділений на обсяг споживання ресурсів.

М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі [7] використовують два узагальнюючих показники ефективності. Перший — відносна ефективність (продуктивність праці) як міра того, як розпоряджаються на підприємстві конкретними ресурсами для своєчасного досягнення цілей, виражених через кількість і якість. Другий показник — ефективність виробництва (ефективність операцій), визначається ринковою вартістю продукції, поділеною на сумарні витрати ресурсів організації (загальну величину витрат організації).

Розкриваючи грошовий зміст ресурсів підприємства (матеріалів, праці, капіталу, енергії й інформації) К. Макконел і С. Брю [8], а також Е. Долан, Д. Ліндсей [9], С. Ейлон [10], Р. Піндайк [11] зазначають, що необхідно розрізняти зовнішні (явні) та внутрішні (неявні) витрати на виробництво продукції. Повні витрати (вмінені витрати, економічні витрати), крім витрат на виробництво (бухгалтерських витрат) включають нормальний прибуток як мінімальну величину, при одержанні якої є сенс займатися підприємницькою діяльністю. Прибуток, одержуваний за виключенням із загального виторгу витрат на виробництво (зовнішніх, тобто бухгалтерських, витрат) називають бухгалтерським. Економічний прибуток (наднормальний прибуток), дорівнює різниці між загальним виторгом і повними витратами товаровиробника (застосованими витратами чи економічними витратами).

Не відкидаючи загального підходу до оцінки ефективності виробництва з мінімальними витратами — ключового розуміння при ухваленні рішення про те, як робити, Е. Долан і Д. Ліндсей використовують також поняття економічної ефективності у виробництві й розподілі [9].

Категорія ефективності у виробництві передбачає запобігання втратам з погляду підприємця і трактується як "ситуація, у якій при наявному рівні знань і такій кількості продуктивних ресурсів неможливо зробити більшу кількість одного товару, не жертвуючи при цьо-

му можливістю зробити певну кількість іншого товару" [9, с. 17].

Ефективність у розподілі розглядається як "ситуація, у якій неможливо шляхом перерозподілу наявних кількостей благ задовольнити бажання однієї людини, не завдаючи цим збитку задоволенню бажань іншої людини" [9, с. 17].

Якщо ефективність у виробництві розглядаються з погляду вигідності для вкладника ресурсів, то ефективність у розподілі — з погляду справедливого і вигідного розподілу між споживачами певної кількості продукту. Обидва аспекти ефективності в цьому разі не стосуються економічної ефективності виробництва конкретного товару, виконання зазначеної роботи чи послуг [9].

Визначення загальної та порівняльної економічної ефективності господарської діяльності підприємства нами пропонується визначати на основі нагромаджених результатів та кумулятивних витрат.

Щоб зрозуміти природу грошового потоку як результату або витрат господарської діяльності підприємства, необхідно звернутися до послідовності та особливості кругообігу вкладених коштів (інвестицій).

На інвестовані у виробництво гроші створюються необоротні та оборотні активи. Необоротні активи є джерелом придбання основних засобів і нематеріальних активів, оборотні активи — джерело здійснення матеріальних витрат і оплати праці персоналу. Поєднавши засоби праці, предмети праці і живу працю, ми випускаємо товарну продукцію. Товарна продукція готова для реалізації і повинна обліковуватись за цінами, рівним собівартості її випуску. На практиці ми бачимо відхилення від цього твердження. Товарна продукція обліковується за цінами підприємства, які передбачають отримання прибутку. Насправді прибуток з'являється тільки внаслідок реалізації продукції.

Після реалізації товарної продукції отримуємо виручку, яка є джерелом здійснення інших матеріальних витрат і витрат на оплату праці, тобто витрат нового виробничого і фінансового циклу (змінні витрати). Виручка від реалізації продукції виступає в якості результату господарської діяльності. Зменшивши виручку на змінні витрати, у нас залишається валовий прибуток, амортизаційні відрахування та інші надходження від основної, інвестиційної та фінансової діяльності. Іншими словами, формується валовий грошовий потік, як приплив грошей. Кожна складова грошового потоку тепер служить джерелом ряду платежів.

Валовий прибуток, зменшений на адміністративні витрати, витрати на збут, інші платежі, включаючи податок на прибуток, є чистим прибутком, тобто джере-

лом для формування фондів розвитку виробництва, матеріального заохочення, соціального розвитку та ін.

Амортизаційний фонд формується для відтворення основних фондів.

Чистий прибуток, амортизація та інші надходження створюють чистий грошовий потік, приплив грошей.

Грошовий потік є результатом, який показує, на скільки виручка від реалізації продукції перевищує змінні витрати (матеріальні витрати і витрати на оплату праці). Грошовий потік є джерелом платежів. Однак грошовий потік не є результатом господарської діяльності підприємства, що служить економічним результатом для визначення ефективності його функціонування. Грошовий потік — це частина економічних витрат, необхідний для випуску товарної продукції та її реалізації.

Результатом господарської діяльності є продукція грошового потоку. Вона дорівнює різниці між виручкою від реалізації продукції та змінними витратами. Для створення продукції грошового потоку як результату потрібні витрати у вигляді валового грошового потоку.

Розглядаючи кругообіг необоротних та оборотних активів підприємства треба простежити, які витрати є причиною результату, і, які результати є наслідком даних витрат (табл. 1).

Таким чином, авансовані інвестиції слугують джерелом вироблення товарної продукції. Після її реалізації виторг слугує джерелом нових змінних витрат та одержання продукції грошового потоку. Продукція грошового потоку є джерелом формування валового грошового потоку, кожна складова якого обслуговує певні витрати.

Розгляд кругообігу інвестицій дає можливість встановити взаємозв'язок між джерелами витрат, витратами та результатами виробництва.

Якщо обґрунтування господарської діяльності здійснюється у короткостроковому періоді (протягом року), показники загальної та порівняльної економічної ефективності пропонуємо визначати за формулами:

а) бухгалтерських та економічних витрат:

$$E_1 = \frac{V_p}{B} > E_{n1}; E_{n1} = \frac{V_{p2}}{V_{p1}} \cdot \frac{B_2}{B_1} > 1 \quad (3);$$

$$E_2 = \frac{V_p}{B_e} \geq E_{n2}; E_{n2} = \frac{V_{p2}}{V_{p1}} \cdot \frac{B_{e2}}{B_{e1}} > 1 \quad (4),$$

б) на основі річного грошового потоку:

$$E_5 = \frac{V_{\Pi}^B}{\Gamma\Pi_B} \geq 1; E_{n5} = \frac{V_{\Pi2}^B}{V_{\Pi1}^B} \cdot \frac{\Gamma\Pi_{B2}}{\Gamma\Pi_{B1}} > 1 \quad (5);$$

$$E_6 = \frac{V_{\Pi}^q}{\Gamma\Pi_q} \geq 1; E_{n6} = \frac{V_{\Pi2}^q}{V_{\Pi1}^q} \cdot \frac{\Gamma\Pi_{q2}}{\Gamma\Pi_{q1}} > 1 \quad (6),$$

де E_1, E_2, E_5, E_6 — показники загальної економічної ефективності господарської діяльності підприємства;

$E_{n1}, E_{n2}, E_{n5}, E_{n6}$ — показники порівняльної економічної ефективності господарської діяльності;

V_p, V_{p1}, V_{p2} — виторг від реалізованої продукції у t -му, базисному та новому періодах, грн/рік;

B, B_1, B_2 — бухгалтерські витрати у t -му, базисному та новому періодах, грн/рік;

$V_{\Pi}^B, V_{\Pi1}^B, V_{\Pi2}^B$ — валова продукція грошового потоку у t -му, базисному та новому періодах, грн/рік;

$\Gamma\Pi_B, \Gamma\Pi_{B1}, \Gamma\Pi_{B2}$ — валовий нормативний грошовий потік у t -му, базисному та новому періодах, грн/рік;

$V_{\Pi}^q, V_{\Pi1}^q, V_{\Pi2}^q$ — чиста продукція грошового потоку у t -му, базисному та новому періодах, грн/рік;

$\Gamma\Pi_q, \Gamma\Pi_{q1}, \Gamma\Pi_{q2}$ — чистий нормативний грошовий потік у t -му, базисному та новому періодах, грн/рік.

Якщо визначається економічна ефективність одного варіанта господарської діяльності, критерієм вибору мають стати такі умови:

$$E_1 > E_{n1}; E_2 \geq E_{n2}; E_5 \geq 1; E_6 \geq 1.$$

Тут E_1, E_2 — нормативні значення показників загальної економічної ефективності.

При виборі кращого варіанта економічної ефективності господарської діяльності при розгляді двох і більше альтернатив критерієм має стати максимальне значення показників:

$$E_1 = \max; E_2 = \max; E_5 = \max; E_6 = \max,$$

або перевищення індексу економічного результату над індексом витрат:

$$E_{n1} > 1; E_{n2} > 1; E_{n5} > 1; E_{n6} > 1.$$

При обґрунтуванні ефективності господарської діяльності підприємства у довгостроковому періоді (на протязі життєвого циклу) пропонуємо використовувати нагромаджені економічні результати та кумулятивні витрати. Такий підхід дає можливість врахувати нерівномірність результатів і витрат по роках періоду, інфляцію та дію фактору часу.

Показники економічної ефективності господарської діяльності підприємства на основі кумулятивних витрат пропонуємо розраховувати так:

$$E_3 = \frac{V_{\Pi}}{B_{\kappa,a}} > E_{n3}; E_{n3} = \frac{V_{\Pi2}}{V_{\Pi1}} \cdot \frac{B_{\kappa,a2}}{B_{\kappa,a1}} > 1 \quad (7);$$

$$E_4 = \frac{V_{\Pi}}{B_{\kappa,b}} \geq E_{n4}; E_{n4} = \frac{V_{\Pi2}}{V_{\Pi1}} \cdot \frac{B_{\kappa,b2}}{B_{\kappa,b1}} > 1 \quad (8),$$

де E_3, E_4 — показники загальної економічної ефективності господарської діяльності підприємства;

$V_{\Pi}, V_{\Pi1}, V_{\Pi2}$ — нагромаджений обсяг реалізованої продукції у t -му, базисному та новому періодах, грн;

$B_{\kappa,a}, B_{\kappa,a1}, B_{\kappa,a2}$ — кумулятивні авансовані витрати господарської діяльності у t -му, базисному та новому періодах, грн;

$B_{\kappa,b}, B_{\kappa,b1}, B_{\kappa,b2}$ — кумулятивні нормативні використані витрати господарської діяльності у t -му, базисному та новому періодах, грн.

Критерієм прийняття управлінського рішення щодо господарської діяльності мають стати умови, коли показники загальної ефективності повинні перевищувати нормативні значення (E_{n3}, E_{n4}):

$$E_3 > E_{n3}; E_4 \geq E_{n4}.$$

За наявності двох і більше варіантів господарської діяльності вибір кращого варіанта здійснюється при перевищенні індексу результатів над індексом витрат ($E_{n3} > 1; E_{n4} > 1$), або по максимальному значенню показника загальної економічної ефективності:

$$E_3 = \max; E_4 = \max.$$

Кумулятивні грошові потоки є частиною кумулятивних використаних витрат господарської діяльності підприємства. З них відрахували нагромаджені матеріальні витрати

Таблиця 2. Запропоновані показники економічної ефективності господарської діяльності підприємства

Результати	Витрати	Показники загальної економічної ефективності	Показники порівняльної економічної ефективності
Реалізована продукція, V_p , грн/рік	Бухгалтерські витрати, $B = B_a + B_m + B_{zn}$	$E_1 = \frac{V_p}{B} > E_{n1}$	$E_{n1} = \frac{V_{p2}}{V_{p1}} \cdot \frac{B_2}{B_1} > 1$
	Нормативні економічні витрати, $B_e = B + \Pi_n$	$E_2 = \frac{V_p}{B_e} \geq 1$	$E_{n2} = \frac{V_{p2}}{V_{p1}} \cdot \frac{B_{e2}}{B_{e1}} > 1$
Нагромаджена реалізована продукція, $V_n = V_p \times t$, грн	Кумулятивні авансовані витрати, $B_{ка} = C_{на} + (B_m + B_{zn}) \times t$	$E_3 = \frac{V_n}{B_{ка}} > E_{n3}$	$E_{n3} = \frac{V_{n2}}{V_{n1}} \cdot \frac{B_{ка2}}{B_{ка1}} > 1$
	Кумулятивні нормативні використані витрати, $B_{кв} = C_{на} + (B_m + B_{zn} + \Pi_n) \times t$	$E_4 = \frac{V_n}{B_{кв}} \geq E_{n4}$	$E_{n4} = \frac{V_{n2}}{V_{n1}} \cdot \frac{B_{кв2}}{B_{кв1}} > 1$
Продукція валового грошового потоку, $V_{гп}^в$, грн/рік	Валовий нормативний грошовий потік, $\Gamma\Pi_{гп}^в = B_a + B_{зоб} + \Pi_{гп}^в$	$E_5 = \frac{V_{гп}^в}{\Gamma\Pi_{гп}^в} \geq 1$	$E_{n5} = \frac{V_{гп2}^в}{V_{гп1}^в} \cdot \frac{\Gamma\Pi_{гп2}^в}{\Gamma\Pi_{гп1}^в} > 1$
Продукція чистого грошового потоку, $V_{гп}^ч$, грн/рік	Чистий нормативний грошовий потік, $\Gamma\Pi_{гп}^ч = B_a + B_{зоб} + \Pi_{гп}^ч$	$E_6 = \frac{V_{гп}^ч}{\Gamma\Pi_{гп}^ч} \geq 1$	$E_{n6} = \frac{V_{гп2}^ч}{V_{гп1}^ч} \cdot \frac{\Gamma\Pi_{гп2}^ч}{\Gamma\Pi_{гп1}^ч} > 1$
Нагромаджена продукція валового грошового потоку, $V_{гп}^в = V_{гп}^в \times t$, грн	Кумулятивний валовий нормативний грошовий потік, $\Gamma\Pi_{кв}^в = C_{на} + (B_{зоб} + \Pi_{гп}^в) \times t$	$E_7 = \frac{V_{гп}^в}{\Gamma\Pi_{кв}^в} \geq E_{n7}$	$E_{n7} = \frac{V_{гп2}^в}{V_{гп1}^в} \cdot \frac{\Gamma\Pi_{кв2}^в}{\Gamma\Pi_{кв1}^в} > 1$
Нагромаджена продукція чистого грошового потоку, $V_{гп}^ч = V_{гп}^ч \times t$, грн	Кумулятивний чистий нормативний грошовий потік, $\Gamma\Pi_{кч}^ч = C_{на} + (B_{зоб} + \Pi_{гп}^ч) \times t$	$E_8 = \frac{V_{гп}^ч}{\Gamma\Pi_{кч}^ч} \geq E_{n8}$	$E_{n8} = \frac{V_{гп2}^ч}{V_{гп1}^ч} \cdot \frac{\Gamma\Pi_{кч2}^ч}{\Gamma\Pi_{кч1}^ч} > 1$

та витрати на оплату праці. Нагромаджена продукція грошового потоку також є частиною нагромадженої реалізованої продукції, з якої також вираховували нагромаджені матеріальні витрати і витрати на оплату праці. Такі перетворення дають можливість визначити економічну ефективність господарської діяльності у довгостроковому періоді.

Розрахунок показників економічної ефективності з використанням валового й чистого грошових потоків пропонуємо здійснювати за наступними формулами:

$$E_7 = \frac{V_{гп}^в}{\Gamma\Pi_{кв}^в} \geq E_{n7}; E_{n7} = \frac{V_{гп2}^в}{V_{гп1}^в} \cdot \frac{\Gamma\Pi_{кв2}^в}{\Gamma\Pi_{кв1}^в} > 1 \quad (9);$$

$$E_8 = \frac{V_{гп}^ч}{\Gamma\Pi_{кч}^ч} \geq E_{n8}; E_{n8} = \frac{V_{гп2}^ч}{V_{гп1}^ч} \cdot \frac{\Gamma\Pi_{кч2}^ч}{\Gamma\Pi_{кч1}^ч} > 1 \quad (10),$$

де E_7, E_8 — показники загальної економічної ефективності кумулятивного валового та чистого грошових потоків;

E_{n7}, E_{n8} — нормативні показники загальної економічної ефективності кумулятивного валового та чистого грошових потоків;

$V_{гп}^в, V_{гп}^ч, V_{гп}^в$ — нагромаджена продукція валового грошового потоку у t -му, базисному та новому періодах, грн;

$\Gamma\Pi_{кв}^в, \Gamma\Pi_{кв1}^в, \Gamma\Pi_{кв2}^в$ — кумулятивний валовий нормативний грошовий потік у t -му, базисному та новому періодах, грн;

$V_{гп}^ч, V_{гп1}^ч, V_{гп2}^ч$ — нагромаджена продукція чистого грошового потоку у t -му, базисному та новому періодах, грн;

$\Gamma\Pi_{кч}^ч, \Gamma\Pi_{кч1}^ч, \Gamma\Pi_{кч2}^ч$ — кумулятивний чистий нормативний грошовий потік у t -му, базисному та новому періодах, грн.

Критерієм обґрунтування ефективності господарської діяльності у довгостроковому періоді є перевищення (рівність) показникам його нормативного значення, а саме:

$$E_7 \geq E_{n7}; E_8 \geq E_{n8}.$$

При виборі кращого варіанта з двох критерієм вибору має бути перевищення індексу нагромадженої продукції валового або чистого грошового потоку над індексом кумулятивного валового або чистого грошового потоку:

$$E_{n7} > 1; E_{n8} > 1.$$

Запропоновані показники економічної ефективності господарської діяльності підприємства для зручності систематизуємо у таблиці 2.

ВИСНОВКИ

Удосконалено методичні підходи до розрахунку системи показників економічної ефективності господарської діяльності підприємства, які враховують як результат річної та нагромадженої реалізованої продукції, річних та нагромаджених продукції валового та чистого грошового потоку, як витрати річних бухгалтерських та економічних витрат, кумулятивних авансованих та використаних витрат, річний та кумулятивний валовий і чистий грошовий потік. За наявності двох варіантів кращим буде той, в якого індекс економічного результату буде перевищувати індекс витрат. Якщо розглядається більше двох варіантів господарської діяльності, кращий вибирається за максимальним значенням показника загальної економічної ефективності. Коли на решті вибрано один варіант, розрахований показник загальної ефективності порівнюється з його нормативним значенням. Розрахунок показників економічної ефективності дає можливість побудувати показники економічної ефективності створення та поліпшення економічної безпеки підприємства.

Література:

1. Салига К.С. Економічне обґрунтування інноваційних проектів: монографія / К.С. Салига. — Запоріжжя, КПУ, 2010. — 404 с.
2. Шеремет А.Д. Методика фінансового аналізу / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулін. — М.: ИНФРА-М, 1996. — 176 с.
3. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: учеб. пособие / Г.В. Савицкая. — 2-е изд., перераб. и доп. — Мн.: ИП "Экоперспектива", 1997. — 498 с.
4. Економіка підприємства / За заг. ред. С.Ф. Покропівного. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2001. — 528 с.
5. Салига К.С. Ефективність господарської діяльності підприємств: монографія / К.С. Салига. — Запоріжжя: ЗЦНТЕІ, 2005. — 180 с.
6. Эффективность воспроизводства: измерение, планирование, стимулирование / Под ред. Б.М. Смехова, Т.В. Воейковой. — М.: Наука, 1984. — 192 с.
7. Мескон М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури / Пер. с англ. — М.: Дело, — 702 с.
8. Макконнелл К.Р. Экономика: Принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю / Пер. с англ. — В 2 т. Т.1. — М.: Республика, 1992. — 400 с.
9. Долан Э. Дж. Рынок: микроэкономическая модель / Э. Дж. Долан, Д. Линдсей / Пер. с англ. В. Лукашевича и др.; под общ. ред. Б. Лисовика, И.В. Лукашевича. — СПб.: СП "Автоком", 1992. — 496 с.
10. Эйлон С. Система показателей эффективности производства: прикладной анализ / С. Эйлон / Пер. с англ. — М.: Экономика, 1980. — 192 с.
11. Пиндайк Р. Микроэкономика / Р. Пиндайк, Д. Рубинфельд. — Сокр. пер. с англ. / Науч. ред. З.Т. Борисович, В.М. Полтерович, В.И. Данилов и др. — М.: Экономика, Дело, 1992. — 510 с.

References:

1. Salyga, K.S. (2010), Economic justification of innovation projects, [Ekonomiche obgruntuvannya

innovatsiynykh proektiv], KPU, Zaporizhzhya, Ukraine.

2. Sheremet, A.D. and Sayfulin, R.S. (1996), Metodika finansovogo analiza, [Methods of financial analysis], Moskva, Rossiya.

3. Savitskaya, G.V. (1997), Analysis of the economic activity of the enterprise, [Analysis of the economic activity of the enterprise], 2nd ed, Ekoperspektiva, Minsk, Belorussiya.

4. Pokropyvnyy, S.V. (2001), Ekonomika pidpryyemstva, [Economy of the enterprise], KNEU, Kyiv, Ukraine.

5. Salyga, K.S. (2005), Efektyvnist hospodarskoyi diyalnosti pidpryyemstv, [Efficiency of economic activity of enterprises], ZTSNTEI, Zaporizhzhya, Ukraine.

6. Smekhov, B.M. and Voyeykova, T.V. (1984), Effektivnost' vosproizvodstva: izmereniye, planirovaniye, stimulirovaniye, [Efficiency of reproduction: measurement, planning, stimulation], Nauka, Moskva, Rossiya.

7. Meskon, M.Kh. Al'bert, V. and Khedouri, F. (1997), Osnovy menedzhmenta, [Fundamentals of Management], Delo, Moskva, Rossiya.

8. Makkonell, K.R. and Bryu, S.L. (1992), Ekonomiks: Printsipy, problemy i politika, [Economics: Principles, problems and politics], T.1, Respublika, Moskva, Rossiya.

9. Dolan, E. Dzh, and Lindsey, D. (1992), Rynok: mikroekonomicheskaya model', [Market: microeconomic model], SP "Avtokomp", Sankt Peterburg, Rossiya.

10. Eylon, S. (1980), Sistema pokazateley effektivnosti proizvodstva: prikladnoy analiz, [System of performance indicators of production: applied analysis], Ekonomika, Moskva, Rossiya.

11. Pindayk, R. and Rubinfel'd, D. (1992), Mikroekonomika, [Microeconomics] Ekonomika, Delo, Moskva, Rossiya.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2018 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

М. М. Огієнко,
к. техн. н., доцент, кафедра готельно-ресторанного та туристичного бізнесу,
Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ОЦІНЮВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

М. Ogienko,
candidate of technical sciences, associate professor, department of hotel and restaurant and tourism business,
Mykolaiv branch of Kyiv National University of Culture and Arts

THE SYSTEM OF INDICATORS FOR ASSESSMENT OF HUMAN POTENTIAL: REGIONAL ASPECT

У статті досліджено теоретико-методичні підходи до оцінки людського потенціалу, уточнено його сутнісні характеристики, систематизовано основні складові елементи. Формалізовано критерії класифікації показників оцінювання людського потенціалу на регіональному рівні та їх вимір у індикаторах, що дозволяє визначати його рівень та здійснювати порівняльний аналіз, засновуючись на конкретних кількісних та якісних показниках.

The theoretical and methodical approaches to the estimation of human potential have investigated, their essential characteristics have specified, the main components have systematized. The criteria for the classification of indicators of human potential assessment at the regional level and their measurement in indicators have formalized, which allows determining its level and carrying out a comparative analysis based on specific quantitative and qualitative indicators.

Ключові слова: людський потенціал регіону, трудовий потенціал, компоненти людського потенціалу, індикатори, стадії життєвого циклу.

Key words: the human potential of the region, labor potential, components of human potential, indicators, stages of the life cycle.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важлива роль у формуванні умов для розвитку людського потенціалу в контексті впровадження реформи децентралізації належить регіонам. У зв'язку з цим актуальності набувають проблеми дослідження кількісних, якісних і структурних характеристик потенціалу, а також їх відповідності стратегічним цілям розвитку регіональних соціально-економічних систем. Вирішення таких проблем передбачає розроблення методичних підходів щодо оцінки стану, напрямів та ефективності використання людського потенціалу у контексті регіональних пріоритетів.

На сьогоднішній день розроблено широке коло методичних підходів і рекомендацій, що використовуються для ідентифікації, порівняльного аналізу та оцінки людських ресурсів на різних рівнях їх прояву й агрегації, що відображено у працях Грішнєвої О.А., Мартинової Л.Б., Лібанової Є.М., Пасєки С.Р., Смачило В.В. та інших. Широкого розвитку набули методичні рекомендації та відповідні при-

кладні дослідження оцінки людського розвитку територій, що розроблені зарубіжними авторами, серед яких: Kunte A., Hamilton K., Dixon J., Clements M., Marsden Paul, Caffrey Margaret, McCaffery Jim та багато інших.

Високо оцінюючи розроблений методичний інструментарій аналізу різних аспектів прояву людського потенціалу та відповідних механізмів й оціночних показників, що існують у сучасній науці, вважаємо, що окремі питання комплексного дослідження людського потенціалу на рівні регіональних соціо-економічних систем залишаються дискусійними. Зокрема уточнення потребують питання щодо визначення самої сутності "людського потенціалу" регіону і його відмінностей від інших понять, що характеризують людські ресурси території, систематизація його суттєвих ознак та відповідних показників оцінювання у залежності від "стадій життєвого циклу", відмежування показників, що оцінюють безпосередньо потенціал від показників, що характеризують умови його розвитку й відтворення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є узагальнення та систематизація показників комплексної оцінки людського потенціалу на регіональному рівні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Критичний аналіз наукових праць дозволив зробити висновок, що на регіональному рівні людський потенціал більшість науковців схильні розглядати з позицій робочої сили, трудового потенціалу чи людського капіталу.

Так, Смачило В.В. визначає трудовий потенціал на регіональному рівні як "величину можливої участі частини населення регіону, яка, за наявності певних якісних і кількісних характеристик відносно здоров'я, працездатності, психофізіологічних особливостей, освітнього, факторного та інтелектуального рівнів, соціально-етнічного менталітету тощо, приймає і бажає брати участь у процесі праці та задовольняє або може задовольнити потреби в праці відповідної соціально-економічної системи (регіону)" [12, с. 233].

У свою чергу Козар М.В. у дисертаційному дослідженні [4, с. 51] описує трудовий потенціал регіону як "комплексну категорію, котра відображає інтегральну сукупність кількісно-якісних характеристик населення, здатного до праці в межах регіональної господарської системи, з припущенням їм на певному етапі суспільного розвитку рівнем здоров'я, освіти, культури, інноваційності, етики, соціальної відповідальності, ціннісними орієнтирами, що визначають їх агреговану здатність до праці".

У контексті людського капіталу розглядає людський потенціал Грішнова О.А., згідно з визначенням якої — "це економічна категорія, яка характеризує сукупність сформованих і розвинених за допомогою інвестицій продуктивних здібностей, особистих рис і мотивацій індивідів, які знаходяться в їх власності, використовуються в економічній діяльності, сприяють зростанню продуктивності праці і внаслідок цього впливають на збільшення доходу (заробітків) свого власника і національного доходу" [1, с. 83].

На соціально-трудовій детермінанті оцінювання регіонального людського потенціалу наголошує Пасека С.Р. [8, с. 36], який його визначає як "наявність і запас акумуляційних можливостей економічно активного населення території, які на особистісному рівні формуються компонентами здоров'я, моралі, активності, інтелекту, організованості, освіти, професіоналізму, ресурсів робочого часу й інноваційності та проявляються внаслідок активних соціальних взаємодій і взаємозалежностей з іншими соціальними групами".

Визначальним компонентом людського потенціалу в сучасних умовах окремі дослідники [3] вважають саме інтелектуальний потенціал, що на регіональному рівні виявляється у творчій (креативній) активності населення регіону у сфері традиційних та нових видів зайнятості, результатами якої стають різноманітні інновації: продуктивні, процесові, маркетингові, організаційні, екологічні.

Узагальнюючи наведені підходи та враховуючи цільову концепцію розвитку потенціалу, сформовано авторське бачення людського потенціалу регіону, під яким слід розуміти унікальне поєднання індивідуальних, трудових, професійних, соціальних, культурних та творчих здібностей людей з умовами їх реалізації й розвитку, що найповніше задовольняють потребам населення як єдиного соціального організму та забезпечують сталий розвиток і адаптивність регіону в умовах змін.

У сучасній науці досить ґрунтовно представлені теоретико-прикладні підходи до вибору і обґрунтування по-

казників оцінювання людського потенціалу. Ці проблеми вивчаються і розв'язуються на міжнародному, державному та академічному рівнях.

Узагальненим підходом до оцінки людського потенціалу (людського розвитку) вважається методика, що використовується ООН для визначення індексу людського розвитку. Індекс людського розвитку — це порівняльна оцінка рівня життя, писемності, освіти, середньої тривалості життя та інших показників країни. Доповіді щодо стану людського потенціалу у різних країнах світу публікуються щорічно з 1990 року і вважаються найбільш незалежними, аналітичними та емпірично обґрунтованими. Основними індикаторами для розрахунку індексу людського потенціалу виступають [13]:

- 1) очікувана тривалість життя при народженні;
- 2) писемність дорослого населення та валове охоплення всіма видами навчання;
- 3) величина ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності.

Кожний з наведених індикаторів є агрегованим і складається з визначеного переліку показників. Означений індекс є важливим для оцінювання рівня людського розвитку, проте занадто узагальненим з точки зору оцінювання його потенціалу.

В Україні, з 2012 року діє Методика вимірювання регіонального людського розвитку, що включає 33 показники, об'єднані у шість блоків відповідно до основних аспектів людського розвитку: "1) відтворення населення; 2) соціальне становище; 3) комфортне життя; 4) добробут; 5) гідна праця; 6) освіта [5]. Вагомим здобутком учених є розроблення переліку показників до вимірювання кожного з перелічених аспектів та нормативних значень, що дозволяють комплексно оцінити розвиток людського потенціалу на макро- та мезо-рівнях.

Автори Паул Марзден, Маргарет та Джим МакКефрі [14] для оцінювання людського потенціалу використовують наступні агреговані групи показників:

- показники стану охорони здоров'я (державна система охорони здоров'я, діючі пакети надання медичних послуг, рівень захворюваності населення, рівень народжуваності та смертності, періодичність проведення медичних та демографічних обстежень тощо);
- показники оцінки робочої сили (рівень зайнятості та безробіття, кадрові норми та плани; політика в галузі зайнятості, структура робочої сили, дані про кадрове забезпечення галузей економіки, рівень оплати праці тощо);
- показники оцінки менеджменту людських ресурсів (кількість робочих місць, фонд заробітної плати, принципи управління робочою силою, розвиток кадрів, навчання тощо).

Недоліком цього підходу вважаємо відсутність у системі оцінювання показників якості людських ресурсів, що виступають вагомим компонентом людського потенціалу.

Вагомий внесок у розробку системи оцінювання людського потенціалу, що дозволяє оцінити його міжнародну конкурентоспроможність зроблено Мартиною Л.Б. [6, с. 144], яка систематизувала показники оцінювання людського потенціалу за такими складовими: демографічна, життєздатна, трудова, освітньо-кваліфікаційна, інтелектуальна, соціальна, адаптаційна та громадсько-політична. Кожна з наведених складових є агрегованою і містить чіткий перелік компонентів з детальним описом методичних підходів щодо їх розрахунку та інтерпретації.

Важливим аспектом дослідження людського потенціалу є оцінка економічного ефекту від його реалізації. Так, одним з показників ефективності людського потенціалу, що використовується фахівцями Світового банку є частка людського капіталу у структурі національного багатства.

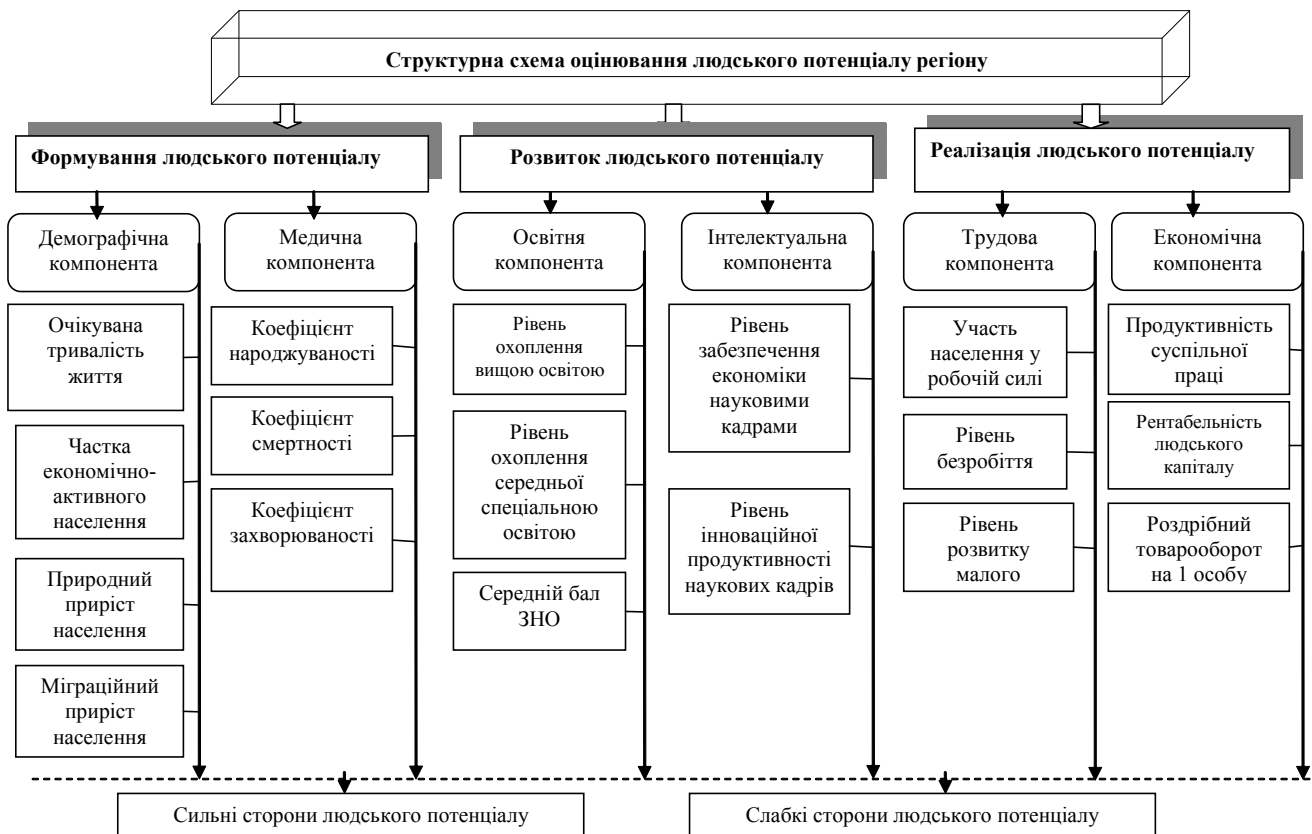

Рис. 1. Система показників оцінювання людського капіталу регіону

Джерело: сформовано автором на основі [2; 6; 9; 10; 16].

Згідно з методикою, представленою у [15], абсолютний показник людського капіталу обчислюється шляхом віднімання від обсягу чистого національного продукту чистий національний продукт, вироблений за рахунок природних ресурсів, сума активів та вартість земельних ресурсів. Отриманий показник визначається як вартість людського ресурсу. Недоліком такої методики є надзвичайна узагальненість отриманих показників, проте як один з елементів обчислення національного багатства вона знайшла досить широке використання.

Узагальнюючим показником ефективності реалізації людського потенціалу території дослідника Мішук Г.Ю. [7, с. 150] вважає потенційний обсяг суспільного продукту (доданої вартості), що може бути створена з використанням трудових здатностей максимальної чисельності людей в найкращих умовах їх праці. Таким чином, узагальнюючий показник трудового потенціалу регіону учена вважає функцією від ресурсів праці (чисельністю працездатного населення), якості праці (професійних здібностей) та коефіцієнту ефективності використання робочого часу.

Високо оцінюючи наукові здобутки вітчизняних та зарубіжних науковців у сфері розроблення методології оцінювання людського потенціалу, вважаємо, що комплексне дослідження людського потенціалу передбачає чітке розмежування показників, які характеризують безпосередньо людський потенціал території та його використання (людський потенціал) і показників, що характеризують створені регіональні умови для його розвитку і реалізації (потенціал середовища). Такий розподіл дозволить визначити сильні та слабкі сторони (головні індикатори) управління розвитком потенціалу та можливості й загрози його функціонування у регіоні та збалансувати дані фактори у відповідності з регіональними пріоритетами.

Зважаючи на розглянуті принципи, автором пропонується використовувати відносні показники, що дозволить

об'єктивно оцінити стан та тенденції розвитку людського потенціалу у регіонах не залежно від їх територіального розміщення, структури господарства та чисельності населення (рис. 1).

Демографічна компонента є базовою основою формування первинного людського потенціалу. В узагальненому вигляді характеризує чисельність, структуру та показники руху населення регіону. Дослідження демографічних характеристик населення є першим етапом аналізу людського потенціалу на регіональному рівні і передбачає ряд етапів:

- на першому етапі збираються кількісні та структурні показники чисельності населення регіону, поводиться їх аналіз у динаміці;

- на другому етапі визначаються відносні показники (демографічні коефіцієнти), що дозволять провести порівняльний аналіз демографічного стану регіону у будь-якому розрізі у залежності від цілей подальшого дослідження.

Не можемо не погодитися з твердженням науковців [10], що "певні демографічні показники можна розглядати і як кінцеві критерії-індикатори результативності розвитку — як власне соціально-економічного, так і людського. До таких, у першу чергу, відносяться показники народжуваності та смертності. Показники народжуваності, як характеристика людського розвитку, акумулюють у собі вплив чи не найбільш широкого кола чинників людської життєдіяльності — соціально-психологічних, економічних, соціально-культурних та багатьох інших — і віддзеркалює можливість самореалізації особистості в одній із найважливіших сфер людського буття — у царині материнства/батьківства. Показники смертності (тривалості життя, ймовірність дожиття) також є інтегрованою характеристикою умов, у яких проходить життя та розвиток людини. Вони

акумулюють у собі вплив стану медичного та соціального благополуччя у країні, умов праці, екологічної ситуації тощо.

Медична компонента характеризує ступінь збереження і відтворення демографічної компоненти на регіональному рівні, адже наявність якісного медичного обслуговування сприяє збереженню здоров'я, працездатності та творчої активності людей і безпосередньо впливає на рівень формування людського потенціалу. Обрані коефіцієнти медичної компоненти (народжуваності, смертності, захворюваності) характеризують у першу чергу результативність організації медичного обслуговування та превентивних заходів, а коефіцієнт доступу до медичних послуг — рівень забезпечення прав населення на медичне обслуговування, що гарантовано Конституцією України.

Якість і широта охоплення населення освітою створює базові передумови для розвитку людського потенціалу та перспектив його перетворення у людських капітал. На думку вчених Семикіної М.В. та Федунця А.Д.: "Негативні тенденції, що охопили сферу освітньо-професійного розвитку населення, погіршують якість кадрового забезпечення інноваційної діяльності в Україні. Зокрема йдеться про такі тенденції: руйнівні процеси, які охопили заклади дошкільного виховання, загальноосвітні школи, професійно-технічні та вищі навчальні заклади всіх рівнів акредитації, що зумовлює зростання розбіжностей між сучасними вимогами роботодавців стосовно якості найманих працівників і наявним рівнем кваліфікації претендентів на робочі місця; малі обсяги фінансування освіти і науки (фінансування освіти та науки порівняно з 1991 р. зменшилося понад у 4 рази); поширення серед учнів та студентів формального ставлення до отримання освіти у зв'язку з інформацією про відсутність гідних робочих місць на ринку праці, відсутність тісного зв'язку між підвищенням рівня освіти і розміром доходів працюючих; скорочення серед випускників ВНЗ частки спеціалістів, підготовлених за інженерними спеціальностями на тлі надлишкового зростання підготовки економістів; нерівність у доступу до якісної освіти різних верств населення, неоднакових за рівнем доходів; відставання української освіти від європейських та світових параметрів якості освіти (згідно оцінок якості освітньої системи у глобальному рейтингу конкурентоспроможності країн, Україна відстає від багатьох країн, зокрема, вдвічі відстає від Фінляндії, яка лідирує за цим показником)" [11].

Освітню компоненту пропонуємо обчислювати за найпоширенішими показниками, що характеризують доступ до освіти та рівень її поширеності серед населення регіону. Додатковим показником якості освіти, що використовується у системі оцінювання регіонального індексу людського розвитку у Польщі [16] є середній бал за підсумками екзаменів з математики та природничих наук на нижньому рівні середньої школи. Зважаючи на широкий рівень охоплення системою ЗНО учнів середніх шкіл, вважаємо середній бал ЗНО в регіоні одним з вагомих показників розвитку людського потенціалу.

Зважаючи на ключову роль у формуванні якісних характеристик людського потенціалу, вважаємо що наведені коефіцієнти лише узагальнено характеризують освітній потенціал населення. Дослідження освітньої компоненти потребує більш глибокого аналізу на рівні ефективності реалізації прийнятої реформи освіти та відповідності освітньої структури населення наявним і перспективним потребам економіки країни. Цей напрям складатиме основу наших майбутніх досліджень.

Інтелектуальна (інноваційна компонента) людського потенціалу в сучасних умовах є основою формування конкурентних переваг та найціннішою складовою людського капіталу. Формальними індикаторами інтелектуальної компоненти є освітня структура населення, частка науковців у розрахунку на 100 тис. населення, витрати на інноваційну діяльність у розрахунку на окремі показники чисельності населення, кількість здійснених науково-технічних робіт тощо.

Фаза реалізації людського потенціалу охоплює широке коло показників, які в сукупності характеризують стан ринку праці, ефективність використання трудових ресурсів та людського потенціалу та їх вплив на економічний розвиток регіону. Формалізовані показники оцінки реалізації людського потенціалу регіону нами об'єднано у дві групи:

1. Трудова компонента, що характеризує насамперед стан та кон'юнктуру ринку праці: рівень участі населення у робочій силі, рівень безробіття, рівень розвитку підприємництва.

2. Економічна компонента спрямована на обчислення економічного ефекту від використання робочої сили та її вплив на економіку регіону.

3. Ринкова компонента, що визначає потенційні здатності споживчого потенціалу населення.

Звичайно, наведений набір показників не є вичерпним. Більш глибоке дослідження людського потенціалу потребує експертного оцінювання та проведення соціальних опитувань на предмет забезпечення громадських свобод у регіоні, підприємницького та інвестиційного клімату і умов для інноваційної діяльності, рівня соціального розшарування та наявності соціальних ліфтів, особливостей менталітету населення та інших факторів.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження систематизовано складові елементи оцінювання людського потенціалу, які, на відміну від існуючих, спрямовані на оцінювання безпосередньо людського потенціалу регіону на стадіях його "життєвого циклу" та відмежовано від показників, що визначають регіональне середовище його розвитку. Такий поділ дозволяє дослідити та чітко усвідомити причинно-наслідковий зв'язок між рівнем людського потенціалу та його головними детермінантами, зокрема на регіональному рівні. Компоненти людського потенціалу дозволяють оцінити його сучасний стан із врахуванням історичного досвіду формування та тенденції розвитку. Подальших досліджень потребує систематизація регіональних детермінант, що визначають причини досягнутого рівня людського потенціалу та інструменти регулювання процесів його формування, розвитку й реалізації.

Література:

1. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О.А. Грішнова. — К.: Т-во "Знання", 2001. — 254 с.
2. Демографічна статистика / І.О. Курило, З.О. Палья // Демографія та соціальна економіка — 2007. — № 1. — С. 202—203.
3. Інтелектуальний потенціал: соціальні виміри використання та розвитку: колективна монографія / М.В. Семикіна, В.І. Гулько, С.Р. Пасєка / За ред. М.В. Семикіної. — Черкаси: видавництво ТОВ "МАКЛАУТ", 2012. — 336 с.
4. Козар М.В. Трудовий потенціал регіонів України у євро інтеграційному вимірі: дис. на здобуття наук. ст. к.е.н. / М.В. Козар. — Вінниця. — 2016.

5. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків: колективна науково-аналітична монографія / За ред. Е.М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України; Держстат України, 2010. — 496 с.

6. Мартинова Л.Б. Сутнісна характеристика людського потенціалу / Л.Б. Мартинова // Оцінка людського потенціалу: регіональний аналіз і прогноз: монографія / За наук. ред. д-ра екон. наук, проф. В.М. Нижника. — Хмельницький: ХНУ, 2015. — 501 с. — С. 143—145.

7. Міщук Г.Ю. Методи оцінювання трудового потенціалу / Г.Ю. Міщук // Вісник Хмельницького національного університету. — Вип. 5, Ч. 2. — Т. 2. Економічні науки. — Хмельницький: ХНУ, 2005. — С. 149—152.

8. Пасєка С.Р. Соціально-трудовий потенціал регіону: теорія і практика розвитку: монографія / С.Р. Пасєка. — Черкаси, 2012. — 606 с.

9. Посилкіна О.В. Управління трудовим потенціалом фармацевтичних підприємств в умовах менеджменту якості: монографія [Текст] / О.В. Посилкіна, О.В. Доровський, Ю.С. Братішко, М.І. Сидоренко / За ред. проф. О.В. Посилкіної. — Х.: НФаУ, 2010. — 416 с.

10. Регіональний людський розвиток: статистичний бюлетень / Державна служба статистики України, 2017.

11. Семикина М.В. Аналіз перешкод у реалізації інноваційної активності персоналу підприємств в умовах глобальних змін / М.В. Семикина, А.Д. Федунець // Економіка и управление. Научно-практический журнал. — 2014. — № 1 — Симферополь: НАПКБ. — С. 8—16.

12. Смачило В.В. Теоретико-методичні аспекти оцінки трудового потенціалу регіону / В.В. Смачило // Соціально-трудові відносини: теорія і практика: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України; ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана"; Ін-т соц.-труд. відносин; редкол.: А.М. Колот (голова) [та ін.]. — К.: КНЕУ, 2016. — Вип. 1. — С. 230—239.

13. Human development report 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf

14. Human Resources Management Assessment Approach / Paul Marsden, Margaret Caffrey, Jim McCaffery / CapacityPlus IntraHealth International — January 2013 <https://www.intrahealth.org/sites/ihweb/files/files/media/human-resources-management-assessment-approach/hrm-assessment-approach.pdf>

15. Estimating National Wealth: Methodology and Results / A. Kunte, K. Hamilton, J. Dixon, M. Clements. — Washington, D.C.: The World Bank. — 1998. — 45 p.

16. National Human Development Report — Poland 2012. Local and Regional Development, UNDP, p. 45.

17. Modeling of strategic control system in the context of sustainable development of enterprise / Marianna Stehnei, Inna Irtysheva, Ksenya Khaustova, Yevheniia Boiko // Problems and Perspectives in Management — LLC "Consulting Publishing Company "Business Perspectives" — 2017, №3/15. — P. 212—223.

18. Іртішцева І.О. Інвестиційне забезпечення економічного розвитку аграрного виробництва / І.О. Іртішцева, І.Д. Бурковський // Економіка АПК. — 2005. — № 12. — 71—73.

References:

1. Hrishnova, O. A. (2001), *Lyuds'kyi kapital: formuvannya v systemi osvity i profesiynoyi pidhotovky* [Human capital: formation in the system of education and vocational training], T-vo "Znannya", Kyiv, Ukraine.

2. Kurylo, I.O. and Pal'ya, Z.O. (2007), "Demographic statistics", *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika*, Vol. 1., pp 202—203.

3. Semykina, M. V. Hun'ko, V. I. and Pasyeka, S. R. (2012), *Intelektual'nyy potentsial: sotsial'ni vymiry vykorystannya ta rozvytku* [Intellectual Potential: Social Dimensions of Use and Development], TOV "MAKLAUT", Cherkasy Ukraine.

4. Kozar, M.V. (2016), "Labor potential of Ukraine's regions in the euro integration dimension", Abstract of Ph.D. dissertation, Vinnytsya, Ukraine.

5. Libanova, E.M. (2010), *Lyuds'kyi rozvytok v Ukraini: minimizatsiya sotsial'nykh ryzykiv : kolektyvna naukovy-analitychna monohrafiya* [Human Development in Ukraine: Minimizing Social Risks], *In-t demohrafiyi ta sotsial'nykh doslidzhen' im. M.V.Ptukhy NAN Ukrayiny; Derzhstat Ukrayiny*, Kyiv, Ukraine.

6. Martynova, L. B. (2015), *Sutnisna kharakterystyka lyuds'koho potentsialu* [Essential characteristic of human potential], KhNU, Khmel'nyts'kyi, Ukraine.

7. Mishchuk, H.Y. (2005), "Methods of evaluation of labor potential", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, Vol. 5, no. 2, pp. 149—152.

8. Pasyeka, S.R. (2012), *Sotsial'no-trudovyy potentsial rehionu: teoriya i praktyka rozvytku* [Socio-Labor Potential of the Region: Theory and Practice of Development], Cherkasy, Ukraine.

9. Posylkina, O.V. Dorovs'kyi, Y.S. Bratishko, O.V and Sydorenko, M.I. (2010), *Upravlinnya trudovym potentsialom farmatsevtichnykh pidpryyemstv v umovakh menedzhmentu yakosti* [Management of labor potential of pharmaceutical enterprises in terms of quality management], NFAU, Kharkiv, Ukraine.

10. State Statistics Service of Ukraine (2017), *Rehional'nyy lyuds'kyi rozvytok* [Regional human development], *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny*, Kyiv, Ukraine.

11. Semykina, M.V. (2014), "An analysis of barriers in the implementation of innovative activity of the personnel of enterprises in the conditions of global changes" *Ekonomika y upravleny*, Vol. 1, pp. 8—16.

12. Smachylo, V. V. (2016), *Teoretyko-metodychni aspekty otsinky trudovoho potentsialu rehionu* [Theoretical and methodical aspects of estimation of labor potential of the region], DVNZ "Kyiv. nats. ekon. un-t im. V. Het'mana", KNEU; Kyiv, Ukraine.

13. UNDP (2016), "Human development report", [Online], available at: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf (Accessed 10 Jan 2018).

14. Marsden, P. Caffrey, M. and McCaffery, J. (2013), "Human Resources Management Assessment Approach", CapacityPlus IntraHealth International, [Online], available at: <https://www.intrahealth.org/sites/ihweb/files/files/media/human-resources-management-assessment-approach/hrm-assessment-approach.pdf> (Accessed 11 Jan 2018).

15. Kunte, A. Hamilton, K. Dixon, J. and Clements, M. (1998), *Estimating National Wealth: Methodology and Results*, The World Bank, Washington, USA.

16. UNDP (2012), *National Human Development Report — Poland 2012. Local and Regional Development*, UNDP, Poland.

17. Stehnei, M. Irtysheva, I. Khaustova, K. and Boiko, Y. (2017), "Modeling of strategic control system in the context of sustainable development of enterprise", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 3/15, pp. 212—223.

18. Irtysheva, I.O. and Burkovskiy, I.D. (2015), "Investment providing of economic development of agrarian production", *Ekonomik APK*, vol. 12, pp. 71—73.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2018 р.

УДК 338.439

Л. П. Рогатина,
к. політ. н., Одеська національна академія харчових технологій

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НА МЕЗОРІВНІ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

L. Rogatina,
candidate of political sciences, Odessa National Academy of Food Technologies

PECULIARITIES OF STATE REGULATION OF ECONOMIC DEVELOPMENT AT THE MESO LEVEL UNDER THE CONDITIONS OF FOOD SECURITY PROVIDING

Автором розглядаються основні напрями та інструменти державного управління на мезорівні. У статті розкриті особливості принципів та завдань державного регулювання на регіональному рівні. Визначено основні елементи системи державного регулювання. Проаналізовано світовий досвід управління продовольчою безпекою та на його основі пропонується механізм державного регулювання економічного розвитку регіону.

The author considers the main directions and instruments of public administration in the mezzanine. The article reveals the peculiarities of the principles and tasks of state regulation at the regional level. The basic elements of the system of state regulation are determined. The world experience in managing food security has been analyzed and on the basis of it the mechanism of state regulation of economic development of the region is proposed.

Ключові слова: продовольча безпека, державне управління, регіональний розвиток, продовольство, запаси, продовольча незалежність.

Key words: food security, public administration, regional development, food, stocks, food independence.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні в Україні виникає необхідність державного регулювання економіки всіх регіонів з урахуванням їх особливостей, диспропорцій у розвитку, дисбалансу ресурсного забезпечення. Актуалізація державного управління обумовлене проявами саморегулювання територій та пошуком нових ефективніших варіантів регулювання господарських процесів у регіонах. Метою державного регулювання економіки стає не втручання в економіку, а стимулювання стійкого економічного розвитку. Чисельні реформації, які зараз відбуваються, змінюють роль держави у господарських процесах та створюють умови для розвитку регіонів. Тому виникає необхідність у науковому дослідженні особливостей державного управління на мезорівні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ І ДОСЛІДЖЕНЬ

Державне регулювання, його принципи та особливості на мезорівні вивчалися багатьма вітчизняними і зарубіжними вченими, зокрема Калетнік Г.М., Мазур А.Г., Кубай О.Г., Ясько Ю.І., Євмешкіна О.Л., Жаворонкова Г.В., Кіреєва Е.А., Олійник В., Варналій С. та інші. Але досі залишаються невизначеними ключові завдання державного регулювання на регіональному рівні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Державна влада повинна забезпечувати і підтримувати економічну, соціальну й політичну стабільність у кожному регіоні, гарантувати їх ефективну взаємодію. Основні параметри регіонального розвитку задаються центром у вигляді законодавчих і нормативних актів. Це

стосується порядку й механізму приватизації, ціноутворення, податкової політики тощо. Центр виробляє єдину науково-технічну політику, яка має бути основним чинником стабілізації економіки в регіонах, сприяти формуванню інтелектуального й кадрового потенціалу, особливо у сфері фундаментальної науки.

Суб'єктами державного регулювання економічного розвитку регіону є: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України і державні адміністрації (обласні, районні та міські держадміністрації), які фактично є інструментом центральної влади щодо реалізації політики державного регулювання економічного розвитку на місцях та забезпечують реалізацію законів України, указів Президента України, постанов ВРУ, КМУ, рішень відповідних представницьких органів регіонального самоврядування. Об'єктом виступає власне економіка регіону (підприємства, організації, установи усіх форм власності, що розташовані на території регіону, комунально-побутове господарство, зовнішньоекономічні зв'язки та інші соціально-економічні явища і процеси в регіоні).

Органами управління і регулювання у сфері формування продовольчої безпеки є Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади з питань аграрної політики та продовольства, центральний орган виконавчої влади з питань економічного розвитку і торгівлі, центральний орган виконавчої влади з питань охорони здоров'я, які здійснюють контроль та координацію діяльності усіх центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо питань, пов'язаних із формуванням продовольчої безпеки України. Органи виконавчої влади проводять єдину державну політику в сфері про-

довольчої безпеки, розробляють та реалізують загальнонаціональні та регіональні стратегії і цільові програми формування продовольчої безпеки, забезпечують управління державними продовольчими резервами, контролюють відповідність якості харчових продуктів та продовольчої сировини стандартам, організують моніторинг продовольчої безпеки держави і її регіонів, підтримують наукові дослідження у вказаній сфері, виконують інші функції, спрямовані на формування національної продовольчої безпеки [1].

Державне регулювання економічного розвитку регіону здійснюється за допомогою інструментів реалізації регіональної політики: системи прогнозів, індикативних планів і програм, законодавчої бази, грошово-кредитної системи, фіскальної системи, приватизації державної власності, інвестицій, інновацій, держзакупівель.

На рівні регіону державна політика здійснюється шляхом:

- вибору пріоритетів та обґрунтування стратегії розвитку довготермінових та поточних прогнозів соціально-економічного розвитку регіону;
- формування бюджету регіону (області); координації роботи місцевих органів влади під час вирішення міжрегіональних питань;
- забезпечення охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування;
- вирівнювання рівня життя населення адміністративно-територіальних одиниць регіону; створення високорозвинутої соціальної інфраструктури;
- розвитку й управління рекреаційним господарством;
- регулювання споживання енергоресурсів на території;
- заохочення іноземного капіталу та інше [2].

Основними елементами системи державного регулювання економіки є: суб'єкти та об'єкти, цілі, форми і методи, механізм та інструменти, соціально-економічні результати (рис. 1).

До основних напрямів створення ефективного економіко-організаційного механізму регіонального управління належать:

- відновлення соціального статусу регіону як основного об'єкта управління економічним та соціальним розвитком території;
- прийняття правових основ політики на регіональному рівні, які закріплюють за центральними органами влади тільки ті функції, що не можуть бути делеговані регіонам (зовнішня політика, оборона країни, національний банк та фінансова система, науково-технічна політика і фундаментальна наука, розподіл центральних капітальних вкладень тощо);
- передача управління державним майном на регіональний рівень, щоб підвищити відповідальність за його ефективне функціонування;
- визначення поля спільної дії (вища освіта, пенсійна система тощо), з якого центральна влада приймає

Рис. 1. Елементи системи державного регулювання економіки

Джерело: [3].

основні положення, а місцева влада на їх основі розробляє свої правові акти;

- надання права обласним (районним) державним адміністраціям та виконкомам міських рад використовувати не менше 70% власних доходів зі сформованих відповідною радою регіональних бюджетів [4].

На сучасному етапі розвитку більшість держав світу здійснюють управління на основі теоретичних розробок сучасної економічної теорії, яка відводить державним органам роль гаранта закону та арбітра у вирішенні господарських проблем та суперечок. Основними положеннями економічної теорії щодо визначення ролі та місця державного управління у господарському житті країни є такі:

- децентралізація управлінського процесу. Перенесення центру ваги у прийнятті життєвоважливих рішень для забезпечення ефективного господарювання суб'єктів підприємництва на регіональний рівень;
- підвищення дієвості та ініціативності регіональних управлінських структур, включаючи розподіл повноважень між регіональними органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування з наданням першочергового значення останнім;
- формування державної економічної політики за ініціативою знизу, від регіональних та місцевих пріоритетів до загальнодержавних інтересів;

- активізація зовнішньоекономічної діяльності підприємств на основі формування децентралізованої системи вибору зовнішньоекономічних інтересів і диверсифікації міжнародних економічних зв'язків регіонів [5].

Як видно, більшість окреслених пунктів торкаються регіонального рівня державного управління, насамперед, щодо підвищення їх ролі та дієвості на етапі формування ринкових відносин. Такі положення успішно використовували майже всі постсоціалістичні держави Центральної та Східної Європи, забезпечивши собі добрі передумови для реорганізації управлінських систем та адаптації їх до умов держав Європи та світу.

Управління регіональною продовольчою безпекою можливо здійснювати на основі використання та запозичення інструментів світового досвіду (табл. 1) [6].

Проведений аналіз зарубіжного досвіду дозволяє сформулювати основні напрямки та принципи розподілу повноважень між центральними органами управлін-

Таблиця 1. Світовий досвід управління продовольчою безпекою

Країни (спільноти)	Механізми управління продовольчої безпеки	Економічний та соціальний ефект запровадження таких заходів
США	Програма підтримки фермерів «Стабілізація доходів», до якої входять програми «Державна підтримка цін», «Страховання врожаю», «Сільськогосподарський кредит». Закупівля надлишків сільськогосподарської продукції. Продовольча допомога незахищеним верствам населення. Суворий контроль якості на основі законодавства	Утримання закупівельних цін і гарантування дохідності сільськогосподарського виробництва. Забезпечення доступу до харчування пенсіонерів, безробітних. Підтримання стабільності цін на сільськогосподарську продукцію
ЄС	Біла Книга Продовольчої безпеки (White Paper on Food Safety). Фінансова підтримка сільгоспвиробників, виплачується з урахуванням площі сільгоспугідь та поголів'я худоби	Системні заходи щодо поліпшення продовольчої безпеки, контроль за оборотом продовольства на основі принципу «від ферми до обіднього столу»
Японія	Державне регулювання цін, зовнішньоторговельне регулювання, регулювання продовольчого ринку, структурні програми	Захист національного товаровиробника, незалежність від імпортової продукції
Мексика	Субсидування продовольства для малозабезпечених верств населення	Забезпечення доступності харчування для усіх верств населення
Китай	Регулювання цін. Система страхових запасів продовольства	Підтримка сталого рівня цін на продовольство, доступність продовольства для населення
Індія	Субсидії на добрива, електроенергію і поливну воду	Розширення виробництва продуктів харчування. Підвищення здатності уряду ефективно боротися з неврожаєм
Кенія	Страховання сільськогосподарського виробництва на основі «Індексу страхових виплат на основі погоди» з посиленням на локальний індекс опадів	Видача компенсацій, що не пов'язані із фактичними втратами, а є превентивним заходом, що дозволяє зберегти врожай та худобу
Ефіопія	Виробнича програма забезпечення населення	Створення корисного суспільного ефекту за рахунок використання фізичної праці, забезпечення їжею та готівкою бідних людей. Розширення інфраструктури та підвищення дохідності сільськогосподарського виробництва
Єгипет Камбоджі, Індія, Індонезія	Цільові субсидії на продукти харчування	Збільшення споживання їжі, особливо серед громадян з низьким рівнем доходів. Адміністративно простіше, ніж інструменти, як-от перерозподіл доходів або громадських робіт

Джерело: [7; 8].

ня держави і регіональними органами, а також принципи створення ефективного економіко-організаційного механізму регіонального управління, а саме:

— відновлення соціального статусу регіону як основного об'єкта управління економічним та соціальним розвитком території;

— прийняття правових основ політики на регіональному рівні, які закріплюють за центральними органами влади тільки ті функції, що не можуть бути делеговані регіонам (зовнішня політика, оборона країни, національний банк та фінансова система, науково-технічна політика і фундаментальна наука, розподіл центральних капітальних вкладень тощо);

— передача управління державним майном на регіональний рівень, щоб підвищити відповідальність за його ефективне функціонування;

— визначення поля спільної дії (вища освіта, пенсійна система тощо), з якого центральна влада приймає основні положення, а місцева влада на їх основі розробляє свої правові акти;

— надання права обласним (районним) державним адміністраціям та виконкомам міських рад використовувати не менше 70% власних доходів зі сформованих відповідною радою регіональних бюджетів [9].

На нашу думку, регіональне управління є специфічним, стосується стратегічного плану економічного розвитку не тільки певної території, але й впливає на національний рівень економіки. Тому особливу увагу необхідно звернути на завдання органів влади (зокрема місцевих рад та адміністрацій відповідного рівня), які забезпечують динамічну стійкість економічного розвитку регіону:

— створення управлінської системи регіонального розвитку;

— знаходження можливостей стимулювання й підтримування, впровадження прогресивних управлінських технологій, інтенсивне використання комп'ютерних технологій і засобів інформатизації;

— постійне адаптування власної управлінської системи до вимог забезпечення стійкого розвитку регіону, гнучкого реагування системи до мінливості умов зовнішнього та внутрішнього середовища [10].

Відповідно до основних завдань, вся економічна діяльність на рівні державного апарату та за допомогою управлінських заходів (прогнози, стратегічні плани тощо) в регіонах повинна формувати чіткі управлінські рішення на основі моніторингу ресурсного потенціалу, аналізу структури господарства і рівня розвитку, що безпосередньо впливає на розвиток економіки України.

Ця обставина визначає значущість економіки регіону в сучасних умовах, потребу сприяти її розвитку на всіх рівнях державного управління, тобто вивчення і визначення стратегії соціально-економічного регіонального розміщення продуктивних сил, розвитку відповідних галузей економіки, найважливіших природно-економічних, демографічних та екологічних особливостей, а також міжрегіональних, внутрішньо-регіональних і міждержавних економічних зв'язків [11].

Одним із завдань регіональної політики є формування інституту місцевого самоврядування. Місцеві органи влади несуть відповідальність за збереження, відтворення та раціональне використання природних ресурсів, охорону навколишнього середовища і, виходячи з особливостей природних умов на своїй території, розроб-

ляють і здійснюють місцеву політику природокористування [12].

В умовах перехідної економіки кожний регіон в межах своїх можливостей намагається адаптуватися до нових обставин, звести до мінімуму найбільш гострі прояви кризи або, що найменше, компенсувати неминучі збитки в своєму колишньому благоустрої. Отже, ситуацію, що склалася на сьогоднішній день, можна виправити через розробку та якнайскоріше впровадження стратегічно виваженої державної політики на регіональному рівні, яка базується на принципах сучасного стратегічного менеджменту. Для цього необхідно забезпечити моніторинг економічної політики регіональних органів влади та показників регіональної економіки для об'єктивного визначення проблем, потреб та перспектив розвитку, на основі аналізу яких буде створена концепція регіональної економічної політики України.

У Законі України "Про продовольчу безпеку" прописані основні принципи та завдання держави у формуванні продовольчої безпеки, які полягають у:

- фізичній та економічній доступності якісних та безпечних харчових продуктів для всіх категорій населення в кількості, що необхідна для активного і здорового життя;
 - гарантуванні продовольчої незалежності держави;
 - пріоритетності доступу всіх категорій населення країни до харчових продуктів вітчизняного виробництва;
 - економічної обґрунтованості загальнодержавних потреб, пов'язаних із забезпеченням країни продовольством, достатність та стабільність запасів продовольства;
 - своєчасності та адекватності заходів щодо формування продовольчої безпеки реальним і потенційним, внутрішнім і зовнішнім загрозам;
 - забезпеченні інтересів України у системі міжнародної продовольчої безпеки в умовах економічної інтеграції і глобалізації;
 - інформаційного забезпечення та узгодженості дій органів державної влади щодо стану продовольчої безпеки.
- Основними завданнями держави у сфері формування продовольчої безпеки є:
- забезпечення стійкої фізичної та економічної доступності харчових продуктів;
 - дотримання високого рівня якості та безпеки харчових продуктів і сільськогосподарської сировини;
 - динамічний розвиток усіх галузей аграрного сектора економіки держави, забезпечення високого рівня їх конкурентоспроможності;
 - гарантування продовольчої незалежності держави;
 - підтримання стабільності вітчизняного продовольчого ринку, зокрема шляхом формування стратегічних запасів основних харчових продуктів;
 - здійснення активної зовнішньоекономічної діяльності;
 - запобігання внутрішнім та зовнішнім загрозам продовольчої безпеки, мінімізація їх негативних наслідків;
 - формування здорового типу харчування населення [1].

Щодо мезорівня, то до основних функцій та типових завдань регіонального органу управління належать такі:

- 1) у складі функції планування:
 - стратегічне та поточне планування діяльності;
 - розробка та затвердження програм економічного і соціального розвитку;
 - здійснення прогнозу розвитку; планування діяльності підприємств, які належать до комунальної власності;
 - планування діяльності закладів освіти, охорони здоров'я, культури і спорту, які належать територіальним громадам;
 - складання та затвердження обласних та місцевих бюджетів;
 - складання планів використання природних ресурсів регіонального значення;
 - складання балансів матеріальних, фінансових, трудових ресурсів, необхідних для управління соціально-економічним розвитком відповідної території;
- 2) у складі функції організації:
 - забезпечення збалансованого комплексного соціально-економічного розвитку населення;
 - організація виконання програм соціально-економічного розвитку;
 - забезпечення ефективного використання природних, трудових, фінансових ресурсів;
 - організація зовнішньоекономічної діяльності;
 - організація управління соціальною сферою; організація роботи житлово-комунального господарства;
 - забезпечення виконання наповнення бюджету та фінансування видатків з нього;
 - організація зв'язків з громадськістю та засобами масової інформації;
- 3) у складі функції мотивації:
 - створення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективах регіону;
- 4) у складі координаційної функції:
 - здійснення впливу на процеси соціально-економічного розвитку;
 - збереження впливу на процеси ефективного використання усіх видів ресурсів;
 - сприяння впровадженню програм економічного і соціального розвитку, програм працевлаштування, та соціального захисту населення;
 - у складі контролюючої функції:
 - здійснення контролю за використанням ресурсів, діяльністю підприємств комунальної власності, за фінансовою діяльністю та розрахунковими операціями;
 - забезпечення дотримання норм природоохоронного законодавства та охорони праці;
 - складання звітів про хід та результати виконання програм економічного і соціального розвитку тощо [5].

Отже, на державному рівні регулювання економічного розвитку регіону одним із ключових завдань є формування стратегії розвитку регіонів, вагомим механізмом забезпечення територіальної цілісності, подолання диспропорцій, вирішення економічних, політичних і соціальних проблем та стабільності в державі. Питання розвитку і взаємодії регіонів є надзвичайно актуальними для України, адже відсутність обґрунтованої політики регіонального розвитку держави може призвести до зростання диспропорцій.

ВИСНОВКИ

До основних функцій та типових завдань державного регулювання економічного розвитку на мезорівні належать такі: стратегічне, тактичне та поточне планування розвитку; розробка, затвердження та впровадження програм економічного і соціального розвитку; прогнозування розвитку регіону, ефективне та раціональне використання природних, виробничих і людських ресурсів. Головною метою державного регулювання розвитку регіонів є гармонійне поєднання інтересів держави та її регіонів, оскільки економіка країни є складною ієрархічною системою, де елементи — нерівномірно розподілені за територією та ресурсами регіони. Державна політика повинна враховувати особливості регіонів, рівномірно та ефективно розподіляти ресурси, погоджувати програми та стратегії розвитку з урахуванням географії території, його населення, сфери виробництва та АГК, ресурсного потенціалу, сталих традицій.

Література:

1. Закон України "Про продовольчу безпеку" (№ 8370-1).
2. Калетник Г.М., Мазур А.Г., Кубай О.Г. Державне регулювання економіки: навчальний посібник. — К.: "Хай-Тек Прес", 2011. — 428 с.
3. Ясько Ю.І. Конкурентна політика як форма державного регулювання економіки / Ю.І. Ясько // Формування ринкових відносин в Україні. — 2013. — № 3. — С. 40.
4. Євмешкіна О.Л. Особливості стратегічного планування на різних рівнях [Текст] / О.Л. Євмешкіна // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2015. — Вип. 4 (64).
5. Жаворонкова Г.В., Жаворонков В.А. Стратегічне управління розвитком регіону // Проблеми екологічної біотехнології. — 2010. — № 1. — С. 26—31.
6. Кіреєва Е.А. Регіональна продовольча безпека: суть та інструменти управління [Текст] / Е.А. Кіреєва // Ефективна економіка. — 2014. — № 4.
7. Олійник В. Державне регулювання у сфері забезпечення продовольчої безпеки: зарубіжний досвід / В. Олійник // Збірник наукових праць Державне управління та місцеве самоврядування. — 2012. — Вип. 1 (12). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01\(12\)/12ovobzd.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01(12)/12ovobzd.pdf)
8. Козловський С.В. Інструменти продовольчої безпеки та соціального захисту населення в умовах кризових явищ економік світу / С.В. Козловський, Е.А. Кіреєва // Кримський економічний вісник. — 2012. — 1 (01) грудень. — Частина 1 — С. 266—269.
9. Жаворонков В.О. Досвід стратегічного планування на місцевому рівні / В.О. Жаворонков // Економіка України: соціальні аспекти інноваційної моделі розвитку / Кол. монографія / За ред. В.Ф. Беседіна, А.С. Музиченка. — К.: НДЕІ, 2007. — С. 350—355
10. Кравченко Т.В. Обґрунтування вибору стратегії економічного розвитку регіону / Т.В. Кравченко // East European scientific journal. — Warszawa: Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe, 2015. — No. 2 (2), Vol. 2. — P. 33—39.
11. Регіони України проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія / З.С. Варналія, А.І. Мокій, О.Ф. Новікова [та ін.]; за ред. З.С. Варналія. — К.: Знання України, 2005. — 498 с.
12. Комірна В. В. Пріоритетні завдання державного регулювання економічного розвитку регіонів / В.В. Комірна // Ефективна економіка. — 2010.
13. Іртищева І.О. Інвестиційне забезпечення економічного розвитку аграрного виробництва / І.О. Іртищева, І.Д. Бурковський // Економіка АПК. — 2005. — № 12. — 71—73.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On food security of Ukraine", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01G.html (Accessed 10 Jan 2018).
2. Kaletnik, H.M. Mazur, A.H. and Kubaj, O.H. (2011), Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [State regulation of the economy], Khaj-Tek Pres, Kyiv, Ukraine.
3. Yas'ko, Yu.I. (2013), "Competitive policy as a form of state regulation of the economy", Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, vol. 3, pp. 40.
4. Yevmieshkina, O.L. (2015), "Features of strategic planning at different levels", Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia, vol. 4 (64).
5. Zhavoronkova, H.V. and Zhavoronkov, V.A. (2010), "Strategic management of regional development", Problemy ekolohichnoi biotekhnolohii, vol. 1, pp. 26-31.
6. Kirieieva, E.A. (2014), "Regional food security: day and management tools", Efektyvna ekonomika, vol. 4.
7. Oliynyk, V. (2012), "State regulation in the field of food security: foreign experience", Zbirnyk naukovykh prats' Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia, vol. 1 (12), available at: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01\(12\)/12ovobzd.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01(12)/12ovobzd.pdf) (Accessed 10 Jan 2018).
8. Kozlovskiy, S.V. (2012), "Instruments of food security and social protection of the population in the context of the crisis phenomena of the world economy", Kryms'kyj ekonomichnyj visnyk, vol. 1 (01), pp. 266—269.
9. Zhavoronkov, V.O. (2007), "The experience of strategic planning at the local level", Ekonomika Ukrainy: sotsial'ni aspekty innovatsijnoi modeli rozvytku [Economy of Ukraine: Social aspects of innovation model of development], NDEI, Kyiv, Ukraine.
10. Kravchenko, T.V. (2015), "Substantiation of the choice of the strategy of economic development of the region", East European scientific journal. Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe, vol. 2 (2), no. 2, pp. 33—39.
11. Varnalij, Z.S. Mokij, A.I. Novikova, O.F. (2005), Rehiony Ukrainy problemy ta priorytety sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku [Regions of Ukraine problems and priorities of socio-economic development], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
12. Komirna, V.V. (2010), "Priority tasks of state regulation of economic development of regions", Efektyvna ekonomika, vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=191> (Accessed 10 Jan 2018).
13. Irtyshcheva, I.O. and Burkovskiy, I.D. (2015), "Investment providing of economic development of agrarian production", Ekonomik APK, vol. 12, pp. 71—73.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2018 р.

О. В. Гурина,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту організацій та ЗЕД,
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв
Д. Є. Нікон,
головний економіст, начальник планово-економічного управління
ДП "Виробниче об'єднання Південний машинобудівний завод імені О.М. Макарова", м. Дніпро
М. С. Михайлов,
аспірант, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв

СЕКТОРАЛЬНИЙ АНАЛІЗ АКТИВІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

O. Gurina,
candidate of economic sciences, associate professor, associate professor of the Department of management of organizations and foreign economic activity, Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynsky, Mykolaiv
D. Nikon,
chief economist, Head of planning-economic administration
of SE "Production Association Southern Machine-Building Plant named after O.M. Makarov", Dnipro
M. Myhailov,
Postgraduate Student, National University of Shipbuilding named after Admiral Makarov, Mykolaiv

SECTORAL ANALYSIS OF THE ACTIVATION OF REGIONAL ECONOMIC GROWTH

Регіональна політика поступово відіграє дедалі більшу роль у розвитку цивілізованих країн світу. Визначено пріоритетні галузі, що здатні формувати інвестиційну привабливість регіону. У регіонах України необхідно реалізувати програмні заходи щодо імпортозаміщення, орієнтовані на місцеві потреби; систематизувати інформацію щодо зарубіжного і внутрішнього імпорту; провести маркетинг попиту на регіональну промислову продукцію. Слід спрямувати роботу регіональних центрів інвестицій та розвитку і ради інвесторів на формування інвестиційного потенціалу політики імпортозаміщення.

Regional policy is gradually playing an increasingly important role in the development of civilized countries of the world. Are identified priority branches that are capable to form the investment attractiveness of the region. In regions of Ukraine it is necessary to implement program activities for import substitution oriented to local needs; to systematize information about foreign and domestic imports; to conduct marketing of demand for regional industrial products. It is necessary to direct the work of the regional investment and development centers and the investors' council on the formation of the investment potential of the import substitution policy.

Ключові слова: імпортозаміщення, регіональна політика, інвестиції, інвестиційний потенціал, інвестиційна привабливість.

Key words: import substitution, regional policy, investments, investment potential, investment attractiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Регіональна політика поступово відіграє дедалі більшу роль у розвитку цивілізованих країн світу. Слід

визнати, що на сьогодні для України і досі залишається невирішеною низка проблем, що формують виклики та обумовлюють необхідність змін у підходах до розробки та реалізації нової регіональної політики. Зокрема йдеться про таке: консервація в Україні упродовж тривалого періоду часу неефективної системи державного

управління регіональним розвитком; дія непрозорого механізму фінансового забезпечення розвитку регіонів; відсутність чіткого бачення цілей, стратегічних пріоритетів формування та реалізації державної регіональної політики; дія застарілих механізмів формування взаємовідносин на рівні центр — регіони та регіонів між собою; недосконалість системи територіальної організації влади та зволікання з реалізацією адміністративно-територіальної реформи тощо [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблеми регіонального розвитку та підвищення інвестиційної привабливості регіонів критично осмислюються в публікаціях вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких найбільш вагомими є дослідження М.І. Долішнього, С.І. Дорогунцова, Л.Г. Чернюк, П.П. Борщевського, Л.Т. Шевчук, І.З. Сторонянської, В.І. Чужикова, О.А. Єрохіна, Т.М. Фадєєва. Однак не в повній мірі дослідженими є питання інвестиційної привабливості галузей саме через призму регіонального розвитку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основним завданням дослідження стало обґрунтування напрямів інвестиційної активізації галузей як базис регіонального економічного зростання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Загальна класифікація галузей економіки є складовою частиною єдиної системи класифікації і кодування техніко-економічної і статистичної інформації, яка використовується суб'єктами господарювання та іншими учасниками господарських відносин, а також органами державної влади та органами місцевого самоврядування в процесі управління господарською діяльністю.

При визначенні пріоритетних галузей економіки слід звернутися до частини другої, статті 2 Закону України "Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць" [2] в якій, було визначено перелік пріоритетних галузей економіки України. Пріоритетними галузями економіки є галузі, спрямовані на забезпечення потреб суспільства у високотехнологічній конкурентоспроможній екологічно чистій продукції, високоякісних послугах, які реалізують державну політику щодо розвитку виробничого та експортного потенціалу, створення нових робочих місць.

Пріоритетними є такі галузі економіки, як:

— агропромисловий комплекс за напрямками — виробництво, зберігання харчових продуктів, у тому числі дитячого харчування, а також виробництво біопалива, з орієнтацією на імпортозаміщення.

— житлово-комунальний комплекс за напрямками: створення об'єктів поводження з відходами (побутовими, промисловими та відходами, які утворилися в результаті добування та перероблення корисних копалин і виробництва електричної та теплової енергії); будівництво, реконструкція і технічне переоснащення у сфері теплопостачання, централізованого водопостачання та водовідведення.

— машинобудівний комплекс за напрямками — виробництво нових та імпортозаміщуючих видів комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, машин і устаткування, електричного устаткування, автотранспортних та інших транспортних засобів;

— транспортна інфраструктура за напрямками — будівництво, реконструкція і технічне переоснащення у сфері транспортної інфраструктури;

— курортно-рекреаційна сфера і туризм за напрямками — будівництво курортно- рекреаційних об'єктів та об'єктів туристичної інфраструктури;

— переробна промисловість за напрямком — імпортозаміщуюче металургійне виробництво [2].

Охарактеризуємо стан та напрямки розвитку пріоритетних галузей економіки України. Агропромисловий комплекс України є складовою національного господарства та виступає єдиною цілісною виробничо-економічною системою, що об'єднує низку сільськогосподарських, промислових, науково-виробничих і навчальних галузей, спрямованих на одержання, транспортування, зберігання, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції.

На сьогодні суттєво порушена адміністративно-організаційна структура агропромислового комплексу. Відтак найважливішим завданням державної аграрної політики є трансформація та оптимізація з урахуванням сучасних ринкових умов та світових тенденцій. Головним завданням, що стоїть перед галузями АПК, є зростання обсягів сільськогосподарського виробництва, надійне забезпечення країни продуктами харчування та сільськогосподарською сировиною, об'єднання зусиль усіх галузей комплексу для одержання високих економічних показників і вихід на світовий ринок [3].

Другою пріоритетною галуззю економіки є житлово-комунальний комплекс. Серед проблем функціонування житлово-комунального комплексу можна виділити такі:

1) неефективна система управління суб'єктами державного сектору економіки;

2) низька частка енергії, виробленої з відновлюваних джерел, питомі витрати енергоресурсів більш ніж у 2,5 рази вище, ніж у країнах Європи;

3) збільшення кількості аварій за останні 10 років (майже у 5 разів);

4) збитковість роботи підприємств житлово-комунальної сфери.

Основна причина вищезазначених проблем у житлово-комунальному комплексі — відставання у впровадженні ринкових відносин та оновленні основних фондів і технологій, монополізація послуг державними і комунальними підприємствами.

Основними тенденціями та проблемами розвитку третьої пріоритетної галузі — машинобудівного комплексу є:

1) у машинобудуванні, крім ремонту і монтажу машин і устаткування зменшено виробництво;

2) незахищеність внутрішнього ринку (щорічне зростання імпорту в Україну не лише нових автомобілів, але й транспортних засобів, які були у використанні, регулярне проведення комунальними підприємствами тендерних закупівель б/в тролейбусів (віком понад 30 років) та трамвайних вагонів;

3) неконкурентоспроможність вітчизняної сільгосптехніки у порівнянні із закордонними аналогами;

4) відсутність ефективних механізмів державної підтримки галузі машинобудування.

Транспортна інфраструктура — четверта провідна галузь економіки України. Рівень транспортного обслуговування економіки і населення України на сьогоднішній день поступається досягнутому у розвинених країнах світу.

Курортно-рекреаційна сфера і туризм — п'ята пріоритетна галузь економіки. Україна має потужний потенціал для розвитку туристичної індустрії на базі ефективного використання наявних рекреаційних ресурсів. Як свідчать дані Державної служби статистики, курортні та рекреаційні території України складають близько 9,1 млн гектарів (15% території), на державному обліку перебуває понад 130 тис. історико-культурних пам'яток. В Україні станом на 2016 рік налічується 45 національних природних парків загальною площею більше 10000 км² (1,8% території), які розташовані у 12 з 24 областей та 21 національних заповідників [3, с. 26].

У курортно-рекреаційній сфері та туризмі спостерігається: обмеженість різноманіття пропозиції санаторно-курортних послуг; переважання внутрішнього туризму над в'їзним; незначні темпи модернізації транспортної інфраструктури; відсутність достатньої кількості готелів та якості послуг [5, с. 69].

Завдяки іноземним та вітчизняним інвестиціям, які є стимулом розвитку галузі, курортно-рекреаційна та туристична галузь, яка найбільш розвинена в приморських, гірських, прирічкових районах, зростатиме як сектор обслуговування в структурі зайнятості населення та внутрішнього валового продукту країни.

Останньою пріоритетною галуззю є переробна промисловість. Недостатня розвиненість внутрішнього ринку металопрокату та висока частка експорту продукції формують серйозні ризики залежності національної металургії від зовнішньої кон'юнктури.

Серед напрямів вирішення проблем у вищезазначених провідних галузях економіки України можна визначити наступні:

1) забезпечення зниження витрат на виробництво і переробку аграрної продукції, надання кредитів та гарантій для експорту продукції; оцінювання якості продукції за міжнародними стандартами; залучення прямих іноземних інвестицій; державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в агропромисловому комплексі; подолання корупції на митниці та в державних органах сертифікації; зростання експорту переробленої агропродовольчої продукції до ЄС і третіх країн, поліпшення торговельного балансу, набуття конкурентних переваг порівняно з іншими експортерами до ЄС;

2) забезпечення сталого розвитку для задоволення потреб населення і господарського комплексу в житло-

во-комунальних послугах відповідно до встановлених нормативів і національних стандартів; удосконалення ринкових інститутів з надання житлово-комунальних послуг, які повинні забезпечувати підприємницьку активність у цій галузі; перегляд бюджетного фінансування житлово-комунального господарства, особливо в частині відшкодування пільг та субсидій на житлово-комунальні послуги населенню за рахунок державного бюджету; удосконалення житлово-комунального законодавства;

3) досягнення збалансованості експорту та імпорту продукції машинобудування, розвиток наукоємних та високотехнологічних виробництв (призведе до зниження матеріалоемності продукції); підтримання конкурентоспроможності продукції на світовому ринку; забезпечення та оновлення технологічного парку виробництва;

4) здійснення модернізації транспортної інфраструктури, впровадження завдань "Транспортної стратегії України на період до 2020 року", розвиток транзитного потенціалу України, інтеграція вітчизняного транспорту у європейську транспортну систему; підвищення рівня безпеки та забезпечення стійкого розвитку транспортної системи; технологічна модернізація і оновлення основних засобів; розвиток мережі міжнародних транспортних коридорів; забезпечення посилення безпеки, росту ефективності та конкурентоздатності транспортної галузі України; поліпшення експлуатаційного стану автодоріг та штучних споруд, будівництво нових автомагістралей та ін.;

5) вироблення системного підходу до планування, реалізації та моніторингу програм та стратегій розвитку туристично-рекреаційного комплексу; усунення протиріч чинного законодавства щодо оподаткування туристичних послуг, порядку використання територій курортного, природоохоронного призначення; правове регулювання пільгового кредитування діяльності малого та середнього бізнесу в галузі туризму та рекреації; сприяння формуванню та просуванню конкурентоспроможного туристичного продукту; уникнення детінізації функціонування галузі; ініціювання створення професійних спілок та асоціацій по видах туристично-рекреаційних закладів;

6) створення умов для збільшення промислового виробництва підприємствами переробної промисловості, забезпечити узагальнення, систематизацію та спрощення нормативно-правової бази, що регулює торговельну діяльність, розширення мережі стаціонарних торговельних об'єктів, адаптованих до європейських та світових стандартів.

Україна належить до числа країн з розвинутою індустріальною базою і достатньо високим ресурсним потенціалом. Проте, у структурі національної економіки переважають галузі, які добувають сировину або випускають продукцію з низьким ступенем обробки для експорту, завантаження потужностей яких залежить від попиту на зовнішньому ринку.

Вважаємо, що перелік пріоритетних галузей слід доповнити. Це зокрема легка промисловість, передусім виробництво шкіри, хутра, текстилю, виробів із них і взуття. Ця галузь важлива для економіки країни через значну ємність внутрішнього ринку одягу і взуття, більш високі порівняно з переробною промисловістю в ціло-

Таблиця 1. Лідери по експорту товарів в Україні за 2016 рік (млн дол. США)

Місце	Найменування товарів	2016
1	Недорогоцінні метали та вироби з них	8338,86
2	Продукти рослинного походження	8093,69
3	Жири та олії тваринного або рослинного походження	3962,98
4	Машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання	3637,95
5	Мінеральні продукти	2728,77

Джерело: [7].

му показники результативності та ефективності, нижчу затратомісткістю виробництва [4, с. 82].

На основі досліджень, що були проведені у 2 розділі, ми бачимо, що лідерами по експорту товарів в Україні за 2016 рік займають такі види, як недорогоцінні метали та вироби з них, продукти рослинного походження, жири та олії тваринного або рослинного походження, машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання та мінеральні продукти (табл. 1).

Перше та друге місце зайняли недорогоцінні метали та вироби з них — 8338,86 млн дол. США та продукти рослинного походження — 8093,69 млн дол. США. Різниця між ними становить лише 2 млн дол. США. Дані третього місця — жири та олії тваринного або рослинного походження — 3962,98 млн дол. США та четвертого місця — машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання — 3637,95 млн дол. США значно поступаються першим двом. Їх різниця становить приблизно 5 млн дол. США. П'яте місце посідає мінеральні продукти з показником 2728,77 млн дол. США. В таблиці 2 наведені види галузей, які допомогли зайняти лідерські позиції.

Вагому частку для позитивних та лідерських показників у групі недорогоцінних металів та виробів з них відіграв такий товар, як чорні метали — 7247,25 млн дол.

США, що у відсотковому показнику становить 86,91%. Всі інші види даної групи, не мають ніякого значення. У групі продукти рослинного походження, лівову частку займають зернові культури — 6073,92 млн дол. США (75%) та насіння і плоди олійних рослин — 1534,99 млн дол. США (18,97%). Третє місце жири та олії тваринного або рослинного походження — 3962,98 млн дол. США. Четверте місце зайняли машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання — 3637,95 млн дол. США, завдяки саме двом видам товарів, електричні машини — 2076,69 млн дол. США (57,08 %) та реактори ядерні, котли, машини — 1561,26 млн дол. США (42,91%). І останнє місце посідає група мінеральних продуктів — 2728,77 млн дол. США, завдяки руді, шлаку і золи — 1954,65 млн дол. США (71,63%).

Розглянемо кожну галузь окремо, почнемо з машинобудування. Необхідно визнати, що однією з причин, які призвели до його падіння в вітчизняному машинобудуванні, було те, що його намагалися зробити автономним, незалежним від колишніх кооперативних зв'язків, які склалися роками. Зараз абсолютно зрозуміло, що без відродження традиційних господарських зв'язків обійтись неможливо. Тим більше, що основними посередниками між підприємствами стали комерційні структури, чії послуги коштують недешево,

Таблиця 2. Лідери експортних галузей в Україні за 2016 рік (млн дол. США)

Місце	Види	2016
1	Недорогоцінні метали та вироби з них	
	чорні метали	7247,25
	вироби з чорних металів	689,79
	мідь і вироби з неї	74,68
	нікель і вироби з нього	6,29
	алюміній і вироби з нього	92,69
	свинець і вироби з нього	29,32
	цинк і вироби з нього	0,02
	олово і вироби з нього	0,02
	інші недорогоцінні метали	77,89
	інструменти, ножові вироби	17,91
	інші вироби з недорогоцінних металів	103,59
2	Продукти рослинного походження	
	живі дерева та інші рослини	3,71
	їстівні плоди та горіхи	148,22
	кава, чай	14,09
	зернові культури	6073,91
	продукція борошномельно-круп'яної промисловості	138,67
	насіння і плоди олійних рослин	1534,99
	шелак природний	0,44
	рослинні матеріали для виготовлення	27,01
3	Жири та олії тваринного або рослинного походження	
4	Машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання	
	реактори ядерні, котли, машини	1561,26
	електричні машини	2076,69
5	Мінеральні продукти	
	сіль; сірка; землі та каміння	327,66
	руди, шлак і зола	1954,65
	палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	446,46

Джерело: [7].

Таблиця 3. Лідери по імпорту товарів в Україні за 2016 рік (млн дол. США)

Місце	Найменування товарів	2016
1	Мінеральні продукти	8495,02
2	Машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання	7889,37
3	Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	5619,51
4	Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	2866,88
5	Готові харчові продукти	1734,01

Джерело: [7].

до того ж посередники обирають лише ті види діяльності, що швидко приносять прибуток. Це боляче відкрило по підприємствам із складною комплектизацією продукції, тобто саме по підприємствах машинобудівного комплексу.

Природно, ці проблеми не можуть бути вирішені при нинішньому рівні технічної оснащеності машинобудування. Тому ключовою проблемою переорієнтування останнього на інтенсивний шлях розвитку.

Інтенсифікація машинобудівного комплексу повинна розглядатися в двох аспектах. По-перше, інтенсифікація машинобудівного виробництва всередині машинобудівного комплексу, тобто випуск передової техніки з мінімальними витратами живої праці, і, по-друге, інтенсифікація в галузях народного господарства, що ґрунтується на базі впровадження новітніх машин, устаткування, приладів і пристроїв, які випускаються машинобудівниками. Ці напрями інтенсифікації тісно взаємопов'язані і не можуть відбуватися у відриві один від іншого. Первинним, є виробництво машин і устаткування в машинобудівному комплексі, і від того, як машинобудування справляється з поставленими задачами, зале-

жить ефективність роботи інших галузей народногосподарського комплексу в цілому.

Темпи впровадження досягнень науково-технічного прогресу значною мірою залежать від положення справ всередині машинобудівного комплексу, від того, як швидко машинобудівники зможуть перейти на випуск техніки нових поколінь і оснастити ними різні галузі народного господарства.

Оскільки недорогоцінні метали та вироби з них є наймолодшим сегментом національного валютного ринку, то вони потребують нового ліберального закону щодо операцій з дорогоцінними металами. В ньому повинно бути прописано право на здійснення операцій і резидентами і нерезидентами за вільними ринковими цінами та не повинен обмежуватися експорт та імпорт дорогоцінних металів.

Топ-5 лідерів з імпорту товарів в Україні за 2016 рік займають мінеральні продукти, машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них та готові харчові продукти (табл. 3).

Таблиця 4. Лідери імпортних галузей в Україні за 2016 рік (млн дол. США)

Місце	Види	2016
1	Мінеральні продукти	
	сіль, сірка; землі та камення	195205,4
	руди, шлак і зола	448,32
	палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	7851,5
2	Машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання	
	реактори ядерні, котли, машини	4686,14
	електричні машини	3203,23
3	Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	
	продукти неорганічної хімії	305,71
	органічні хімічні сполуки	544,49
	фармацевтична продукція	1606,96
	Добрива	822,79
	екстракти дубильні	315,23
	ефірні олії	522,33
	мило, поверхнево-активні органічні речовини	276,66
	білкові речовини	95,61
	порох і вибухові речовини	10,15
	фотографічні або кінематографічні товари	27,75
	різноманітна хімічна продукція	1091,83
4	Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	
	пластмаси, полімерні матеріали	2201,12
	каучук, гума	665,76
5	Готові харчові продукти	
	продукти з м'яса, риби	61,75
	цукор і кондитерські вироби з цукру	56,19
	какао та продукти з нього	217,08
	готові продукти із зерна	88,41
	продукти переробки овочів	110,81
	різні харчові продукти	328,39
	алкогольні і безалкогольні напої та оцет	289,5
	залишки і відходи харчової промисловості	151,65
	тютюн і промислові заміники тютюну	430,22

Джерело: [7].

Порівнюючи лідерів по експорту та імпорту товарів, то бачимо, що різниця між імпортом складає 1-2 млн дол. США. Перше місце посідають мінеральні продукти — 8495,02 млн дол. США, машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання, займають друге місце з показником — 7889,37 млн дол. США, третє місце — продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості — 5619,51 млн дол. США, четверте місце у полімерних матеріалів, пластмаси та виробів з них — 2866,88 млн дол. США, останнє місце дістається готовим харчовим продуктам — 1734,01 млн дол. США. В таблиці 4 наведені види галузей, які допомогли зайняти лідерські позиції.

Значну частку для лідерських показників у групі мінеральних продуктів відіграли товари, як палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки — 7851,5 млн дол. США, що у відсотковому показнику становить 92,42 %. Всі інші види даної групи, не мають ніякого значення. У групі машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання, реактори ядерні, котли, машини — 4686,14 млн дол. США (59,39 %) та електричні машини — 3203,22 млн дол. США (40,6 %). Третє місце продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, де фармацевтична продукція займає лівову частку — 1606,96 млн дол. США (28,59%), а різноманітна хімічна продукція — 1091,83 млн дол. США (19,43%). Четверте місце зайняли полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них — 2866,88 млн дол. США, де вагому частку займає пластмаса та полімерні матеріали — 2201,12 млн дол. США (76,78%). І останнє місце посідає група готових харчових продуктів — 1734,01 млн дол. США, де тютюн і промислові замітники тютюну становлять 430,22 млн дол. США (24,81%), різні харчові продукти — 328,39 млн дол. США (18,94%) та алкогольні і безалкогольні напої та оцет — 289,53 млн дол. США (16,7%).

Хімічна промисловість знаходиться у всіх сферах народного господарства. Машинобудування потребує пластичних матеріалів, лаків, фарб; сільське господарство — мінеральних добрив, препаратів для боротьби з шкідниками рослин, кормових добавок (тваринництво); транспорт — моторного палива, мастильних матеріалів, синтетичного каучуку. Хімічна і нафтохімічна промисловість стає джерелом сировини для виробництва товарів широкого споживання, особливо хімічних волокон і пластмас. Сучасне літакобудування, реактивна техніка, радіолокація, космічна техніка, ракетобудування немислимі без використання синтетичних матеріалів і нових видів синтетичного пального.

На стратегію розвитку виробництва і підприємств хімічної промисловості впливають багато чинників, обумовлених специфікою виробничих процесів. Найголовніші з них такі: водний чинник, споживчий чинник, сировинний чинник, паливно-енергетичний чинник, транспортний чинник, трудовий чинник та екологічний чинник [6].

Стратегічною метою розвитку галузі в довгостроковій перспективі є — забезпечення потреби ринку конкурентоздатної продукції, вимог оборонної, економічної і екологічної безпеки на основі створення і впровадження ресурсозберігаючих технологій, здатних утримувати позиції на внутрішньому і зовнішньому ринках в

умовах відкритої економіки. З цих позицій основним цільовим завданням концепції є формування конкурентоздатної матеріально-технічної бази хімічної індустрії.

Визначені основні напрями структурної перебудови галузі, її найважливіші цілі і пріоритети. До них у першу чергу слід віднести такі:

- стимулювання інноваційної і інвестиційної активності;
- здійснення митно-тарифної політики з метою захисту вітчизняного товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках;
- проведення інвестиційних перетворень для ефективного управління хімічним комплексом України;
- вдосконалення українського законодавства з метою створення сприятливих умов для розвитку хімічного сектора національної економіки.

Розвиток харчової промисловості значною мірою залежить від сільського господарства: від нього залежні не тільки обсяги виробництва готових продовольчих товарів, а й їх якість, асортимент та загальна цінова динаміка на продовольчому ринку країни. З найважливіших завдань у створенні й розвитку сировинної бази харчової промисловості є підвищення якості сировини й продукції сільського господарства. Для формування стратегічного потенціалу харчової промисловості України необхідно реалізувати такі стратегічні пріоритети розвитку, як:

- вдосконалення нормативної і законодавчої бази, що регулює виробництво, зберігання, транспортування, якість та безпеку продовольчої сировини й харчових продуктів;
- створення і вдосконалення нормативної бази продуктів спеціального призначення, особливо дитячого харчування та лікувально-профілактичного й дієтичного харчування;
- розробка українського законодавства про регулювання біотехнологічних продуктів.

Наша держава імпортує дуже багато нескладних споживчих товарів, які можна було б виготовляти самими. Тому можна зробити висновок, що Україна не має нічого спільного з ідеєю самодостатності.

Більшість країн світу імпортує саме ті товари які вона не може виготовляти чи видобувати самій або ті, що при виготовленні будуть обходитись значно дорожче, ніж тим країнам, що виготовляють цю традиційну продукцію. Якщо проаналізувати нашу державу, то значну частку ввезених товарів становлять саме ті, які легко можна виробляти в Україні, за якості й ціни, зіставних з іноземними аналогами, але які й досі закуповуємо в країні зі значно дорожчими, ніж наші, трудовими ресурсами й нижчим рівнем безробіття.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Підсумовуючи дослідження необхідно зазначити, що для "запуску" процесів імпортозаміщення слід комплексно задіяти такі заходи першочергового характеру, що враховують галузеву специфіку:

- 1) в енергетиці — головну увагу слід приділити формуванню альтернативної енергетики та збільшенню власного видобутку ПЕР;

2) у харчовій промисловості — пріоритетом імпортозаміщення має бути виробництво харчових продуктів на основі власної сировини, для чого необхідні: удосконалення контролю якості на основі адаптації вітчизняного законодавства до європейських санітарних та фітосанітарних вимог; сприяння розвитку сільськогосподарського виробництва та системи закупівлі і зберігання сировини за рахунок дотацій, доплат і субсидування;

3) у легкій промисловості — пріоритетом імпортозаміщення слід вважати сприяння розширенню виробництва традиційної для України сировини — льону, вовни, хімічних волокон, натуральної шкіри; здійснення моніторингу ефективності пільг для цієї галузі, зокрема щодо звільнення від ПДВ операцій з імпорту необроблених шкір та звільнення від оподаткування прибутку підприємств легкої промисловості, що не використовують давальницьку сировину;

4) у металургійній промисловості — необхідне посилення контролю за виконанням зобов'язань власників приватизованих заводів щодо будівництва нових прокатних станів та виробництва дефіцитних видів металопродукції;

5) у хімічному та нафтохімічному виробництві — необхідними є збільшення виробництва пластмас та гумових виробів за рахунок розвитку галузей, що споживають зазначену продукцію на вітчизняному ринку; залучення інвестицій в фармацевтичну промисловість, створення спільних підприємств для виробництва вакцин та гормональних препаратів;

6) у машинобудуванні — слід розширити використання офсетних угод для заміщення імпорту продукції виробничого призначення, що вимагає вдосконалення нормативно-правової бази офсетної діяльності у напрямі впровадження ефективного контролю офсетних угод, залучення іноземних інвестицій та забезпечення цільового використання коштів, розподілу прав на інтелектуальну власність.

У регіонах України необхідно реалізувати програмні заходи щодо імпортозаміщення, орієнтовані на місцеві потреби; систематизувати інформацію щодо зарубіжного і внутрішнього імпорту; провести маркетинг попиту на регіональну промислову продукцію. Слід спрямувати роботу регіональних центрів інвестицій та розвитку і ради інвесторів на формування інвестиційного потенціалу політики імпортозаміщення.

Література:

1. Регіональний вимір соціально-економічного розвитку і засади нової регіональної політики. — К.: НІСД, 2013. — 82 с.
2. Закон України "Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць" від 06. 09. 2012 № 5205-VI (Про внесення змін до розділу XX "Перехідні положення")
3. Потенціал національної промисловості [Електронний ресурс]: цілі та механізми ефективного розвитку / За ред. Ю. В. Кіндзерського. — К.: Ін-т екон. та прогнозув., 2009. — 928 с.
4. Крив'язюк І.В., Волинчук Ю.В. Україна в міжнародних економічних рейтингах: посткризові синдроми

чи апокаліпсис? / І.В. Крив'язюк, Ю.В. Волинчук // Актуальні проблеми економіки № 10 (160). — 2014. — С. 56—62.

5. Александров В.В. Туризм в системі пріоритетів регіонального розвитку: монографія / В.В. Александров, О.О. Вишневська, І.І. Волкова, Ю.П. Грицак, О.Г. Павлова, А.Ю. Парфінченко, А.С. Перепелиця, П.О. Подлепіна, Ю.І. Прасул, В.І. Сідоров, Т.О. Шаповалова, О.Є. Юрченко, С.О. Юрченко; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. — Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. — 268 с.

6. Маслак О.І., Таловер В.А. Комплексна оцінка інвестиційної привабливості країни / О.І. Маслак, В.А. Таловер // Економічний форум. — № 3. — 2016 — С. 51—59.

7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Haidar J.I., 2012. "Impact of Business Regulatory Reforms on Economic Growth", "Journal of the Japanese and International Economies, Elsevier, vol. 26 (3), pages 285—307, September.

9. Іртишчева І.О. Інвестиційне забезпечення економічного розвитку аграрного виробництва / І.О. Іртишчева, І.Д. Бурковський // Економіка АПК. — 2005. — № 12. — 71—73.

References:

1. NISD (2013), Regionalnyi vymir sotsialno-ekonomichnoho rozvytku i zasady novoi regionalnoi polityky [Regional dimension of socio-economic development and the foundations of a new regional policy], NISD, Kyiv, Ukraine.
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On stimulating investment into top-priority sectors of economy for the purpose of creating new workplaces", available at: (Accessed 10 Jan 2018).
3. Kindzers'kyj, Yu.V. (2009), Potentsial natsionalnoi promyslovosti: tsili ta mekhanizmy efektyvnoho rozvytku [Potential of national industry: goals and mechanisms for effective development], Ін-т екон. та прогнозув., Kyiv, Ukraine.
4. Kryvaziuk, I.V. and Volynchuk, Yu.V. (2014), "Ukraine in international economic rankings: post-crisis syndromes or apocalypse?", Aktualni problemy ekonomiky, vol. 10 (160), pp. 56—62.
5. Aleksandrov, V.V. (2010), Turyzm v systemi priorytetiv rehionalnoho rozvytku [Tourism in the system of priorities of regional development], KhNU im. V.N. Karazina, Kharkiv, Ukraine.
6. Maslak, O.I. and Talover, V.A. (2016), "Comprehensive assessment of the investment attractiveness of the country", Ekonomichni forum, vol. 3, pp. 51—59.
7. State Statistics Service of Ukraine (2018), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 Jan 2018).
8. Haidar, J.I. (2012), "Impact of Business Regulatory Reforms on Economic Growth", Journal of the Japanese and International Economies, Elsevier, vol. 26 (3), pp. 285—307.
9. Irtysheva, I.O. and Burkovskiy, I.D. (2015), "Investment providing of economic development of agrarian production", Ekonomik APK, vol. 12, pp. 71—73. *Стаття надійшла до редакції 10.01.2018 р.*

О. А. Дегтяр,
 д. держ. упр., доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування,
 Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова
 О. М. Непомнящий,
 д. держ. упр., академік Академії будівництва України, професор кафедри публічного
 адміністрування, Міжрегіональна академія управління персоналом

ІМПЕРАТИВИ ПУБЛІЧНОГО ХАРАКТЕРУ СУЧАСНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ІНДИКАТОРИ ЙОГО ЯКОСТІ

O. Diegtiar,
 Doctor of Science in Public Administration, associate professor, associate professor of the Department of
 Management and Administration, O.M.Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
 O. Nepomniashchyi,
 Doctor of science in Public Administration, Academician of Academy of building of Ukraine,
 Professor of the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management

THE EVOLUTION OF PROCESS-ORIENTED PERSONNEL MANAGEMENT

У статті розглядається імперативи публічного характеру сучасного управління та індикатори його якості. У процесі проведеного аналізу виявлено позитивну кореляцію між індексами готовності до впровадження "електронного уряду", ступеня розвиненості різних свобод у країні, рівня конкурентоспроможності країни, рівня прозорості діяльності органів публічного управління, ступеня відкритості цих органів і якістю публічного характеру управління.

The article examines the imperatives of the public nature of modern management and the indicators of its quality. In the process of the analysis revealed a positive correlation between indices of preparedness for the introduction of "electronic government", the degree of development of the various freedoms in the country, the level of competitiveness of the country, the level of transparency of activities of public authorities, the degree of openness of these bodies and the quality of public governance.

Ключові слова: публічне управління, якість життя, сталий розвиток, міждисциплінарний підхід, методологічний підхід.

Key words: public administration, quality of life, sustainable development, interdisciplinary approach, methodological approach.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Однією з основних причин розвитку кризових явищ у світовій економіці є загострення основного протиріччя сформованої системи управління між об'єктивною необхідністю посилення її публічного характеру і зростаючим рівнем відчуження об'єктів управління від суб'єктів прийняття управлінських рішень. Головним механізмом його вирішення виступає створення ефективної системи публічного управління.

Дослідження зазначеної проблеми набуває особливу актуальність і значимість, оскільки відкриває шлях до формування сучасної парадигми публічного управління, зумовленої новими реаліями у сфері економічних відносин публічної влади, громадянського суспільства та бізнес-середовища. У структурі цих відносин, і як на-

слідок, у системі публічного управління відбуваються зміни, продиктовані необхідністю вироблення нових транспарентних дій держави, що сприяють посиленню публічного характеру управління. У зв'язку з цим сьогодні назріла необхідність трансформації сформованої системи управління в якісно нову модель публічного управління, що ґрунтується на інтересах і потребах представників громадянського суспільства в цілому і підприємництва зокрема.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання сутності публічної влади та особливостей теорії публічного управління, проблеми взаємодії представників держави, підприємництва та громадянського

суспільства порушувалися в працях багатьох відомих українських та зарубіжних вчених, як-от В. Банах [6], О. Босак [1], В. Воронкова [6], С. Гайдученко [3], І. Грицяк [3], О. Кудрявцев [4], О. Оболенський [5], О. Соснін [6], С. Чернов [6] та ін. Незважаючи на свою значимість і актуальність, проблема формування ефективної системи публічного управління залишається теоретично мало розробленою. На сьогоднішній день не сформовано однозначний категоріальний апарат; відсутня єдина класифікація факторів і показників; немає уніфікованої індикаторів якості сучасного публічного управління.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Ціллю даної статті є дослідження імперативів публічного характеру сучасного управління та надання пропозицій з удосконалення індикаторів його якості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Публічний характер управління має свої особливості, які впливають із того факту, що суб'єкт публічного управління має повноваження, що є похідними від публічної влади. Різні способи, засоби і методи застосування якої становлять його суть. У зв'язку з цим, представляється можливим розглядати публічний характер управління в трьох взаємопов'язаних аспектах: структурному, функціональному, компетентнісному. Компетентнісний аспект (можливість примушувати) ніщо без структурного аспекту (органів публічного управління), який може отримати реальне втілення тільки при функціональному аспекті (здійснення діяльності органами публічного управління). Взнявши до уваги дані аспекти, можна констатувати, що публічний характер управління передбачає транспарентність публічного управління, відкритість інформації про діяльність органів публічної влади, звітність посадових осіб, розширення форм участі у процесі публічного управління представників підприємництва та громадянського суспільства.

Під якістю публічного характеру управління слід розуміти ефективність прийнятих рішень щодо суспільно значущих питань і проблем. Різний діапазон управлінських характеристик публічного управління та діяльності його органів можна оцінити сукупністю індикаторів якості публічного характеру управління.

Якість публічного характеру управління передбачає поліпшення якості управління, за допомогою зменшення суспільних витрат і посилення відповідальності за "задоволення споживача" [1, с. 120]. Тому ступінь якості залежить від рівня демократизації та прозорості діяльності органів публічної влади, який в свою чергу, залежить від захищеності політичних і економічних свобод, участі громадян у прийнятті суспільно значущих рішень. Звідси випливає набір індикаторів, які можуть бути покладені в основу показника якості публічного характеру управління: ефективність роботи уряду; підзвітність органів управління; відкритість органів публічного управління та їх діяльності; чесність виборів; ступінь участі представників громадянського суспільства та підприємництва у процесі прийняття суспільно значимих управлінських рішень; ступеня залученості в процес публічного управління; громадська довіра; свобода слова; верховенство закону; можливість підприємництва; партнерство між суб'єктами громадянського суспільства, приватного підприємництва і держави.

Оцінка якості публічного характеру управління є необхідним і обов'язковим елементом розвитку органів пуб-

лічної влади всіх рівнів. Процес оцінювання — це одночасно процес виявлення протиріччя між суб'єктивним і об'єктивним факторами управління. В силу того, що неможливо врахувати в цілях і стратегіях, проектах і планах усього різноманіття об'єктивних тенденцій та потреб, інтересів і запитів представників громадянського суспільства і підприємництва, а також передбачити вплив постійно мінливих ситуацій.

Оцінка якості публічного характеру управління створює передумову для системного моніторингу результативності публічного управління, прийняття рішень і заходів щодо подальшого вдосконалення публічного управління, а також для заохочення суб'єктів публічного управління, які досягли найкращих значень показників [5, с. 15].

На сьогоднішній день у теорії управління є аксіомою теза про те, що якість управління багато в чому визначається інформаційною насиченістю управлінського процесу. Від повноти, достовірності, інтенсивності, іншими словами від якості циркулюючої інформації залежить не тільки прийняття управлінських рішень та їх ефективна реалізація, але й ефективність діяльності в цілому. Об'єктивне становлення інформаційного суспільства закономірно зачіпає і такі специфічні організації, як органи публічного управління, які в сучасних умовах не можуть ефективно вирішувати покладені на них соціально значущі завдання та проблеми, не спираючись на представників громадянського суспільства і підприємництва [3, с. 31].

Інформація в сучасних умовах є єдиним видом ресурсів, який в ході історичного розвитку людства не тільки не виснажується, а постійно збільшується, вдосконалюється і, більше того, сприяє ефективному використанню інших ресурсів, а іноді і створює нові. В рамках системи публічного управління, інформація є сукупністю відомостей про зміни, що здійснюються в цій системі й навколишньому її середовищі, а також обмін відомостями між органами публічного управління та представниками громадянського суспільства, між органами публічної влади та суб'єктами приватного підприємництва.

Одним із напрямів становлення вітчизняного інформаційного суспільства є інформатизація органів публічного управління. У зв'язку з цим різні органи і відомства публічної влади створюють офіційні сайти, покликані підвищувати рівень інформованості громадян про політику влади, покращувати якість надання державних послуг, налагоджувати зв'язок між громадянським суспільством і владою, а також владою і підприємництвом [2, с. 10].

Значущим засобом опису інформаційної компоненти управління, що фіксує ступінь повноти відомостей, які мають суб'єкт і об'єкт публічного управління є поняття "прозорості" [6, с. 20]. Відповідно до Конституції України наша держава є правовою, демократичною. Наявність демократії передбачає відкритість публічних органів влади, взаємодію на партнерській основі держави і суспільства, розгляд суспільства не тільки як об'єкта впливу, але і як учасника процесу управління. Такого роду комунікаційні можливості публічної влади полягають не тільки в наявності ефективних інформаційних каналів, але і в здатності спілкуватися з населенням, пояснювати суспільству свої рішення, чути запити різних соціальних груп, враховувати їхні думки, пропозиції та критику, тобто в наявності "прозорості" їх діяльності. Відсутність "прозорості" діяльності органів публічного управління створює передумови відчуження представників громадянського

суспільства та підприємництва від процесу прийняття соціально значущих управлінських рішень, від інститутів публічної влади, викликає недовіру до урядових програм і рішень.

Традиційно виділяють два види прозорості: транспарентність суб'єкта і об'єкта управління. Перша в свою чергу поділяється на внутрішню (доступність інформації про суб'єкта публічного управління для нього самого) і зовнішню (доступність інформації про суб'єкта публічного управління для громадян). У контексті цієї роботи акцентовано увагу на зовнішній транспарентності суб'єкта управління, тобто транспарентності органів публічного управління. Прозорість (гласність і відкритість діяльності органів публічної влади є одним з основних показників ефективності функціонування системи публічного управління, а також необхідним елементом здійснення постійного якісного зв'язку з громадянами. Таким чином, транспарентність слід розглядати у зв'язку з відповідальністю органів державної влади та публічного управління. Основними компонентами транспарентності є: інформаційний компонент (відкритість та доступність інформації); "партиципаторний" компонент (можливість участі у процесі прийняття рішень); і перманентний компонент (підзвітність бюрократії законам або громадській думці) [7, с. 12].

Електронний уряд є системою взаємодії органів публічної влади з населенням, засновану на широкому застосуванні сучасних інформаційних технологій, зокрема мережі Інтернет, для підвищення доступності та якості державних послуг, скорочення термінів їх надання і т. д. Так електронний уряд охоплює всі аспекти управлінських процесів (прийняття рішень), у тому числі процесів надання послуг у тій мірі, в якій ці процеси спираються на використання інформаційно-комунікаційних технологій. У широкому трактуванні, електронний уряд — це найкращий уряд за своєю результативністю, високою якістю сервісів, тісною взаємодією з населенням і підприємництвом, яке робить наголос на використанні інформаційно-комунікаційних технологій для трансформації структури, операцій і, що ще більш важливо, культури публічного управління [4, с. 64].

Тому впровадження технологій електронного уряду дозволить: підвищити прозорість підготовки і прийняття рішень, законодавчих актів; значно спростити всі необхідні державні процедури для представників громадянського суспільства і підприємництва при наданні державних послуг, що помітно зменшить можливість корупційних дій; підвищити ефективність публічного управління. Іншими словами, електронний уряд можна представити як стратегію підвищення якості публічного характеру управління в умовах становлення інформаційного суспільства.

Не дивлячись на створення концептуальних основ електронного уряду, масове впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в діяльність органів публічної влади, в цілому Україна поки що значно відстає від багатьох країн світу. Згідно з аналітичним оглядом ООН про готовність країн до впровадження електронного уряду за 2016 р. серед 192 країн Україна посідає 27 місце, з Індексом готовності до електронного уряду (e-Government Readiness Index) рівним 0,7345. Для порівняння, в 2010 р. Україна займала 59 місце (0,51) [8].

Згідно з визначенням Організації економічного співробітництва і розвитку, "відкритий уряд" — це те, як уряд може працювати з суспільством та окремими громадянами по спільному виробництву суспільних цінностей.

Офіційний сайт органу публічного управління виступає найбільш ефективним засобом доступу до офіційної інформації про діяльність публічної влади. Індекс відкритості сайтів органів публічного управління виступає першим індикатором зведеного показника якості публічного характеру управління. Щодо змісту сайту можна судити про рівень інформаційної доступності кожного органу влади і держави в цілому; відкритості органів публічного управління в обслуговуванні споживачів; прозорості процесу прийняття суспільно значимих управлінських рішень і процедур, зворотного зв'язку; інтерактивності, тобто готовності і здатності до своєчасного реагування на запити користувачів; ступеня впровадження клієнт — орієнтованого підходу в організації надання інформації та послуг за допомогою порталу і т. д.

Зазначені тенденції, що сприяють посиленню публічного характеру управління, відіграють велику роль у реалізації головних стратегічних орієнтирів України, а саме: забезпечення законної можливості участі активних громадян у політичному житті країни; наближення до людей виконання найважливіших для них функцій держави; подальшу протидію корупції; повномасштабний перехід до безконтактних технологій документообігу при реалізації державних функцій і наданні публічних послуг населенню; створення в Україні відкритого уряду, об'єднуючого для вирішення стратегічних і оперативних завдань всі рівні і гілки влади, громадських діячів, експертів, усіх, хто готовий брати участь у процесах реальної управління державою, у виробленні та експертизі найважливіших рішень і програм.

Крім перерахованих позитивних тенденцій в області відкритості офіційних веб-сайтів органів публічної влади, слід констатувати і розвиток негативних тенденцій. Зокрема недостатні темпи розвитку інфраструктури доступу населення до сайтів органів державної влади, крім цього в більшості випадків потрібне особисте звернення громадян в органи державної влади; локальний, відомчий характер впровадження засобів інформаційних технологій; недостатнє використання кращого досвіду впровадження інформаційних технологій для підвищення ефективності державного управління; відсутність механізмів та технологій оперативної інформаційної взаємодії державних і регіональних інформаційних систем між собою; відсутність автоматизованих процедур збору та обробки інформації, необхідної для планування та визначення цільових показників діяльності органів державної влади; низький рівень комп'ютерної грамотності державних і муніципальних службовців.

Таким чином, подолання негативних тенденцій сприятиме оперативному становленню вітчизняних інститутів публічного управління, переходу до нової якості публічного характеру управління за рахунок забезпечення всіх суб'єктів системи управління своєчасною, повною і достовірною інформацією, дозволить поліпшити підготовку і прийняття рішень на всіх рівнях системи управління, а також підвищити ефективність соціального контролю за діяльністю органів публічної влади.

Для більш детальної оцінки якості публічного характеру управління і розширення вітчизняної методики оцінки, на нашу думку, слід виділити декілька інтегральних показників. Зупинимось більш докладно на кожному з показників.

Другим індикатором зведеного показника якості публічного характеру управління виступає "Індекс демократії країн світу 2016 року" [9] складений дослідницькою компанією The Economist Intelligence Unit. Індекс демократії

вимірює рівень демократії всередині держави. Україна займає 87 місце (з індексом 5,70 бала), у списку держав з гібридними політичними режимами". Слід зазначити, що автори дослідження охарактеризували політичний устрій сьогодношньої України як "режим керованої демократії", коли формальні атрибути демократії залишаються на місці, однак на ділі все основні рішення приймаються невеликою групою інсайдерів.

У рамках дослідження складових якості публічного характеру управління слід звернути увагу ще на одне глобальне дослідження незалежної комунікаційної компанії Edelman "Барометр довіри 2016" [10]. Цей індекс виступає третім індикатором зведеного показника якості публічного характеру управління. Термін "довіра" охоплює подання представників громадянського суспільства та підприємництва про тип уряду, яке вони повинні мати про те, як цей уряд має працювати і взаємодіяти з іншими соціально-економічними установами і громадянами, і про те, як повинні поводитися посадові особи органів публічного управління.

Таким чином, за останні 3 роки в Україні спостерігаються тенденції зниження довіри до влади, підприємництва та громадським організаціям і т. д. Тенденція зниження довіри з боку представників громадянського суспільства, безумовно, носить негативний характер для системи публічного управління. Оскільки ще Конфуцій зазначав, що без довіри народу держава не зможе встояти. Сучасна ситуація не виняток. Сьогодні довіра громадян до держави є важливим атрибутом стійкості публічного управління.

Четвертий індикатор якості публічного характеру управління включає ряд політичних і економічних свобод. Дослідженню політичних свобод присвячена доповідь Міжнародної правозахисної організації Freedom House "Країни перехідного періоду в 2016 році" [11]. Дослідженню було піддано сучасний стан політичних свобод і прав людини в 29 європейських і азіатських державах. У результаті дослідження країни були згруповані наступним чином:

- 8 країн (Словенія, Естонія, Литва, Польща, Чехія, Латвія, Словаччина та Угорщина) — віднесені до групи держав із сталою демократичною системою;

- 8 країн (Киргизстан, Росія, Таджикистан, Казахстан, Азербайджан, Білорусь, Туркменістан і Узбекистан) — визнані державами з авторитарною політичною системою;

- 6 країн (Болгарія, Румунія, Хорватія, Сербія, Чорногорія і Македонія) — віднесені до групи держав з частково демократичною системою;

- 5 країн (Албанія, Боснія і Герцеговина, Грузія, Україна та Молдова) — класифікуються як держави з перехідною або гібридною політичною системою;

- 2 країни (Косово, Вірменія) — віднесені до групи держав з частково авторитарною політичною системою [11].

П'ятим індикатором зведеного показника якості публічного характеру управління є "Індекс глобальної конкурентоспроможності 2015—2016", що розраховується в рамках глобального дослідження Всесвітнього економічного форуму. Під національною конкурентоспроможністю експерти Всесвітнього економічного форуму розуміють здатність країни та її інститутів забезпечувати стабільні темпи економічного зростання, які були б стійкі в середньостроковій перспективі [12].

Концепція конкурентоспроможності заснована на теорії використання в поділі праці порівняльних переваг

національної економіки та базових факторів виробництва для експорту продукції в країні, де такі переваги відсутні. Історично, основу індустріального суспільства складали переваги, пов'язані з базовими факторами виробництва, а в постіндустріальному суспільстві — до них додався фактор науково-технічного прогресу та інновацій. Таким чином, інтеграція одних і інших чинників в одній країні сприяє посиленню її глобальної конкурентоспроможності серед інших країн. Для кожної країни розробляється зведений індекс конкурентоспроможності, що вимірюється на основі макроекономічних показників.

Шостим індикатором зведеного показника якості публічного характеру управління виступає індекс "недієздатності" держав світу Американського Фонду Миру, що публікується в журналі Зовнішня політика. Індекс "недієздатності" держав 2016 [13] відображає здатність / нездатність влади контролювати території, політичну, економічну і демографічну ситуацію в країні.

Загальноприйнятого трактування "недієздатної держави" немає. На думку одних експертів, цей термін може бути використаний для позначення держав, що балансують на грані економічної і політичної кризи, на думку других — держав, які страждають від серйозного дефіциту демократії; на думку третіх — держав, у яких влада вважає себе вище закону — як національного, так і міжнародного; на думку четвертих — держав, що знаходяться тривалий час в стані деградації; на думку п'ятих — по відношенню до держав нездатним виконувати свої функції; на думку шостих — держав, у яких легітимна державна влада нездатна забезпечити процес прийняття колективних рішень і т. д.

З 12 показників, що входять до складу індексу недієздатності держави, інтерес представляють такі: показник рівня делегітимізації і криміналізації державних структур і показник наявності та якості суспільних послуг. Перший показник в Україні становить 7,9 балів, а другий — 5 балів.

Сьомий індикатор зведеного показника якості публічного характеру управління виступає показник Світового банку, що оцінює ефективність управління в країнах світу державного управління [14]. Цей показник складається з 6 індексів, що відображають 6 параметрів державного управління.

Перераховані показники, що базуються на експертних оцінках, дають порівняльну характеристику різних сторін функціонування системи публічного управління. На наш погляд, спираючись на перераховані індекси можна виділити систему оцінки якості публічного характеру управління, яка включає такі індикатори: індекс відкритості сайтів органів публічного управління; індекс демократії в країні; індекс політичних, громадянських і економічних свобод; індекс довіри до публічної влади, підприємництва та громадським організаціям; індекс конкурентоспроможності країни; індекс "недієздатності"; індекс якості та ефективності державного управління.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Алгоритм формування системи оцінки якості публічного характеру управління в рамках цього дослідження ґрунтується на синтезованій обробці даних, отриманих міжнародними організаціями. У процесі проведеного аналізу виявлена позитивна кореляція між індексами готовності до впровадження "електронного уряду", ступеня розвиненості різних свобод в країні, рівня конкурентоспроможності країни, рівня прозорості діяльності органів публічного управління, ступеня відкритості цих

органів і якістю публічного характеру управління. Більш високим перерахованим факторним показниками відповідає більш високий рівень якості публічного характеру управління. Оскільки ці індикатори в Україні в основному мають низькі або середні значення, можна констатувати, що рівень якості вітчизняного публічного характеру управління в Україні недостатній.

Література:

1. Босак О.З. Становлення та розвиток системи публічного управління в Україні // Реформа публічного управління в Україні: виклики, стратегії, майбутнє: монографія / О.З. Босак / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; відп. редактор І.А. Грицяк. — К.: К.І.С., 2009. — 240 с.
2. Гайдученко С.О. Організаційна культура у контексті публічного управління: монографія / С.О. Гайдученко. — Харків: Друкарня Мадрид, 2016. — 344 с.
3. Грицяк І.А. Реформа публічного управління в Україні: виклики, стратегії, майбутнє [Текст]: монографія / Відп. ред. І.А. Грицяк. — К.: К.І.С., 2009. — 240 с.
4. Кудрявцев О.Ю. Електронне урядування у сучасному політико-адміністративному просторі: монографія / О.Ю. Кудрявцев; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. — Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2016. — 184 с.
5. Оболенський О.Ю. Розвиток суспільства та публічне управління / О.Ю. Оболенський // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України [Текст]. — 2013. — № 3. — С. 27—33.
6. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід: монографія / За заг. ред. С. Чернова, В. Воронкової, В. Банаха, О. Сосніна та ін.; Запоріж. держ. інж. акад. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 606 с.
7. Публічне урядування, права людини і демократія: регіональний зріз євроінтеграції: монографія / [Т.О. Карабін, Я.В. Лазур, М.В. Менджул, П.А. Трачук та ін.]; за заг. ред. М.В. Савчина. — Ужгород: вид-во УжНУ "Говерла", 2015. — 320 с.
8. United Nations E-Government Survey 2016. Word e-government rankings. [Electronic source]. — Official website. — Access mode to a resource: <http://unpanl.un.org/intradoc/groups/public/documents/un-dpadm/unpan048580.pdf>
9. Economist intelligence unit: Democracy Index 2016. [Electronic source]. — Official website. — Access mode to a resource: <http://gtmarket.ua/news/state/2016/12/19/3768>
10. Edelman Trust Barometer 2016 [Electronic source]. — Official website. — Access mode to a resource: <https://www.edelman.com/insights/intellectual-property/2016-edelman-trust-barometer>
11. Freedom House. Ukraine. Nations in Transit 2016 [Electronic source]. — Official website. — Access mode to a resource: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2016/ukraine>
12. World Economic Forum. The Global Competitiveness Index 2015—2016 [Electronic source]. — Official website. — Access mode to a resource: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf
13. The Fund for Peace. Foreign Policy. Fragile States Index 2016 [Electronic source]. — Official website. — Access mode to a resource: <http://fundforpeace.org/fsi/2016/06/27/fragile-states-index-2016-annual-report/>
14. World Bank Governance Research Indicator Country Snapshot [Electronic source]. — Official website. — Access

mode to a resource: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home>

References:

1. Bosak, O.Z. (2009), Stanovlennya ta rozvytok systemy publichnoho upravlinnya v Ukraini [The establishment and development of public administration system in Ukraine], K.I.S., Kyiv, Ukraine.
 2. Hayduchenko, S.O. (2016), Orhanizatsiyna kul'tura u konteksti publichnoho upravlinnya [Organizational culture in the context of public administration], Drukarnya Madryd, Kharkiv, Ukraine.
 3. Hrytsyak, I.A. (2009), Reforma publichnoho upravlinnya v Ukraini: vyklyky, stratehiyi, maybutnye [The public administration reform in Ukraine: challenges, strategies, future], K.I.S., Kyiv, Ukraine.
 4. Kudryavtsev, O. Yu. (2016), Elektronne uryaduvannya u suchasnomu polityko-administrativnomu prostori [E-governance in the modern political-administrative space], KhNUMH im. O. M. Beketova Publ., Kharkiv, Ukraine.
 5. Obolens'kyy, O. Yu. (2013), "Development of society and public management", Visnyk Natsional'noyi akademiyi derzhavnoho upravlinnya pry Prezydentovi Ukrainy, vol.3, pp. 27—33.
 6. Chernov, S. Voronkova, V. Banakh, V. Sosnin, O. (2017), Publichne upravlinnya ta administruvannya v umovakh informatsiynoho suspil'stva: vitchyznyanyy i zarubizhnyy dosvid [Public management and administration in the information society: national and international experience], ZDIA Publ., Zaporizhzhya Ukraine.
 7. Karabin, T.O. Lazur, Ya.V. Mendzhul, M.V. Trachuk, P.A. (2015), Publichne uryaduvannya, prava lyudyny i demokratiya: rehional'nyy zriz yevrointehratsiyi [Public management, human rights and democracy: regional dimension to European integration], UzhNU "Hoverla" Publ., Uzhhorod, Ukraine.
 15. The Official website United Nations E-Government Survey 2016. Word e-government rankings, (2017), [Online], available at: <http://unpanl.un.org/intradoc/groups/public/documents/un-dpadm/unpan048580.pdf> (Accessed 21 Dec. 2017).
 16. Economist intelligence unit: Democracy Index 2016, (2017) [Online], available at: <http://gtmarket.ua/news/state/2016/12/19/3768> (Accessed 21 Dec. 2017).
 17. Edelman Trust Barometer 2016, (2017), [Online], available at: <https://www.edelman.com/insights/intellectual-property/2016-edelman-trust-barometer> (Accessed 21 Dec. 2017).
 18. The Official website Freedom House. Ukraine. Nations in Transit 2016, (2017), [Online], available at: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2016/ukraine> (Accessed 21 Dec. 2017).
 19. The Official website World Economic Forum. The Global Competitiveness Index 2015—2016 (2017), [Online], available at: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf / (Accessed 21 Dec. 2017).
 20. The Fund for Peace. Foreign Policy. Fragile States Index 2016 (2017), [Online], available at: <http://fundforpeace.org/fsi/2016/06/27/fragile-states-index-2016-annual-report> (Accessed 21 Dec. 2017).
 21. The Official website World Bank Governance Research Indicator Country Snapshot (2017), [Online], available at: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home> (Accessed 21 Dec. 2017).
- Стаття надійшла до редакції 03.01.2018 р.*

П. С. Покатаєв,
д. держ. упр., доцент, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя
О. А. Матвійчук,
аспірант, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У СТАНОВЛЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

P. Pokatayev,
Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Classical Private
O. Matviichuk,
Postgraduate student of the Classic Private University, Zaporizhzhia

THE ROLE OF THE STATE SOCIAL POLICY IN THE DEVELOPMENT OF INFORMATION SOCIETY

У статті представлено дослідження та аналіз існуючих елементів правового регулювання інформаційного суспільства. Висвітлено структуру державної соціальної політики в певних напрямках та рішенні проблемних питань. Окреслено складові проблемних питань інформаційного суспільства, що виявляється в управлінні інформаційним суспільством. Приведено дослідження характеристики інформаційного суспільства. Охарактеризовано основні напрями правового регулювання інформаційного суспільства. Підкреслено можливі напрями розвитку державної політики у напрямку інформаційного суспільства. Підведено підсумки імплементації соціальної політики держави щодо інформаційного суспільства.

The research and analysis of existing elements legal regulation of the information society are performed in the article. The structure of the state social policy in certain directions and solution of problematic issues are highlighted. The components of the problem issues of the information society, which are shown in the management of the information society, are outlined. The research of the characteristic features of the information society is presented. The main subjects of the legal regulation of the information society are described. The possible directions of development of the state policy in the direction of the information society are highlighted. The results of the implementation of the social policy of the state and the information society are summarized.

Ключові слова: інформаційно суспільство, соціальна політика держави, нормативно-правове поле, джерела інформації, Закони України, розвиток.

Key words: information society, social policy of the state, normative-legal field, sources of information, laws of Ukraine, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інформаційне суспільство є головним показником розвитку суспільства в цілому та питанням, якими шляхами воно буде розвиватися. Ідентифікація даної стадії розвитку суспільства ставить перед дослідниками широке кола завдань для опрацювання, тому джерелом інформації є мережа інтернет. Однак дослідження цього питання та нормативно-правове забезпечення інформаційної економіки знаходяться на початковому етапі, який потрібно досліджувати, внаслідок швидкоплинності нових технологій та комунікацій в суспільстві.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження інформаційного суспільства в розрізі соціальної інформатики були висвітлені в наукових публікаціях вчених Л. Астахової, Н. Лапіної, Л. Ніколаєвої, І. Соколової, Б. Сулакова та ін. Теоретичні основи інформаційного суспільства розкрили в своїх працях вчені Афанасьєв В., Бритков В., Колін К., Соколов А., Соколова І., Урсул А., Халіпов В. та ін. Сферою правового регулювання інформаційного суспільства займалися у своїх наукових працях такі вчені як Аблякимов Е., Бондарчук О., Гнатюк С., Дубов Д., Міхровська М., Мукоме-

ла І., Нестеренко О., Новицький А., Ожеван М., Остапшин П., Пожуєв В., Сіленко А. та інші.

У цілому багато досліджень підкреслили комплексність становлення інформаційного суспільства, але на даний час колізії відносин та напрями подальшого розвитку відносин держави та інформаційного суспільства є актуальними.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення ролі державної соціальної політики у становленні інформаційного суспільства, розкриваючи такі питання, як характерні риси становлення інформаційного суспільства, визначення законодавчого поля та надання можливих напрямків розвитку інформаційної політики держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Трансформація усіх сфер життя і професійної діяльності в суспільстві під впливом інформаційних технологій вплинула на соціальну сферу, яку регулює держава, зокрема: наука, освіта, культура, охорона здоров'я та побутова сфера. Масштабність змін у суспільстві, визначила траєкторію розвитку та напрям життєдіяльності суспільства, сформувавши інформаційне суспільство, як новий поштовх соціальної сфери держави. Дослідження

цієї проблематики має міждисциплінарний характер та знаходиться на перехресті між технічними науками та гуманітарними, що відображає характеристику всіх суб'єктів та об'єктів суспільно-економічних та суспільно-політичних відносин. Структура державної соціальної політики повинна розвиватися в таких напрямках та рішенні проблемних питань:

1) потенціал та перешкоди державного регулювання у соціальній сфері — аналіз потреб інформаційного суспільства та інструменти, які будуть використовуватися для досягнення мети;

2) сучасні запити інформаційного суспільства як частина соціальної політики держави — аналіз інформаційного середовища, що впливає на розвиток суспільства, формування основних суб'єктів та об'єктів інформаційного суспільства, що забезпечують імплементацію інформаційних ресурсів, для вирішення проблеми доступності інформації;

3) соціальна сфера, що є призмою розвитку держави — внаслідок проведення державної політики, перш за все в соціальній сфері вирішуються питання всіх сфер життєдіяльності суспільства [1].

Провівши дослідження національного законодавства, слід підкреслити, що становлення інформаційного суспільства регулюється згідно основних законодавчих документів, а саме законами України, постановами Кабінету Міністрів України, указами Президента, постановами Міністерства юстиції України, а також слід не забувати спеціально розроблені стратегії розвитку держави. Як раніше підкреслювалося щодо законодавчих засад, які регулюють розвиток інформаційного суспільства, перш за все, регулюються конституційними нормами, зокрема згідно статті 34 Конституції України — кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір, треба також зазначити статтю 32 Конституції України, про захист інформації — не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Стаття 34 Конституції України — повністю відповідає до ст. 10 Конвенції про захист прав та основних свобод людини. Також згідно із ст. 54 Конституції України — кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом [2].

Державна політика спрямована на розвиток та регулювання інформаційного суспільства в Україні, що має на меті скоцентрувати розвиток суспільства в науково-технічному та інноваційному напрямку, гармонізації законодавчих норм до сучасних змін в суспільстві під впливом інформаційних технологій, створення рамок, в яких могли б розвиватися інноваційні ідеї та проекти громадян, забезпечення сучасної інформаційної та телекомунікаційної інфраструктури в усіх регіонах, містах, селах чи селищах, розробка електронних сервісів, надання електронних інформаційних ресурсів для роботи в інформаційному суспільстві, сприяння модернізації роботи культури і науки в інформаційному суспільстві, інтеграція нових інформаційних технологій у сферу захисту та охорони здоров'я для надання населенню більш якісніших послуг, впровадження нових систем моніторингу для охорони навколишнього природного середовища [3].

Згідно з дослідженнями вченого Т.О. Проценко у сфері інформаційного суспільства було надано характеристику інформаційному суспільству:

1) доступність інформаційних ресурсів, що не мають грифу державна таємниця. Користувач інтернету має вільний доступ до інформаційних ресурсів, до будь-якого ресурсу, котрий коли-небудь був занесений до все-світньої мережі інтернет. Всю інформацію в незалежності від років створення на даний момент можна отримати на різних електронних ресурсах. Цей чинник поживав дослідницьке коло шляхом пришвидшення інформації, а також доступ до законодавчої бази, завдяки якій регулюються відносини в інформаційному суспільстві;

2) комунікація в суспільстві через програмні засоби зв'язку в інтернеті, в режимі реального часу. Ці технології актуальні як для сервісного обслуговування державою своїх громадян, так і їх використання в різних навчальних, наукових закладах;

3) зміна підходів та інструментів до форми роботи на різних підприємствах, але регулювання даних підходів відноситься до державної сфери, зокрема трудові функції;

4) завдяки інтернету зростають можливості громадян до самореалізації, що, в свою чергу, надає своїм користувачам вільно користуватися інформацією [4, с. 8].

Ефективність соціальної політики держави в інформаційному суспільстві належним чином буде реалізовано, коли всі напрями інформаційно-технологічного простору розкриті. Тому охарактеризуємо основні напрями правового регулювання інформаційного суспільства:

1) інформаційна безпека — виступає одним з основних напрямів інформаційного суспільства та впливає на розвиток інформаційного суспільства, особистості, держави. Здійснення контролю за дотриманням інформаційної безпеки забезпечуються наступними нормативно-правовими документами — Закон України "Про інформацію" від 02.10.1992 № 2657-XII, Закон України "Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах" від 05.07.1994 № 80/94-ВР, Закон України "Про державну таємницю" від 21.01.1994 № 3855-XII, Закон України "Про захист персональних даних" від 01.06.2010 № 2297-VI, Постанова Кабінету міністрів України "Про затвердження Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах" від 29.03.2006 № 373. На сьогодні інформаційна безпека відіграє важливу роль в соціальній політиці від прийнятих законів стосовно інформаційної безпеки, залежить сама поведінка користувача в Інтернеті та сервіси, що надаються державою [5—7];

2) електронна освіта — виступає одним з інструментів розвитку інформаційного суспільства та надає доступ населенню. Першими кроками щодо становлення електронної освіти було прийняття подальших нормативно-правових актів: Наказ Міністерства освіти і науки України № 1061 від 01.09.2016 "Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси", Про схвалення Концепції Державної цільової програми впровадження унавчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій "Сто відсотків" на період до 2015 року, Закон України "Про освіту" від 05.09.2017. Впроваджуючи зазначені та положення у суспільство важливо розуміти державним органам влади, наскільки вони є ефективними — аналізуючи перші результати для того, щоб коректувати подальші дії щодо впровадження нових законів [5; 6; 9];

3) електронний паспорт — він є офіційним електронним документом, завдяки якому ідентифікація власника даного документа проходить швидко та зручним засобом оформлення різних документів, включаючи також надання електронного підпису. Наведемо перелік документів, що вплинули на процес отримання та використання електронного паспорта: Наказ МВСУ "Про затвердження Порядку використання безконтактного електронного носія, який імплантовано в паспорт громадянина України" від 16.02.2016 № 104, Наказ МВСУ "Про затвердження Порядку внесення засобів електронного цифрового підпису до безконтактного електронного носія, що міститься в паспорті громадянина України, та надання послуг електронного цифрового підпису з використанням паспорта громадянина України з імплантованим безконтактним електронним носієм" від 30 листопада 2016 р. № 869, Постанова КМУ "Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України". Завдяки такому інструменту інформаційного суспільства, як електронний паспорт, з'явилася можливість подорожувати до Європейського союзу, а саме відсутній примус оформлення візи. Зокрема це знакова подія для громадян — гнаближення стандартів життя в Україні до Європейського союзу [5; 7; 15];

4) електронна митниця — діджиталізація відносин на митниці, перш за все, є кроком вперед щодо становлення митниці, як сервісної служби для звичайних громадян України. Впровадження електронних систем, зокрема програмного забезпечення щодо обліку, обслуговування та постійним його покращенням повинно стати головною прерогативою митниці за підтримки держави. Тому необхідно навести перелік важливих документів, що відносяться до становлення митниці, як сучасної сервісної служби: Наказ Міністерства фінансів України від 15.06.2015 № 552 "Про затвердження Порядку обліку осіб, які здійснюють операції з товарами", Наказ ДМС України від 1 березня 2013 року № 61 "Про затвердження специфікацій форматів електронних повідомлень", Наказ ДМС України від 04.11.10 № 1341 "Про затвердження Положення про Єдину автоматизовану інформаційну систему Держмитслужби України", Лист Державної митної служби України від 11.02.2013 р. N 18/12-15-1135-ЕП "Щодо уникнення черг при обробці електронних митних декларацій", Розпорядження КМУ від 17 вересня 2008 р. N 1236-р "Про схвалення Концепції створення багатофункціональної комплексної системи "Електронна митниця", Лист Державної митної служби України від 07.06.2012 N 11.1/2-12.2/6419-ЕП "Щодо порядку електронного декларування товарів". Внаслідок імплементації даних нормативно-правових документів, налагоджуються більш тісні зв'язки з державами партнерами, що впливає на становище кожної сім'ї, зокрема це стосується починаючи від побутових речей закінчуючи важливими ліками, завдяки прийнятому вектору — розвитку інформаційного суспільства [5; 6; 7; 8];

5) електронна комерція — розвиток інформаційного суспільства вплинув на становлення нового сегменту торгівлі, як електронна комерція. Імплементація законів щодо електронної комерції є важливим кроком становлення організаційно-правових відносин в інформаційному просторі, зокрема в Інтернеті. Нові закони допомагають визначати роль покупців та продавців в мережі Інтернет та розрахункові операції, що є важливим елементом у стосунках між підприємствами, що займаються електрон-

ною комерцією та пересічними громадянами, які бажають щось придбати в мережі Інтернет. Тому слід навести таку низку нормативно-правових актів: Закон України "Про електронну комерцію", Інструкція "Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті", затверджена Постановою Правління НБУ від 21.01.2004 № 22, Інструкція про міжбанківський переказ грошей в Україні в національній валюті, затверджена Постановою Правління НБУ від 17.03.2004 № 110, Положення про електронні гроші в Україні, затверджені Постановою Правління НБУ від 04.11.2010 № 481, Положення про захист електронних банківських документів з використанням засобів захисту інформації Національного банку України, затверджене Постановою Правління НБУ від 26.11.2015 № 829, Правила організації захисту електронних банківських документів з використанням засобів захисту інформації Національного банку України, затверджені Постановою Правління НБУ від 26.11.2015 № 829. Однак наявність законів на даний момент не гарантує уникнення проблемних питань щодо оподаткування відносин в електронній комерції. Поява нових електронних платіжних систем та різних форм імплементації даних платіжних систем може привести до різного рівня оподаткування. Також треба зазначити, що законодавча база України ще не досить розвинута для того, щоб захищати права споживачів в мережі Інтернет [5; 6; 14];

6) електронна медицина — розпорядження КМУ Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми "Здоров'я 2020: український вимір" від 31 жовтня 2011 р. № 1164-р, Меморандум про спільну діяльність щодо створення в Україні прозорої та ефективної електронної системи охорони здоров'я від 16 березня 2017 року, укладеного між Міністерством охорони здоров'я, благодійною організацією "Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ/СНІД", громадською організацією "Трансперенсі Інтернешнл Україна" та Державним агентством з питань електронного урядування України, Меморандум про затвердження Технічних вимог для створення в Україні Пілотного Мінімально Життєздатного Продукту та етапів Дорожньої карти щодо створення в Україні прозорої та ефективної електронної системи охорони здоров'я від 22.12.2016 р., Наказ Міністерства Охорони Здоров'я "Про тестування компонентів електронної системи обміну медичною інформацією, необхідних для запуску нової моделі фінансування на первинному рівні надання медичної допомоги" [5; 7; 10]. Вважаємо доцільно сформулювати на рисунку 1 напрями правового регулювання інформаційного суспільства.

Нині перехід суспільства від індустріального до інформаційного має низку задач, які повинні бути вирішені в процесі становлення державної соціальної політики. Суспільству на даному етапі розвитку притаманні наступні риси складного процесу, що формує нові інформаційні технології, форми організації та типи раціональності. Започатковуються все нові і нові відносини з новими девайсами та програмним забезпеченням, що здатне вплинути на рівень тінізації економіки, встановленні нових відносин в сфері оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності, диференціація часу та пріоритетизація його згідно нових цілей, а також нові способи комунікації і отримання знань [12—13].

Згідно з вищевикладеним матеріалом слід надати можливі напрями розвитку державної соціальної сфери: 1) регулювання нових видів економічної діяльності в мережі Інтернет — розробка покроково короткострокових та довгострокових планів, що мають на меті реа-

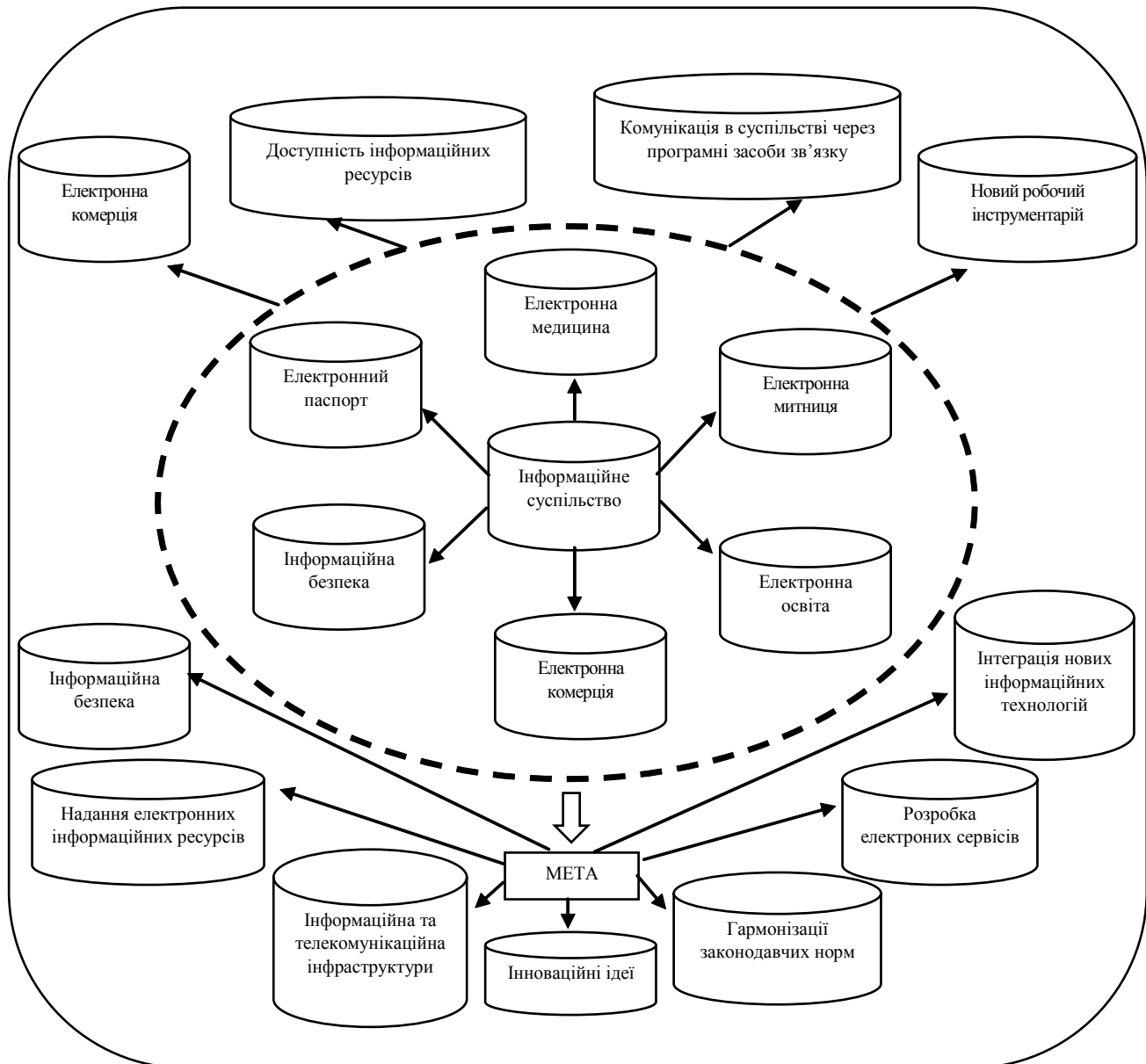

Рис. 1. Напрями правового регулювання інформаційного суспільства

лізовувати регуляторні та монетарні функції держави як можливість налагодити діалог з громадянами держави в мережі Інтернет для їх більшої фінансової захищеності в мережі Інтернет; 2) вирішення цифрових відносин — контроль за дотриманням законодавства, створення умов для соціальних центрів та подальша компютеризація публічних закладів, що надають вільний доступ до інформації пересічному громадянину України; 3) створення соціального центру комунікацій — розробка та впровадження програмного забезпечення, на базі якого буде функціонувати сервісна державна служба, що надає допомогу у складній комунікаційній проблематиці внаслідок непорозуміння між суб'єктами користування інформаційними технологіями. До функцій даної служби потрібно віднести наступне — надання психологічної та інформаційної допомоги, супровід при вирішенні кризових питань, консультації щодо правильної взаємодії між користувачами інтернету та самою мережею Інтернет; 4) підтримка культурних цінностей — внаслідок розвитку нових відносин в суспільстві завдяки засобам мережі Інтернет, зникають бар'єри в спілкуванні, але на-

томість виникають нові субкультури, сленги, що спотворюють у реальному житті саме суспільство. Тому держава повинна контролювати та впливати на позитивний розвиток даних культур, як наприклад, надання грантів на написання про відомих вчених, письменників, або ж за початкування нових товариств зі впровадження інноваційної діяльності; 5) захист інформаційного простору від аморальних джерел інформації — державна соціальна політика повинна бути спрямованою на захист інформаційного простору від інформації, що буде спрямована на погіршення психологічного та фізичного стану пересічного громадянина; 6) сприяння розширенню українського контенту — в залежності від кількості джерел інформації з українським контентом, будуть формуватися віртуальні товариства та самоідентифікація пересічного громадянина в мережі інтернет, як частини української онлайн аудиторії.

ВИСНОВОК

Підсумовуючи все вищезазначене і ґрунтуючись на власному баченні особливостей правового регулюван-

ня. Імплементація соціальної політики держави щодо інформаційного суспільства має залучити весь потенціал держави для правильного розвитку в напрямку інноваційності та технологій. Визначення проблем та їх вирішення мають стати головним пріоритетом державної соціальної політики. Зусилля держави повинні сконцентруватися на правовому полі, що стане головним вектором гуманізації інформаційного суспільства. Тому основними викликами для України стане — мережеві відносини держави та суспільства, постійна модернізація інформаційно-комунікаційної архітектури в усіх регіонах держави, вирішення законодавчих колізій, підвищення конкурентноздатності українського інформаційного простору.

Література:

1. Козлов В.В. "Соціальна інформатика" у системі економічної освіти [Електронний ресурс] / В.В. Козлов, Т.В. Томашевська, А.Ю. Пашковська. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: <http://su.nasoa.edu.ua/wp-content/uploads/arch/70/11.pdf>.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1996. — № 30. — С. 141 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Ромащенко В. А. Правове регулювання інформаційного суспільства в Україні / В. Ромащенко // Підприємство, господарство і право. — 2016. — № 9. — С. 100—104. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_9_19
4. Проценко Т.О., Селезньова О.М. Позитиви й негативи інформаційного суспільства: погляд з позиції філософії. Наук. вісн. Міжнар. гуманіт. ун-ту. Сер.: юриспруденція. — 2014. — Вип. 10-2 (1). — С. 8.
5. Ромащенко В.А. Основні напрями правового регулювання інформаційного суспільства в Україні [Електронний ресурс] / В.А. Ромащенко. — 2016. — Режим доступу: <http://pgpjournal.kiev.ua/archive/2016/09/19.pdf>
6. Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rada.gov.ua/news/zak>
7. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua>
8. Офіційний портал державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/>
9. Офіційний веб-портал Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua>
10. Офіційний веб-портал Міністерство охорони здоров'я [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://moz.gov.ua/>
11. Офіційний веб-портал державної служби статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Кравченко О.І. Інформатизація суспільства як чинник культурних трансформацій міста / О.І. Кравченко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. — 2016. — № 2. — С. 83—85. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2016_2_23
13. Грицевич В.С. Інформатизація суспільства, як соціально-географічний виклик XXI століття / В.С. Гри-

цевич // Соціально-географічні виклики у Східно-центральної Європі у XXI столітті: Збірник матеріалів міжнародної географічної конференції. — Берегово: Поліграфцентр "Ліра", 2012. — С. 276—280.

14. Офіційний веб-портал Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua>

15. Офіційний веб-портал МВС України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/>

References:

1. Kozlov, V.V. (2015), "'Social Informatics' in the system of economic education", available at: <http://su.nasoa.edu.ua/wp-content/uploads/arch/70/11.pdf> (Accessed 20 Jan 2018).
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 20 Jan 2018).
3. Romaschenko, V.A. (2016), "Legal regulation of the information society in Ukraine", *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, vol. 9, pp. 100-104, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_9_19 (Accessed 20 Jan 2018).
4. Protsenko, T.O. and Seleznyova, O.M. (2014), "Positives and negatives of the information society: a view from the standpoint of philosophy", *Nauk. visn. Mizhnar. humanit. un-tu. Seriia: iurysprudentsiia*, vol. 10-2 (1), pp. 8.
5. Romaschenko, V.A. (2016), "The main directions of legal regulation of the information society in Ukraine", available at: <http://pgpjournal.kiev.ua/archive/2016/09/19.pdf> (Accessed 20 Jan 2018).
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), available at: <http://rada.gov.ua/news/zak> (Accessed 20 Jan 2018).
7. Web portal of Ukrainian Government (2018), available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua> (Accessed 20 Jan 2018).
8. State Fiscal Service of Ukraine (2018), available at: <http://sfs.gov.ua/> (Accessed 20 Jan 2018).
9. Ministry of Education and Science of Ukraine (2018), available at: <https://mon.gov.ua/ua> (Accessed 20 Jan 2018).
10. Ministry of Healthcare of Ukraine (2018), available at: <http://moz.gov.ua/> (Accessed 20 Jan 2018).
11. State Statistics Service of Ukraine (2018), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 Jan 2018).
12. Kravchenko, O.I. (2016), "Informatization of society as a factor in the cultural transformation of the city", *Visnyk Natsional'noho aviaatsiynoho universytetu. Seriia: Filosofiia. Kul'turolohiia*, vol. 2, pp. 83—85, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2016_2_23 (Accessed 20 Jan 2018).
13. Hrytsevych, V.S. (2012), "Informatization of society as a social-geographical challenge of the XXI century", *Sotsial'no-heohrafichni vykylyky u Skhidno-tsentral'nij Yevropi u XXI stolitti [Socio-geographical challenges in East Central Europe in the XXI century]*, *Zbirnyk materialiv mizhnarodnoi heohrafichnoi konferentsii [Collection of materials of the international geographic conference]*, Berehove, Ukraine, pp. 276—280.
14. National bank of Ukraine, available at: <https://www.bank.gov.ua> (Accessed 20 Jan 2018).
15. Ministry of Interior of Ukraine (2018), available at: <http://mvs.gov.ua/> (Accessed 20 Jan 2018).

Стаття надійшла до редакції 29.01.2018 р.

УДК 351.713

Н. М. Левченко,
д. держ. упр., професор, завідувач кафедри обліку і оподаткування,
Запорізький національний технічний університет
О. М. Силенко,
відмінник освіти України, головний бухгалтер,
Запорізький національний технічний університет
С. О. Артюх,
Запорізький національний технічний університет

МЕХАНІЗМ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ІТ-БІЗНЕСУ ТА ВЕКТОРИ ЙОГО УДОСКОНАЛЕННЯ

N. Levchenko,
Doctor of Sciences in Public Administration, professor,
head of department of accounting and taxation,
O. Sylenko,
Excellent educator of Ukraine, Chief Accountant of the University
S. Artyukh,
Zaporizhzhya National Technical University

MECHANISM OF TAXATION OF IT-BUSINESS INCOME AND VECTORS OF ITS IMPROVEMENT

У статті констатовано потребу подальшого вивчення питань оподаткування доходів ІТ-бізнесу з метою внесення змін до Податкового кодексу України, необхідність у чому неодноразово доведено експертами в цій сфері. Розглянуто порядок оподаткування доходів ІТ-індустрії, передбачений ПКУ (зі змінами та доповненнями станом на 01.01.2018 року). Обґрунтовано, що внесення змін до ПКУ потребує детального вивчення світового досвіду механізму оподаткування доходів ІТ-бізнесу. Проаналізовано порядок оподаткування доходів ІТ-компаній (представництв нерезидентів) за різними моделями організації ІТ-бізнесу. Виокремлено відмінні риси механізму оподаткування доходів ІТ-компаній (представництв нерезидентів) за умови залучення до реалізації ІТ-проектів чи виконання замовлень лише штатних працівників компаній, штатних працівників та фрілансерів, та лише фрілансерів. Схематично подано дію механізму оподаткування доходів ІТ-бізнесу за різних моделей його організації. Доведено громіздкість та недієвість механізму оподаткування доходів ІТ-бізнесу та абсолютну його позбавленість податкового стимулювання розвитку ІТ-індустрії. Виокремлено напрями імплементації світового досвіду у вітчизняну практику внесення змін до податкового законодавства в частині оподаткування доходів ІТ-бізнесу шляхом зміни характеру механізму оподаткування з витратного на стимулюючий.

Основні положення цього дослідження у формі практичних рекомендацій можуть бути використані в процесі Податкового реформування 2019 року.

The article states the need for further study of IT-business taxation in order to amend the Tax Code of Ukraine, the need for which has been repeatedly proved by experts in this area. The article deals with the procedure for taxation of income of the IT-industry, provided by the Tax Code of Ukraine (with amendments and additions as of 01.01.2018). It is substantiated that the introduction of amendments to the Tax Code of Ukraine requires a detailed study of the global experience of the IT-taxation business taxation mechanism. The article analyzes the procedure for taxation of income of IT-companies (representations of non-residents) according to different models of IT-business organization. There are distinguished features of the mechanism of taxation of income of IT-companies (non-resident representative offices), provided that only full-time employees of companies, staff and freelancers, and only freelancers are involved in the implementation of IT-projects or the execution of orders. Schemetically, the effect of the mechanism of taxation of IT-business income for various models of its organization. The cumbersome and ineffective mechanism of taxation of IT-business revenues and its

absolute deprivation of tax incentives for the development of the IT-industry have been proved. The directions of implementation of world experience in the domestic practice of introducing changes to the tax legislation regarding the taxation of IT-business revenues by changing the nature of the taxation mechanism from the expense to the stimulus is singled out.

The main provisions of this study in the form of practical recommendations can be used in the process of Tax Reform in 2019.

Ключові слова: IT-бізнес, IT-індустрія, роялті, податок на репатріацію, податкові преференції, податкове стимулювання.

Key words: IT-business, IT-industry, royalty, repatriation tax, tax incentives, tax incentives.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На поточний момент намітився тренд стратегічного переходу від сировинних економік, несучих елемент нестабільності до інтелектуальних. Уряди різних країн світу давно усвідомили значення IT-галузі для розвитку економік, тому застосовують цілий ряд інструментів податкового стимулювання [4]. Однак, зазвичай, у нашій державі законодавство та правова сфера не встигають за темпами розвитку суспільства й бізнесу зокрема [3]. Так сталося і з законодавством щодо оподаткування доходів суб'єктів господарювання IT-індустрії.

Тривале податкове реформування, яке в Україні затягнулось на роки не призвело до очікуваного результату. Діючий до нині механізм оподаткування доходів IT-бізнесу (який останні роки набирає несамоовитих темпів розвитку в Україні та приносить IT-бізнесу шалені доходи) залишається досить громіздким з відсутніми податковими стимулами та визнано експертами не дієвим з причини відсутності належного контролю за доходами суб'єктів господарювання IT-індустрії. За такого дефіциту бюджету питання оптимізації механізму оподаткування доходів IT-бізнесу є невідкладним і потребує на негайне вивчення світового досвіду та його імплементації у вітчизняну практику.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Оподаткування доходів бізнесу досліджували в своїх працях такі науковці, як А. Гусейнова, О. Журавковська, В. Клочков, І. Таптунова, В. Мельник, І. Грицаєнко, Н. Вороницька-Гайдак, О. Іванишина, В. Федосов, В. Нужний, Г. П'ятаченко, С. Савенко та інші. Проте у міру розвитку IT-індустрії виникає потреба у перегляді механізму оподаткування доходів IT-бізнесу, зокрема в частині податкового стимулювання, а отже, зазначені питання потребують на подальші дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає у вивченні механізму оподаткування доходів IT-індустрії за найбільш поширеними у вітчизняній практиці варіантами організації IT-бізнесу, а також пошуку шляхів його оптимізації задля удосконалення інструментарію державного регулювання доходів IT-бізнесу, забезпечення їх контрольованості та податкового стимулювання подальшого розвитку IT-сектора.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

За результатами 2016 року ринок IT-послуг збільшився до 2,9 млрд доларів, що становить 4% ВВП краї-

ни. Незважаючи на кризові явища в економіці України, зростання IT-сектора минулого року становило 7%. За прогнозами експертів, якщо галузі не заважати розвиватися, до 2020 року вона може зрости вдвічі.

Україна продовжує займати лідируючі позиції за IT-фрілансу серед країн Східної Європи, контролюючи 33% ринку. Для порівняння, в 2010 році наша країна перебувала на п'ятому місці серед східноєвропейських країн з експорту послуг у сфері програмного забезпечення [8].

За останні 6 років ринок IT-послуг в Україні зріс майже в 3 рази, з 1 до 2,9 млрд доларів, кількість фахівців, що працюють у галузі, збільшилася з 42 до 100 тис.

Середній темп зростання галузі, за винятком останніх двох років, становить 25—30%. До 2020 року ринок IT-послуг має всі шанси подвоїтися за умови, що його розвитку не протидіятимуть на державному рівні. Україні в першу чергу слід запровадити механізм оподаткування IT-бізнесу, який стимулюватиме прихід інвесторів в український сектор інформаційних технологій і закони, що убезпечать IT-компанії від безпідставного втручання держави в їхню роботу [8].

Україні, як країні, що тривалий час перебуває в економічній кризі, не доцільно цуратися світового досвіду, тож, зупинимось на його вивченні.

Світовий досвід засвідчує наступні кроки стимулювання розвитку IT-сектору через механізм оподаткування доходів IT-бізнесу (рис. 1).

З метою встановлення доцільності запровадження світового досвіду податкового стимулювання IT-сектору в Україні детально розглянемо механізм оподаткування доходів IT-бізнесу за кожною з моделей його організації.

IT-бізнес в Україні здійснюється за кількома моделями, які між собою різняться організацією діяльності та механізмом оподаткування. За першої моделі іноземна IT-компанія реєструється власником права на певний об'єкт інтелектуальної власності (далі — ІВ). З набуттям права на об'єкт ІВ, IT-компанія набуває статусу материнської компанії, яка надалі надає ліцензії дочірнім IT-компаніям (резидентам) на використання об'єктів ІВ. Якщо об'єкт права інтелектуальної власності передається у використання без переходу права власності на нього, то платіж за таке використання об'єкта ІВ з ціллю оподаткування податком на прибуток вважається роялті.

Відповідно ж до п.п. 14.1.225 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України (далі — ПКУ) від 02.10.2010 №2755-VI зі змінами та доповненнями роялті — будь-який платіж, отриманий як винагорода за використання або за надання права на використання об'єкта права інтелектуальної власності [5].

Рис. 1. Податкове стимулювання ІТ-бізнесу у світовій практиці

Джерело: [1].

Згідно з ПКУ на ІТ-компанії (представництва нерезидентів) покладається обов'язок сплати податків на території України за:

— загальною системою оподаткування;

чи

— за спрощеною системою оподаткування, якщо щорічний обсяг доходів від реалізації ІТ-продукції та наданих ІТ-послуг не перевищує 5 млн грн.

Згідно з п. 141.4.5 с. 141 ПКУ при обранні ІТ-компанією (представництвом нерезидента) загальної системи оподаткування суми прибутків нерезидентів, які провадять свою діяльність на території України через постійне представництво, оподатковуються в загальному порядку. При цьому таке постійне представництво прирівнюється з метою оподаткування до платника податку, який провадить свою діяльність незалежно від такого нерезидента, а отже, самостійно визначає фінансовий результат від своєї діяльності у порядку, встановленому пп. 134.1.1 ПКУ та подає до органу ДФС звичайну декларацію з податку на прибуток [5].

У разі якщо нерезидент провадить свою діяльність в Україні та за її межами і при цьому не визначає прибуток від своєї діяльності, що ведеться ним через постійне представництво в Україні, сума прибутку, що підлягає оподаткуванню в Україні, визначається на підставі складення нерезидентом окремого балансу фінансово-господарської діяльності, погодженого з контролюючим органом за місцезнаходженням постійного представництва та подає до органу ДФС Розрахунок податку на прибуток нерезидента, який провадить діяльність на території України через постійне представництво, на підставі складення окремого балансу фінансово-господарської діяльності.

У разі неможливості визначити шляхом прямого підрахування прибуток, отриманий нерезидентами з джерелом його походження з України, оподатковуваний прибуток визначається контролюючим органом як різниця між доходом та витратами, визначеними шляхом застосування до суми отриманого доходу коефіцієнта 0,7. В цьому випадку представництво подає в орган ДФС Розрахунок податку на прибуток постійного представництва нерезидента, визначеного шляхом застосування до суми отриманого доходу коефіцієнта 0,7 [5].

У разі виплати ІТ-компанією (представництвом нерезидента) на користь нерезидента або уповноваженої ним особи (крім постійного представництва нерезидента на території України) будь-яку виплату з доходу з джерелом його походження з України, отриманого таким нерезидентом від провадження господарської діяльності (у тому числі на рахунки нерезидента, що ведуться в національній валюті), згідно пп. 141.4.2 ПКУ постійним представництвом нерезидента має стягуватись податок на репатріацію (далі — ПР) за ставкою 15 відсотків та сплачуватись до бюджету під час такої виплати, якщо інше не передбачено положеннями міжнародних договорів України з країнами резиденції осіб, на користь яких здійснюються виплати, що набрали чинності [5].

При обранні ІТ-компанією (представництвом нерезидента) спрощеної системи оподаткування відповідно до п. 297.1 ст. 297 ПКУ, платник єдиного податку звільняється від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності, зокрема, з податку на прибуток підприємств, проте не звільняється від сплати податку на репатріацію під час виплати відповідного доходу нерезиденту, якщо інше не передбачено положеннями міжнародних договорів України з країнами резиденції осіб, на користь яких здійснюються виплати [5].

Всі вищевикладені норми щодо податку на репатріацію діють, тільки якщо між Україною та державою нерезидента не укладено міжнародний договір про уникнення подвійного оподаткування (на сьогодні міжнародні договори про усунення подвійного оподаткування діють у відносинах із десятками держав, серед яких Великобританія, США, Канада, Італія, Португалія, Чехія та інші (перелік усіх цих країн міститься, зокрема, у листі Міндоходів від 23.01.14 р. № 1535/7/99-99-12-01-03-17)) [10].

Міжнародним договором може бути передбачено і меншу ставку податку на репатріацію, ніж установлена українським законодавством, або оподаткування доходів нерезидента тільки у своїй державі. Міжнародні угоди можуть містити і додаткові умови або застереження щодо зменшення податку.

Проте не все так просто, аби скористатися перевагами міжнародного договору, ІТ-компанії (представниц-

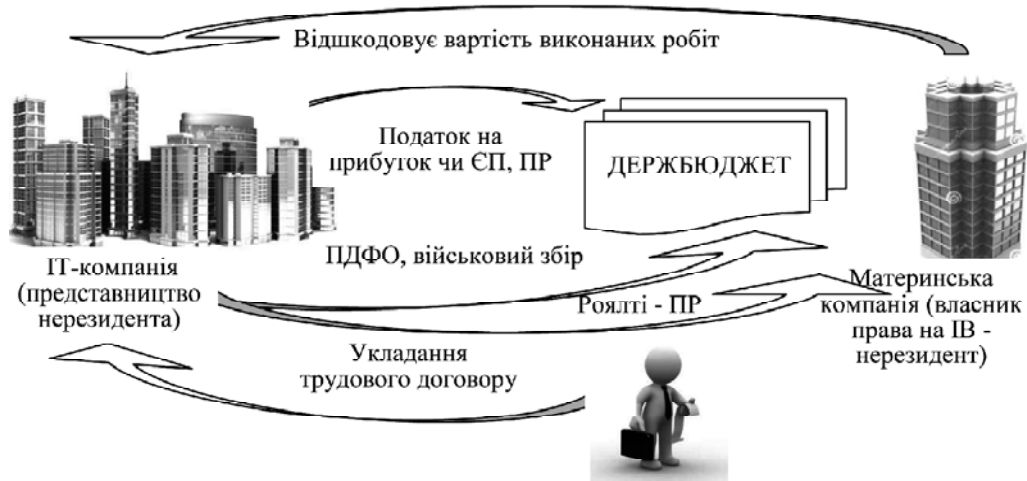

Рис. 2. Модель організації ІТ-бізнесу та механізму оподаткування його доходів за умови повної легалізації доходів ІТ-компаній

Джерело: власне бачення автора.

ту нерезидента) потрібно подати до податкових органів довідку (або її нотаріально засвідчену копію), видану компетентними органами іноземної держави, яка підтверджує, що нерезидент є резидентом країни, з якою Україна уклала міжнародний договір. Така довідка має бути перекладена українською мовою і легалізована в установленому порядку (п. 103.4, 103.5 ПКУ) [5]. Для країн-учасниць Гаазької конвенції 1961 року, яка скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів, достатньо проставлення на документі апостилю. А ось якщо з іноземною державою підписано міжнародний договір про правову допомогу, то офіційний документ, виданий компетентним органом цієї держави, може прийматися без додаткового засвідчення. До таких країн, зокрема, належать Болгарія, Грузія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Чехія та інші. Крім того, зазначену довідку слід щорічно оновлювати. Однак ІТ-компанії (представництву нерезидента), яка виплачує доходи нерезиденту у звітному (податковому) році, дозволяється застосувати правила міжнародного договору України щодо звільнення (зменшення) від оподаткування на підставі довідки за попередній рік, але за умови, що нова довідка (на поточний рік) буде отримана після закінчення звітного (податкового) року (п. 103.8 ПКУ) [5]. При отриманні таких довідок вітчизняні платники податків можуть зіткнутися з певними труднощами, оскільки в деяких країнах ці довідки просто не видаються. Іноді іноземні контракти не хочуть ускладнювати собі життя отриманням подібного документа. Тоді дохід, що виплачується на користь нерезидентам, оподатковується в повному обсязі за вищенаведеною ставкою. Варто наголосити, що згідно із п. 103.2 ПКУ застосувати звільнення від оподаткування або зменшену ставку податку, передбачену відповідним міжнародним договором, дозволяється лише за умови, що нерезидент є бенефіціарним (фактичним) отримувачем (власником) доходу [2].

Податок на прибуток та податок на репатріацію є не повним переліком прямих податків, обов'язок за сплату, яких покладено на ІТ-компанії. Набуваючи статусу податкового агента, ІТ-компанії (незалежно від обраної системи оподаткування), зобов'язані стягувати та сплачувати з виплат працівникам податок з доходів

фізичних осіб (далі — ПДФО) — 18%, військовий збір (далі — ВЗ) — 1,5% та єдиний соціальний внесок (далі — ЄСВ) — 22%.

Що ж до сплати непрямих податків, то слід зазначити, що більшість послуг, які надаються ІТ-компаніями (представництвами нерезидента) материнській компанії, не підлягають оподаткуванню ПДВ, оскільки місце постачання таких послуг розташовано поза межами України.

Окрім того, згідно з п. 261 розділу XX "Перехідні положення" ПКУ з 1 січня 2013 року до 1 січня 2023 року від оподаткування ПДВ звільнено операції з постачання програмної продукції, а також операції з програмною продукцією, плата за які не вважається роялті згідно з абзацами другим — сьомим підпункту 14.1.225 пункту 14.1 статті 14 ПКУ [5]. Такими операціями відтепер згідно Закону України №2245-VIII від 07.12.2017 року "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році" (далі — Закон №2245-VIII) [6] вважатимуться також перепродаж (придбання примірників програмного забезпечення як у матеріальній, так і в електронній формі для перепродажу) та розповсюдження програмного забезпечення (отримання права на розповсюдження примірників програмної продукції без права на їх відтворення або якщо їх відтворення обмежено використанням кінцевим споживачем) [7].

Заслугує на увагу і п. 56 Закону №2245-VIII, яким розширено перелік програмної продукції, "доступної" для застосування ПДВ-пільги поданих у п. 261 розділу XX "Перехідні положення" ПКУ [6]. З січня 2018 року до програмної продукції відносяться:

результат комп'ютерного програмування у вигляді операційної системи, системної, прикладної, розважальної та/або навчальної комп'ютерної програми (їх компонентів), а також у вигляді інтернет-сайтів та/або онлайн-сервісів та доступу до них;

примірники (копії, екземпляри) комп'ютерних програм, їх частин, компонентів у матеріальній та/або електронній формі, у тому числі у формі коду (кодів) та/або посилань для завантаження комп'ютерної програми та/або їх частин, компонентів у формі коду (кодів)

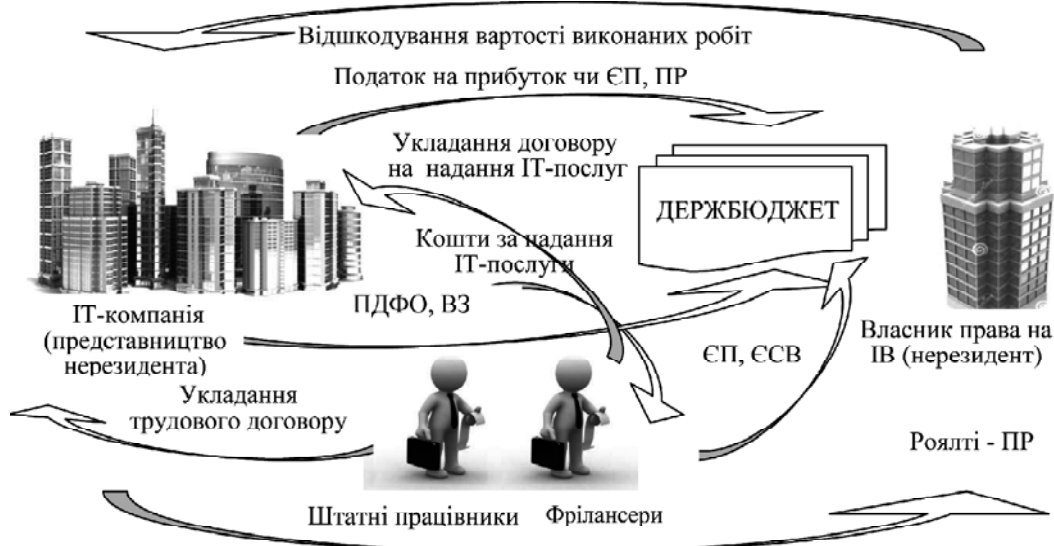

Рис. 3. Модель організації ІТ-бізнесу та механізму оподаткування його доходів за умови часткової мінімізації податків ІТ-компаніями

Джерело: власне бачення автора.

для активації комп'ютерної програми чи в іншій формі; будь-які зміни, оновлення, додатки, доповнення та/або розширення функціоналу комп'ютерних програм, права на отримання таких оновлень, змін, додатків, доповнень протягом певного періоду часу; криптографічні засоби захисту інформації [6].

Отже, виходячи з вищевикладеного чинним податковим законодавством передбачено податкове стимулювання розвитку ІТ-сектору лише у вигляді часткового звільнення від оподаткування ПДВ. Отже, така модель організації ІТ-бізнесу та механізму оподаткування його доходів набуває наступного вигляду (рис. 2).

Прагнучи скоротити витрати по сплаті ЄСВ та витрати по веденню обліку, ІТ-компанії зменшують чисельність штатних працівників та залучають до реалізації проектів чи виконання замовлень фрілансерів (ФОП), з якими укладають договори на виконання ІТ-послуг. За таких умов модель організації ІТ-бізнесу та механізму оподаткування його доходів набуває наступного вигляду (рис. 3).

У переважній більшості до організації ІТ-бізнесу за даною моделлю наближаються ІТ-компанії (доходи яких перевищують визначені ПКУ обмеження щодо розміру річного доходу передбаченого для платників ЄП) з метою упередження втрати можливості сплати податків за спрощеною системою оподаткування.

За такої моделі ІТ-компанії укладають договори з фрілансерами — ФОП, на яких повністю покладається відповідальність за сплату податків з отриманих ними доходів, а саме за сплату ЄП та ЄСВ. За ІТ-компанію залишається обов'язок сплати податку на прибуток чи ЄП, податку на репатріацію, а також ПДФО, ВЗ та ЄСВ (із виплат штатним працівникам). Слід наголосити, що сплату фрілансерами (ФОП) податку на репатріацію з доходу із джерел походження з України, які виплачуються на користь ІТ-компаній (нерезидентів) чинним податковим законодавством не передбачено.

Отже, за такої моделі рівень податкового тиску на ІТ-бізнес суттєво знижується, що є позитивним з точки зору дотримання європейських стандартів розвитку

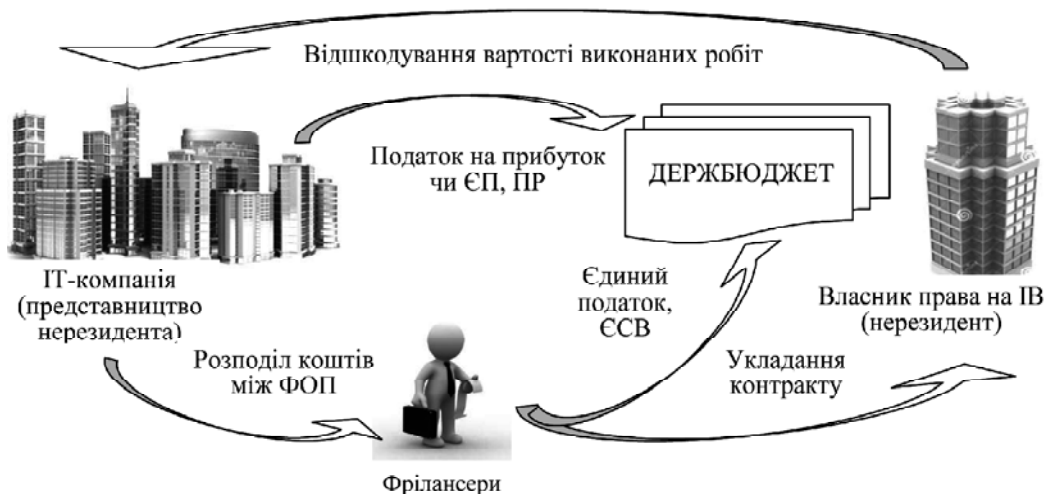

Рис. 4. Модель організації ІТ-бізнесу та механізму оподаткування його доходів за умови повної мінімізації податків ІТ-компаніями

Джерело: власне бачення автора.

бізнесу. Проте така модель організації ІТ-бізнесу та механізму оподаткування його доходів не позбавлена недоліків, і одним із самих суттєвих із них слід визнати низький рівень контрольованості доходів ІТ-сектору.

За наступної моделі організації ІТ-бізнесу компанії повністю працюють з фрілансерами (ФОП) на умовах укладення договорів на виконання замовлень (рис. 4).

За такої моделі організації ІТ-бізнесу контракти з фрілансерами укладаються не з дочірніми ІТ-компаніями, а безпосередньо з материнською ІТ-компанією (нерезидентом). Дочірня ІТ-компанія отримує від материнської кошти на відшкодування витрат за надані фрілансерами ІТ-послуги та розподіляє між ними, таким чином сплачуючи лише податок на прибуток чи ЄП. Фрілансери, набуваючи статусу ФОП-резидента сплачують до бюджету ЄП та ЄСВ у розмірах передбачених чинним податковим законодавством.

Підсумовуючи вищевикладене, приходимо до висновку, що механізм оподаткування доходів ІТ-бізнесу є досить громіздким та неідеальним з причини відсутності належного контролю за доходами суб'єктів господарювання ІТ-індустрії та абсолютно позбавлений стимулюючого характеру.

ВИСНОВКИ

З метою оптимізації механізму оподаткування доходів ІТ-бізнесу та забезпечення дієвості інструментарію державного регулювання ІТ-індустрії, вважаємо за потребу (виходячи з досвіду Кіпра, Мальти, Угорщини, Білорусі та ін. країн) внесення змін до ПКУ щодо характеру механізму оподаткування ІТ-бізнесу шляхом надання податкових преференцій окремо для "продуктових" ІТ-компаній та окремо для "сервісних" ІТ-компаній, що дозволить забезпечити європейські стандарти розвитку ІТ-сектору, а отже, створити додаткові робочі місця та поліпшити як добробут громадян зокрема, так і добробут країни в цілому.

Література:

1. Гусейнова А. Податкове законодавство України у сфері надання ІТ-послуг / А. Гусейнова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/tax/.../it-ukraine.html>
2. Жураковська О. Податок на репатріацію: особливості нарахування та сплати / О. Жураковська // Uteka 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://uteka.ua/ua/publication/Nalog-na-repatriaciyu-osobennosti-nachisleniya-i-uplaty>
3. Клочков В. Особливості стану правового забезпечення ІТ-бізнесу в Україні / В. Клочков [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.yur-gazeta.com/.../osoblivosti-stanu-pravovogo-zabezpeche>
4. Нужний В. Досвід Індії: які податкові стимули потрібні ІТ-галузі в Україні / В. Нужний [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.itukraine.org.ua/news/dosvid-indiyi-yaki-podatkit-galuzi-v>
5. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 ро-

ці. Закон України №2245-VIII від 07.12.2017 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2245-19>

7. Реун А. "Програмна ПДВ-пільга: новини 2018 року / А. Реун // Ліга. Блоги [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.blog.liga.net/user/areun/article/29112.aspx>

8. Савенко С. Попри всі бурі: чому ІТ-сектор претендує на роль флагмана української економіки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://news.finance.ua>

9. Сіюшов Д. Режим IP Box на Кіпрі змінено / Д. Сіюшов, П. Ходаковський [Електронний ресурс]. — Режим доступу: available at: <https://yur-gazeta.com/.../rezhim-ip-box-na-kipri-zmineno-.htm>

10. Щодо міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування. Лист Міндоходів від 23.01.14 р. №1535/7/99-99-12-01-03-17 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.profiwins.com.ua/uk/letters.../4464-1535.htm>

References:

1. Guseinova, A. (2016), "Tax Legislation of Ukraine in the Sphere of IT Services", available at: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/tax/.../it-ukraine.html> (Accessed 24 October 2017).
 2. Zhurakovskaya, O. (2015), "Tax on repatriation: peculiarities of calculation and payment", available at: <https://uteka.ua/ua/publication/Nalog-na-repatriaciyu-osobennosti-nachisleniya-i-uplaty> (Accessed 22 November 2017).
 3. Klochkov, V. (2015), "Features of Legal Support of IT Business in Ukraine", available at: <http://www.yur-gazeta.com/.../osoblivosti-stanu-pravovogo-zabezpeche> (Accessed 02 November 2017).
 4. Nuzhni, V. (2016), "Experience in India: What tax incentives do the IT industry in Ukraine need", available at: <http://www.itukraine.org.ua/news/dosvid-indiyi-yaki-podatkit-galuzi-v> (Accessed 11 October 2017).
 5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua/> (Accessed 02 October 2017).
 6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Legislative Acts of Ukraine on Balancing Budget Revenues in 2018", available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua/> (Accessed 04 January 2018).
 7. Reun, A. "Program VAT Privilege: 2018 News", available at: <http://www.blog.liga.net/user/areun/article/29112.aspx> (Accessed 16 January 2018).
 8. Savenko, S. (2017), "Despite all the storms: why the IT sector claims to be the flagship of the Ukrainian economy", available at: <https://news.finance.ua> (Accessed 30 November 2017).
 9. Shiyushov, D. (2016), "The regime of IR Voi in Cyprus has changed", available at: <https://yur-gazeta.com/.../rezhim-ip-box-na-kipri-zmineno-.htm> (Accessed 15 January 2018).
 10. Ministry of income of Ukraine (2014), "Concerning international treaties on the avoidance of double taxation", available at: <https://www.profiwins.com.ua/uk/letters.../4464-1535.htm> (Accessed 12 January 2018).
- Стаття надійшла до редакції 29.01.2018 р.*

УДК 35.08

N. Datsii,

doctor in public administration, professor, professor of faculty of economic theory,
intellectual property and public administration in Zhytomyr national agroecological university

FEATURES OF THE ASSESSMENT OF THE QUALITY OF MEDICAL SERVICES IN THE HEALTH CARE SYSTEM OF UKRAINE

Н. В. Дацій,

д. держ. упр., професор, професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності
та державного управління Житомирського національного агроекологічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ЯКОСТІ НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ У СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Based on the analysis of current trends in the development of consumption, it is determined that they are accompanied by an increase in welfare and a change in the structure of consumer priorities, characterized by a sharp increase in the role of services in the system of human needs. It is established that the main object of national interests of the advanced countries of the world is a person as the main productive social force. And human possibilities are determined primarily by the level of her life.

Based on the analysis of scientific papers, it is proved that the quality of medical services is a characteristic that reflects the degree of adequacy of technologies chosen to achieve the goal and adhere to professional standards. It is inappropriate to use a quantitative criterion in relation to the category "quality of medical services". The emphasis is placed on the fact that at a certain point in the functioning of the system, the further improvement of the efficiency of the provision of medical services leads to a reduction of the final result.

It is proved that social policy is a key resource of a social state — a set of theoretical principles and practical measures that are developed and implemented by state and non-state bodies, organizations and institutions, which are aimed at creating the necessary conditions for life, meeting social needs of the population, creating a favorable social climate in society.

На підставі аналізу сучасних тенденцій в розвитку споживання визначено, що вони супроводжуються підвищенням добробуту та зміною структури споживчих пріоритетів, характеризується різким зростанням ролі послуг у системі потреб людини. Встановлено, що основним об'єктом національних інтересів передових країн світу є людина як головна продуктивна суспільна сила. А можливості людини визначаються насамперед рівнем її життя.

На підставі аналізу наукових праць доведено, що якість надання медичних послуг є характеристикою, яка віддзеркалює ступінь адекватності технологій, вибраних для досягнення поставленої мети і дотримання професійних стандартів. При цьому недоцільно використовувати кількісний критерій у відношенні до категорії "якість надання медичних послуг". Зроблено наголос на тому, що в певний момент функціонування системи подальше підвищення ефективності надання медичних послуг призводить до зниження кінцевого результату.

Доведено, що ключовим ресурсом соціальної держави є соціальна політика — сукупність теоретичних принципів і практичних заходів, що розробляються та реалізуються державними і недержавними органами, організаціями й установами та які спрямовані на створення необхідних умов життєдіяльності, задоволення соціальних потреб населення, створення в суспільстві сприятливого соціального клімату.

Key words: provision of health services, quality assessment, health care system of Ukraine, social state, social policy.

Ключові слова: надання медичних послуг, оцінка якості, система охорони здоров'я України, соціальна держава, соціальна політика.

INTRODUCTION

Among the main subsystems (sectors) of the healthcare sector, as is known, are the following: medical and preventive care, maternal and child health care, etc.

sanitary and epidemiological service, as well as medical assistance, medical and social examination, medical education and science, sanatorium and resort assistance, etc.

The key resource of the social state, as is known, is social policy, which is regarded as a set of theoretical principles and practical measures that are developed and implemented by state and non-state bodies, organizations and institutions, which are aimed at providing the necessary living conditions, meeting the social needs of the population, creating in a society of a favorable social climate.

Among the main directions and priorities of social policy at the present stage of development of Ukrainian society, it is necessary to distinguish the reformation of the public health system in order to ensure availability of medical and sanitary care, sanitary and epidemiological welfare of the population, monitoring of the state of health of the population, combination (preservation main positions) of the state health system and the creation of the market of medical services, the introduction of insurance medicine, etc.

Today, the problem of in-depth study of the essence and content of the provision of medical services to the population in the health care system of Ukraine as an important component of the social policy of the state in the context of the latter's orientation towards the formation of social security of man and society appears to be particularly acute.

RESULTS

An analysis of recent scientific studies by Ukrainian authors and individual normative and legal documents testifies to the considerable attention of scientists to the problem of social policy [1; 2] and demonstrates the intentions of state and industry leaders to form a new paradigm of Ukraine's public health policy.

Philosophical thought defines development as a characteristic of qualitative changes of an object, the appearance of new progressive properties in it, along with the transformation of its internal and external connections, as well as structures. Expressing, first of all, the processes of progressive changes, development implies maintaining the systemic quality of developing objects [1, p. 3].

Modern trends in the development of consumption, accompanied by increased welfare and changing the structure of consumer priorities, is characterized by a sharp increase in the role of services in the system of human needs. This condition is conditioned, firstly, by the high level of development of the sphere of material production, thus achieving full commodity provision of the population with a decrease in the number employed in this area. Secondly, the essential moment in the expansion of the service sector is a new understanding of the content of quality and standard of living (health, nutrition, housing, household goods, including clothing and footwear, cultural support, working conditions, rest conditions, social security, socio— living conditions, etc.). Humanity is increasingly aware of the extent of its human dignity, adding narrowly material approaches to the definition of living conditions.

The main object of national interests of the advanced countries of the world is Man — as the main productive social force. And human possibilities are determined primarily by the level of her life.

In the system of values valued by any civilized nation, a special place takes health. From the point of view of the

formation of a separate human biography, and at the level of development of society, it is difficult to find another phenomenon whose health would be inferior to its role, deep intrinsic value and influence on different aspects of life. Among other features of the individual's ability to health is distinguished by the fact that it is not only the highest individual value, but also largely determines the development and implementation of the whole complex of other properties-abilities of people and is the basis for improvement, modification, improvement of these various qualitative human characteristics [2, p. 49].

The standard of living, as is known, is the system of quantitative and qualitative indicators of the general consumption of natural, material and spiritual goods by the population, the degree of satisfaction of needs in these benefits at this stage of the development of social production and production relations. The level of life reflects the well-being of the population and is characterized by the volume of real per capita income, the level and structure of consumption of goods and services, the level and dynamics of prices for the main objects of consumption and services, the duration of working and leisure time, recreation, living conditions and services of the natural environment, level of education, medical care, health, average life expectancy, as well as the ability to meet other human needs.

We fully agree with the opinion of the researcher on the problem of public administration in the field of public health Ya.F. Radish [2] states that the quality of the provision of medical services is a characteristic that reflects the degree of adequacy of technologies chosen to achieve the goal and adhere to professional standards. In other words, it is a complex of such indicators:

- efficiency — the ratio of the real result obtained with the expected result in ideal conditions;
- profitability — the ratio of real costs to regulatory funds;
- adequacy — the ratio of provision of medical services to the needs of medical services (scientific and technical level, timeliness, accessibility, sufficiency);
- safety — medical interventions should not be more harmful to the patient's life and health as those causing the pathological condition and through which they occur (non nocere);
- scientific and technical level.

To assess the quality of provision of medical services today in health care facilities use two groups of criteria: the criteria for the quality of outpatient and polyclinic care and the quality criteria of inpatient care, the content of which is given below.

A) Quality criteria for ambulatory — polyclinic provision of medical services.

1. Criteria for organizing the doctor's workplace:
 - the availability of clarity in the organizational principles of work (rational compilation of the schedule of work);
 - fixed hours of outpatient admission, home care, medical examination, etc.;
 - definition of days of high attendance.
2. Quality criteria for outpatient admission.
 - according to the analysis of ambulatory stories of the disease;

— according to the data of the outpatient admission of the doctor, carried out by the head of the department (the form of admission).

3. Criteria for the quality of dispensary work of the doctor:

— evaluation of indicators of active and early detection of diseases and factors of increased risk of their occurrence.

4. Quality criteria of continuity in the work of clinics of the in-patient department and the clinic of outpatient-polyclinic care (ADF):

— assessment of continuity in the direction of the patients: ADF clinic — clinics of the in-patient department;

Assessment of the quality of succession in the direction of patients: clinics in the clinic — ADF clinic.

5. Criteria for the qualification of a doctor

— systematic study by a doctor of periodicals;

— participation in the work of scientific societies, seminars, etc.;

— implementation of scientific and practical work: advanced training in a hospital, on courses of improvement, etc.

6. Pre-hospital defects.

B) Quality criteria for inpatient care.

1. Hospitalization:

— emergency;

— planned;

— primary;

the second

2. Lack of disease.

— sharp;

— chronic;

— exacerbation of chronic.

3. How many days the patient was treated to hospitalization in the ADF clinic for this disease.

4. The waiting time for hospitalization.

5. Number of days of stay in the hospital on the day of examination.

6. Diagnoses:

— the treatment-and-prophylactic institution, which directed the patient;

— clinical (basic);

— concomitant diseases.

7. The name of the operation.

8. On what day of stay in the hospital the patient is operated.

9. Postoperative complications (were, no).

10. Hospitalization:

— appropriate (yes, no);

— is substantiated to this therapeutic and preventive institution (yes, no);

— an emergency patient is hospitalized from the onset of the disease (timely, untimely).

11. Causes of untimely hospitalization:

— late treatment of the patient;

— the patient's refusal;

— refusal of the family;

— absence of places in the hospital;

— lack of transport;

— indifference to the doctor;

— late diagnostics at an outpatient stage;

— other reasons.

12. Quality of examination:

— substantiated (yes, no);

— timely (yes, no);

— full (yes, no);

— causes of incomplete examination.

13. Consultation:

— appointed (yes, no);

— conducted (yes, no);

— timely (untimely);

— additional consultation is advisable (yes, no);

— specialist profile for additional consultation (justified, ungrounded).

14. Causes of untimely or unreasonable diagnosis:

— absence of a specialist;

— unsatisfactory organization of consulting services in the hospital;

— the attending physician did not appoint a consultation;

— the attending physician appointed a delayed consultation;

— absence of a consultant;

— other reasons.

15. Diagnosis is established:

— right;

— wrong

— fully (yes, no);

— timely (untimely);

— there were complications (yes, no).

16. Quality of diagnostics:

— specified concomitant diseases (yes, no);

— if the diagnosis of the main illness in the hospital is not correct — to indicate the reasons (the peculiarities of the disease, the inattention of the doctor, the difficulty with the full examination, not the appropriate examination, the consultative capacity, the absence of the appropriate specialist, other reasons);

— therapy of the underlying disease (full and timely, full-fledged, but untimely, incomplete, on the day of examination is not started).

17. Quality of treatment:

— Causes of inferior treatment (peculiarities of the disease, diagnostic error, unsatisfactory organization of the medical process in the department, lack of appropriate medication).

18. Quality of care:

— satisfactory (unsatisfactory);

— Causes of unsatisfactory care (insufficient experience of service personnel, incompleteness of posts of sanitarians, incomplete posts of nurses, insufficient equipment of care).

19. Term of stay in a hospital:

— Causes of untimely surgical intervention (technical, anticipated tactics; presence of contraindications to surgical treatment; long-term preparation of the patient for surgical intervention; wait for the counselor; disrespectful attitude of the physician to the patient; other reasons);

— Causes of prolonged stay of the patient in the hospital (especially the course of the disease, irreversible form of the disease, the presence of concomitant diseases and complications, lack of efficiency in the examination and treatment of the patient, and other reasons).

Thus, the assessment of the quality of medical services is one of the most urgent problems of further improving the sanatorium and resort system of the population of Ukraine.

Based on the relevance of the issues of quality and efficiency of provision of medical services, we share the opinion of those authors who believe that in the comparative assessment of the provision of health services we are talking not about its quality, but about efficiency.

This is explained by the fact that medical care can not be more or less qualitative, but it may be qualitative or poor quality.

A well-known researcher on the quality of medical services provision A. Donabedian [3] believes that the quality of medical services involves the harmonious combination of its three components: structure (resources), process (technology) and outcome (efficiency). With the balanced functioning of the subsystems mentioned above, medical care becomes effective. It should be emphasized that the first two subsystems (resources and processes) are interconnected by the principle of complementarity and receive internal dynamics at the expense of positive connections. The third subsystem (result) may be interconnected with the first two components of the quality of the provision of medical services by negative feedback, which provides the system as a whole self-regulatory and serves as a marker of the quality of the provision of medical services.

That is why it is inappropriate to use the quantitative criterion for the "quality" category, but, based on the fact that "the quality of the provision of medical services" is a systemic concept, there is the content to discuss the system of quality provision of medical services. At the same time, it should be emphasized that the quality of the provision of medical services can "impunity" increase its potential to a certain level, the marker of which has a positive final result. The paradox is that at a certain point in the functioning of the system, the further improvement of the efficiency of the provision of medical services leads to a reduction in the final result.

The central element of the concept of human development is human potential, which is determined by a set of characteristics that unite into its components:

- socio-demographic potential, including population size, gender and generation balance, health status and life expectancy, population education level;

- socio-economic potential is reflected in the level and structure of economic activity and employment of the population, its qualification-professional composition, the nature and working conditions, the level of welfare of the population, the degree of demand and use of intellectual resources;

- activity potential embodied in the innovative activity, business qualities and creative potentials of individuals and opportunities for their implementation;

- the socio-cultural potential, which is determined by the state of science, education and culture, the peculiarities of the mentality and outlook of the population, its motivation, value orientation and cultural integration of different segments of the population.

The basis of the formation and implementation of human potential lies in the activities of the population, the effectiveness of which, in turn, is determined by the quality of components of human potential.

Proceeding from the above, the concept of human development is characterized by such principled features [1, p. 32]:

- emphasis on the activity of people as subjects of the process of their own development;

- attention not only to actual or potential employees, but to all people in general, including disabled and not economically active;

- permanent monitoring and analysis of the implementation of human development opportunities, wide horizons of analysis;

- the approach to education as a process of independent value as an important component of the general culture of mankind, and not only as a condition for improving productive abilities of people;

- recognition of the high importance of non-productive activities of women, maintenance of equality of women in society and enhancement of their status;

- giving priority to those sectors that contribute to improving the quality of life, even if they do not directly affect the production of income (housing, environmental protection, sanitation, etc.);

- support for self-realization and development of the individual not only from the economic and financial institutions, but also from non-governmental, public organizations, cultural establishments, churches, etc.

CONCLUSIONS

Thus, social policy is a key resource of a social state — a set of theoretical principles and practical measures that are developed and implemented by state and non-state bodies, organizations and institutions, which are aimed at creating the necessary conditions for life, meeting the social needs of the population, creating a favorable social climate in society.

The main directions and priorities of social policy at the present stage of development of Ukrainian society are: reforming the system of public health care in order to ensure the availability of medical and health care, sanitary and epidemiological welfare of the population; monitor the health of the population; promotion of active development of private medical activities; creation of the regulatory framework for the introduction of compulsory state social medical insurance.

It is established that it is inappropriate to use a quantitative criterion in relation to the category "quality of medical services". The emphasis is placed on the fact that at a certain point in the functioning of the system, the further improvement of the efficiency of the provision of medical services leads to a reduction of the final result.

References:

1. Libanova, E.M. (2007), *Liuds'kyj rozvytok rehioniv Ukrainy: analiz ta prohnoz* [Human development of regions of Ukraine: analysis and forecast], *In-t demohrafii ta sotsial'nykh doslidzhen' NAN Ukrainy*, Kyiv, Ukraine.

2. Radish, Ya.F. (2001), *Derzhavne upravlinnia okhonoioi zdorov'ia v Ukraini: henezys, problemy ta shliakhy reformuvannya* [Public health management in Ukraine: genesis, problems and ways of reform], *Vyd-vo UADU*, Kyiv, Ukraine.

3. Donabedian, A. (1980), *The definition of quality and approached to its assessment*, Health Administration Press, London, GB.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2018 р.

О. С. Качний,
к. держ. упр., докторант Міжрегіональної академії управління персоналом

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПЛАНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

О. Kachniy,
Ph.D., Assistant Professor, Interregional Academy of Personnel Management

WAYS TO IMPROVE THE SYSTEM OF PLANNING OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS

Здійснено аналіз відповідного термінологічного інструментарію, що стосується системи планування соціально-економічного розвитку регіонів з метою уникнення неоднозначності тлумачення термінів. Проаналізовано сучасний стан вітчизняної системи планування регіонального соціально-економічного розвитку. Запропоновано шляхи вдосконалення системи планування соціально-економічного розвитку регіонів.

The analysis of the relevant terminological tools concerning the system of planning of socio-economic development of regions is carried out in order to avoid ambiguity of interpretation of terms. The present state of the national system of planning of regional socio-economic development is analyzed. The ways of improvement of the system of planning of socio-economic development of regions are proposed.

Ключові слова: регіон, план, планування економічного та соціального розвитку регіонів, системи планування регіонального розвитку, механізми державного управління, інструменти державного регулювання.

Key words: region, plan, planning of economic and social development of regions, regional development planning systems, mechanisms of public administration, instruments of state regulation.

ВСТУП

Управління регіональним соціально-економічним розвитком є платформою реалізації світової концепції сталого розвитку для кожної країни, тому що економічне зростання, яке підвищує соціальні стандарти життя і є суспільним прогресом. При цьому прогрес у державі починається з рівня окремого регіону. Регулювання регіональної соціально-економічної сфери ґрунтується на основних пріоритетах розвитку, для досягнення яких випрацьовуються нові ефективні механізми, програми та завдання. З огляду на це, однією з найсучасніших форм управління регіональним розвитком виступає планування економічного та соціального розвитку регіонів, що поступово запроваджується в усіх регіонах країни.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Нині суттєво видозмінюються функції, що реалізуються під час планувального процесу, зазнає змін сама роль планування у системі регіонального управління. Воно все більше стає інструментом підвищення конкурентоспроможності територій і регіонів, засобом згуртування різних суб'єктів регіонального розвитку навколо нових цінностей і довгострокових пріоритетів. Така активізація планувальної діяльності, з одного боку, є закономірним етапом розвитку регіонів, з іншого — намаганням регіонів знайти адекватні інструменти, які б допомагали відповісти на виклики сучасного глобалізованого світу, коли істотно пришвидшуються різноманітні

зміни, в тому числі політичні, економічні, соціальні, технологічні, екологічні тощо. Однак на сьогодні існує ціла низка проблем щодо реалізації функцій у процесі планування. Відтак необхідним є визначення шляхів вдосконалення системи планування соціально-економічного розвитку регіонів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Регіональне планування є органічною складовою частиною планування економічного й соціального розвитку країни, що відображає специфічний просторовий аспект процесів відтворення матеріальних благ, робочої сили, виробничих відносин і вирішення проблем соціального й економічного характеру. Воно є найважливішою функцією управління процесами територіального розподілу праці, спеціалізацією й комплексним економічним і соціальним розвитком регіонів.

Регіональне планування здійснюється на всіх рівнях управління, вирішуючи при цьому на кожному свої завдання. При цьому головне завдання територіального планування полягає в найбільш повному використанні ресурсного потенціалу регіонів з метою максимального задоволення потреб суспільства в матеріальних благах і підвищення ефективності суспільного виробництва [3]. Безперечно, це завдання закономірно розгортається в ряді завдань конкретніших, що враховують особливості соціально-економічного розвитку суспільства.

До базових складників системи планування регіонального розвитку слід віднести: стратегічні довгострокові плани соціально-економічного розвитку (понад п'ять років); просторові плани територіального розвитку (схеми планування території регіону, генеральні плани та містобудівна документація населених пунктів); середньострокові плани соціально-економічного розвитку регіону та цільові програми розвитку його окремих сфер діяльності (до п'яти років); короткострокові програми соціально-економічного розвитку (на наступний рік) [1].

Основними принципами розроблення регіональних програм соціального та економічного розвитку є: принцип цілісності (взаємоузгодження прогнозних та програмних документів на коротко- та середньостроковий періоди); принцип об'єктивності (документи розробляються на основі даних органів державної статистики, звітних даних та офіційних видань); принцип науковості (наукова основа розробки документів з удосконаленням методології та світового досвіду в галузі прогнозування); принцип гласності (доступність документів та показників до громадськості, в тому числі їх використання як орієнтир для планування власної діяльності); принцип самостійності (відповідальність за розроблення, затвердження та виконання документів, забезпечення координації діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування); принцип рівності (дотримання прав і врахування інтересів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання усіх форм власності); принцип дотримання загальнодержавних інтересів (відповідність розроблених документів забезпеченню реалізації загальнодержавної соціально-економічної політики і економічної безпеки держави).

Базою планування соціально-економічного розвитку регіонів є система досягнутих макроекономічних показників, державні соціальні стандарти і нормативи забезпеченості населення, характеристика розвитку соціальної інфраструктури, можливості потенційних інвесторів та інвестиційна привабливість регіону [1].

Варто зазначити, що система планування в Україні, в тому числі у сфері регіональної політики, функціонує на специфічній основі, що у великій мірі визначає ускладненість процесу, фрагментарність заходів, хронічне недофінансування, безліч пріоритетів і завдань, втручання центрального уряду у фінансування найменших програм, які в ідеалі мали б бути розроблені, реалізовані та профінансовані за власні ресурси території.

Суттєвими недоліками розроблених планів соціально-економічного розвитку регіонів є те, що у них: відсутні індикатори досягнення цілей та чітко визначені організаційно-економічні механізми впровадження планів і контролю за їх реалізацією; не враховуються найважливіші чинники конкурентоспроможності регіону — якості місцевої влади, тобто ефективності управлінських рішень, спроможності до прогнозування та передбачення можливих ризиків, прозорості у прийнятті рішень та відкритості для контролю з боку громадянського суспільства; немає бачення перспективи, прогнозу розвитку регіону з урахуванням мінливих чинників і можливих ризиків, зокрема й міжнародних. Розробники планів формують перспективу розвитку регіону від уже існуючого рівня, не беручи до уваги світові тенденції, їх

зміни, глобальні виклики, тобто плани орієнтовані переважно на еволюційне зростання, використання або поліпшення існуючого потенціалу; не визначене місце того чи іншого регіону в системі міжтериторіального і міжнародного поділу праці, що дало б змогу встановити шляхи підвищення конкурентоспроможності територій; не проведені прогнозні розрахунки основних показників розвитку економіки регіону з позиції економічної безпеки, тобто процес формування планів розвитку територій відбувається без урахування питань забезпечення економічної безпеки регіону.

Трапляються також випадки формалізованого, теоретичного підходу розробників до формування планів соціально-економічного розвитку регіонів, що робить їх нездійсненними.

Основними проблемами щодо реалізації окремих функцій у процесі планування соціально-економічного розвитку є: аналіз часто має традиційний характер звіту про соціально-економічну ситуацію і не завершується виділенням ключових чинників розвитку, не враховуються зовнішні умови діяльності (аналітична функція); частіше здійснюється короткостроковий прогноз, не використовується сучасний науково-методологічний і програмний апарат з орієнтацією на майбутнє (прогнозна); оперативні цілі та заходи не завжди відповідають стратегічним пріоритетам, немає тісного зв'язку між плануванням і бюджетуванням, відсутня ефективно діюча система моніторингу та контролю реалізації програмних заходів (управлінська); відсутність послідовної діяльності щодо реалізації програмних документів, часте внесення змін до планів розвитку території не сприяє підвищенню інвестиційної привабливості регіону (маркетингова); більшість планових документів ще розробляється у закритому режимі, проблемою залишається горизонтальна співпраця між суб'єктами господарювання, низькою залишається активність територіальних громад (об'єднавча); недостатньою залишається міжрегіональна співпраця у сфері планування просторового розвитку та великих інфраструктурних проєктів (інтеграційна); пріоритети, стратегічні напрями, оперативні цілі не узгоджені між собою, у регіонах практично відсутні взаємозв'язки між розробниками галузевих програм, планування на засадах сталого розвитку поки не набуло поширення (гармонізаційна).

На нашу думку, перспективи розвитку системи планування на майбутнє полягають у впровадженні в вітчизняну практику керівних принципів збалансованого сталого просторового розвитку Європи. Це ефективний засіб вирішення існуючих проблем, зокрема: формування державної регіональної політики в її територіальному аспекті; питання укрупнення адміністративних одиниць і виявлення точок (вузлів) зростання; питання про вибір місць управлінських центрів (транспортна логістика, фінанси); узгодження політики у соціальній сфері, формування ринку праці; узгодження внутрішніх вітчизняних інструментів територіального планування з європейськими тощо.

Отже, планування регіонального соціально-економічного розвитку в Україні, так само і в розвинутому світі, має стати прямою компетенцією територіальних громад. Досвід зарубіжних країн показує, що успішними стають ті громади, які вдало розвивають власну внутрішню спро-

можність — поліпшують ті внутрішні умови та створюють ті фактори конкурентних переваг, які допомагають залучати більш продуктивні інвестиції, розвивати бізнес, зберігають існуючі підприємства та підтримують створення нових робочих місць. І все це заради економічного розвитку та підвищення якості життя людей.

Для усунення вищезазначених недоліків та підвищення ефективності управління розвитком регіону вважаємо за доцільне: законодавчо визначати місце регіонального планування в системі державного регулювання. Відтак пропонуємо доповнити Закон України "Про державне прогнозування та розроблення економічного і соціального розвитку України" статтями "Розробка стратегічних планів соціально-економічного розвитку регіону" та "Розробка стратегії соціально-економічного розвитку регіонів", де передбачити механізм фінансування державних програм регіонального розвитку; більш ефективно використовувати громадські інститути, які, на відміну від офіційних органів влади, спроможні неупереджено здійснювати контроль за втіленням планів соціально-економічного розвитку регіону, суспільну експертизу досягнутого, розповсюджувати інформацію про результати та невикористаний потенціал регіону через конференції, круглі столи, доручення виборців, контроль за втіленням стратегічних завдань тощо; органам місцевої державної влади, місцевого самоврядування створити організаційну структуру, яка б постійно відслідковувала стан економічної безпеки регіону на основі постійно діючої системи моніторингу економічної безпеки (постійний моніторинг факторів, що викликають загрози економічній безпеці з використанням кількісних параметрів порогових значень, розробка заходів щодо захисту економічних інтересів регіону), і складалася з інформаційного, аналітичного та організаційно-економічного блоків. Проводити регулярну підготовку кваліфікованих кадрів адміністративного менеджменту; враховувати у плані розвитку регіону індикатори економічної безпеки та визначити відповідальних за їх досягнення, що дозволить вирішити проблеми забезпечення економічної безпеки на перспективу та сприятиме розмежуванню повноважень, створенню інституційних засад для системної реалізації державної регіональної політики економічної безпеки, гармонійного взаємоузгодження державних та місцевих інтересів. Необхідно забезпечити єдиний підхід до формування плану розвитку регіонів та застосовувати єдині порівняльні індикатори досягнення цілей стратегічних планів.

Ми переконані в тому, що перехід до сучасної якості системи планування регіонального соціально-економічного розвитку потребує: зміни сутності планування — із засобу адміністративного тиску на інструмент науково обґрунтованих збалансованих рішень для досягнення цілей соціально-економічного та просторового розвитку регіону; посилення стратегічного характеру планування; демократизації процесу вироблення та прийняття програмних документів; чіткого дотримання прийнятих рішень; тісної ув'язки стратегічного, просторового та оперативного планування.

Такий перехід вимагає системної діяльності у напрямі вдосконалення системи планування регіонального розвитку, результатом якої має бути: методично про-

роблений і процедурно закріплений взаємозв'язок планувальних документів (стратегічних, середньострокових та оперативних, стратегічних і містобудівних, цільових і комплексних) на всіх рівнях; процедурно закріплений зв'язок програмних і фінансових документів; гармонізація принципів і практики регулювання планувального процесу; інституційне забезпечення та підвищення прозорості планувального процесу; методично розроблена і впроваджена у практику система моніторингу та оцінювання. Безперечно, системна діяльність дасть можливість сформувати цілісну взаємоузгоджену систему планування регіонального розвитку.

Задля реалізації своїх цілей плани дій повинні бути направлені на розвиток економіки та підвищення конкурентоспроможності територіальної громади і мають містити інструменти — заходи, програми та проекти, які націлені на залучення інвестицій, підтримку підприємництва, започаткування нових бізнесів, утримання наявних підприємств, розвиток місцевих ринків, створення кластерів, індустріальних інноваційних чи промислово-дослідних парків, діяльність бізнес-інкубаторів, бізнес-центрів, фондів підтримки бізнесу, налагодження міжмуніципальної співпраці, створення державно-приватних партнерств, здійснення маркетингу території, налагодження системи комунікації тощо.

ВИСНОВКИ

Таким чином, наразі пріоритетним завданням для України та її регіонів на шляху до збалансованого, ефективного, сталого розвитку залишається досягнення такого стану, коли регіональне планування поступово перейде із площини наукових проектів у площину конкретних і реальних дій на всіх рівнях управління, і стане невід'ємним елементом при формуванні стратегії соціального й економічного розвитку кожного регіону.

Література:

1. Карпенко А. Стратегічне планування як інструмент інноваційного розвитку регіону / А. Карпенко // Економіка. Фінанси. Право. — 2015. — № 5. — С. 3—7.
2. Медвідь В. Система стратегічного планування розвитку регіонів як умова дієвого економічного регулювання регіонального розвитку / В. Медвідь // Економіка регіону. — 2014. — № 2. — С. 51—55.
3. Мельник А. Стратегічне планування в системі інституційного забезпечення соціально-економічного розвитку України / А. Мельник // Вісник економічної науки України. — 2016. — № 1 (13). — С. 74—83.

References:

1. Karpenko, A. (2015), "Strategic planning as an instrument of innovative development of the region", *Ekonomika. Finansy. Pravo*, vol. 5, pp. 3—7.
2. Medvid, V. (2014), "System of strategic planning of regional development as a condition of effective economic regulation of regional development", *Ekonomika rehionu*, vol. 2, pp. 51—55.
3. Melnik, A. (2016), "Strategic planning in the system of institutional provision of socio-economic development of Ukraine", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, vol. 1 (13), pp. 74—83.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2018 р.

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

V. Cherkaska,

PhD Public Administration, specialty, PhD of the Interregional academy of management a personnel

MODERN FEATURES OF STATE REGULATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES DEVELOPMENT

Зазначено, що в умовах глобалізації структура економіки ускладнюється. Головним суб'єктом стають мезоекономічні структури — господарські об'єднання, які здійснюють стратегічне управління технологічними ланцюгами — від видобутку сировини і розробки нової продукції до її виробництва і оптової або роздрібної (для індивідуальних продуктів особливої складності і високої вартості) продажу.

Визначено, що найбільш реально можливим механізмом розвитку агропромислової системи регіону в умовах сьогодення є використання її внутрішнього організаційного потенціалу і впливу стимулюючого характеру розподілу бюджетних асигнувань. Це обумовлює необхідність ефективної міжфірмовою інтеграцією, що забезпечує стійкі взаємовигідні зв'язки учасникам інтеграційного процесу.

Таким чином, запропоновано в умовах ринкової економіки для виходу сільського господарства регіону з фінансово-економічної кризи необхідно вдосконалювати систему державного регулювання агропромислового виробництва. Ефективність цього етапу роботи залежить від вирішення цілого ряду завдань, але мінімум дві з них повинні бути основними: перетворення існуючої структури сільського господарства в регіональну інтегровану корпоративну структуру (РИКС); розробка економічних механізмів враховують стимулюючий характер розподілу бюджетних асигнувань.

Запропоновано основними принципами об'єднання агропромислових підприємств у корпорацію визначити: придбання вигідних переваг — основний принцип участі в корпорації, в результаті чого кожен учасник корпорації набуває для себе вигідні переваги від спільної діяльності; досягнення балансу впливу — принцип, при якому відсутнє право контрольного пакета акцій, корпорація переслідує інтереси всіх своїх учасників, керується критеріями ефективності та інтересами розвитку спільного бізнесу, а не приватними інтересами будь-якого окремого великого акціонера.

It is noted that in the conditions of globalization, the structure of the economy is complicated. The main subject is the mesoeconomic structures — economic associations that carry out strategic management of technological chains — from the extraction of raw materials and the development of new products to its production and wholesale or retail (for individual products of particular complexity and high value) sales.

It is determined that the most realistic mechanism of development of the agroindustrial system of the region in the present conditions is the use of its internal organizational potential and the influence of the stimulating nature of the distribution of budget allocations. This stipulates the need for effective inter-firm integration, which provides stable mutually beneficial links to participants in the integration process.

Thus, it is suggested in the conditions of a market economy for the agricultural output of the region from the financial and economic crisis, it is necessary to improve the system of state regulation of agro-industrial production. The effectiveness of this stage of work depends on solving a number of tasks, but at least two of them must be basic: the transformation of the existing structure of agriculture into a regional integrated corporate structure (RICS); The development of economic mechanisms take into account the stimulating nature of the distribution of budget allocations.

The main principles of the association of agribusiness enterprises with the corporation are proposed: the acquisition of profitable advantages is the main principle of participation in the corporation, as a result of which each participant of the corporation acquires favorable advantages from the joint activity; Achievement of the balance of influence — the principle in which there is no

right of controlling interest in shares, the corporation pursues the interests of all its participants, is guided by the criteria of efficiency and interests of the development of joint business, and not the private interests of any single major shareholder.

Ключові слова: аграрний сектор, господарські об'єднання, стратегічне управління технологічними ланцюгами, механізм розвитку агропромислової системи регіону, організаційний потенціал, міжфірмова інтеграція, інтеграційний процес.

Key words: agrarian sector, economic associations, strategic management of technological chains, mechanism of development of the agro-industrial system of the region, organizational potential, inter-firm integration, integration process.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Особливе місце на сучасному етапі економічного розвитку сільськогосподарських підприємств повинно відводитися виявлення внутрішніх резервів виробництва, розширенню корпоративних форм взаємин, ліквідації диспаритету цін і вдосконалення міжгалузевих відносин в АПК, а також обов'язкової державної підтримки аграрного сектора.

На сучасному етапі розвитку аграрної економіки автономного округу провідна роль у процесі виходу сільського господарства з кризи відводиться становленню та розвитку конкурентоспроможного регіонального аграрного сектора, що неможливо без використання всіх доступних механізмів, прискорюють реформування і вдосконалення системи державного регулювання агропромислового виробництва. Такий підхід до вивчення проблем підвищення економічної ефективності сільського господарства ставить нові завдання. Перш за все, мова йде про вибір конкурентоспроможної моделі регіональної аграрної економіки з урахуванням, в тому числі: сформованих форм господарювання сільськогосподарських підприємств регіону; їх між і внутрішньогосподарських економічних відносин; впливу державної підтримки на економічну діяльність.

В умовах глобалізації структура економіки ускладнюється. Головним суб'єктом стають мезоекономічні структури — господарські об'єднання, які здійснюють стратегічне управління технологічними ланцюгами — від видобутку сировини і розробки нової продукції до її виробництва і оптової або роздрібної (для індивідуальних продуктів особливої складності і високої вартості) продажу. Головна особливість цих структур — трансформація відносин між їх учасниками на організаційно-планової, а не стихійно-ринкової основі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Механізми і форми державного регулювання аграрного сектора узагальнено в наукових дослідженнях Б. Гунського, М. Дем'яненка, С. Кваші, М. Клименюка, Л. Мельника, В. Радченка, М. Сахацького, Р. Славука, М. Янків та ін.

Водночас малоопрацьованими як у зарубіжній, так і вітчизняній науковій літературі ще залишаються сучасні особливості механізму державного регулювання розвитку сільського господарських підприємств. Тому проблема вдосконалення механізму державного регулю-

вання розвитку сільського господарських підприємств України в умовах поглиблення процесів його реформування сьогодні є надзвичайно актуальною і потребує глибоких досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження сучасних особливостей механізму державного регулювання розвитку сільського господарських підприємств з урахуванням нагромадженого передового зарубіжного та набутого вітчизняного досвіду зумовив актуальність цієї статті.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Систематизація основних аспектів викладених сценаріїв розвитку аграрної сфери здійснюється за допомогою таблиці 1.

В умовах обмеженості наявних ресурсів в якості базової стратегії розвитку АПК регіонів України може бути розглянута стратегія, заснована на формуванні "точок зростання" за допомогою здійснення нововведень (нових технологій, нових форм організації виробництва і управління, нових схем реалізації виробленої продукції та тощо) [2, с. 5].

Зрозуміло, що найбільш реально можливим механізмом розвитку агропромислової системи регіону в умовах сьогодення, є використання її внутрішнього організаційного потенціалу і впливу стимулюючого характеру розподілу бюджетних асигнувань. Це обумовлює необхідність ефективної міжфірмовою інтеграцією, що забезпечує стійкі взаємовигідні зв'язки учасникам інтеграційного процесу.

У літературі існує безліч тлумачень поняття "інтеграція", наприклад, процес консолідації економічних систем в літературі прийнято називати інтеграцією. У зв'язку з цим, проводиться систематизація підходів до дефініції базових елементів процесу інтеграції, з точки зору управління. Загальна енциклопедичне поняття виглядає так. Інтеграція (лат. Integratio — відновлення, від integer — цілий): поняття, що означає стан пов'язаності окремих диференційованих частин і функцій системи, організму в ціле, а також процес, що веде до такого стану; процес зближення і зв'язку наук, що відбувається поруч із процесами їх диференціації. У більш сучасних виданнях є вже скорочений варіант цього поняття. Інтеграція [3, с. 81] (від лат. Integratio — відновлення, заповнення від integer — цілий) — об'єднання в ціле будь-яких частин, елементів. У наступному понятті зустрічається вже зв'язок з поняттям "система". Інтеграція [3, с. 83] (Integration) — взаємопов'язаність, системне з'єднання в єдине ціле і, відповідно, процес встановлення

Таблиця 1. Порівняльний аналіз різних сценаріїв розвитку аграрної сфери

Критерії оцінки	Сценарії розвитку аграрного сектор		
	Інерційний розвиток	Еволюційний розвиток	Сталий розвиток
Роль аграрної сфери як фактору розвитку економіки України	Дуже низька або негативна	Значна, але не основна	Провідний чинник зростання добробуту населення і розвитку економіки країни
Реалізація державної агропродовольчої політики	Затруднена, обмежується прийняттям окремих нормативних актів при відсутності комплексної програми розвитку	Орієнтована переважно на підтримку доходів сільгоспвиробників; обмежується фінансовими можливостями бюджету і зовнішньоекономічною політикою	Орієнтована, передусім, на трансформацію інституціональної структури аграрних ринків, і лише потім корекцію прямого потоку бюджетних ресурсів
Джерело задоволення зростаючого попиту на продовольчі товари	Імпортна аграрна продукція та продовольство	Продукція вітчизняного АПК за умови збереження і активного використання сприятливої кон'юнктури внутрішнього ринку; в іншому випадку імпортна продукція	Вітчизняна аграрна продукція і продовольство, за винятком тих видів, які не можуть робитися на території країни в силу природно-кліматичних умов
Відновлення продовольчої безпеки	Не уявляється можливим	Можливо за умови збереження і активного використання сприятливої кон'юнктури внутрішнього ринку	Можливо, є основний стратегічний метою на перший етап реалізації сценарій
Динаміка соціальних процесів в сільській місцевості	Збільшення розриву в рівні життя міського і сільського населення	Позитивна, при збереженні сприятливого економічної кон'юнктури; в іншому випадку негативна	Позитивний; у основі зростання доходів сільгоспвиробників і розвитку соціальної інфраструктури
Ризики та можливі негативні наслідки	Повна деградація сільського способу життя - історично сформованого джерела духовного і фізичного здоров'я нації	Циклічність економічного розвитку ставить під загрозу можливість досягнення продовольчої безпеки і передбачає високий ступінь ймовірності збереження кризових тенденцій в АПК	На початковому етапі реалізації сценарій можливо не викличе підтримки з боку населення; при низькому рівні довіри уряду це може істотно понизити ефективність проведених заходів

таких зв'язків, зближення, об'єднання організацій, галузей, регіонів або країн та тощо.

Отже, з метою дослідження нами інтеграція розглядається як процес утворення взаємодії для знаходження ефективного способу побудови системи управління факторами розвитку.

З позицій інституціональної економічної теорії необхідність інтеграції підприємств і організацій пояснюється з точки зору витрат управління [2, с. 81]. В якості додаткових аргументів розглядаються зростаючі витрати ринкової координації в умовах високоспецифічних активів, підвищення невизначеності і частоти трансакцій, а також труднощі, пов'язані з вимірюванням результативності діяльності агентів, які не перерозподіляють ринкові ризики. Також чимало важливим аргументом є необхідність підвищення ефективності державного регулювання, як свідчить аграрна політика розвинених країн, інтеграційні процеси здатні спричинити таку дію.

Таким чином, в умовах ринкової економіки для виходу сільського господарства регіону з фінансово-економічної кризи необхідно вдосконалювати систему державного регулювання агропромислового виробництва. Ефективність цього етапу роботи залежить від вирішення цілого ряду завдань, але мінімум дві з них повинні бути основними.

1. Перетворення існуючої структури сільського господарства в регіональну інтегровану корпоративну структуру (РІКС).

Як відзначають ряд вчених для укрупнення сільськогосподарських підприємств, вирішення питань фінансування та інвестування повинні більш активно використовуватися такі форми реорганізації, як злиття і приєднання [1; 2].

2. Розробка економічних механізмів враховують стимулюючий характер розподілу бюджетних асигнувань.

У становленні інтегрованої структури сільського господарства регіону має принциповим бути створення умов для збільшення числа, що господарських суб'єктів аграрного виробництва динамічно і ефективно розвиваючихся оволодівають методами ринкового підприємництва, менеджментом, маркетингом.

Головною ознакою РІКС має стати наявність в об'єднанні спеціалізованої керуючої компанії з наявністю наступних функцій управлінської діяльності:

- забезпечення раціональних зв'язків з державними органами управління;
- підготовка, координація та контроль за виконанням корпоративних планів і програм спільної діяльності господарюючих суб'єктів;
- залучення зовнішніх інвесторів;
- виконання інших управлінських функцій, пов'язаних із захистом і реалізацією інтересів учасників товариства.

Основними принципами об'єднання агропромислових підприємств в корпорацію повинні бути:

- придбання вигідних переваг — основний принцип участі в корпорації, в результаті чого кожен учасник корпорації набуває для себе вигідні переваги від спільної діяльності;
- досягнення балансу впливу — принцип, при якому відсутнє право контрольного пакета акцій, корпорація переслідує інтереси всіх своїх учасників, керується критеріями ефективності та інтересами розвитку спільного бізнесу, а не приватними інтересами будь-якого окремого великого акціонера.

Загальна стратегія розвитку — принцип, за якого розробляються і приймаються за участю всіх учасників спільноти короткострокові і довгострокові плани розвитку корпорації. У структурі корпорації створюється орган, що забезпечує розробку та узгодження стратегічних планів розвитку.

Єдність в управлінні — принцип, при якому забезпечується управління учасниками товариства при виконанні корпорацією таких функцій, як маркетинг і збут, управління фінансами, управління витратами і якістю, формування єдиної цінової політики.

Підпорядкованість корпоративним цілям — робота всіх учасників повинна бути організована тільки на досягнення поставлених перед корпорацією стратегічних цілей.

Регіональна інтегрована корпоративна структура в своїй основі повинна виключити негативні моменти, що виникають на мікрорівні і пов'язані з функціонуванням РИКС — бюрократизацію і зловживання контрольно-управлінськими функціями, штучної підтримки підприємств, які не виконали виробничої програми з причин не пов'язаних з зовнішніми факторами, за рахунок рентабельних учасників корпорації.

На нашу думку, забезпечення конкурентоспроможності регіональних сільськогосподарських підприємств може бути досягнуто лише при активному зустрічному русі двох процесів: кооперативної інтеграції сільського господарства регіону та вдосконалення системи державного регулювання агропромислового виробництва.

Система державного регулювання агропромислового виробництва повинна здійснюватися за допомогою субсидування і застосування програмно-цільового методу.

У забезпеченні підтримки функціонування РИКС пропонується:

- субсидування кінцевої корпоративної ціни на вироблену продукцію;
- субсидування поголів'я худоби сільськогосподарських підприємств;
- підтримка учасників інтегрованого суспільства в придбанні необхідних засобів виробництва у вигляді субсидій, пільгових кредитів, компенсацій частини відсотків за банківськими кредитами;
- підтримка маркетингу корпоративної продукції, включаючи субсидії на її зберігання, транспортування та поліпшення якості;
- підтримка в розвитку виробничої інфраструктури, науково-дослідної та інноваційної діяльності, поліпшення виробничих показників.

Реалізація підтримки функціонування РИКС формі субсидування кінцевої корпоративної ціни на вироблену продукцію і субсидування поголів'я оленів потребують розробки відповідних механізмів реалізації даних форм державної підтримки.

Механізм субсидування кінцевої корпоративної ціни на вироблену продукцію один зі складних і перспективних напрямів державної підтримки, так як включає комплекс взаємопов'язаних заходів по організації ефективної економічної політики всіх учасників РИКС.

Механізм субсидування поголів'я оленів заснований на стимулюючому характері розподілу бюджетних субсидій здатний вплинути на поліпшення виробничих показників сільськогосподарських організацій і тим самим сприяти скороченню кризових явищ в сільському господарстві автономного округу.

Субсидування першорядних витрат виробництва в рамках РИКС зажадає вибудовування інтеграційної структури таким чином, щоб забезпечити ефективне витрачання бюджетних коштів і матеріально-технічне постачання сільськогосподарських організацій за допо-

могою централізації лімітів фінансування першочергових витрат виробництва в єдиному центрі їх реалізації на конкурсній основі.

ВИСНОВКИ

Застосування програмно-цільового методу повинно забезпечити підтримку інтегрованого суспільства в будівництві інфраструктури збуту корпоративної продукції, надання продукції брендового значення, вирішення питання пасовищ, технологічному та інноваційному прориві розвитку всіх галузей сільського господарства регіону та тощо. Заходи програм розвитку повинні точково вирішувати корінні проблеми аграрного сектора, відповідати стратегічному плану розвитку корпоративного суспільства, технічно і економічно бути обґрунтованими, носити науково-інноваційний і соціально-економічний характер.

Ефективність регіональної аграрної політики нами зазначається як більш "вузьке" і в контексті ефективності аграрної політики виражено як максимальна реалізація інтересів суб'єктів аграрного сектора регіону в адаптивній формі з інтересами виконавчої влади суб'єкта країни з урахуванням особливостей господарської діяльності на даній території.

Інтеграційні процеси та стимулюючий характер розподілу бюджетних асигнувань є базисом проведення ефективної регіональної аграрної політики.

Інтегровану структуру нами пропонується розуміти як об'єднання, або кооперація, що діють елементів для досягнення загальних цілей, а її ефективність як результативність спільної діяльності учасників як єдиного цілого, яка визначається як відношення суми індивідуальних ефектів всіх учасників інтеграції, скоригованих з урахуванням виникаючих синергетичних ефектів, до витрат, зумовив їх отримання. Якщо кожен з учасників не буде переконаний у власній приватній вигоді і в справедливості розподілу загального синергетичного ефекту, освіту інтеграційної структури не відбудеться, а якщо і станеться, то його функціонування не буде довготривалим через незадоволення інтересів учасників, що створюють загальну нестійкість.

Література:

1. Олексенко Р.І. Управління кадровими ресурсами підприємств у сучасних умовах господарювання / Р.І. Олексенко // АгроСвіт. — 2010. — № 14. — С. 41—49.
2. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний. — Ужгород: ІВА, 2005. — 400 с.
3. Олійник Т.І. Державна підтримка аграрного сектора економіки України / Т.І. Олійник // Економіка АПК. — 2009. — № 7. — С. 80—85.

References:

1. Oleksenko, R. I. (2010), "Management of personnel resources of enterprises in modern economic conditions", *AhroSvit*, vol. 14, pp. 41—49.
2. Mohylnyi, O. M. (2005), *Reguliuvannia ahrarnoi sfery [Adjust the agrarian sphere]*, IVA, Uzhhorod, Ukraine.
3. Oliinyk, T. I. (2009), "State support for the agricultural sector of Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 80—85.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2018 р.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

А. Mikolaets,
Ph.D., lecturer, Interregional Academy of Personnel Management

HISTORICAL ASPECTS OF EFFECTIVE INTERACTION OF THE STATE AND CIVIL SOCIETY

Зазначено, що у політичній думці України ідеї громадськості знаходили відображення в цілому історично сформовану соціальну, політичну і культурно-релігійну практику країни, в якій суспільні цінності превалювали над цінностями індивідуальними. Ідеї та концепції громадськості розвиваючись, набували нових рис на кожному етапі еволюції людства і наукової думки.

Визначено, проблема врегулювання нерівності в сфері ресурсів стає основою в неоліберальній ідеології. Для вирішення цієї проблеми представники неолібералізму розробляють складну систему інститутів, спрямовану на компенсацію і задоволення інтересів найменш заможних верств населення, намагаючись зробити таку систему компенсацій сумісною з системою свобод. У результаті громадськість прагне до створення відносин рівних індивідів, що володіє рівними системами свобод для всіх. Така система призводить до того, що в стосунках: громадянин — суспільство — держава відбувається зміщення в бік суспільства, де переважаючим стає не тільки рівність можливостей і здібностей, а й рівність ресурсів. Внаслідок цього, громадськість будується по комунітарному типу, в якому одну з головних ролей починають грати групи інтересів і громадські організації.

Запропоновано виділити чотири ідейно-політичні доктрини громадянського суспільства: ліберально демократичну; соціал-демократичну концепції "демократичного соціалізму" і "соціалістичного громадянського суспільства"; авторитарно-буржуазну (доктрина "державного капіталізму") і авторитарно-соціалістичну (доктрина "державно-бюрократичного соціалізму").

It is noted that in the political thought of Ukraine, the ideas of the public were reflected in the whole historically formed social, political, and cultural-religious practices of the country in which social values prevail over individual values. Ideas and concepts of the public developing, acquired new features at every stage of the evolution of humanity and scientific thought.

It is determined that the problem of regulation of inequality in the sphere of resources becomes the basis of neo-liberal ideology. To address this problem, neoliberalists are developing a complex system of institutions aimed at compensating and satisfying the interests of the poorest people, trying to make such a system of compensations compatible with the system of freedoms. As a result, the public seeks to establish relations of equal individuals with equal systems of freedoms for all. This system leads to the fact that in relations: the citizen — society — the state is shifting towards a society, where the prevailing not only equality of opportunities and abilities, but also and equality of resources. As a result, the community is built on a communitarian type, in which one of the main roles is starting to play a group of interests and civic organizations.

It is proposed to highlight four ideological and political doctrines of civil society: liberal democratic; the social democratic concept of "democratic socialism" and "socialist civil society"; authoritarian-bourgeois (the doctrine of "state capitalism") and authoritarian-socialist (the doctrine of "state-bureaucratic socialism").

Ключові слова: громадське суспільство, держава, суспільні цінності, ідейно-політичні доктрини, соціал-демократична концепція, соціалістично-громадянського суспільства, авторитарно-буржуазна доктрина.

Key words: civil society, state, social values, ideological and political doctrines, social democratic concept, socialist-civil society, authoritarian bourgeois doctrine.

ВСТУП

Ефективна взаємодія держави і громадянського суспільства є однією з важливих передумов розвитку демократії. Успішність цієї взаємодії зумовлюється постійним діалогом, удосконаленням практики взаємовідносин, активною участю громадян у державних справах. Загалом взаємовідносини і взаємовплив грома-

дянського суспільства і державної влади є визначальним фактором у забезпеченні демократичного розвитку країни, визначеного в Конституції України (ст. 1) як створення "суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави". Природно, що реалізація цієї конституційної мети і є змістом діяльності українського громадянського суспільства. Саме ця обстави-

на зумовлює партнерство та діалог органів влади і громадськості, що потребує свого дослідження.

У вітчизняній політичній думці також обговорювалася проблема взаємини держави і суспільства, однак тут найбільш широко представлено патерналістський напрямок, обґрунтовує абсолютну владу князя або царя, засновану на батьківське піклування про своїх підданих. Ці ідеї стали магістральним напрямом в політичній думці Київської Русі. Важливе місце в історії політичної думки України займають "Слово про закон і благодать" Іларіона, "Повість временних літ" Нестора, "Моління Данила Заточника".

Центральною темою такого твору, як "Моління Данила Заточника" (XII — початок XIII ст.) є єдиновладдя князя і необхідність проведення виваженої розумної політики. Він застерігає князя від захоплення багатством і закликає його в своєму правлінні спиратися на дрібних і середніх феодалів. Бояри повинні бути відсторонені від влади. Данило Заточник стверджує, що краще служити князю в постолі і рядніні, ніж боярину в червоних чоботях і пурпуровій одязі. Радників він рекомендує брати князю не за посадою, а за освітою і розумом, а народу почуття і служити князю.

Ідеї освіченого абсолютизму в Україні заснованого на праві відображені в спробі Катерини II провести ряд соціально-політичних реформ, які так і не були реалізовані. У своїх "Наказ комісії про твір проекту нового Уложення" вона писала: "Треба, щоб закони, бо ж можливо, охороняли безпеку кожного особливо громадянина". "Рівність всіх громадян полягає в тому, що б все схильні до були тим же законам".

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми проведення діалогу органів влади з громадськістю в системі державного управління розглядають такі вітчизняні вчені, як: Е. Афонін, О. Бабінова, Р. Войтович, Л. Гонюкова, О. Крутий, В. Надрага та ін. Так, наприклад, О. Бабінова досліджує елементи, принципи та форми взаємодії органів публічної влади з громадськістю, Р. Войтович висвітлює механізми реалізації зв'язків з громадськістю, Е. Афонін, Р. Войтович та Л. Гонюкова розглядають громадську участь у творенні та здійсненні державної політики, О. Крутий досліджує діалогову взаємодію органів державної влади з громадськістю, В. Надрага розглядає взаємодію владних структур і громадських організацій як засіб підвищення ефективності управління на регіональному рівні.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є визначити та комплексно проаналізувати основні положення еволюції поглядів ефективної взаємодії держави і громадянського суспільства, як однієї з важливих передумов розвитку демократії.

РЕЗУЛЬТАТИ

Г. Калінічева розглядаючи взаємини держави і громадянського суспільства, вважає, що домінуюче значення належить громадянському суспільству, бо тут "знаходиться головний центр людської волі" [1].

Громадськість, за Г. Калінічева, визнаючи самоцінність особистості, її права і свободи, в той же час,

акцентує увагу на відповідальності громадянина і необхідності виконання ним обов'язків: "Свобода людська є свобода розумно-морального істоти [1]. Людина має права, тому що має обов'язки. Навпаки, він має обов'язки, тому що має права: якби він не був суб'єктом вільним, маючи права, то з нього не можна було б вимагати виконання обов'язків. Обидва обумовлюють один одного" [1]. Держава і громадськість є єдиними цілим, проте в силу своєї сутності, держава прагне до придушення прав і свобод особистості. Тому необхідно розвивати всі можливі передумови для розвитку громадянського суспільства, яке може позитивно впливати на державу. Однак цивільне суспільство, розвиваючи приватні відносини: економічні, інтелектуальні, моральні, релігійні, потребує допомоги держави, яке здатне забезпечити програму ефективних реформ модернізації, створюючи умови для утвердження громадянського суспільства. Це можливо тому, відповідно до теорії Чичеріна, що держава не просто установа, апарат, а владний союз землі, народу і верховній владі. Таким чином, держава і громадськість — це протилежні і взаємопов'язані сторони вільного демократичного суспільства.

Ткачук М., досліджуючи генезис інституту держави, зазначає, що за допомогою процесів соціальної самоорганізації і самоврядування здійснюється рух до держави-корпорації, антиподом якого є держава-установа [3]. Відповідно до його поглядів, держава — це структура, яка об'єднує в єдину цілісність окремих індивідів. "У чому ж полягає суть держави? У чому його єдина і об'єктивна мета? Сутність держави полягає в тому, що всі його громадяни мають і визнають, крім своїх різних і приватних інтересів і цілей, — ще єдиний інтерес і єдину мету, а саме: загальний інтерес і спільну мету, бо держава — є якась духовна громада.

Багато особисті або приватні інтереси не зникають; вони залишаються, і громадяни продовжують їх переслідувати. Люди залишаються конкурентами, але не стають співробітниками, вони виступають як приватні особи, але не як громадяни. І внутрішня установка їх особистості не має ні політичної, ні державної складової. Бо політика є солідарна діяльність заради єдиної і спільної мети. Без загального інтересу, без загальної (тобто всім загальної) мети, без солідарності держава не може існувати".

Розглядаючи питання про державу і громадянськість, він зазначає: "Чи може бути названий громадянином той, хто не приймає мети своєї держави? Така людина може жити в країні, працювати або торгувати; але в чому ж буде виражатися його громадянство, якщо йому немає діла до інтересу, до мети, до завдання, до долі даного народу і держави? А щоб стати громадянином, він повинен прийняти інтереси держави, бо він приймає свої власні".

У політичній думці України ідеї громадськості знаходили відображення в цілому історично сформовану соціальну, політичну і культурно-релігійну практику країни, в якій суспільні цінності превалювали над цінностями індивідуальними.

Ідеї та концепції громадськості розвиваючись, набували нових рис на кожному етапі еволюції людства і наукової думки.

До ХХ ст. склалися англійська, французька та німецька моделі, які можна звести до однієї західної концепції громадянського суспільства. Ідея громадськості протягом останніх десятиліть розширювалася і поглиблювалася, доповнювалася ідеями демократії заснованої на політичному плюралізмі та партнерстві конкуруючих соціальних груп, обмеження державної влади встановленими правовими нормами, індивідуальної свободи людини, розширення демократії в соціально-муніципальному плані.

Значний вплив на формування і генезис концепції громадськості зробили ідеї лібералізму. При цьому особливий інтерес викликають зміни, які пройшли в другій половині ХХ ст., коли в самій ідеології лібералізму відбулися серйозні трансформації, пов'язані з переосмисленням понять свободи і рівності. В результаті цього в самому лібералізмі виник ряд течій, які умовно можна розділити на два напрямки: класичний сучасний лібералізм [3].

Класичний сучасний лібералізм, досліджуючи переваги і недоліки громадянського суспільства, основний акцент робить на волі людини і громадянина. Н. Дацій розрізняє два поняття свободи: "негативне" і "позитивне" [2, с. 32]. Перше з них полягає у відповіді на питання: "чи ж простір, в рамках якого людина або група людей може зробити, що завгодно або бути таким, яким воно хоче бути?"

Друге виникає з передумови: "Де джерело тиску або втручання, яке змусить когось робити те, а не це чи бути таким, а не іншим?" громадськості, згідно з цим підходом, тільки в тому випадку забезпечує права і свободи людини і громадянина, коли воно являє собою союз автономних особистостей [2]. Невтручання в особисту свободу людини призводить до ситуації, коли акцент зміщується з товариства на окремого індивіда, що призводить до протиставлення суспільства з інтегрованими в нього незалежними індивідами і держави.

У руслі цієї концепції людина розуміється як громадянин, що володіє свободою в рамках певної області, в межах якої ніхто і ніщо не може йому перешкоджати реалізовувати свою свободу. Однак це несе в собі і потенційні ризики, головним з яких є соціальна незахищеність суспільства. Така свобода автоматично призводить до поглиблення соціальної нерівності у суспільстві, пов'язаного в першу чергу з нерівністю ресурсів.

Проблема врегулювання нерівності в сфері ресурсів стає основою в неоліберальній ідеології. Для вирішення цієї проблеми представники неолібералізму розробляють складну систему інститутів, спрямовану на компенсацію і задоволення інтересів найменш заможних верств населення, намагаючись зробити таку систему компенсацій сумісною з системою свобод. У результаті громадськість прагне до створення відносин рівних індивідів, що володіє рівними системами свобод для всіх.

Така система призводить до того, що в стосунках: громадянин — суспільство — держава відбувається зміщення в бік суспільства, де переважаючим стає не тільки рівність можливостей і здібностей, а й рівність ресурсів. Внаслідок цього, громадськість будується по комунітарному типу, в якому одну з головних ролей починають грати групи інтересів і громадські організації.

Змістом цього процесу стає переосмислення поняття цивільних прав. Громадянство отримує новий зміст і стає юридично закріпленим правом громадянина на отримання безкоштовних послуг, таких як отримання безкоштовної освіти, медичної допомоги, пенсії від держави. Формується "соціальна держава", що характеризується змінами в бюджетній сфері і державним перерозподілом коштів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, саме поняття громадськості переживає ряд серйозних соціальних і концептуальних перетворень. З спільноти соціальних індивідів воно трансформується в сукупність інститутів, націлених не лише на задоволення інтересів громадян суспільства, а й на забезпечення найменш імущих його верств. Громадськість перестає виконувати тільки "природну" функцію, спрямовану на визначення і передачу інтересів через різні інституційні групи на рівень держави. Громадськість не тільки створює норми і цінності, спрямовані на отримання легітимної санкції з боку держави, а й націлене на інтегрування суспільства і утворення певного соціального середовища.

Таким чином, у політичній думці можна виділити чотири ідейно-політичні доктрини громадянського суспільства: ліберально-демократичну; соціал-демократичну концепції "демократичного соціалізму" і "соціалістичного громадянського суспільства"; авторитарно-буржуазну (доктрина "державного капіталізму") і авторитарно-соціалістичну (доктрина "державно-бюрократичного соціалізму").

Література:

1. Калінічева Г. Державна політика підтримки розвитку організацій громадянського суспільства в країнах ЦСЄ / Г. Калінічева. — Режим доступу: www.viche.info/journal/3898
2. Дацій Н.В. Світовий досвід становлення і розвитку громадянського суспільства і соціальної держави / Н. В. Дацій // Вісник Національного університету цивільного захисту України: зб. наук. пр. — Х.: Миськдрук, 2015. — Вип. 4 (1). — С. 25—34.
3. Ткачук М. Держава та громадянське суспільство. Динаміка їхньої взаємодії в Україні / М. Ткачук. — Режим доступу: www.spa.ukma.edu.ua/article.php?story=20080229164910728

References:

1. Kalinicheva, H. (2003), "State Policy for Supporting the Development of Civil Society Organizations in CEE Countries", available at: www.viche.info/journal/3898 (Accessed 19 January 2018).
2. Datsij, N.V. (2015), "World experience of the formation and development of civil society and social state", Visnyk Natsional'noho universytetu tsyvil'noho zakhystu Ukrainy, vol. 4 (1), pp. 25—34.
3. Tkachuk, M. (2005), "State and civil society. Dynamics of their interaction in Ukraine", available at: www.spa.ukma.edu.ua/article.php?story=20080229164910728 (Accessed 15 January 2018).

Стаття надійшла до редакції 22.01.2018 р.

А. М. Гаврилюк,
к. держ. упр., доцент, доцент кафедри міжнародного туризму,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

A. Havryliuk,
PhD in public administration, associate professor, assistant professor of international tourism,
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

PUBLIC ADMINISTRATION OF TOURISM IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION: AN AXIOLOGICAL APPROACH

У статті визначено сутність цінностей як філософської категорії, їх класифікаційні ознаки, що мають поширення на різні сфери суспільного життя, зокрема і туризм. Наголошено, що в умовах глобалізації, суспільні цінності формуються поступово через відбір певних видів поведінки і досвіду людей. Охарактеризовано особливості застосування аксіологічного підходу до розвитку внутрішнього туризму в Україні через характеристики мультиплікаційного ефекту туристичної діяльності як економічної, наукової, маркетингової, освітньої, інших складових. Обґрунтовано сутність теоретико-практичних засад використання аксіологічного підходу до державного управління сферою туризму. Вивчено правове поле державного управління сферою туризму як базового практичного регулятора впровадження ціннісних засад у середовище туризму та вказано на прогалини, що не враховують засади етно-, націє-, людиноцентризму поряд з економікоцентризмом. Акцентовано увагу на тому, що сучасний турист свої мотиваційні вподобання спрямовує на формування ціннісних уподобань як людина-рекреант, яка є носієм динамічної, мобільної, "здорової культури", а отже, і носієм загальнолюдських та національних цінностей.

The article defines the essence of values as a philosophical category, their classification characteristics which spread to various spheres of public life, including tourism. It is emphasized that in the conditions of globalization, social values are gradually formed through the selection of certain types of behavior and experience of people. The peculiarities of the application of the axiological approach to the development of domestic tourism in Ukraine have been characterized through the description of the multiplier effect of tourism activity as a component of economic, scientific, marketing, educational, and other spheres. The essence of theoretical and practical principles of the use of the axiological approach to the state management of tourism is substantiated. The legal field of state management of the sphere of tourism as a basic practical regulator of the introduction of value bases in the tourism environment was studied and the gaps that do not take into account the principles of ethno-, nationality-, human-centeredness along with economic-centeredness were noticed. The article emphasizes the fact that the modern tourist directs his motivational preferences to the formation of value preferences as a person who is having a rest, and who is the carrier of a dynamic, mobile, "healthy culture", and hence a carrier of human and national values.

Ключові слова: туризм, державне управління сферою туризму, аксіологія, аксіологічний підхід, цінності, глобалізація.

Key words: tourism, public administration of tourism, axiology, axiological approach, values, globalization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобалізаційні процеси стали рушійною силою розвитку країн у сучасних умовах. Це спричинило тісне економічне, політичне, культурне зближення народів та поглиблення кроскультурних взаємин, поширення нових знань, впровадження інноваційних практик, віднайдення інтелектуальних, фінансових, соціальних, людських ресурсів для утвердження нових законів світового порядку. І якщо Українська держава декілька років поспіль перебувала на "ціннісному роздоріжжі", то нині аксіологія вітчизняного державотворення кардинально змінилася. Відчутними й актуальними є кроки на шляху

до утвердження демократичних, гуманістичних, екзистенціальних цінностей розвитку суспільства з урахуванням європейського та цивілізаційного досвіду.

Відправною точкою переформатування ціннісних орієнтацій українського суспільства став 2013 рік — рік кардинальних, тектонічних зсувів цивілізаційного поступу держави, зростання проєвропейської активності, утвердження національних традицій. До цього відліку часу й внутрішній туризм в Україні сприймався як проблема, що стосувалася ментального вибору українців: лише той, хто пишався своєю землею (сковородининське "пізнай свій край"), хто впевнений, що вона несе в

собі атрактивний потенціал (симоненківське "нема землі такої, як у нас"), мав фінансові можливості (народне "як копійка ведеться, то й добре живеться"), той і виявляв бажання подорожувати Батьківщиною, демонструючи активність пізнання рідної країни, поглиблення уявлень про історико-культурні цінності.

Діалектика взаємозв'язку туризму та глобалізації викликана суперечливою колективною діяльністю значної кількості індивідумів, та водночас, постійним пошуком інструментів виходу з кризових ситуацій, які впливають на міжнародні та внутрішні туристичні переміщення. В таких умовах зростає роль держави як інституції, що регулює адаптаційні процеси, визначає політику сприйняття змін на засадах концептуально-ціннісного підходу до визначення пріоритетності людської життєдіяльності, зокрема, й у сфері туризму.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ І НЕ ВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Першооснови аксіологічних знань як світоглядних положень про природу цінностей беруть початок з часів античності та набувають активного розвитку упродовж наступних тисячоліть. Результатом стають наукові положення про те, що цінності є різновидом людської діяльності, асоціюються з типом гідної поведінки, синонімізуються з культурно-історичними стандартами, розширюють та поглиблюють внутрішньодержавні та міжнародні комунікаційні зв'язки тощо.

Заснування аксіології як науки про цінності, що вивчає їх сутність, типи і функції, пов'язано з дослідженнями Г. Лотце, В. Вільдельбанда, Г. Ріккєрта, О. Шпенглера, А.Дж. Тойнбі, П. Сорокіна, інших вчених.

Започаткування нового наукового напрямку, пов'язаного з комплексним аналізом соціально-ціннісних засад системи державного управління, розкриттям змісту та механізмів взаємодії державних інституцій в умовах сьогодення в Україні фундаментально здійснено вітчизняним науковцем В. Козаковим [3; 4]. Дослідник наголошує, що саме в умовах глобалізації система цінностей виступає як "універсальна, пролонгована, консистентна структура пріоритетів, що визначає бажаний життєвий проект і систему орієнтацій індивіда" [4, с. 145]. На провідну роль політико-владної еліти України в процесах державотворення вказує М. Пірен [7]. Дослідниця вважає, що сприйняття, осмислення та усвідомлення важливості впровадження європейських цінностей є базовою основою запровадження суспільно-політичних змін в сучасній Україні.

Питання аксіології туризму піднімаються в працях Я. Любимого, В. Малахова, В. Пазенка, М. Поповича, В. Федорченка, В. Цибуха, які зробили внесок у формуванням концептуальних засад туризмології та філософії туризму [1; 6; 13; 15].

Зріс інтерес науковців і до вивчення ціннісних мотиваційних потреб туриста. В працях І. Гукалової простежується думка про те, що туризм — це простір можливостей, стимулів і життєвих благ, які реалізуються у відповідності до життєвих потреб: від базових до останнього рівня актуалізації [2, с. 81].

Однак вивчення специфіки здійснення державного управління сферою туризму з урахуванням аксіологіч-

ного підходу не проводилось, тому визначає перспективність, актуальність та практичну спрямованість статті.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Проведений аналіз наукових джерел сприяє виокремленню мети дослідження, яку вбачаємо в обґрунтуванні теоретико-практичних засад використання аксіологічного підходу до державного управління сферою туризму.

Серед дослідницьких завдань виокремлюємо такі: визначити сутність цінностей як філософської категорії, їх класифікаційні ознаки; охарактеризувати особливості застосування аксіологічного підходу до розвитку внутрішнього туризму в Україні через характеристику мультиплікаційного ефекту туристичної діяльності; вивчити правове поле державного управління сферою туризму як базового практичного регулятора впровадження ціннісних засад в середовище туризму.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З точки зору науки аксіології, цінності розглядаються як результати або продукти різноманітної людської діяльності, які задовольняють певні матеріальні і духовні потреби представників різних соціальних груп. На думку вітчизняних вчених І. Надольного, В. Андрущенка, І. Бойченка, В. Розумного "цінності виступають соціально-значимими орієнтирами діяльності суб'єктів. Вони становлять фундамент культури, яка створює підґрунтя для формування цінностей. Ці категорії невіддільні одна від одної. Культура є цементом будівлі суспільного життя, а цінності — осередком духовного життя суспільства. Цінності скріплюють громадську єдність, цілісність соціуму, перешкоджаючи руйнівному впливу ззовні [14, с. 386—387].

Цінності поділяють на матеріальні (задовольняють біологічні потреби) та духовні (релігійні, моральні, етичні, естетичні, політичні, правові та ін.) [16]. Важливо зазначити, що існує поділ цінностей на індивідуальні, колективні (партикулярні) та універсальні. Універсальні цінності — це ті, що прийняті або мають бути прийнятими різними народами, культурами, націями, цивілізаціями. Цінності конкретного суспільства, її самобутньої культури, нації вважаються партикулярними. Зрозуміло, що універсальні цінності існують як включені в контекст кожної із локальних культур прояви ідентичності.

Суспільні цінності виникають як сукупність звичок, прийомів людського побуту, специфічні форми поведінки, що передаються у спадок. Згодом вони закріплюються, схематизуються в традиціях, обрядах, звичаях, ритуалах. У них кодуються еталони суспільно схваленої поведінки представників соціуму, які транслуються, зберігаються і передаються через соціальні інститути: заклади освіти, виховання, масової інформації, релігії, політики, права тощо [14].

Сферою застосування і поширення суспільно-значимих цінностей є й туризм. Незалежно від часу перебування в подорожах і мандрівках, будь-яке переміщення з постійного місця проживання стає результатом поглиблення уявлень про чужі та власні цінності. Оскільки туристична діяльність має мультиплікаційний ефект і задіює інші сфери соціуму, то можна говорити про

ціннісний підхід до розвитку туризму як економічної, наукової, маркетингової, освітньої, інших складових.

З маркетингово-економічної точки зору цінність туризму полягає в появі специфічних товарів (послуг) відповідної вартості, якості, соціальної властивості з орієнтовно визначеною ціною. У такому разі, результати людської життєдіяльності (послуги) перетворюються на цінності, що задовольняють різного рівня потреби.

Коли предмети споживання сприймаються як засоби підтримки та збереження життя — мова йде про утилітарні цінності. Вони відповідають за потреби і споживач використовує обдуманий, раціональний процес прийняття рішення про покупку. Завдячуючи туризму, люди оздоровлюються, відпочивають, психологічно розвантажуються, емоційно підсилюють життєвий досвід, розширюють простір власного світобачення, світосприйняття, самореалізації.

Туризм може вважатися й сферою формування моральних цінностей, адже подорожуючи, ми реалізуємо базові потреби "шляхетного вияву людської присутності у світі", — зазначає В. Малахов [6]. Тому можемо говорити про туристичні послуги як гедоністичні — такі, що забезпечують задоволення/насолоду від почутого і побаченого. Чим більше у мандрівника накопичується досвід емоційних відчуттів, тим вищим є рівень його гедоністичної практики.

До моральних цінностей, які можуть викристалізуватися у подорожах, відносимо такі, що задовольняються і транслуються у добрі (ввічливість, гостинність, пошана, милосердя, вірність даному слову, мужність, самопожертва, безкорисливість, честь, гідність, совість тощо) [4, с. 143].

Формування духовних цінностей (естетичних, етичних, світоглядних, наукових тощо), окрім інших сфер суспільного життя, активно відбувається засобами туризму. Споглядаючи, до прикладу, на твори мистецтва, красиві пейзажі, людина намагається зосереджуватися на психоемоційному відчутті від побаченого, при цьому, збагачується знаннями, досвідом, переконаннями. При цьому формуються психічні цінності (певні душевні стани людини — відчуття комфорту, щастя, радості, піднесеності тощо). Підтвердженням цьому є основоположні позиції Манільської декларації зі світового туризму (1980 р.) — (далі Декларація), яка засвідчує необхідність вважати туризм діяльністю, що має безпосередній вплив на соціальну, культурну, освітню й економічну сфери життя держав та міжнародних відносин.

Серед ключових тез документу — визнання соціальної ролі туризму як середовища формування духовних цінностей. Під час туристичних практик цей процес повинен "переважати над елементами матеріального і технічного характеру" і виконувати важливу нормативно-регулятивну роль. До духовних цінностей Декларацією віднесено: повний і гармонійний розвиток особистості; постійно зростаючий рівень виховання; рівні права народів у визначенні своєї долі; визнання самобутності культур та повага до моральних цінностей народів усього світу; права людини на повагу його гідності та індивідуальності [17].

Конституції України визначає базовими цінностями державного управління суверенітет, незалежність, демократію, а людина, її життя і здоров'я, честь і гідність,

недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [5].

Розглядаючи Закон України "Про туризм", який є базовим для відповідної сфери, не знаходимо чіткого посилення на аксіологічні акценти. Це засвідчує про те, що важливий нормативно-правовий акт потребує удосконалення, адже кожному етапу державотворення притаманні свої виклики, які потребують вирішення.

Серед нормативно-правових документів сфери туризму нині найбільш адаптованим до сучасних умов є Стратегія розвитку туризму і курортів на період до 2026 року (далі — Стратегія). Документ визначає необхідність і важливість впровадження економіко-правових механізмів успішного ведення туристичного бізнесу, інвестиційних механізмів розвитку туристичної інфраструктури, удосконалення системи професійної підготовки фахівців сфери туризму і курортів та інших видів діяльності; інформаційно-маркетингових заходів з формування туристичного іміджу держави.

Мета реалізації Стратегії промовисто декларує про "формування сприятливих умов для активізації розвитку сфери туризму і курортів згідно з міжнародними стандартами якості та з урахуванням європейських цінностей перетворення її на високорентабельну, інтегровану в світовий ринок конкурентоспроможну сферу, що забезпечує прискорення соціально-економічного розвитку регіонів і держави в цілому, сприяє підвищенню якості життя населення, гармонійному розвитку і консолідації суспільства, популяризації України у світі" [10].

Однак аналіз Стратегії вказує, що аксіологічний підхід в програмному документі на найближчу перспективу розвитку сфери туризму і курортів носить декларативний і опосередкований характер, не містить духовно-виховних засад, а спрямований на формування соціально-економічної цінності туризму в контексті відображення його значимості як виду економічної діяльності. Вважаємо, що документ потребує правової і практичної кореляції. Стратегія передбачає щорічну розробку плану заходів, в якій зустрічаємо поодинокі акценти на виховний та ціннісний аспекти розвитку сфери туризму, однак без чіткої актуалізації поставлених завдань.

Разом з тим, нині актуальними для України є такі суспільно-державницькі цінності, як воля, соборність, самобутність, гідність. Вони знайшли своє відображення в Постанові Верховної Ради України від 23.02.2017 р. № 1908-VIII "Про рекомендації Парламентських слухань про становище молоді в Україні на тему "Ціннісні орієнтації сучасної української молоді" [9]. Документ беззаперечно визначає, що воля формує здатність, намагання, прагнення досягати мети. Соборність як національна неповторність спонукає до єдності, неподільності всіх територій держави та передбачає спільну відповідальність. Самобутність виокремлює етнос своїми оригінальними традиціями, що проявляється у ментальному світосприйнятті. Гідність є результатом самоповаги до традицій, мови, культури і викликає повагу інших народів, сприяє усвідомленню власного громадянського обов'язку. Представлені цінності умовно можна презентувати як чотири підмурки, що вибудовують "українську сутність" громадянина, а тому вивчення та поширення їх змісту і значення засобами туризму — справа загальнодержавна й різнорівнева.

Тенденційність реалізації та впровадження стратегічних напрямів державної політики в сфері туризму може бути суголосною з рядом нормативно-правових документів, що регулюють питання національно-патріотичного виховання, які визначають туризм однією зі сфер реалізації відповідних заходів.

Виховний процес у закладах формальної і неформальної освіти повинен бути невід'ємною складовою всього освітнього процесу та орієнтуватися: на духовні цінності українського народу (національна самосвідомість, ідентичність, самобутність, гідність, соборність, воля); загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, повага до інституту сім'ї, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей) та соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови та культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) [12].

Отже, всі вищезазначені цінності можуть застосовуватися як індивідуально, так і колективно через різноманітні практики внутрішньосупільних комунікацій. Важливо пам'ятати: цінність не можна нав'язати, однак утверджувати — необхідно.

Формування, плекання, збереження та передача ціннісних основ виховання громадян України має відбуватися і поширюватися на всіх освітніх рівнях (формальна, неформальна, інформальна освіта (остання забезпечує умови для громадянської самоосвіти через включення відповідного змісту в громадські простори (сквери, вулиці тощо; інформаційні таблички; експозиції в музеях; наповнення бібліотек і все інше, що дозволяє займатися самоосвітою), які в цілому сприятимуть утвердженню засад етнічної та соціокультурної самобутності, національної ідентичності [12], гедонізму, сталому розвитку туризму.

Пізнаючи себе, мандрівник пізнає світ, формує власну та свого народу скарбницю матеріальних і духовних цінностей. Відкриваючи горизонти нових світів, як зазначав Г. Сковорода, важливо вміти "пізнати свій край, себе, свій рід, свій нарід". Подорожуючи, турист змінює "мотиваційну структуру особистості, зорієнтовану не на максимізацію матеріального споживання, а на само-реалізацію, нарощування інтелектуального і творчого потенціалу. Найкращим втіленням екстравертного відношення до світу стає людина подорожуюча, яка дбає про своє здоров'я, людина-рекреант — вона стає транслятором, носієм динамічної, мобільної, "здорової культури" [2, с. 82], а отже і носієм загальнолюдських та національних цінностей.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Глобалізаційні виклики диферентно адаптуються кожною державою. Головне — збереження цінностей, які служать взірцем для всіх членів соціуму, однак використовуються індивідуально в залежності від потреб, інтересів, емоційних переживань суб'єкта. Для українського громадянина усвідомлення європейських цінностей (демократії, свободи, національної гідності, патріотизму, освіченості, активної громадянської позиції, відповідальності, верховенства права тощо) є пріори-

тетом ментально-світоглядного осмислення розвитку держави в усіх її сферах.

Саме тому розуміння цілей і завдань державної політики в сфері туризму на найближчу перспективу має вибудовуватися з урахуванням аксіологічного підходу до державотворчих процесів, не поступаючись етно-, націє-, людиноцентризму поряд економікоцентризмом.

У момент написання статті на сайті Департаменту туризму та курортів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України став доступним для обговорення проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань туризму" [8], в якому, на жаль, як і в попередніх документах, не висвітлено архіважливих положень про ціннісний підхід до розвитку вітчизняного туризму, який вбачаємо в реалізації заходів, спрямованих на утвердження національних цінностей, активної громадянської позиції, самобутної етнічної культури українців, формування засад локальної ідентичності та національного-патріотичного духу населення в усіх регіонах країни.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в удосконаленні: правового механізму, який враховуватиме парадигму інноваційного мислення для вирішення проблем розвитку сфери туризму; політико-управлінського механізму через формування системи фахових знань та компетенцій осіб, на яких покладено виконання функцій державної туристичної політики та здійснення туристичної діяльності; освітньо-просвітницького механізму із залученням широкого загалу громадян до утвердження базових цінностей українського суспільства — соборності, самобутності, волі, національної гідності можливостями внутрішнього туризму.

Література:

1. Всеукраїнський круглий стіл "Філософія туризму". — К. [б.в.], 2002. — 142 с.
2. Гукалова І. Туризм як чинник розвитку людського капіталу: реалії і проблеми / І. Гукалова // Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: матеріали І-ої Міжнародної науково-практичної конференції (27 — 28 квітня 2017 р.). — Ужгород: ПП "Інватор", 2017. — С. 81—84.
3. Козаков В.М. Аксіологія державного управління: підручник. — К.: НАДУ, 2010. — 256 с.
4. Козаков В. Ціннісні засади взаємодії політики та державного управління в Україні: навч. посіб. "Концептуальні засади взаємодії політики і управління" / Авт. кол.: Е.А. Афонін, Я.В. Бережний, О.Л. Вальєвський та ін.; заг. ред. В.А. Ребкала, В.А. Шахова, В.В. Голубь, В.М. Козакова — К., НАДУ, 2010. — С. 142—164.
5. Конституція України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
6. Малахов В.А. Аполонія туризму: Екзистенційно-етичний сенс туризму як різновиду подорожування / В.А. Малахов // Філософські нариси туризму / Відп. ред. В.С. Пазенок. — К.: Укр. центр духовної культури, 2005. — С. 123—135.
7. Пірен М.І. Європейські цінності — детермінанта змін в сучасній Україні: навч. посібник-практикум / М.І. Пірен. — Чернівці: Друк Арт, 2016 — 256 с.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань туризму: проект Закону України. — Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang2c649445e716&title=ProektZakonuUkrainiproVnesenniaZminDoDeiakikhZakonodavchikhAktivUkrainiZPitanTurizmu>

9. Про рекомендації Парламентських слухань про становище молоді в Україні на тему "Ціннісні орієнтації сучасної української молоді": постанова Верховної Ради України від 23 лютого 2017 р. № 1908-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1908-19>

10. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80>

11. Про туризм: Закон України, прийнятий 15 вересня 1995 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>

12. Проект Концепції розвитку громадянської освіти в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dogromadskogo-obgovorennia-konceptiyu-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini>

13. Туризмолія: концептуальні засади теорії туризму: монографія / В.К. Федорченко, В.С. Пазенок, О. А. Кручек та ін. — К.: ВЦ "Академія", 2013. — 368 с.

14. Філософія: навчальний посібник / І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко, В.П. Розумний та ін.; За ред. І.Ф. Надольного. — К.: Вікар, 1997. — 584 с.

15. Філософія туризму: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.С. Пазенок, В.К. Федорченко, Я.В. Любимий та ін.; Київ. ун-т туризму, економіки і права. — К.: Кондор, 2004. — 265 с.

16. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди; голов. ред. В.І. Шинкарук. — К.: Абрис, 2002. — С. 713—714.

17. The Manila declaration on World tourism <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/unwtodeclarations.1980.6.4.1>

References:

1. Philosophy of Tourism (2002), Vseukrains'kyj kruhlyj stil "Filosofiiia turizmu" [All-Ukrainian Round Table "Philosophy of Tourism"], Kyiv, Ukraine.

2. Hukalova, I. (2017), "Tourism as a factor in the development of human capital: realities and problems", Tendentsii rozvytku turystychnoi industrii v umovakh hlobalizatsii : materialy I-oi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Tendencies of tourism industry development under the conditions of globalization. International Scientific-Practical Conference Materials], National University, Uzhhorod, Ukraine, pp. 81—84.

3. Kozakov, V. M. (2010), Aksiologiia derzhavnoho upravlinnia [Axiology of public administration], NADU, Kyiv, Ukraine.

4. Kozakov, V. (2010), Tsinnisni zasady vzaiemodii polityky ta derzhavnoho upravlinnia v Ukraini [Valuable

principles of interaction between politics and public administration in Ukraine], NADU, Kyiv, Ukraine.

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp> (Accessed 25 January 2018).

6. Malakhov, V. A. (2005), "Apology for tourism. Existential and ethical sense of tourism as a kind of travel", Filosofs'ki narysy turizmu, pp. 123-135.

7. Piren, M. I. (2016), Yevropejs'ki tsinnosti — determinanta zmin v suchasnij Ukraini, [European values are the determinant of change in modern Ukraine], Druk Art, Chernivtsi, Ukraine.

8. The Ministry of Economy of Ukraine (2018), The project Law of Ukraine "On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine on Tourism", available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang2c649445e716&title=ProektZakonuUkrainiproVnesenniaZminDoDeiakikhZakonodavchikhAktivUkrainiZPitanTurizmu> (Accessed 25 January 2018).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), Decree "On Recommendations of Parliamentary Hearings on the Situation of Youth in Ukraine on the topic "Valuable orientations of modern Ukrainian youth", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1908-19> (Accessed 26 January 2018).

10. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), The Order "On Approval of the Strategy for the Development of Tourism and Resorts for the period up to 2026" available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80> (Accessed 26 January 2018).

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (1995), The Law of Ukraine "On tourism" available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (Accessed 26 January 2018).

12. The Ministry of Education and Science of Ukraine, (2018), "The concept development of civic education in Ukraine", available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dogromadskogo-obgovorennia-konceptiyu-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini> (Accessed 26 January 2018).

13. Fedorchenko, V. K. Pazenok, V. S. and Kruchek, O. A. (2013), Turyzmolohiia: kontseptual'ni zasady teorii turizmu [Turismology: the conceptual foundations of the theory of tourism], Akademia, Kyiv, Ukraine.

14. Nadol'nyj, I. F. Andruschenko, V. P. Bojchenko, I. V. and Rozumnyj, V. P. (1997), Filosofiia, [Philosophy], Vikar, Kyiv, Ukraine.

15. Pazenok, V. S. Fedorchenko, V. K. and Liubyvyy, Ya. V. (2004), Filosofiia turizmu [The philosophy of tourism], The Institute of Tourism Economics and Law, Kondor, Kyiv, Ukraine.

16. Shynkaruk, V. I. (2002), Filosofs'kyj entsyklopedychnyj slovnyk [philosophical encyclopedic dictionary], The National Academy of Science of Ukraine, The Institute of Philosophy, Abrys, Kyiv, Ukraine.

17. The World Tourism Organization, (1980), "The Manila declaration on World tourism", available at: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/unwtodeclarations.1980.6.4.1> (Accessed 26 January 2018).

Стаття надійшла до редакції 30.01.2018 р.

Є. А. Вилгін,
к. держ. упр., доцент кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна академія управління персоналом

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ІНВЕСТИЦІЙНО-БУДІВЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ

Е. Vilgin,
Ph.D., Associate Professor of the Department of Public Administration
Interregional Academy of Personnel Management

THEORETICAL BASIS OF MECHANISMS OF STATE REGULATION OF REGIONAL INVESTMENT-BUILDING COMPLEX DEVELOPMENT

Визначено, що економічній науці "регіон" як категорія найчастіше розуміється частиною території з однаковими природними, характерними економічними, демографічними та іншими умовами, і має такі основоположні риси: комплексність, цілісність, спеціалізація і керованість, а також є одночасно структурною одиницею соціально-економічної системи країни, багатоаспектний територіально-економічний комплекс — сукупність зв'язків зовнішнього і внутрішнього середовища.

Обґрунтовано регіональну інвестиційно-будівельну підсистему (як мезоекономічну категорію) розглядати з точки зору об'єднання і гармонізації галузевих і територіальних інтересів господарюючих суб'єктів.

Визначено, що під інституціональним середовищем інвестиційно-будівельного комплексу нами розуміється система організацій, що встановлюють і реалізують інституції щодо ефективного інвестиційного процесу в будівельному секторі економіки.

It is determined that for economic science, the "region" as a category is often understood as part of a territory with the same natural, characteristic economic, demographic and other conditions, and has the following basic features: complexity, integrity, specialization and controllability, and also is simultaneously a structural unit of socio-economic system of the country, multidimensional territorial-economic complex — a set of connections of external and internal environment.

The regional investment-construction subsystem (as a meso-economic category) is grounded in terms of unification and harmonization of branch and territorial interests of economic entities.

It is determined that under the institutional environment of the investment and construction complex, we mean the system of organizations that establish and implement institutions for an effective investment process in the construction sector of the economy.

Ключові слова: механізми державного регулювання, регіон, інвестиційно-будівельний комплекс, соціально-економічна система, територіально-економічний комплекс, територіальні інтереси, інституційне середовище.

Key words: mechanisms of state regulation, region, investment and construction complex, social and economic system, territorial and economic complex, territorial interests, institutional environment.

ВСТУП

Дослідження механізмів державного регулювання розвитку інвестиційно-будівельної комплексу в Україні зумовлено комплексом складних проблем, які накопилися в цій сфері. Важливою проблемою для стратегічного розвитку державного регулювання розвитку інвестиційно-будівельної комплексу є вміння ефективно здійснювати інвестиційну діяльність і досягнення високого конкурентного статусу. Для інвестора вкладення коштів пов'язане з обґрунтуванням вибору інвестиційних проектів, аналізом їх ефективності, визначенням

правильної оцінки власних можливостей, виявленні фінансових ресурсів, обсягів і джерел інвестування, виконання стратегічних інвестиційних програм. Найважливішим є прийняття правильних управлінських рішень, що досягаються шляхом застосування відповідних методів, насамперед цільових.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та прикладні аспекти формування механізмів державного регулювання розвитку регіональ-

ного інвестиційно-будівельного комплексу та реконструкції житла досліджено в наукових працях вчених і практиків: А.М. Асаула, А.В. Беркути, О.Ю. Беленкової, Ван Сяоміна, А.Ф. Гойка, О.А. Гриценка, В.В. Гришка, П.П. Закорка, В.І. Кравченка, Л.Г. Левіта, А.А. Лукьянченка, Ю.М. Манцевича, В.О. Онищенко, Г.І. Онищука, В.І. Павлова, В.А. Поляченка, В.І. Торкатюка, С.Т. Сташевського, С.А. Ушацького, Т.Ю. Цифри та інших дослідників. Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що питання визначення теоретичних основ механізмів державного регулювання регіонального інвестиційно-будівельного комплексу є актуальними для України, тому питанням розвитку регіонального інвестиційно-будівельного комплексу приділяється багато уваги з боку аналітиків у сучасних наукових публікаціях.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є аналіз та систематизація теоретичних основ механізмів державного регулювання регіонального інвестиційно-будівельного комплексу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Методологічно обґрунтованими етапами на шляху формування категоріального ядра, на наш погляд, повинні бути такі:

1. Багатоаспектне транс дисциплінарне вивчення сутності регіону, як теоретико-практичного конструкту. У зв'язку з цим розгляд регіонального економічного розвитку (в тому числі інвестиційної сфери) доцільно почати з детермінування змісту такої міждисциплінарної категорії, як "region".

2. Коротка характеристика економічної теорії регіону, в тому числі з точки зору інституційного підходу. Має практичний сенс у подальшому провести порівняльний аналіз понять "регіональний" і "мезоекономічний", заклавши основу для змістовно точного формування категоріального комплексу дослідження.

3. Опис інституційної структури регіонального інвестиційно-будівельного комплексу (далі РІБК) як категорії мезоекономіки. На наш погляд, необхідно дати визначення не тільки суб'єктно об'єктному складу досліджуваного явища, а й ідентифікувати фактори, що впливають на РІБК, тим самим наблизивши розуміння механізму регулювання даної підсистеми, а також заклавши методологічну основу для далекої формалізації і математичної інтерпретації виявлених причинно-наслідкових зв'язків.

Таким чином, подібне виконання описаних кроків через міждисциплінарний аналіз сукупності явищ дасть можливість сформувати категоріальний фундамент справжнього дослідження. Розглядаючи регіон як міждисциплінарну категорію, не можна не відзначити різнобічність його змісту. Наприклад, у рамках географічної науки "регіон" визначається як територія суші зі специфічними фізичними і географічними параметрами, територіальна одиниця, яка визначається географічними кордонами.

В економічній науці названа категорія найчастіше розуміється частиною території з однаковими природними, характерними економічними, демографічними та іншими умовами, і має такі основоположні риси: комп-

лексність, цілісність, спеціалізація і керованість (О.Ю. Беленкова, Т.Ю. Цифра), а також є одночасно структурною одиницею соціально-економічної системи країни, багатоаспектний територіально-економічний комплекс — сукупність зв'язків зовнішнього і внутрішнього середовища [1].

Найбільш виражено соціологічний підхід представлений в роботі Р.І. Олексенка, а саме: регіон є "соціологічна кваліфікація територіальної одиниці, населення якої об'єднано загальними виробничо-економічними взаємозв'язками, соціальною інфраструктурою, засобами комунікації, органами законодавчої і виконавчої влади" [3].

Представником синтетичного, економіко-когнітивного змісту регіону є М.М. Шашко, який би розглядав територію як складову частину просторової економічної системи, де панують сили конкуренції. Відповідно до розробленого ним теоретичним підходом найбільш значущим є такий аспект, коли "концепція розвитку регіону сконцентрована на знаннях та інноваційного розвитку в усіх сферах за прикладом розвинених країн". Відзначимо, що саме М.М. Шашко належить розуміння регіону як "ядро інновацій і модернізації в широкому сенсі" [1].

Соціально-політичне трактування категорії "region" відображає його сутність як соціально-територіальної спільності, тобто сукупності соціальних, економічних, політичних факторів розвитку території в ході того чи іншого історичного процесу. В цьому контексті зазвичай мається на увазі цілий набір характеристик як-от: етнічний склад населення, трудові ресурси, соціальна інфраструктура, соціально-психологічний клімат, політичні аспекти розвитку регіону та тощо.

Розглядаючи різні думки щодо змісту поняття "region", виділимо два основних підходи в науці: територіально географічний і соціально-економічний. Важливим визначником регіону з точки зору першого підходу виступає територія, в той же час соціально-економічні особливості підкреслюються додатковими характеристиками абстрактної локальної спільності. Регіони представляються гомогенними територіями з чітко визначеними межами, в яких управління організовано на національному рівні. Нами зазначається, що регіон як соціально-економічна система може бути розглянутий як цілком самостійний суб'єкт економічних взаємин, носій своїх особливих інтересів, які можуть бути різні чи протиставлені інтересам різних суб'єктів і країни.

Соціально-економічний підхід до визначення регіонів сформувався в 1970-х рр., але в той же час, як вказують автори, не був належним чином реалізований [2, с. 69]. Нині ситуація в регіонах у цілому розглядається, в основному, з економічної позиції, а соціально-економічними характеристиками приділяється значно менше уваги. Регіон як соціально-економічна система представляється в основному деякої наукової абстракцією, яка сформована за заздалегідь визначеними ознаками, відповідаючи цілям конкретного дослідження. Зміна цільового призначення дослідження впливає на ознаку класифікації, умовні кордони регіону, задані пріоритетами та інші характеристики.

Вивчивши перераховані вище підходи до поняття "region", нами запропонована уточнююча характери-

стика цього терміну. Регіони України, обмежені певними фізико-адміністративними умовами існування, характеризуються комплексністю, єдністю, спеціалізацією, регулюються сформованими політико-адміністративними органами управління. Територію можна уявити як великий економічний суб'єкт, де присутні різні форми власності та інші суб'єкти економічної діяльності, а також формуються власні відокремлені цілі щодо регіонального суспільного добробуту, соціального розвитку, модернізації продуктивних сил і промислової діяльності господарюючих суб'єктів, що входять до складу регіону в рамках його адміністративних кордонів. Таким чином, регіон — це територіально відокремлена одиниця макроекономічної системи, що утворює в сукупності з іншими одиницями конкурентне середовище на галузевих ринках товарів, послуг і капіталу, чиї локальні цілі розвитку при міжтериторіальних протиріччях відповідають макроекономічним орієнтирам держави.

Мезотериторіальний рівень повинен розглядатися одночасно як елемент економічної системи в контексті просторової організації національного господарства, і як елемент соціально-економічної організації суспільства. Відповідно до теорії складних систем в будь-якій системі існують підсистеми. У регіональній економічній системі є: науково-технічна, інвестиційно-будівельна, ресурсо-видобувна, виробнича, соціальна підсистеми, а також підсистеми регулювання і управління. Проте кінцева мета функціонування підсистем повинна підкорятися меті функціонування всієї системи. Отже, важливим аспектом регіональної системи є внутрішній зв'язок, яка ніби фіксує особливості структури виробництва.

Регіональну інвестиційно-будівельну підсистему (як мезоекономічну категорію) автор розглядає з точки зору об'єднання і гармонізації галузевих і територіальних інтересів господарюючих суб'єктів. Логічним підсумком цієї гармонізації має бути раціональне, що відповідає максимальній корисності, інвестування в матеріально-технічну базу мезоекономічних системи в цілому і інвестиційно-будівельної сфери, зокрема.

Інвестування в будівельну сферу передбачає створення сприятливого інституційного середовища. У літературі виділяються два основних підходи до розуміння таких основоположних термінів, як "інститут" і "інституційне середовище". Етимологія слова "інститут" вказує на його латинське походження: *institutum* — встановлення, звичай, установа. З цього визначення логічним чином випливає його подвійне значення: з одного боку, розуміння інституту як такого собі правила, з іншого боку — як установи або організації.

ВИСНОВКИ

Представники першого, нормативного підходу дотримуються розуміння інституту як суспільного звичаю. Відповідно інституційне середовище в рамках першого підходу характеризується як сукупність основоположних формальних та неформальних правил і норм життєдіяльності суспільства.

Другий, суб'єктний підхід, ґрунтується на тлумаченні категорії "інститут" як певної організації, установи, господарюючого суб'єкта, що реалізує конкретну діяльність, завдання або функції в суспільстві.

Подібне розуміння інституту як організації соціально-економічних відносин є предметом дискусії і ставиться під сумнів багатьма вченими інституціоналістами. У їх розумінні організації виникають в рамках існуючих інститутів, і цей принцип "є універсальним для всіх типів товариств".

Існує і третій напрям ідентифікації категоріального ядра інституційної теорії — компромісне, що прагне об'єднати в собі два описаних підходу. Деякі дослідники розглядають інститут як функціональну організацію для реалізації конкретної системи однорідних інституцій, а також як комплекс інституцій, які виступають функціональними генотипами організацій. В цьому контексті доцільно детермінувати поняття "інституція". Згаданий термін має ще більший спектр визначень, проте представляється можливим вказати на його загальний зміст, а саме: інституція — це діяльність, обумовлена нормами поведінки, форма реалізації функцій суб'єктів, образ мислення.

З зазначених вище методологічних позицій під інституціональним середовищем інвестиційно-будівельного комплексу нами розуміється систему організацій, що встановлюють і реалізують інституції щодо ефективного інвестиційного процесу в будівельному секторі економіки.

Література:

1. Бєленкова О.Ю. Впровадження світового досвіду фінансування доступного житла через систему будівельно-ощадних кас в Україні / Бєленкова О.Ю., Цифра Т.Ю., Шашко М.М. // Проблеми системного підходу в економіці: електронне наук. фахове вид. / Нац. авіац. ун-т, Ін-т екон. та менеджменту. — К.: Вид-во НАУ, 2010, №3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_3/index.h
2. Дацій О.І., Гаман М.В., Дацій Н.В. Інноваційна модель розвитку економіки України в умовах глобалізації: монографія / О.І. Дацій, М.В. Гаман, Н.В. Дацій. — Донецьк: Юго-Восток, 2010. — 370 с.
3. Олексенко Р.І. Причини та наслідки інфляційних процесів в Україні / Ефективна економіка [Електронний ресурс]. — 2009. — №3. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=44>

References:

1. Byelyenkova, O.Y. Tsifra, T.Y. and Shashko, M.M. (2010), "Implementation of international experience financing affordable housing through construction and savings banks in Ukraine", Problems systematic approach to the economy, vol. 3, available at: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_3/index.h (Accessed 28 Aug 2014).
 2. Datsii, O.I. Haman, M.V. and Datsii, N.V. (2010), *Innovatsijna model' rozvytku ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [Innovative model of economic development of Ukraine in the conditions of globalization], Yuhovostok, Donetsk, Ukraine.
 3. Oleksenko, R.I. (2009), "Causes and consequences of inflation processes in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=44> (Accessed 17 Jan 2013).
- Стаття надійшла до редакції 31.01.2018 р.*

Н. Г. Клименко,
к. держ. упр., доцент, докторант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління
національною безпекою, Національна академія державного управління при Президентові
України, м. Київ

ЛІЦЕНЗУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСІБ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

N. Klimenko,
PhD (Public Administration), associate professor, doctoral student of the Department of globalistics,
European integration and national security administration
National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

LICENSING OF ECONOMIC ACTIVITY AS A MEANS OF STATE REGULATION OF ACTIVITIES OF NON-STATE INSTITUTIONS IN THE FIELD OF NATIONAL SECURITY

У статті досліджено організаційно-правові засади ліцензування господарської діяльності як засобу державного регулювання діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки, розглянуто повноваження органів ліцензування, інших державних органів, які формують та реалізують державну політику у зазначеній сфері, а також їх роль у державному регулюванні діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки.

The article deals with the organizational and legal principles of licensing of economic activity as a means of state regulation of activities of non-governmental institutions in the field of national security, examines the powers of licensing bodies, other state bodies that form and implement state policy in this area, as well as their role in state regulation of non-state institutions in the field of national security.

Ключові слова: недержавні інституції, національна безпека, державне регулювання, діяльність, ліцензування.

Key words: non-state institutions, national security, government regulation, activity, licensing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Необхідність державного регулювання діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпе-

ки зумовлена ризиками, загрозами та небезпеками, до виникнення яких призводить провадження окремих видів діяльності. Такі види діяльності потребують застосування державою спеціальних засобів для захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, охорони довкілля, забезпечення безпеки суспільства

та держави. Одним з таких засобів державного регулювання діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки є ліцензування господарської діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Зазвичай науковці розглядають ліцензування як особливу процедуру офіційного засвідчення (визнання) права господарюючого суб'єкта на ведення певного виду діяльності з додержанням правил, нормативних вимог та стандартів (Ю. Тіхоміров [15]); один з різновидів дозвільного провадження (І. Солошкіна [14]); один із засобів державного регулювання господарської діяльності (О. Рябенко [13]); інститут певної галузі права (О. Кашперський [6], Л. Шестак [16]); спеціальну умову здійснення підприємницької діяльності (Н. Саніахметова [10]); адміністративно-правовий режим чи його окремих напрям (А. Багандов [1], Д. Бахрах [2], Т. Васильєва [3], А. Олейник [7], І. Пастух [8]). При цьому аналіз праць свідчить про те, що ліцензування як засіб державного регулювання діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки дослідниками не розглядалися.

Господарський кодекс України [4] та Закон України "Про ліцензування видів господарської діяльності" [12] (далі — Закон про ліцензування) визначають ліцензування одним із засобів державного регулювання провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню. Цей засіб спрямований на забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері ліцензування, захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів. Зазначене дає нам підстави розглядати ліцензування господарської діяльності як засіб державного регулювання діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою є дослідження організаційно-правові засади ліцензування господарської діяльності як засобу державного регулювання діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки, а органів ліцензування та інших державних органів, які формують та реалізують державну політику у зазначеній сфері, як суб'єктів зазначеного державного регулювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Регулююча роль держави стосовно діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки виявляється формуванні та реалізації державної регуля-

торної політики, державної політики у сфері ліцензування, в прийнятті законодавчих та підзаконних актів з метою створення правового поля, яке забезпечує упорядкування діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки в інтересах суспільства та регламентує здійснення нагляду (контролю) за дотриманням встановлених норм (правил) суб'єктами зазначеного державного регулювання та недержавними інституціями.

Правову основу ліцензування складають:

Конституція України, відповідно до якої кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (стаття 42);

Господарський кодекс України, Закон про ліцензування, Закон України "Про реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань";

інші закони України, які регулюють відносини у сфері ліцензування окремих видів діяльності, у тому числі регламентують здійснення контролю (нагляду) за дотриманням встановлених правил та визначають відповідальність за порушення у цій сфері, серед яких, зокрема, Кодекс України про адміністративні правопорушення, закони України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності", "Про основи національної безпеки", "Про банки і банківську діяльність", "Про телебачення і радіомовлення", "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів", а також спеціальні закони України, які визначають особливості ліцензування окремих видів господарської діяльності, серед яких, зокрема, закони України "Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії", "Про архітектурну діяльність", "Про лікарські засоби", "Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори", "Про зовнішньоекономічну діяльність", "Про ринок природного газу", "Про ринок електричної енергії", "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні" та інші;

— міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, у тому числі про взаємне визнання ліцензій;

— інші нормативно-правові акти (укази Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти державних органів, до компетенції яких належить формування та реалізація державної політики у сфері ліцензування господарської діяльності, а також державне регулювання діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки).

Господарський кодекс України встановлює, що правові засади ліцензування господарської діяльності визначаються виходячи з конституційного права кожного на здійснення підприємницької діяльності, не забороненої законом, а також принципів господарювання, одним із яких є обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави [4].

Закон про ліцензування, який регулює суспільні відносини у сфері ліцензування видів господарської діяльності, одним з принципів державної політики у цій сфері визначає пріоритетність захисту прав, законних інтересів, життя і здоров'я людини, навколишнього природного середовища, захисту обмежених ресурсів та забезпечення безпеки держави. Цей принцип передбачає, що ліцензування виду господарської діяльності застосовується лише до такого виду, провадження якого становить загрозу порушення прав, законних інтересів громадян, життю чи здоров'ю людини, навколишньому природному середовищу та/або безпеці держави, і лише у разі недостатності інших засобів державного регулювання; а також запобігання проявам корупції. Крім того, він визначає виключний перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, встановлює уніфікований порядок їх ліцензування, нагляд і контроль у цій сфері, відповідальність за порушення законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності.

Серед інших принципів, на яких ґрунтується державна політика у сфері ліцензування, варто відзначити:

- принцип єдиної державної системи ліцензування, що реалізується шляхом визначення Кабінетом Міністрів України органів ліцензування та видів господарської діяльності згідно із статтею 7 Закону про ліцензування, на які відповідний орган ліцензування видає ліцензії;

- принцип територіальності, згідно з яким дія ліцензії поширюється на адміністративну територію органу ліцензування, що її видав;

- принцип дотримання законності шляхом того, що: запровадження ліцензування виду господарської діяльності здійснюється виключно законом, а види господарської діяльності, не зазначені у статті 7 Закону про ліцензування, ліцензуванню не підлягають;

- вимоги ліцензійних умов мають бути однозначними, прозорими та виключати можливість їх суб'єктивного застосування органами ліцензування чи ліцензіатами;

- запроваджується відповідальність посадових осіб органів ліцензування і спеціально уповноваженого органу з питань ліцензування та суб'єктів господарювання за порушення вимог нормативно-правових актів, що регулюють сферу ліцензування;

- забороняється вимагання органами ліцензування надання документів з державних паперових або електронних інформаційних ресурсів;

- принцип рівності прав суб'єктів господарювання, що передбачає:

- вільний вибір суб'єктом господарювання провадження встановленого законом виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, і території своєї діяльності;

- забезпечення при отриманні ліцензії рівності прав суб'єктів господарювання незалежно від організаційно-правової форми чи форми власності;

- встановлення єдиних вимог ліцензійних умов шляхом визначення їх відповідності рівням ризику від провадження відповідного виду господарської діяльності;

- уникнення необґрунтованих обтяжень чи зайвих адміністративних процедур;

- заборону використання ліцензування видів господарської діяльності для обмеження конкуренції;

- принцип відкритості процесу ліцензування, що забезпечується шляхом:

- забезпечення доступності інформації у сфері ліцензування відповідно до закону;

- залучення на паритетних засадах представників профільних громадських організацій, суб'єктів господарювання та/або їх об'єднань до процесу прийняття рішень Експертно-апеляційною радою з питань ліцензування.

Формування та реалізацію державної політики у сфері ліцензування у встановленому Законом про ліцензування порядку здійснюють:

- Кабінет Міністрів України або інший орган державної влади у випадках, встановлених законом, шляхом прийняття нормативно-правових актів у сфері ліцензування;

- спеціально уповноважений орган з питань ліцензування;

- органи ліцензування.

Кабінет Міністрів України визначив Мінекономрозвитку головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який, серед іншого, забезпечує формування державної регуляторної політики та державної політики з питань ліцензування, нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності [9].

Спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування Кабінет Міністрів України визначив Державну регуляторну службу України [5] (далі — ДРС), яка є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України, і який реалізує державну регуляторну політику, політику з питань нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, ліцензування у сфері господарської діяльності та дерегуляції господарської діяльності.

Закон про ліцензування визначає статус Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування, яка є постійно діючим колегіальним органом при ДРС, та діє за регламентом, що затверджується ДРС, її обов'язки та права, форму роботи, а також вимоги до її складу.

Органом ліцензування зазначений Закон визначає орган виконавчої влади, визначений Кабінетом Міністрів України, або уповноважений законом державний колегіальний орган. При цьому він встановлює, що господарська діяльність здійснюється на підставі ліцензії, виданої органом ліцензування, яким є:

- центральний орган виконавчої влади, державний колегіальний орган для виду діяльності, який провадиться на всій території України;

- Рада міністрів АР Крим для виду діяльності, який провадиться на території АР Крим;

- місцевий орган виконавчої влади для виду діяльності, який провадиться на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці [12].

Ліцензією є запис у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб, підприємців та громадських формувань про рішення органу ліцензування

щодо наявності у суб'єкта господарювання права на провадження визначеного ним виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню [12].

Суб'єкти господарювання поділяються на здобувачів ліцензії (суб'єкти господарювання, які подали до органу ліцензування заяву про отримання ліцензії разом із підтвердними документами згідно з вимогами відповідних ліцензійних умов) та ліцензіатів (суб'єкти господарювання, які мають ліцензію на провадження встановленого законом виду господарської діяльності).

Зважаючи на тематику нашого дослідження зазначене дозволяє дійти висновку, що на підставі Закону про ліцензування здійснюється державне регулювання діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки, які є суб'єктами господарювання.

Урядом України відповідно до вимог Закону про ліцензування постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2015 № 609 [11] затверджено перелік органів ліцензування із зазначенням закріплених за ними видів господарської діяльності, які підлягають ліцензуванню, до якого увійшли:

державні колегіальні органи (Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, Нацкомфінпослуг, НКЦПФР, НКРЗІ, НКРЕКП);

міністерства, інші центральні органи виконавчої влади (МОН, МВС, Мінприроди, МОЗ, Мінсоцполітики, Мінекономрозвитку, Мінфін, ДФС, Держархбудінспекція, Укртрансбезпека, Державіаслужба, Держлікслужба, Держпраці, ДСНС, Держрибагентство, Держпродспоживслужба, Держатомрегулювання, Адміністрація Держспецзв'язку);

місцеві державні адміністрації (обласні, Київська міська держадміністрації);

інші державні інституції (СБУ).

Крім того, Закон про ліцензування передбачає ліцензування банківської діяльності відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність", органом ліцензування якої є Національний банк України.

При цьому варто зазначити, що ані СБУ, ані Національний банк України не належать до органів виконавчої влади чи державних колегіальних органів, які згідно з визначенням, зазначеним у Законі про ліцензування, є органами ліцензування.

Згідно з визначеними Законом про ліцензування повноваженнями, орган ліцензування видає ліцензії на право здійснення видів господарської діяльності, зазначених у статті 7 цього Закону, яка станом на 15.01.2018 містить 33 найменування, значна частина яких ліцензується з урахуванням особливостей, визначених спеціальними законами.

Зважаючи на те, що діяльність недержавних інституцій у сфері національної безпеки безпосередньо або опосередковано впливає на оборону, охорону громадського порядку, політичну, економічну, енергетичну, соціальну, інформаційну, екологічну безпеку, у тому числі цивільний захист, забезпечення функціонування критичної інфраструктури, забезпечення кібербезпеки та захист інформаційних ресурсів, види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, зазначені у

статті 7 Закону про ліцензування, можна розподілити наступним чином:

оборона та охорона громадського порядку (виробництво та ремонт вогнепальної зброї невійськового призначення і боєприпасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду, торгівля вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї, холодною зброєю, пневматичною зброєю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду; виробництво спеціальних засобів, заряджених речовинами слезоточною та дратівною дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продаж; виробництво вибухових матеріалів промислового призначення за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України; охоронна діяльність);

економічна безпека (банківська діяльність; надання фінансових послуг; професійна діяльність на ринку цінних паперів; зовнішньоекономічна діяльність);

енергетична безпека (діяльність у сфері електроенергетики і діяльність у сфері використання ядерної енергії; діяльність на ринку природного газу, виробництво теплової енергії, транспортування теплової енергії магістральними і місцевими (розподільчими) тепловими мережами та постачання теплової енергії, крім виробництва, транспортування та постачання теплової енергії за нерегульованим тарифом);

соціальна безпека (освітня діяльність; виробництво і торгівля спиртом етиловим, коньячним і плодovým, алкогольними напоями та тютюновими виробами; виробництво лікарських засобів, оптова та роздрібна торгівля лікарськими засобами, імпорт лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів); медична практика; діяльність банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим МОЗ; ветеринарна практика; виробництво ветеринарних препаратів; випуск та проведення лотерей; туператорська діяльність; посередництво у працевлаштуванні за кордоном; культивування рослин, включених до таблиці I Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого Кабінетом Міністрів України, розроблення, виробництво, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізація (відпуск), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до зазначеного Переліку);

інформаційна безпека, у тому числі забезпечення кібербезпеки та захисту інформаційних ресурсів (діяльність у галузі телебачення і радіомовлення; діяльність у сфері телекомунікацій, надання послуг у галузі криптографічного захисту інформації (крім послуг електронного цифрового підпису) та технічного захисту інформації, за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України; діяльність, пов'язана з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації);

екологічна безпека, у тому числі цивільний захист, забезпечення функціонування критичної інфраструктури (будівництво об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з середніми та значними наслідками; надання послуг і виконання робіт протипожежного призначення за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України; виробництво особливо небезпечних хімічних речовин, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, поводження з небезпечними відходами; транспортування нафти, нафтопродуктів магістральним трубопроводом; централізоване водопостачання та водовідведення, крім централізованого водопостачання та водовідведення за нерегульованим тарифом; перероблення побутових відходів; захоронення побутових відходів; промисловий вилов водних біоресурсів за межами юрисдикції України; перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів річковим, морським, автомобільним, залізничним та повітряним транспортом, міжнародні перевезення пасажирів та вантажів автомобільним транспортом).

Проте при більш детальному аналізі стає зрозумілим, що значна частина видів діяльності охоплює одночасно декілька сфер. Так, зокрема, перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів річковим, морським, автомобільним, залізничним та повітряним транспортом, міжнародні перевезення пасажирів та вантажів автомобільним транспортом; будівництво об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з середніми та значними наслідками впливають на економічну, екологічну, соціальну безпеку, діяльність у галузі телебачення і радіомовлення, на політичну безпеку, а діяльність у сфері використання ядерної енергії — на економічну, енергетичну, екологічну безпеку та оборону. Освітня діяльність, у межах якої здійснюється підготовка фахівців усіх рівнів для усіх галузей суспільства, взагалі впливає на усі сфери безпеки, а отже на національну безпеку загалом.

Згідно з визначеними Законом про ліцензування повноваженнями, орган ліцензування за відповідним видом господарської діяльності [12]:

отримує та розглядає заяву разом з документами, подання яких до органу ліцензування передбачено законом, і за результатом їх розгляду приймає рішення про залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду, відмови у видачі ліцензії чи про видачу ліцензії, оформлення, переоформлення та видачу інших документів, що стосуються сфери повноважень органу ліцензування;

розробляє проекти ліцензійних умов і змін до них та подає їх в установленому порядку на затвердження Кабінету Міністрів України, якщо інше не встановлене законом;

здійснює контроль за додержанням ліцензіатами вимог ліцензійних умов та за результатами перевірки приймає рішення;

вносить до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань прийняті ним рішення, документи та інші відомості про ліцензування видів господарської діяль-

ності, необхідні для ведення цього реєстру, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

формує та веде ліцензійні справи, забезпечує їх зберігання, передачу та одержання у паперовій формі (або одержання належним чином завірених документів із них у разі, якщо такі справи передані до архівних установ);

здійснює інформаційне та методичне супроводження ліцензування;

надає інформацію з ліцензійних справ та у паперовій формі, зокрема у порядку, встановленому Законом України "Про доступ до публічної інформації"; розміщує на своєму офіційному веб-сайті інформацію про прийняті ним рішення за відповідним видом господарської діяльності;

складає та подає ДРС щорічний ліцензійний звіт до 30 січня року, наступного за звітним; забезпечує підвищення кваліфікації працівників, до посадових обов'язків яких віднесено забезпечення виконання повноважень у сфері ліцензування;

здійснює перевірку документів, що підтверджують відсутність контролю у значенні, наведеному у статті 1 Закону України "Про захист економічної конкуренції", за діяльністю ліцензіата осіб — резидентів інших держав, що здійснюють збройну агресію проти України у значенні, наведеному у статті 1 Закону України "Про оборону України", та/або дії яких створюють умови для виникнення воєнного конфлікту та застосування воєнної сили проти України.

Рішення органу ліцензування оформлюються організаційно-розпорядчими актами за підписом керівника органу або його заступника згідно з розподілом повноважень.

Рішенням органу ліцензування його обов'язки з виконання повноважень органу ліцензування щодо проведення перевірок додержання ліцензіатами вимог ліцензійних умов та складання актів за результатом їх проведення можуть бути покладені на його територіальні підрозділи. Це оформлюється організаційно-розпорядчим актом органу ліцензування, який на наступний день після його прийняття оприлюднюється на офіційному веб-сайті органу ліцензування та направляється у письмовому вигляді до ДРС. При цьому повноваження органу ліцензування забороняється делегувати будь-яким органам, організаціям, суб'єктам господарювання чи особам (у тому числі утвореним органом ліцензування чи які перебувають у сфері його управління або підпорядкування).

Орган виконавчої влади або державний колегіальний орган, що втратив повноваження органу ліцензування, зобов'язаний [12]:

вжити у місячний строк невідкладних заходів з передачі своїх ліцензійних справ, інших інформаційних ресурсів, необхідних для забезпечення виконання вимог Закону про ліцензування, відповідному органу виконавчої влади чи державному колегіальному органу, визначеному (уповноваженому) для ліцензування відповідного виду господарської діяльності, а у разі його скасування — до архівної установи;

забезпечити передання ліцензійних справ та інших інформаційних ресурсів щодо сфери ліцензування

органу ліцензування, який визначений (уповноважений) відповідно законом чи Кабінетом Міністрів України, протягом часу, що забезпечує додержання строків прийняття рішень, вчинення інших дій у сфері ліцензування, передбачених Законом про ліцензування, але не більш як за десять календарних днів з дня його визначення (уповноваження) органом ліцензування.

У разі запровадження ліцензування нового виду господарської діяльності або нової частини виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, ліцензійні умови його провадження або його нової частини набирають чинності у строк, необхідний для приведення суб'єктом господарювання своєї діяльності у відповідність із вимогами ліцензійних умов, але не менш як через два місяці з дня їх прийняття [12].

У разі скасування ліцензування виду господарської діяльності орган ліцензування втрачає повноваження органу ліцензування, а ліцензії, видані на його здійснення вважаються недійсними. У разі зміни згідно з Законом про ліцензування назви виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, яка не призводить до зміни предмета такої діяльності, відповідні ліцензійні умови надалі поширюються на такий вид діяльності, а ліцензії на його провадження продовжують діяти. У зв'язку зі вищезазначеними змінами органи ліцензування актуалізують інформацію в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань [12].

Ліцензіат зобов'язаний виконувати вимоги ліцензійних умов відповідного виду господарської діяльності, а здобувач ліцензії для її одержання — відповідати ліцензійним умовам, які є нормативно-правовим актом Кабінету Міністрів України, іншого уповноваженого законом органу державної влади, положення якого встановлюють вичерпний перелік вимог, обов'язкових для виконання ліцензіатом, та вичерпний перелік документів, що додаються до заяви про отримання ліцензії.

Ліцензійні умови та зміни до них розробляються органом ліцензування, що є центральним органом виконавчої влади, підлягають погодженню ДРС та затверджуються Кабінетом Міністрів України, крім випадків, визначених законом. Зазначене дозволяє підійти висловку про те, що ліцензійні умови, розроблені органами ліцензування, які є державними колегіальними органами, погодженню з ДРС та затвердженню Кабінетом Міністрів України не підлягають. На нашу думку, надання права державним колегіальним органам самостійно затверджувати розроблені ними ліцензійні умови видів господарської діяльності, які ж вони самі ліцензують, з урахуванням того, що ці органи є державними регуляторами у визначених законом сферах, несе у собі значні корупційні ризики і не сприяє ефективності державного регулювання діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки.

Закон про ліцензування також передбачає якщо органом ліцензування визначено одночасно центральний орган виконавчої влади або Раду міністрів АР Крим чи місцевий орган виконавчої влади, ліцензійні умови

його провадження розробляються відповідним центральним органом виконавчої влади. У разі якщо органом ліцензування визначено Раду міністрів АР Крим, вона може передати свої повноваження органу ліцензування профільному міністерству Ради міністрів АР Крим.

У разі внесення змін до чинних ліцензійних умов, які потребуватимуть проведення суб'єктами господарювання підготовчої роботи, такі ліцензійні умови або їх окремі положення мають набирати чинності через певний строк з дня їх опублікування, достатній для проведення таких підготовчих робіт, що не може бути меншим, ніж два місяці.

Ліцензійні умови і зміни до них органи ліцензування оприлюднюють на своєму офіційному веб-сайті, а у разі внесення змін до них у частині зміни переліку документів, що додаються до заяви про отримання ліцензії, цими ж змінами встановлюється строк подачі здобувачами ліцензій цих додаткових документів, який не може бути меншим, ніж два місяці з дня оприлюднення змін до ліцензійних умов.

Залежно від особливостей провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, вимоги ліцензійних умов встановлюються стосовно суб'єкта господарювання загалом та/або відносно кожного місця провадження кожного виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню.

Якщо суб'єкт господарювання провадить вид господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, не в повному обсязі, а частково, ліцензійні умови поширюються на ліцензіата лише в частині, що встановлює вимоги до провадження цієї частини виду господарської діяльності.

Ліцензійні умови можуть визначати вичерпний перелік видів місць провадження діяльності (місцем провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, є об'єкт (приміщення, будівля, земельна ділянка та/або територія), у межах якого провадиться цей вид господарської діяльності або який використовується у його провадженні (може збігатися з місцезнаходженням суб'єкта господарювання), якщо це обумовлено особливостями провадження цього виду господарської діяльності [12].

Вимоги ліцензійних умов поширюються на місця провадження господарської діяльності ліцензіата, що зазначені в документах, що додаються до заяви про отримання ліцензії (з урахуванням змін до них, поданих ліцензіатом до органу ліцензування).

Вимоги ліцензійних умов до суб'єкта господарювання мають бути обумовлені особливостями провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, та включають вичерпний перелік підтверджувальних документів, що підтверджують відповідність суб'єкта господарювання вимогам ліцензійних умов, крім документів, які органи влади не можуть вимагати відповідно до вимог частини сьомої статті 9 Закону України "Про адміністративні послуги" щодо відомостей про місця провадження господарської діяльності із зазначенням щодо кожного з них виду діяльності (повністю або частково стосовно зазначеного у заяві) або операцій, що за ним провадитимуться; відомостей про засоби провадження господарської діяльності.

Крім того, ліцензійні умови містять кадрові вимоги до працівників, організаційні вимоги, технологічні вимоги щодо наявності певної матеріально-технічної бази разом з даними, що дають можливість її ідентифікувати. А також спеціальні вимоги, передбачені законом, стосовно обмеження щодо суміщення здійснення видів господарської діяльності; виконання передбачених законом вимог щодо відокремлення і незалежності; можливості провадження видів господарської діяльності лише юридичними особами або лише юридичними особами окремих організаційно-правових форм; розміру статутного капіталу; обмеження щодо здійснення над суб'єктом господарювання контролю, у значенні, наведеному у статті 1 Закону України "Про захист економічної конкуренції", резидентами держав, що здійснюють збройну агресію проти України у значенні, наведеному у статті 1 Закону України "Про оборону України", та/або дії яких створюють умови для виникнення воєнного конфлікту та застосування воєнної сили проти України [12].

При цьому до ліцензійних умов не можуть бути включені вимоги щодо додержання законодавства України у відповідній сфері та/або окремих законів у цілому та законодавства, обов'язкові до виконання всіма суб'єктами господарювання [12].

Ліцензійними умовами встановлюються зміст та форма заяви про одержання ліцензії; документів, що додаються до заяви про її одержання; опису документів, що подаються для одержання ліцензії; документів щодо кожного місця провадження господарської діяльності. У них також визначаються вичерпні переліки типів місць та засобів провадження господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, до яких встановлюються вимоги щодо провадження виключно в межах місць провадження, зазначених у відомостях про них, та виключно з використанням засобів їх провадження, що зазначені у відомостях про них, які подані органу ліцензування згідно з вимогами ліцензійних умов. При цьому ліцензійні умови повинні відповідати принципам державної політики у сфері ліцензування.

Підсумовуючи розгляд вимог, встановлених Законом про ліцензування до ліцензійних умов, варто зазначити, що станом на 15.01.2018 року не затверджені ліцензійні умови провадження двох видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, випуску та проведення лотерей та виробництва ветеринарних препаратів. При цьому варто звернути увагу на те, що частиною другою статті 20 Закону про ліцензування встановлено, що у разі відсутності ліцензійних умов провадження відповідного виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню відповідно до закону, відповідальність за провадження такої господарської діяльності без ліцензії не застосовується.

Крім того, Закон про ліцензування регламентує оформлення та подання документів до органу ліцензування, видачу документів, визначає документи, які здобувач ліцензії подає до органу ліцензування та встановлює, що перелік підтвердних документів встановлений ліцензійними умовами є виключним. Ним визначено порядок прийняття заяви про отримання

ліцензії до розгляду та підстави для залишення її без розгляду; порядок розгляду заяви про отримання ліцензії, підстави для відмови у видачі ліцензії та для прийняття рішення про анулювання ліцензії. А також встановлено, що ліцензія видається на необмежений строк, але при цьому непереоформлена у встановлений строк ліцензія є недійсною і підлягає анулюванню.

Проте варто зазначити, що для окремих видів діяльності, особливості ліцензування яких визначаються спеціальними законами, зазначені закони визначають термін дії ліцензії. Так, статтею 8 Закону України "Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори" встановлено, що ліцензія на здійснення діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів видається на п'ять років.

Закон про ліцензування передбачає, що за видачу ліцензії справляється разова плата в розмірі одного прожиткового мінімуму, виходячи з розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що діє на день прийняття органом ліцензування рішення про видачу ліцензії, якщо інший розмір плати не встановлений законом. А її переоформлення є безоплатним.

Закон також регламентує внесення змін, що стосуються ліцензіата або назви виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, із зазначенням термінів їх подання ліцензіатом, його правонаступником або спадкоємцем, регламентує звуження та розширення виду господарської діяльності, а також визначає випадки, внаслідок яких виникає необхідність переоформлення ліцензії та терміни оприлюднення відповідних рішень, вимоги до заяв і документів, які подаються до органу ліцензування.

Відомості про ліцензування видів господарської діяльності, визначені Законом України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань", вносяться до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань (рішення, прийняті органами ліцензування відповідно до Закону про ліцензування, — у день їх прийняття; документи, подані до органів ліцензування, та іншу інформацію про ліцензування видів господарської діяльності, необхідну для ведення зазначеного реєстру, — у день їх отримання органами ліцензування).

Державний нагляд за додержанням органами державної влади чи державними колегіальними органами вимог законодавства у сфері ліцензування здійснює ДРС шляхом проведення планових та позапланових перевірок у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

ДРС може проводити позапланові перевірки додержання органами ліцензування вимог законодавства у сфері ліцензування на підставі: наявності повідомлення в письмовій формі про порушення органом ліцензування вимог законодавства у сфері ліцензування; видання розпорядження про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування з метою перевірки його виконання органом ліцензування; виявлення інформації, що вказує на порушення органом

ліцензування законодавства у сфері ліцензування (зокрема, у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, листах, щорічних звітах та офіційних інформаційних ресурсах органів ліцензування); рішення Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування про необхідність проведення перевірки додержання певним органом ліцензування законодавства у сфері ліцензування; а також за дорученням Кабінету Міністрів України.

При цьому керівник органу ліцензування зобов'язаний забезпечити надання посадовим особам ДРС при проведенні ними також перевірки ліцензійних справ, інших документів та інформації з питань ліцензування і необхідні умови для проведення перевірки. За підсумками перевірки в її останній день ДРС складає акт перевірки у двох примірниках (1-й видається керівнику органу ліцензування, діяльність якого перевірялася, 2-й зберігається ДРС).

У разі виявлення порушення органом ліцензування законодавства у сфері ліцензування ДРС протягом п'яти робочих днів з дня складення акта перевірки видає розпорядження про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування. Орган ліцензування, одержавши зазначене розпорядження, зобов'язаний в установленний у ньому строк подати ДРС інформацію про його виконання вимог.

Законом визначаються підстави для проведення позапланових перевірок додержання ліцензіатами вимог ліцензійних умов, а також випадки, що потребують для проведення такої перевірки погодження ДРС, яке надається на підставі рішення Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування за зверненням органу ліцензування.

Контроль за додержанням ліцензіатами вимог ліцензійних умов здійснюють у межах своїх повноважень органи ліцензування шляхом проведення планових і позапланових перевірок відповідно до Закону України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" з урахуванням особливостей, визначених Законом про ліцензування. Для проведення перевірки органом ліцензування створюється комісія, до складу якої можуть входити виключно працівники його апарату і територіальних органів.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Проведене дослідження дозволило встановити, що на підставі Закону про ліцензування здійснюється державне регулювання діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки, які є суб'єктами господарювання (юридичними особами та фізичними особами — підприємцями). В ході дослідження з'ясовано, що види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, належать до діяльності, яка прямо чи опосередковано стосується оборони, охорони громадського порядку, політичної, економічної, енергетичної, соціальної, інформаційної, екологічної безпеки, у тому числі цивільного захисту, забезпечення функціонування кри-

тичної інфраструктури, забезпечення кібербезпеки та захисту інформаційних ресурсів, тобто сфер, які вирішальним чином впливають на національну безпеку країни. Це стало додатковим підтвердженням нашого твердження про те, що ліцензування є засобом державного регулювання діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що органи ліцензування (повноваження, права, обов'язки та відповідальність яких визначені Законом про ліцензування) як суб'єкти державного регулювання діяльності недержавних інституцій (суб'єктів господарювання, які є здобувачами ліцензії або ліцензіатами) відіграють значну роль у державному регулюванні діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки. Оскільки саме від прийнятого ними рішення щодо надання права на провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, тій чи іншій недержавній інституції, а згодом від якісного контролю за її провадженням згідно з ліцензійними умовами шляхом здійснення планових чи позапланових перевірок залежить безпека людини, суспільства, держави, довкілля.

Підсумовуючи дослідження слід зазначити, що значна кількість видів господарської діяльності, зазначених у Законі про ліцензування, підлягає ліцензуванню з урахуванням особливостей, визначених спеціальними законами, що не сприяє спрощенню їх державного регулювання, оскільки із встановлених зазначеним Законом правил існує велика кількість винятків. Крім того, чинний Закон про ліцензування, як і попередній Закон України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності", не визначає критерії віднесення того чи іншого виду діяльності до такого, що підлягає ліцензуванню. Наслідком цього може стати неконтрольоване необґрунтоване збільшення кількості видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, під час внесення змін до Закону про ліцензування як це відбувалося із Законом України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності". Отже, подальші розвідки варто присвятити визначенню критеріїв віднесення того чи іншого виду діяльності до такого, що підлягає ліцензуванню.

Література:

1. Багандов А.Б. Лицензирование как административно-правовой режим / А.Б. Багандов. // "Черные дыры" в Российском законодательстве. — 2005. — № 1. — С. 354—367.
2. Бахрах Д.Н. Административное право: учебник для вузов / Д.Н. Бахрах, Б.В. Россинский, Ю.Н. Стариков; 2-е изд., изм. и доп. — М.: Норма, 2005. — 800 с.
3. Васильєва Т.С. Адміністративно-правовий режим господарської діяльності в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" / Т.С. Васильєва. — Харків, 2011. — 20 с.
4. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

5. Деякі питання Державної регуляторної служби України [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2014 р. № 724. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/724-2014-%D0%BF/para№7#№7>

6. Кашперський О.В. Адміністративно-правовий статус суб'єктів ліцензування господарської діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Кашперський О.В. — Х., 2011. — 193 с.

7. Олейник О. Правовые основы лицензирования хозяйственной деятельности / О. Олейник // Закон. — 1994. — № 5. — С. 16—18.

8. Пастух І.Д. Організаційно-правові засади ліцензування господарської діяльності в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" / І.Д. Пастух. — Київ, 2005. — 19 с.

9. Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF>

10. Предпринимательское (хозяйственное) право в вопросах и ответах / Под ред. Н.А. Саниахметовой. — Х., 2003. — 608 с.

11. Про затвердження переліку органів ліцензування та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2015 р. № 609. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/609-2015-%D0%BF/para№9#n9>

12. Про ліцензування видів господарської діяльності [Електронний ресурс]: Закон України від 2 березня 2015 № 222-VIII. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/222-19>

13. Рябченко О.П. Державне управління економікою України (адміністративно-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" / О.П. Рябченко. — Харків, 2000. — 36 с.

14. Солошкіна І.В. Адміністративно-правові засади дозвільної діяльності щодо підприємництва: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Солошкіна І.В. — Х., 2007. — 195 с.

15. Тихомиров Ю.А. Административное право и процесс: полный курс / Ю.А. Тихомиров. — М., 2001. — 652 с.

16. Шестак Л.В. Ліцензування як адміністративно-правовий інститут: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Шестак Лілія Володимирівна. — Ірпінь, 2005. — 188 с.

References:

1. Bahandov, A. B. (2005), "Licensing as an administrative-legal regime", "Cher nye dyry" v Rossyjskom zakonodatel'stve, vol. 1, pp. 354—367.

2. Bahrah, D. N. Rossinskij, B. V. Starilov, Ju. N. (2005), Administrativnoe pravo [Administrative law], 2nd ed, Norma, Moskva, Rossijskaja Federacija.

3. Vasyli'eva, T. S. (2011), "Administrative and legal regime of economic activity in Ukraine", Abstract of Ph.D.

dissertation, Administrative law and process; finance law; information law, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine.

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "Economic Code of Ukraine", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (Accessed 15 January 2018).

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of the State Regulatory Service of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/724-2014-%D0%BF/para№7#№7> (Accessed 15 January 2018).

6. Kashpers'kyj, O. V. (2011), "Administrative and legal status of subjects of licensing of economic activity in Ukraine", Ph.D. Thesis, Administrative law and process; finance law; information law, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine.

7. Olejnik, O. (1994), "Legal basis for licensing of economic activities", Zakon, vol. 5, pp. 16—18.

8. Pastukh, I. D. (2005), "Organizational and legal bases of licensing of economic activity in Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Administrative law and process; finance law; information law, National Academy of State Tax Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Issues of the Ministry of Economic Development and Trade", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF> (Accessed 15 January 2018).

10. Sanyakhmetova, N. A. (2003), Predprynymatel'skoe (khoziajstvennoe) pravo v voprosakh y otvetakh [Entrepreneurial (economic) law in questions and answers], Kharkiv, Ukraine.

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the list of licensing bodies and the recognition of invalidations of certain resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/609-2015-%D0%BF/para№9#n9> (Accessed 15 January 2018).

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On licensing of types of economic activity", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/222-19> (Accessed 15 January 2018).

13. Riabchenko, O. P. (2000), "State administration of the economy of Ukraine (administrative-legal aspect)", Abstract of Doctor dissertation, Administrative law and process; finance law; information law, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine.

14. Soloshkina, I. V. (2007), "Administrative and legal bases of licensing activity on entrepreneurship", Ph.D. Thesis, Administrative law and process; finance law; information law, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine.

15. Tihomirov, Ju. A. (2001), Administrativnoe pravo i process: polnyj kurs [Administrative Law and Process: Full Course], Moskva, Rossijskaja Federacija.

16. Shestak, L. V. (2005), "Licensing as an administrative-legal institution", Ph.D. Thesis, Administrative law and process; finance law; information law, National Academy of Taxation of Ukraine, Irpin, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2018 р.

ІНТЕГРОВАНІ ФАКТОРИ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я ЯК СТРУКТУРНОЇ УМОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

A. Klantsa,

Candidate of Medical Sciences, doctoral student of the department of public administration
and administration Ukrainian State Employment Service Training Institute, Kyiv

INTEGRATED FACTORS OF PUBLIC HEALTH AS A STRUCTURAL CONDITION OF NATIONAL SECURITY OF THE STATE

У межах статті здійснено теоретико-методологічний аналіз інтегративних факторів громадського здоров'я як умови національної безпеки на підставі цього запропоновано власну концепцію ранжування керованих, некерованих та опосередкованих умов, які визначають сферу повноцінної життєдіяльності людини у сучасному світі, ідентифіковано функціональний вплив факторів громадського здоров'я та створенню оптимуму показників соціальної безпеки суспільства та громадянина.

In the framework of this article the theoretical and methodological analysis of integrative factors of public health as a condition of national security was carried out on the basis of this, it proposes its own concept of ranking of controlled, uncontrolled and mediated conditions that determine the sphere of human life in the modern world, I am on creating the optimum indicators of social security of society and citizen.

Ключові слова: здоров'я, охорона здоров'я, громадське здоров'я, національна безпека, національні інтереси, глобальна безпека світу, імперативи національної безпеки, безпековий потенціал держави, моніторинг здоров'я нації, інтегративні фактори, соціальна безпека у сфері громадського здоров'я, демографічні загрози, оптимальна життєдіяльність, оптимальне буття людини, соціально-антропійна статичність світу, спадково-генетична обумовленість.

Key words: health, health, public health, national security, national interests, global security of the world, imperatives of national security, state security potential, monitoring of the nation's health, integration factors, social security in the field of public health, demographic threats, optimal livelihoods, optimal human existence. Socio-anthropologic static world, hereditary genetic conditionality.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Стан громадського здоров'я, який традиційно визначає соціально-економічний, політичний та геополітичний потенціал держави, залежить від впливу інтегративних факторів, які забезпечують відповідний стиль життєдіяльності суспільства, впливають на якість та безпеку його життя. Під інтегративними факторами громадського здоров'я на нашу думку доцільно розуміти сукупність умов, причин та параметрів, які впливають на показники процесу оптимальної життєдіяльності громадян. В даному контексті інтегративні фактори дозволяють простежити рівень залежності громадського здоров'я від зовнішніх об'єктивних й суб'єктивних умов та причин фізичної повноцінності буття людини у сучасному світі. З огляду на це, інтегративний фактор являє собою опрідечені форми процесу й результату умов налагодження повноцінної життєдіяльності людини, шляхом досягнення відповідних параметрів гармонійності та утвердження фізичної досконалості як умов професійного розвитку та саморозвитку людини.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

При ідентифікації факторів, які розкривають зміст інтегрованої взаємодії умов та причин, які визначають якість фізичної життєдіяльності людини в сучасному світі доцільно враховувати й "утаємнені перемінні", які визначають сферу якості здоров'я та життя людини. В цьому відношенні йдеться про обставини, які слугують або і за певних умов блокують розвиток життєдіяльності людини, виступаючи у ролі транскрипційних самостійних констант, на яких базується сфера оптимального буття людини. Це тим самим дозволяє розуміти під інтегративними факторами громадського здоров'я універсальну умову забезпечення суб'єктивного добробуту особистості в межах певної константної реальності.

Саме такий контекст визначення змісту інтегративних факторів громадського здоров'я розкриває їх транскрипційну основу, яка закладає умови динамізації не лише індивідуального але й колективного простору буттєвості людини. Слідуючи цьому інтегративні фактори

громадського здоров'я дозволяють простежити константність фізичного стану як основу розвитку індивідуального й суспільного проекту, який і забезпечує утвердження інноваційної практики динамізації суспільства блокуючи тим самим відповідні фактори ризику. Останні характеризують собою перелік обставин, які сприяють виникненню небезпечних ситуацій, які позначаються на повноцінності фізичного стану людини, порушуючи певну соціально-антропійну статичність світу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР

Більше ніж півстоліття тому, вченими "Римського клубу" було встановлено, що "на долю системи охорони здоров'я припадає лише 10% факторів, які визначають громадське здоров'я" [1]. Виходячи із цього ними було запропоновано чітко ранжовану структуру факторів громадського здоров'я як структурної умови національної безпеки держави: спосіб життя (50% впливу займає від усіх факторів); екологічна ситуація (20—25%); спадково-генетична обумовленість (15—20%) [1]. При цьому варто відзначити, що вага впливу певних факторів на виникнення певних захворювань та параметрів збереження громадського здоров'я в межах різних держав є відмінною. Більшість експертних даних вказує на той факт, що в середньому всього 30—35% від загального обсягу факторів на якість громадського здоров'я мають безпосередній вплив (1) спосіб життя, (2) харчування та (3) оточуюча дійсність [2]. При достатньо високих показниках керованості впливу таких факторів на сферу збереження громадського здоров'я Вдається мінімізувати їх негативний вплив, тим самим створивши об'єктивні передумови для фізичного, психологічного та соціального добробуту людини.

Досягнення високих показників громадського здоров'я нації базується на запровадженні відповідних профілактичних заходів з оздоровлення та застосування якісних стандартів надання медичних послуг. А це у свою чергу, має супроводжуватись розробленням та впровадженням стратегічної політики держави щодо укріплення здоров'я нації, яка б включала чітко регламентований перелік форм та методів організації системи охорони здоров'я. Методологія розроблення стратегічної політики держави має враховувати різноманітність та багатопробність різних соціальних верств суспільства. Так, зокрема більшість експертів одноставно наголошують на доцільності врахування трьох рівнів громадського здоров'я: 1 — рівень (груповий), який включає здоров'я малих соціальних та етнічних груп; 2 — рівень (регіональний) — включає здоров'я населення окремих адміністративних територій; 3 — рівень (популяційний), який включає здоров'я популяції в цілому [3].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є здійснити теоретико-методологічний аналіз інтегративних факторів громадського здоров'я як умови національної безпеки держави. Досягнення мети обумовлює вирішення таких завдань: розробити власну концепцію ранжування керованих, некерованих

та опосередкованих умов, які визначають сферу повноцінної життєдіяльності людини у сучасному світі та забезпечують створенню оптимуму показників соціальної безпеки суспільства та громадянина.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Сучасні держави акумулюють свою політику на розробленні "програм перебудови охорони здоров'я" які враховують всі фактори, які впливають на громадське здоров'я як структурної умови національної безпеки держави. Це свідчить про те, що стан громадського здоров'я залежить від ефективності організаційної структури керованості факторів, які визначають рівень здоров'я населення. В той же час доцільно чітко розмежовувати фактори, які перебувають у сфері керованості охорони здоров'я та які перебувають за її межами, зокрема спосіб життя, оточуюче середовище, соціально-економічні та спадково-генетичні передумови. Це у такий спосіб, підтверджує аргументацію приведену С. Мортоном, на думку якого "людина є сама ковалем власного здоров'я, оскільки 90%, які визначають індивідуальне здоров'я (генетика, екологія та спосіб життя) прямо чи опосередковано залежать від індивідуума" [4]. На основі цього вченим ідентифіковано три групи факторів, які негативно впливають на індивідуальне здоров'я людини:

1) керовані, які безпосередньо залежать від особистості: а) шкідливі звички (надмірне вживання алкоголю, куріння, наркотична залежність); б) спосіб життя (малорухливість, переїдання, нестаток сну, надмірне захоплення комп'ютерами, відсутність повноцінного відпочинку; в) харчування (відсутність повноцінного та збалансованого з точки зору корисності харчування, що досить часто лежить у сфері життєвих переконань та орієнтирів особистості); г) менталітет та характер (хронічний неспокій, невдоволення опонуючим світом, звичка працювати без відпочинку та відчувати свою незамінність, відсутність життєвих цілей, відсутність у життєвих установах пріоритетів здоров'я; д) мотивація — населення має бути зацікавленим у збереженні та у зміцненні свого здоров'я, оскільки бути хворим не вигідно з моральної й матеріальної точки зору (з цієї метою держава та працевлаштувачі мають формувати менталітет та створювати відповідну мотивацію з використанням законодавчих актів та підвищення заробітної платні);

2) опосередковані — які залежать від індивідуума: добробут та освіта, які формують відповідний спосіб життя, який має сприяти зміцненню здоров'я, а з іншого — провокує виникнення відповідних захворювань, адже досягнення високого рівня добробуту, освіти та формування способу й рівня життя переважною мірою залежить від особистості; вплив факторів оточуючого середовища (вода, повітря, умови проживання та праці на 25% впливають на здоров'я громадян (теоретично певною мірою ці фактори можуть бути керованими, однак реально вони надзвичайно важко піддаються корекції);

3) некеровані — не залежать від індивідуума: вік (детермінуючий фактор, який здійснює негативний

вплив на здоров'я людини і який не керується людиною, однак уповільнити фізичне старіння людина в змозі за умови ведення здорового способу життя); спадковість (здоров'я обумовлене генетичними особливостями і залежить від генетичного здоров'я батьків та протікання вагітності у матері до 20%, однак новітні медичні технології дозволяють коректувати цю проблему) [4].

Важливу роль у межах цього аналізу посідає концепція класифікації факторів громадського здоров'я розроблена експертами Англійської агенції у сфері громадського здоров'я. До таких факторів ними віднесено таку їх послідовність:

- біологічні (спадковість, тип вищої нервової діяльності, конституція тіла, темперамент і т. п.);
- природні (клімат, ландшафт, флора, фауна і т. д.);
- стан навколишнього середовища;
- соціально-економічні;
- рівень розвитку охорони здоров'я [5].

Виходячи із цієї класифікації вченими встановлено, що громадське здоров'я обумовлюється в середньому на "50% — способом життя на, 15—20% станом навколишнього середовища, 15—20% — спадковістю і на 10% охороною здоров'я (діяльність його органів і установ)" [5]. Дещо інші показники впливу факторів на збереження громадського здоров'я представлено експертною групою ВОЗ, які запропонували іншу органіку співвідношення впливу факторів згрупувавши їх у чотири основні групи, зокрема: генетичні чинники — 15—20% (20%); стан навколишнього середовища — 20—25% (20%); медичне забезпечення — 10—15% (7—8%); умови і спосіб життя людей — 50—55% (53—52%) [6].

Забезпечуючи реалізацію цієї дослідницької мети, постає завдання розроблення авторської класифікації інтегративних факторів громадського здоров'я як структурної умови національної безпеки держави, виходячи із аналізу різних методологічних та експертних позицій, які мають належне відображення у практиці суспільної життєдіяльності сучасної людини. При цьому також варто відзначити, що в межах майже кожного дослідницького підходу присвяченого артикуляції факторів громадського здоров'я представлена власна концептуальна архітектура їх класифікації, що тим самим ускладнює сферу її об'єктивності та можливість власного авторсько обґрунтування.

Визначальну роль у шкалі факторів громадського здоров'я посідають генетичні фактори, оскільки параметри повноцінної життєдіяльності людини визначаються генною програмою, яку унаслідок людина генеалогічно від батьків, що тим самим визначає відповідний варіант розвитку її генофонду. Потреби, інтереси, здібності та можливості людини, в тому числі і схильність до певних захворювань у більшості випадків також зазнають генетичної детермінації, що свідчить про визначальну роль спадкових факторів у статистиці громадського здоров'я. Це дозволяє простежити відповідну індивідуальну специфіку генної тривалості життя та якості його облаштування, а відтак й органіку пояснення причин виникнення відповідних захворювань. На думку керівника дослідницької групи М.-Р. Маклюеда, "хромосоми статевої клітини та їх структурні елементи — гени

можуть піддаватися шкідливим впливам неправильної поведінки, екологічної ситуації, перенесених захворювань, низького рівня здоров'я і т.п., що безпосередньо позначається на генетичному матеріалі майбутніх батьків на будь-якому віковому етапі розвитку" [7]. Це свідчить про те, що "генна програма, успадкована від батьків, яка і визначає генетичні особливості дитини, — незмінна протягом усього життя людини, середовище лише може змінити потенціал людини в межах "норм реакцій", але не змінити сам геном, а тому дуже важливо, щоб її спосіб життя відповідав цій програмі, від чого залежатимуть здоров'я і тривалість самого життя даної людини" [7]. Слідуючи цьому оптимум життєдіяльності людини, що стосується способу життя, професійного спрямування та забезпечення якості облаштування життя передбачає врахування специфіки спадкової генези. Дотримання такої детермінації є особливо важливе в контексті того, що "досить часто суспільство або окрема людина формують таке середовище життєдіяльності, яка вступає в протиріччя з її генною програмою, що закономірно призводить до порушення механізмів її адаптації та розвитку, чи до виникнення відповідних захворювань" [8]. Підтвердженням факту такої деструктивної органіки є також і те, що в "структурі спадкової патології, властивій майже двом відсоткам населення Землі, переважне місце належить захворюванням, пов'язаним зі способом життя і зі здоров'ям майбутніх батьків і матері в період вагітності" [8]. Це у такий спосіб підтверджує стратегічний вплив генетичного фактору на стан громадського здоров'я, нівелювання якого посилює дію негативних умов на досягнення фізичної гармонії буття людини у сучасному світі.

Важливим фактором громадського здоров'я виступає створення безпечного навколишнього середовища. Підтвердженням цього, на думку С. Гейріча та Дж. Грейта, слугує той факт, що "при порушенні балансу між самостійним функціонуванням людини та її соціальними контактами виникають проблеми, які зумовлюють зміни стану здоров'я" [9]. Це обумовлено тим, що протягом всього антропоного періоду, людина вимушена була прилаштовуватись до об'єктивних умов свого існування, які мали достатньо високий вплив на параметри її життєдіяльності. В даному відношенні йдеться про "енергетичні впливи (включаючи фізичні поля), певні характеристики атмосфери, водного середовища, ландшафт місцевості і характер її біосистем, збалансованість і стабільність кліматичних і пейзажних умов, енергетичні впливи, ритм природних явищ та ін.)" [9]. У підтвердження цього більше ста років тому, відомий вчений А.Л. Чижевський вказав на енергетичний вплив Сонця, (який безпосередньо пов'язаний з 14-літнім періодом коливань сонячної активності) на стан людини та поширення відповідних хвороб, зокрема на її психіку, самопочуття, згортання крові [10]. Це дозволило йому охарактеризувати залежність людини від "періодичності сонячної та місячної активності", що відображається на чергуванні відповідних біоритмів, які позначаються на стані її здоров'я, що тим самим і є поясненням причин фізичного, психічного та інтелектуального станів людини, на підставі чого можна передбачити найбільш сприятливі та найменш сприятливі періоди життєдіяльності людини.

Передбаченість впливу певних природних факторів на здоров'я людини, дозволяє їй виробити певний імунітет захищеності від об'єктивної дійсності, створюючи сприятливі умови для своєї життєдіяльності шляхом підлаштування її під свої потреби. Виходячи із цього, на думку Т. Грінхелда, таке прилаштування навколишньої дійсності під потреби людини здійснюється за відповідними напрямками, серед яких:

- використання природних ресурсів на користь власних потреб (ліс, нафта, метал, вугілля, глина);

- створення гармонійного для людини середовища шляхом прилаштування природи під її потреби (будівництво каналів і водосховищ, висадження лісових захисних смуг, встановлення греблі і навіть спроби навіть розгорнути русло річок);

- цілеспрямоване втручання людини у природне середовище з метою забезпечення розвитку економіки (наприклад, пестициди та інсектициди, мінеральні добрива і т.д.), так і у формі побіжних продуктів виробництва (відходи виробництва, викиди в атмосферу продуктів виробництва підприємств, автомобільний транспорт та ін.) [11].

У такий спосіб людина прилаштовуючи об'єктивну дійсність під власні потреби тотально втручається в її органіку, що тим самим приводить до незворотних процесів, які створюють ситуації еволюційної деконструкції, коли людина "перебудовує природу виключно під себе", в заміні нічого не залишаючи самій природі. Така діяльність людини по перетворенню об'єктивної дійсності створює в той же час створює нові умови життєдіяльності і самої людини, зокрема це стосується глобального порушення органічної статистики природного середовища. Так, зокрема на сьогодні лише "третина площі суші Землі не несе на собі видимих слідів діяльності людини (в Північній Америці — 37,5%, в Африці — 27,5%, в Європі — 2,8%), а з безлічі лісових масивів, які раніше покривали Землю і забезпечували її атмосферу киснем, лише ліси Сибіру і басейну Амазонки ще досі продовжують виконувати цю роль" [12].

Варто також відзначити, що сучасна екологічна ситуація деструктивно поглиблюється не лише локальними змінами, які відбуваються в географічних та кліматичних умовах, але й завдяки розвитку певних галузей виробництва, що приводить до суттєвого забруднення навколишнього середовища, що тим самим провокує високі показники захворюваності населення. Так, зокрема "збільшення викидів від технологічних процесів призвело до появи в атмосферному повітрі до 350 різних канцерогенів, серед яких кожен шостий на планеті володіє особливо вираженими патогенними властивостями" [13]. Саме тому людина у своєму пошуку методів прилаштування навколишнього оточення відповідно до власних потреб має займати морально-свідому й раціональну позицію, яка дозволить їй оволодіти прийомами діяльності в умовах зміни традиційної моделі її екологічного буття. Це тим самим має слугувати утвердженню новітньої культури життєдіяльності людини, яка базується на сучасних принципах валеологічної освіченості та відчуття персональної відповідальності перед майбутніми поколіннями за наслідки свого деконструктивного втручання у навколишнє оточення.

Відтак, виходячи із того, що однією із універсальних потреб людини є збереження та підтримання її

нормального функціонування шляхом облаштування "оптимальної життєдіяльності" для забезпечення громадського здоров'я людини "стратегічно важливо відчувати фізичний та душевний комфорт", а він можливий лише в умовах безпечного навколишнього середовища. Йдеться здебільшого про те, що "забезпечення нормального розвитку у відповідності з генетичними та індивідуальними особливостями, які створюють передумови для формування та самоповаги слугують фактором збереження здоров'я, що тим самим сприяє повноцінній життєдіяльності людини у сучасному світі" [14].

Саму сферу розуміння навколишнього середовища загальноприйнято структурувати на два рівні: макросередовище (оточуюча об'єктивна дійсність в межах якої природньо перебуває людина, і яка впливає на параметри її громадського здоров'я) та мікросередовище (умови, які безпосередньо оточують конкретну людину у чітко визначеному інституційному просторі). До факторів мікросередовища належать побутові та виробничі умови, які впливають на громадське здоров'я людини, у більшості випадків створюючи умови безпечності навколишньої дійсності. При цьому варто враховувати також і конструкцію А. Маслоу, яка досить чітко дозволяє конкретизувати гностичні потреби людини, які чітко опредмечуються через сферу функціонування навколишнього середовища [15]. Виходячи із цього ним доведено, що "найвищою соціальною потребою людини є потреба в самоповазі, самореалізації", тобто в творчій діяльності, без чого надзвичайно складно уявити розвиток особистості, а тому потреба в самостійному пізнанні навколишнього світу людиною є важливою когнітивною потребою, яка визначає сферу його функціонування, а відтак і визначає параметри її громадського здоров'я.

Слідуючи цьому до визначальних факторів навколишнього середовища, які визначають параметри повноцінності громадського здоров'я як умови національної безпеки держави належать:

- соціально-економічні умови, в яких відбувається розвиток конкретного індивідууму (ступінь економічного розвитку, соціальна політика регіону, країни, доступність медичних послуг, рівень безробіття, рівень якості життя) [16];

- оточуюче фізичне середовище (ступінь урбанізації, забезпечення безпечним житлом, повноцінним харчуванням, умовами для повноцінного відпочинку та дозвілля) [17].

Врахування саме цих факторів навколишнього середовища є стратегічною передумовою для забезпечення керованості відповідних процесів, які детерміновано стримують можливість належної фізичної й соціальної життєдіяльності людини в межах конкретної об'єктивної реальності. При цьому стратегічним пріоритетом для держави виступає створення та збереження безпечного навколишнього середовища, особливо в умовах "неконтрольованого розвитку промисловості" та актуалізації відповідних екологічних проблем, які у сукупності негативно впливають на параметри громадського здоров'я. Це у свою чергу дозволяє чітко ідентифікувати основні фактори навколишнього середовища, які негативно позначаються на стані громадського здоров'я людини. Серед них:

- забруднення атмосферного повітря різними токсичними викидами (свинець, кадмій, ртуть), особливо в промислових районах;

- наявність величезної кількості алергенів, у тому числі харчових й домашніх;
- хімічна (нітрати, пестициди) і бактеріальна (збудники гепатиту, сальмонельозу, дизентерії, холери і т.д.) забрудненість харчових продуктів та води;
- неякісна питна вода, низький рівень санітарної культури;
- вплив підвищеного рівня шуму від промислових підприємств, транспорту;
- вплив токсичних відходів промисловості;
- вплив іонізуючого опромінення (сонце, "озонові дірки", джерела штучного освітлення, електромагнітні поля природного і штучного походження);
- техногенні аварії та катастрофи, а також стихійні лиха, що призводять до травм і загибелі людей, психологічних перевантажень [17].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, здійснений нами аналіз інтегративних факторів громадського здоров'я як умов національної безпеки держави дозволив запропонувати власну концепцію ранжування керованих, некерованих та опосередкованих умов, які визначають сферу повноцінної життєдіяльності людини у сучасному світі. Саме їх ідентифікація та врахування функціонального впливу слугують створенню оптимуму показників соціальної безпеки суспільства та громадянина. Це у такий спосіб ставить питання про деталізацію гностичних показників, які забезпечують з'ясування індикативної якості громадського здоров'я, що тим самим закладає методологічні передумови подальшого розроблення даної проблематики в межах вітчизняної державно-управлінської науки.

Література:

1. A manual for research priority setting using the essential national health research strategy [Електронний ресурс] // Council on Health Research for Development Geneva. — 2016. — Режим доступу: http://www.cohred.org/publications/library-and-archive/a_manual_for_research_1_0/
2. An analysis of the impact of research supported by the UK National Institute of Health Research. Conference proceeding submitted as part of an oral presentation at — an approach of societal values [Електронний ресурс] / A. Kamenetzky, S. Hinrichs-Krapels, S. Wooding, G. Grant // International Conference organized by the French National Institute for Agricultural Research (INRA). — 2016. — Режим доступу: <https://www.kcl.ac.uk/sspp/policy-institute/publications/Impact-of-NIHR-research.pdf>
3. Milat A.J. A narrative review of research impact assessment models and methods [Електронний ресурс] / A.J. Milat, A.E. Bauman, S. Redman // Health Res Policy Syst. — 2015. — Режим доступу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25884944>
4. Morton S. Progressing research impact assessment: A "contributions" approach [Електронний ресурс] / Morton // Res Eval. — 2015. — Режим доступу: <https://academic.oup.com/rev/article/24/4/405/1520544/Progressing-research-impact-assessment-A>

5. The Metric Tide: Report of the Independent Review of the Role of Metrics in Research Assessment and Management [Електронний ресурс] / [J. Wilsdon, L. Allen, E. Belfiore та ін.] // HEFCE. — 2015. — Режим доступу: http://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/files/2015/07/2015_metrictide.pdf
6. UK Doubles Its "World-Leading" Research in Life Sciences and Medicine in Six Years: Testing the Claim? [Електронний ресурс] / [S. Wooding, T. N. Van Leeuwen, S. Parks та ін.] // PLoS ONE, 10 (7). — 2015. — Режим доступу: <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0132990>
7. Risk of Bias in Reports of In Vivo Research: A Focus for Improvement [Електронний ресурс] / [M. Macleod, A. Lawson McLean, A. Kyriakopoulou та ін.] // PLoS Biol 13(10). — 2015. — Режим доступу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26556632>
8. Preparing impact submissions for REF 2014: An evaluation [Електронний ресурс] / [C. Manville, M. Morgan Jones, M. Frearson та ін.] // Findings and observations. — 2015. — Режим доступу: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR700/RR726/RAND_RR726.pdf
9. Hinrichs S. A new resource for identifying and assessing the impacts of research [Електронний ресурс] / S. Hinrichs, J. Grant // BMC Med, 13. — 2015. — Режим доступу: <https://bmcmedicine.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12916-015-0364-x>
10. Чижевский А.Л. Земное эхо солнечных бурь / А.Л. Чижевский. — М.: Мысль, 1976. — 367 с. — (Изд. 2-е).
11. Greenhalgh T. Research impact in the community-based health sciences: an analysis of 162 case studies from the 2014 UK Research Excellence Framework [Електронний ресурс] / T. Greenhalgh, N. Fahy // BMC Med, 13 (1). — 2015. — Режим доступу: <https://bmcmedicine.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12916-015-0467-4>
12. Noser A. Investing in the ideal: does objectified body consciousness mediate the association between appearance contingent self-worth and appearance self-esteem in women? [Електронний ресурс] / A. Noser, V. Zeigler-Hill // Body image. № 2 (11). — 2014. — Режим доступу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24374074>
13. A Multi-faceted Program Causes Lasting Progress for the Very Poor: Evidence from Six Countries [Електронний ресурс] / [A. Banerjee, E. Duflo, N. Goldberg та ін.] // Science 348 (6236). — 2015. — Режим доступу: <http://karlan.yale.edu/papers/multi-faceted-program-causes-lasting-progress-very-poor-evidence-six-countries>
14. The nature, scale and beneficiaries of research impact: An initial analysis of Research Excellence Framework (REF) 2014 impact case studies Research Report 2015/01 [Електронний ресурс] // King's College London and Digital Science. — 2015. — Режим доступу: <https://www.kcl.ac.uk/sspp/policy-institute/publications/Analysis-of-REF-impact.pdf>
15. Maslow A. Theory of Human Motivation. An internet resource developed by Christopher D. Green [Електронний ресурс] / Maslow // York University, Toronto, Ontario. — 2000. — Режим доступу: <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>

16. The non-academic impact of international development research in UK Higher Education: analysis using the REF 2014 impact case studies [Електронний ресурс] / S.Hinrichs, A. Kamenetzky, L. Borjes, J. Grant // REF. — 2015. — Режим доступу: <http://www.kcl.ac.uk/sspp/policyinstitute/publications/non-academic-impact-of-international-developmentresearch.pdf>

17. Returns on research funded under the NIHR Health Technology Assessment (HTA) Programme [Електронний ресурс] / S.Guthrie, M. Hafner, T. Bienkowska-Gibbs, S. Wooding // Health Technology Assessment. — 2015. — Режим доступу: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR600/RR666/RAND-RR666.pdf

References:

1. Council on Health Research for Development (2016), "A manual for research priority setting using the essential national health research strategy", available at: http://www.cohred.org/publications/library-and-archive/a_manual_for_research_1_0/ (Accessed 25 Jan 2018).

2. Kamenetzky, A. Hinrichs-Krapels, S. Wooding, S. and Grant, J. (2016) "An analysis of the impact of research supported by the UK National Institute of Health Research. Conference proceeding submitted as part of an oral presentation at — an approach of societal values an International Conference organized by the French National Institute for Agricultural Research (INRA)", available at: <https://www.kcl.ac.uk/sspp/policy-institute/publications/Impact-of-NIHR-research.pdf> (Accessed 25 Jan 2018).

3. Milat, A.J. Bauman, A.E. and Redman, S. (2015), "A narrative review of research impact assessment models and methods", Health Res Policy Syst, available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25884944> (Accessed 25 Jan 2018).

4. Morton, S. (2015), "Progressing research impact assessment: A "contributions" approach", Res Eval, available at: <https://academic.oup.com/rev/article/24/4/405/1520544/Progressing-research-impact-assessment-A> (Accessed 25 Jan 2018).

5. Wilsdon, J. Allen, L. Belfiore, E. Campbell, P. Curry, S. Hill, S. Jones, R. Kain, R. Kerridge, S. Wouters, P. Hill, J. and Johnson, B. (2015), "The Metric Tide: Report of the Independent Review of the Role of Metrics in Research Assessment and Management", available at: http://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/files/2015/07/2015_metrictide.pdf (Accessed 25 Jan 2018).

6. Wooding, S. Van Leeuwen, T.N. Parks, S. Kapur, S. and Grant, J. (2015), "UK Doubles Its "World-Leading" Research in Life Sciences and Medicine in Six Years: Testing the Claim?", PLoS ONE, vol. 10 (7), available at: <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0132990> (Accessed 25 Jan 2018).

7. Macleod, M.R. Lawson McLean, A. Kyriakopoulou, A. Serghiou, S. de Wilde, A. Sherratt, N. Hirst, T. Hembade, R. Babor, Z. Nunes-Fonseca, C. Potluru, A. Thomson, A. Baginskitaie, J. Egan, K. Vesterinen, H. Currie, G.L. Churilov, L. Howells, D.W. and Sena, E.S. (2015), "Risk of Bias in Reports of In Vivo Research: A Focus for Improvement", PLoS Biol, vol. 13(10), available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26556632> (Accessed 25 Jan 2018).

8. Manville, C. Morgan Jones, M. Frearson, M. Castle-Clarke, S. Henham, M. Gunashekar, S. and Grant, J. (2015), "Preparing impact submissions for REF 2014: An evaluation", Findings and observations, available at: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR700/RR726/RAND-RR726.pdf (Accessed 25 Jan 2018).

9. Hinrichs, S. and Grant, J. (2015), "A new resource for identifying and assessing the impacts of research", BMC Med, vol.13, available at: <https://bmcmedicine.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12916-015-0364-x> (Accessed 25 Jan 2018).

10. Chizhevskiy, A. L. (1976), Zemnoye ekho solnechnykh bur [Earthly echo of solar storms], 2nd ed, Mysl', Moscow, Russia.

11. Greenhalgh, T. and Fahy, N. (2015), "Research impact in the community-based health sciences: an analysis of 162 case studies from the 2014 UK Research Excellence Framework", BMC Med, vol.13(1), available at: <https://bmcmedicine.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12916-015-0467-4> (Accessed 25 Jan 2018).

12. Noser, A. and Zeigler-Hill V. (2014), "Investing in the ideal: does objectified body consciousness mediate the association between appearance contingent self-worth and appearance self-esteem in women?" Body image, vol. 2 (11). pp. 119—125, available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24374074> (Accessed 25 Jan 2018).

13. Abhijit, B. Duflo, E. Goldberg, N. Karlan, D. Osei, R. Pariente, W. Shapiro, J. Thuysbaert, B. and Udry, C. (2015), "A Multi-faceted Program Causes Lasting Progress for the Very Poor: Evidence from Six Countries.", vol. 348 (6236), available at: <http://karlan.yale.edu/papers/multi-faceted-program-causes-lasting-progress-very-poor-evidence-six-countries> (Accessed 25 Jan 2018).

14. King's College London and Digital Science (2015) "The nature, scale and beneficiaries of research impact: An initial analysis of Research Excellence Framework (REF) 2014 impact case studies Research Report 2015/01", available at: <https://www.kcl.ac.uk/sspp/policy-institute/publications/Analysis-of-REF-impact.pdf> (Accessed 25 Jan 2018).

15. Maslow, A. H. (2000), "A Theory of Human Motivation. An internet resource developed by Christopher D. Green", York University, Toronto, Ontario, available at: <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm> (Accessed 25 Jan 2018).

16. Hinrichs, S. Kamenetzky, A. Borjes, L. and Grant, J. (2015), "The non-academic impact of international development research in UK Higher Education: analysis using the REF 2014 impact case studies", REF, available at: <http://www.kcl.ac.uk/sspp/policyinstitute/publications/non-academic-impact-of-international-developmentresearch.pdf> (Accessed 25 Jan 2018).

17. Guthrie, S. Hafner, M. Bienkowska-Gibbs, T. and Wooding, S. (2015), "Returns on research funded under the NIHR Health Technology Assessment (HTA) Programme", Health Technology Assessment, available at: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR600/RR666/RAND-RR666.pdf (Accessed 25 Jan 2018).

Стаття надійшла до редакції 05.02.2018 р.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

P. Bryl,

Post-graduate student of the Department of Theory and Practice of Management,
National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic institute", Kyiv

RESEARCH OF FOREIGN EXPERIENCE IN PUBLIC ADMINISTRATION OF HOUSING AND COMMUNAL SERVICES

У статті досліджено зарубіжний досвід публічного управління житлово-комунальним господарством на прикладі окремих розвинутих країн. Виділено основні моделі реформування житлово-комунального господарства. Проаналізовано досвід Великої Британії, Сполучених Штатів Америки, Федеративної Республіки Німеччина, Республіки Польща, Французької Республіки, Фінляндської Республіки у формування публічного управління житлово-комунальним господарством. Розглянуто передумови створення та функціонування об'єднань власників нерухомого майна (багатоквартирних будинків) та інституту управителів нерухомого майна (багатоквартирних будинків). Відзначено роль сучасних інформаційних технологій в формуванні системи електронної взаємодії органів влади та безпосередніх споживачів житлово-комунальних послуг у процесі споживання житлово-комунальних послуг. Наведено успішні приклади функціонування інформаційно-комунікативної платформи взаємодії органів влади та населення у Республіці Польща та Республіці Молдова. У висновках наведено для України найбільш оптимальну модель реформування публічного управління житлово-комунальним господарством та прийнятний досвід для імплементації.

The article examines the foreign experience of public management of housing and communal services on the example of some developed countries. The main models of housing and communal services reform are highlighted. The experience of the United Kingdom, the United States of America, the Federal Republic of Germany, the Republic of Poland, the French Republic, and the Republic of Finland in the formation of public administration of housing and communal services is analyzed. The preconditions of creation and operation of associations of real estate owners (multi-apartment buildings) and the institute of managers of real estate (multi-apartment buildings) are considered. The role of modern information technologies in formation of the system of electronic interaction of authorities and direct consumers of housing and communal services in the process of consumption of housing and communal services is noted. The successful examples of functioning of the informational and communicative platform of interaction of authorities and population in the Republic of Poland and the Republic of Moldova are presented. The conclusions provide for Ukraine the most optimal model for reforming public administration of housing and communal services and appropriate experience for implementation.

Ключові слова: зарубіжний досвід, публічне управління, житлово-комунальне господарство, реформування, житлово-комунальні послуги.

Key words: foreign experience, public administration, housing and communal services, reform, utilities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Житлово-комунальне господарство є важливою галуззю національної економіки, що покликано забезпечувати комфортне та безпечне проживання громадян у населених пунктах, тому проблеми щодо якості управління цією галуззю національної економіки виникали практично у всіх розвинутих державах і потребували вирішення. На шляху реформування публічного управління житлово-комунальним господарством, держави пройшли складний та унікальний шлях, який супроводжувався як позитивними, так і негативними результатами. Наразі, більшість зарубіжних країн реалізували успішні програми реформування публічного управління житлово-комунальним господарством і

переходять на новий рівень, впроваджуючи сучасні інформаційні технології.

Потреба у змінах у публічному управлінні житлово-комунальним господарством України висунута часом та є невідворотною. На відміну від більшості держав, які вже підводять підсумки проведених реформ, нехай і не кінцевих, але результативних, Україна лише починає цей складний шлях. Саме зараз, на початку шляху, Україна може врахувати позитивний досвід зарубіжних країн, які успішно реформували житлово-комунальне господарство та уникнути небажаних негативних результатів.

Тому досвід удосконалення публічного управління житлово-комунальним господарством зарубіжних країн

для України, що обрала шлях до європейської інтеграції, є актуальним та може бути корисним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Напрями розвитку житлово-комунального господарства України активно обговорюється як у наукових колах, так і в сучасному інформаційному просторі. Питання використання міжнародного досвіду в ході проведення реформування публічного управління житлово-комунального господарства України стоять гостро і так, як ніколи, є актуальними.

Проблемам реформування житлово-комунального комплексу та аналізу досвіду публічного управління житлово-комунальним господарством зарубіжних держав присвячені праці вітчизняних дослідників, зокрема М. Березовчук, М.А. Браташ, В. Бригілевич, О.І. Деміхов, Є.М. Кайлюк, С.А. Лисюк, В.І. Логвиненко, В.О. Лук'янихін, О.М. Теліженко, Н. Швець, О. Щодра.

Водночас слід зауважити, що така проблематика потребує додаткових досліджень, з метою виділення кращих міжнародних практик реформування публічного управління житлово-комунальним господарством і можливості їх реалізації в Україні.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз зарубіжного управлінського досвіду публічного управління житлово-комунальним господарством з огляду на можливість імплементації його кращих практик у житлово-комунальне господарство України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Першочерговими заходами трансформаційних змін у системі публічного управління житлово-комунального господарства більшості держав стало приведення у відповідність до вимог часу нормативно-правової бази, що стосувалася житлових відносин, зокрема питання управління житловим фондом. Так, у Латвійській Республіці був прийнятий закон "Про квартиру власність, яка виникає тільки в багатоквартирних будинках", у Республіці Польща закон "Про право власності на житло", закон "Про охорону прав піднаймачів комунального житла і внесення змін до цивільного Кодексу", у Федеративній Республіці Німеччина закон "Про право власності на житло", декларація "Про розподіл спільної власності в будинку".

Прийняття саме таких нормативно-правових актів зумовлено тим, що на рубежі 80—90-х років минулого століття уряди держав з розвинутою ринковою економікою в рамках соціально-економічних програм і програм реформування державного сектора економіки розпочали процес приватизації об'єктів житлово-комунального комплексу.

Виходячи з рівня участі держави у процесах приватизації об'єктів житлово-комунального комплексу, у науковій літературі виділяють три моделі реформування житлово-комунального господарства — англійська, німецька, французька [6, с. 247; 5, с. 28]. Ці моделі є класичними та притаманні для більшості держав європейського континенту. В інших державах світу виділя-

ють моделі реформування, що об'єднують у собі елементи англійської, німецької або французької.

Англійська модель реформування (Велика Британія, Сполучені Штати Америка) полягає у повній приватизації об'єктів житлово-комунального комплексу.

Велика Британія. У Великій Британії всі об'єкти житлово-комунального комплексу приватизовані, а муніципальні підприємства об'єднані за специфікою та галузю. Зокрема в Англії та Уельсі послуги з водопостачання та каналізації надаються 10 приватними регіональними водопровідними та каналізаційними компаніями та 13 переважно невеликими приватними компаніями "тільки для води". У Шотландії послуги з водопостачання і каналізації надаються однією публічною компанією Scottish Water, а у Північній Ірландії — державним підприємством Північної Ірландії.

Діяльність підприємств у сфері надання житлово-комунальних послуг контролюються Управлінням газопо- та електроенергетичних ринків (Office of Gas and Electricity Markets) та Департаментом регулювання водних послуг (Water Services Regulation Authority) [11; 12]. Основним обов'язком Управління газопо- та електроенергетичних ринків є захищати інтереси споживачів, де це можливо, шляхом заохочення конкуренції, а основна мета Управління полягає в захисті існуючих і можливих у майбутньому інтересів споживачів щодо газу, що транспортується трубами, і електроенергії, переданої системами розподілу або передачі. Департамент регулювання водних послуг, у свою чергу, є органом, відповідальним за економічне регулювання приватизованої водопровідної та каналізаційної промисловості в Англії і Уельсі.

Сполучені Штати Америки. Житлово-комунальна система Сполучених Штатів Америки має складну галузеву структуру, в яку входить транспортна система, що включає громадський транспорт, енерго- і водопостачання, водовідведення, житлове господарство. Значна частина правових повноважень і фінансових зобов'язань з регулювання об'єктів комунального призначення належить владі штатів і місцевим органам влади. Федеральні відомства визначають загальну стратегію і розробляють загальнонаціональні програми розвитку житлово-комунальної системи, координують діяльність регіональних управлінських структур, розробляють стандарти якості комунальних послуг, контролюють їх застосування. За рахунок коштів федерального бюджету, законодавчо закріплених за конкретними цільовими програмами, здійснюється часткове фінансування інвестиційних проектів у галузі житлово-комунальної сфери. Поточні експлуатаційні витрати здійснюються за рахунок бюджетів штатів і місцевих бюджетів [3, с. 384].

З метою контролю за якісними та кількісними показниками наданих громадянам житлово-комунальних послуг у кожному штаті були створені комунальні комісії (Public Utility Commission). Комунальні комісії є урядовими установами, в тій чи іншій юрисдикції штату, які регулюють комерційну діяльність пов'язану з наданням житлово-комунальних послуг. Наприклад, Каліфорнійська комісія комунальних послуг (California Public Utilities Commission) та Комісія з комунальних послуг штату Техас (Public Utilities Commission of Texas) контролюють приватні компанії з постачання електроенергії, природного газу та води [10]. Комісії служать суспіль-

ним інтересам, захищаючи споживачів і забезпечуючи безпечне, надійне комунальне обслуговування за справедливими та розумними цінами, із зобов'язанням щодо поліпшення навколишнього середовища та здоров'я економіки штатів Каліфорнії та Техасу.

Слід відзначити, що в Україні споживачі житлово-комунальних послуг покладаються самі на себе при захисті своїх інтересів у процесі споживання житлово-комунальних послуг. Створення комісій за взірцем Сполучених Штатів Америка в Україні сприяло би зменшенню соціальної напруги та невдоволеності споживачів житлово-комунальних послуг.

Німецька модель реформування (Федеративна Республіка Німеччина, Республіка Польща) полягає в приватизації підприємств сфери житлово-комунального господарства. При цьому більша частина власності на підприємства залишається у муніципалітеті (органів місцевого самоврядування).

Федеративна Республіка Німеччина. Реформування публічного управління житлово-комунальним господарством у Федеративній Республіці Німеччина базувалося на формуванні ринку житлово-комунальних послуг на принципах конкурентності. Основою реформи стали трансформаційні зміни системи органів муніципального самоуправління. Такі зміни були зумовлені приватизацією об'єктів житлово-комунального господарства та передачі управлінських функцій приватним компаніям. На базі державних були створені приватні підприємства та комунальні компанії у формі акціонерних товариств на яких було покладено функції управління житловим фондом і забезпечення надання житлово-комунальних послуг.

Саме принцип конкурентності має стати ключовим при формуванні в Україні ринку житлово-комунальних послуг. Передача на конкурентних засадах функції управління житловим фондом і забезпечення надання житлово-комунальних послуг приватним компаніям у Німеччині є показовим досвідом для України, оскільки це дає змогу споживачам отримати якісні житлово-комунальні послуги за вигідними цінами.

Республіка Польща. Реформа системи публічного управління житлово-комунального господарства у Республіці Польща базувалася на змінах адміністративно-правової моделі управління житлово-комунальним комплексом. Були прийняті важливі нормативно-правові акти стосовно приватизації житла, набуття права власності (закон "Про право власності на житло", 1994), охорони прав піднаймачів (закон "Про охорону прав піднаймачів комунального житла і внесення змін до цивільного Кодексу", 1994). Протягом трьох років з моменту цих актів, комунальні підприємства реорганізувалися в управлінські фірми різних форм власності. Перетворення комунальних підприємств призвело до зменшення управлінського навантаження на органи влади та зменшило видатки з місцевих і державних бюджетів, оскільки держава фактично 100 % утримувала весь житловий фонд, а оплата покривала декілька відсотків загальної вартості його утримання. За результатами проведеного першого етапу реформи, управління житловим фондом було передано новоствореним суб'єктам господарювання, як приватним, так і державним чи муніципальним [1, с. 161].

Перетворення комунальних підприємств у Республіці Польща є показовим для України, оскільки в Україні досі функціонують комунальні підприємства — "ЖЕКи", які не рентабельні та не в змозі надавати житлово-комунальні послуги за високими європейськими стандартами. Крім того, органами місцевого самоврядування витрачаються значні кошти на функціонування комунальних підприємств.

Французька модель реформування (Французька Республіка, Фінляндська Республіка) полягає в приватизації об'єктів житлово-комунального комплексу на муніципалітет, який, у свою чергу, здійснює управління цими об'єктами самостійно або передає в управління приватному бізнесу на підставі договорів.

Французька Республіка. У кінці 90-х років минулого століття у Французькій Республіці були приватизовані більшість об'єктів житлово-комунального комплексу, а надання комунальних послуг було передано у приватний сектор. Житлово-комунальне господарство у Французькій Республіці знаходиться в управлінні конкретної адміністративно-територіальної одиниці — комуни, яка наділена широкими повноваженнями.

Комуна вирішує значну кількість проблем у сфері міського господарства, зокрема, проблем, що стосуються забезпечення комфортного та безпечного життя громадян. До повноважень комуни відноситься організація водопостачання, водовідведення, утилізація побутових відходів, технічного обслуговування будинків, забезпечення безпеки та дотримання санітарно-гігієнічних вимог. Управління комунами здійснює рада муніципалітету, що обирається на шестирічний термін шляхом проведення виборів, і мером, який, у свою чергу, призначається радою. Крім того, комуни несуть політичну відповідальність за належне утримання та управління об'єктами житлово-комунального комплексу [8, с. 132].

Фінляндська Республіка. Для Фінляндської Республіки притаманна французька модель реформування житлово-комунального господарства. Зокрема у місті Гельсінкі усіма об'єктами житлово-комунального господарства володіє та управляє муніципалітет, але при цьому підприємства, що надають житлово-комунальні послуги є приватними. Значна конкуренція на ринку надання житлово-комунальних послуг розширює права міст на вибір компаній з управління нерухомістю та компаній з надання комунальних послуг [4, с. 86].

Надійне функціонування житлово-комунального господарства у Фінляндії полягає в тому, що система управління даною сферою національної економіки будується за однаковими правилами. Тому для всіх міст Фінляндії притаманна однакова система управління, що надає змогу на національному рівні ефективно здійснювати управління житлово-комунальним господарством і мінімізувати витрати.

Приватизація об'єктів житлово-комунального комплексу та перерозподіл функцій управління цими об'єктами, у зарубіжних країнах, стало поштовхом до створення об'єднань співвласників нерухомого майна (багатоквартирних будинків). Право на створення об'єднань співвласників нерухомого майна (багатоквартирних будинків) у Республіці Польща було закріплене шляхом прийняття в 1994 році закону "Про власність на житло"; у Литовській Республіці шляхом прийняття в

1995 році закону "Про товариства власників багатоквартирних будинків"; у Республіці Казахстан шляхом прийняття в 1997 році закону "Про житлові відносини". На відміну від більшості європейських держав у Сполучених Штатах Америка право на створення об'єднань співвласників нерухомого майна (багатоквартирних будинків) було розроблене та законодавчо закріплене ще у 1964 році. Слід зазначити, що за литовським законодавством, створення об'єднань співвласників нерухомого майна (багатоквартирних будинків) не є обов'язковим, на відміну від польського законодавства [9, с. 28].

Метою створення об'єднань співвласників нерухомого майна (багатоквартирних будинків) є повноцінна реалізація права власності на спільне нерухоме майно, самостійне утримання та управління спільним нерухомим майном і раціональне використання коштів. Хоча мета об'єднань співвласників нерухомого майна (багатоквартирних будинків) є однаковою, проте такі об'єднання мають різну організаційно-правову форму господарювання. Так, у Сполучених Штатах Америка об'єднання співвласників нерухомого майна (багатоквартирних будинків) створюються та функціонують у формі кондомініумів, житлових кооперативів і територіальних спільнот жителів; у Французькій Республіці у формі синдикатів; у Фінляндській Республіці у формі квартирних акціонерних товариств. Для більшості пострадянських держав притаманною формою створення та функціонування об'єднань співвласників нерухомого майна (багатоквартирних будинків) є житлові кооперативи.

Паралельно з процесами приватизації та створення об'єднань мешканців багатоквартирних будинків відбувався пошук нових форм надання житлово-комунальних послуг за участю представників приватного бізнесу.

У багатьох зарубіжних країнах сфера житлово-комунального господарства є видом підприємницької діяльності, так як підприємства отримують за управління багатоквартирними будинками винагороду від власників (наймачів) житла. Поштовхом для комерціалізації сфери житлово-комунального господарства стало запровадження інституту сертифікованих управителів нерухомості. Фактично, з введенням цього інституту управителів було впроваджено "делеговану" систему управління багатоквартирними будинками.

Законодавством багатьох західних держав встановлені високі вимоги до управителів. Досвід і професіоналізм управителів підтверджуються наявністю сертифікатів, що дозволяє власникам житлових приміщень сподіватися на те, що послуги будуть надаватися відповідно до стандартів житлово-комунального обслуговування. Зокрема у Федеративній Республіці Німеччина управитель може бути особою з вищою освітою за спеціальністю економіст, інженер або юрист. У Республіці Польща управитель повинен отримати ліцензію, дотримуватися ліцензійних умов і застрахувати свою цивільно-правову відповідальність. Страхування відповідальності управителів розвинене в більшості країн Європи та Америки. В Угорщині, щоб стати управителем необхідно пройти курс навчання за спеціальністю "управитель кондомініуму", "управитель нерухомості" [2, с. 80].

Враховуючи значний контроль з боку держави за діяльністю та функціонуванням інституту управителів нерухомого майна (багатоквартирного будинку), даний

інститут набув у країнах Східної Європи та Прибалтики значної популярності. Власники житлових приміщень у багатоквартирному будинку були наділені правом, не створюючи об'єднання співвласників (юридичну особу), укласти на рівних для них умовах загальний договір з управителем нерухомого майна (багатоквартирного будинку) [7, с. 112].

Фінальним етапом реформування публічного управління житлово-комунального господарства у більшості зарубіжних країнах стало впровадження сучасних інформаційних технологій. Нові інформаційні технології та інструменти забезпечили формування системи електронної взаємодії органів влади та безпосередніх споживачів житлово-комунальних послуг у процесі споживання житлово-комунальних послуг, а також з бізнесом у процесі забезпечення виробництва та постачання таких послуг. До прикладу, у Республіці Польща за допомогою інструментів електронного урядування кожен споживач через Електронну платформу послуг публічної адміністрації (ePUAP) у розділі "Будівництво та житло" може отримати адміністративні послуги та залишити звернення. У Республіці Молдова для населення та бізнесу функціонує інформаційно-комунікативна платформа "Центр електронного урядування" на якій можна отримати дозвіл на спеціальне водокористування, здійснити оплату житлово-комунальних послуг, отримати нормативні документи в сфері будівництва.

Функціонування такого роду інформаційно-комунікативних платформ взаємодії органів влади зі споживачами житлово-комунальних послуг і бізнесом стало поштовхом для виведення публічного управління сферою житлово-комунального на якісно новий рівень. Прозорість, вільний доступ до інформації та цілковита автоматизація процесів стали невід'ємними атрибутами успішного публічного управління сферою житлово-комунального у зарубіжних країнах.

Запровадження сучасних інформаційних технологій та створення інформаційно-комунікативних платформ за прикладом Республіки Польща та Республіки Молдова є важливим завданням для України під час реформування публічного управління житлово-комунального господарства.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного аналізу публічного управління житлово-комунального господарства окремих розвинених країн світу можна стверджувати про те, що ці країни мають успішну самоокупну, самофінасовану та самоорганізовану систему публічного управління житлово-комунальним господарством з мінімальним втручанням органів влади. Проаналізований досвід свідчить про те, що проведення трансформаційних змін не можливе без приведення нормативно-правової бази відповідно до вимог часу та вибору оптимальної моделі реформування житлово-комунальної сфери. Не менш важливим чинником формування ефективного публічного управління житлово-комунального господарства стало залучення населення і бізнесу до процесів управління об'єктами житлово-комунального комплексу та впровадження інформаційних технологій. Саме досвід залучення бізнесу та впровадження інформаційних технологій є важливим для України, яка обрала євроінтеграційний шлях.

Для України, на наш погляд, оптимальною моделлю реформування публічного управління житлово-комунальним господарством є німецька модель, а найбільш прийнятним досвід для імплементації — досвід Федеративної Республіки Німеччина та Республіки Польща.

Перспективами подальшого дослідження зазначеної проблематики є аналіз європейських рекомендацій та стандартів публічного управління житлово-комунального господарства та оцінювання діяльності органів державної влади у процесі імплементації європейських стандартів і норм управління житлово-комунальним комплексом.

Література:

1. Бриль П.О. Досвід республіки Польща в удосконаленні публічного управління сферою житлово-комунального господарства / П.О. Бриль // Матеріали XX Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених "Дні Науки ФСП" (20-21 квітня 2017 р., м. Київ) / Укладачі: А. А. Мельниченко, В.А. Прищеп, Є.А. Клейно. — К.: ТОВ НВП "Інтерсервіс", 2017. — 212 с. — С. 161—162.

2. Дослідження досвіду управління житловим фондом в різних країнах світу / Є. М. Кайлюк, М. А. Браташ // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі. — 2013. — № 3. — С. 67—81.

3. Зарубежный опыт регулирования жилищно-коммунальной сферы / Джрауова К.С., Бекетова К.Н., Таламбаева Г.Е., Ерняязова Ж.Н. // Международный журнал экспериментального образования. — 2015. — № 3-3. — С. 384—386.

4. Иванченко Е.Н. Финляндия: муниципальный сектор / Е.Н. Иванченко // ЖКХ. — 2009. — № 7. — С. 86.

5. Лисюк С.А. Міжнародний досвід регулювання відносин у сфері комунального господарства України / С.А. Лисюк // Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія: Юридичні науки. — 2015. — № 1. — С. 28—32.

6. Логвиненко В.І. Житлово-комунальне господарство: закордонний і вітчизняний досвід його реформування та розвитку / В.І. Логвиненко // Актуальні проблеми державного управління. — 2008. — № 2. — С. 247—254.

7. Світовий досвід державного регулювання механізмів розвитку житлово-комунального господарства / О.І. Деміхов, В.О. Лук'яніхін, О.М. Теліженко // Аспекти публічного управління. — 2015. — № 11—12. — С. 109—117.

8. Сидоров О.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебно-методическое пособие. — Йошкар-Ола: Мар. гос. ун-т., — 2009. — С. 132.

9. Система управління житлом в Україні: актуальний стан і перспективи реформування / Практичний посібник / Бригілевич В., Березовчук М., Швець Н., Щодра О. — Львів, 2011, — 144 с.

10. Public Utility Commission of Texas: Веб-сайт. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.puc.texas.gov/agency/about/mission.aspx>

11. Ofgem: Веб-сайт. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ofgem.gov.uk/about-us>

12. Ofwat: Веб-сайт. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ofwat.gov.uk/about-us/>

References:

1. Bryl, P. O. (2017), "Experience of the Republic of Poland in improving public administration in the sphere of housing and communal services", *Materialy XX Vseukrayinskoyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi studentiv, aspirantiv ta molodyx vchenykh* [Materials of the XX All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of Students, Postgraduates and Young Scientists], *Vseukrayinskoyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi studentiv, aspirantiv ta molodyx vchenykh "Dni Nauky FSP"* [All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of Students, Postgraduates and Young Scientists "Days of Science of the FSP"], Kyiv, Ukraine, 20—21 april 2017, pp. 161—162.

2. Kajlyuk, Ye. M. and Bratash, M. A. (2013), "Study of the experience of managing the housing stock in different countries of the world", *Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy mashynobudivnoyi galuzi*, vol. 3, pp. 67—81.

3. Dzhravova, K. S. Beketova, K. N. Talapbaeva, G. E. and Ernyazova, Zh. N. (2015), "Foreign experience of regulation of housing and communal spheres", *Mezhdunarodnyy zhurnal eksperimentalnogo obrazovaniya*, vol. 3-3, pp. 384—386.

4. Yvanchenko, E. N. (2009), "Finland: municipal sector", *ZhKKH*, vol. 7, p. 86.

5. Lysyuk, S. A. (2015), "International experience in regulation of relations in the sphere of communal services of Ukraine", *Naukovy visnyk Xersonskogo derzhavnogo universytetu: Seriya: Yurydychni nauky*, vol. 1, pp. 28—32.

6. Logvynenko, V. I. (2015), "Housing and communal economy: foreign and domestic experience of reform and development", *Aktualni problemy derzhavnogo upravlinnya*, vol. 2, pp. 247—254.

7. Demixov, O. I. Lukyanyxin, V. O. and Telizhenko, O. M. (2015), "World experience of state regulation of mechanisms of housing and communal services development", *Aspekty publichnogo upravlinnya*, vol. 11—12, pp. 109—117.

8. Sydorov, O. A. (2009), *Konstitutsyonnoe (gosudarstvennoe) pravo zarubezhnykh stran: Uchebno-metodicheskoe posobie* [Constitutional (state) law of foreign countries: Teaching aid], Mari State University, Yoshkar-Ola, Russian Federation.

9. Brygilevych, V. Berezovchuk, M. Shvecz, N. Shodra, O. (2011), *Systema upravlinnya zhytloom v Ukraini: aktualny stan i perspektivy reformuvannya* [The management system of the residential area in Ukraine: the current mill and the prospects for reform], Company Manuscript Ltd., Lviv, Ukraine.

10. The official site of Public Utility Commission of Texas (2018), "About the PUCT", available at: <https://www.puc.texas.gov/agency/about/mission.aspx> (Accessed 08 January 2018).

11. The official site of Ofgem (2018), "About us", available at: <https://www.ofgem.gov.uk/about-us> (Accessed 08 January 2018).

12. The official site of Ofwat (2018), "About us" available at: <https://www.ofwat.gov.uk/about-us/> (Accessed 08 January 2018).

Стаття надійшла до редакції 30.01.2018 р.

УДК 174:35.08(477)

А. Г. Сдобнова,

аспірант Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ПРОФЕСІЙНА РЕПУТАЦІЯ ЯК СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ

A. Sdobnova,

post-graduate student National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kiev

PROFESSIONAL COMPETENCE AND PROFESSIONAL REPUTATION
AS PART OF THE PROFESSIONAL ETHICAL CULTURE OF A GOVERNMENT EMPLOYEE

У статті розглянуто питання професійної компетентності та професійної репутації як складові професійно-етичної культури державного службовця, що відображають ділові якості та моральні відносини державного службовця. Репутація державних службовців формується на основі образів уявлення про державних службовців як суб'єктів професійної діяльності, тобто образів соціальної перцепції. Метою статті визначено ідентифікацію проблемних аспектів формування професійної компетентності та професійної репутації за допомогою професійно-етичної культури державних службовців, а також визначення суб'єктивних і об'єктивних факторів які впливають на формування репутації державного органу. Автором дослідження також було виявлено зв'язок між репутацією держслужбовців і рівнем морально-етичної нормативності їх поведінки, діяльності і відносин, які в свою чергу базуються на етичних нормах і принципах, тобто системі норм поведінки, порядку дій і правил, взаємин, що відповідають нормам загальнолюдської моралі. Образи соціальної перцепції розглянуто як такі, що інтегрують образи безпосереднього сприйняття від різних джерел інформації про державного службовця та його діяльність.

The research paper deals with issues of professional competence and professional reputation as components of the professional and ethical culture of a government employee, reflecting the business qualities and moral relations of a government employee. The reputation of government employees is formed on the basis of images of the idea of government employees as subjects of professional activity, that is, the images of social perception. The objective of the research paper is to identify the problem aspects of the formation of professional competence and professional reputation through the professional ethics culture of government employees, as well as to identify the subjective and objective factors that influence the formation of the reputation of the state body. Images of social perception are considered as integrating the images of direct perception from various sources of information about a government employee and his activities.

Ключові слова: державне управління, державний службовець, професійна компетентність, професійна репутація, професійно-етична культура державного службовця.

Key words: public administration, government employee, professional competence, professional reputation, professional and ethical culture of a government employee.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Репутація як соціокультурний феномен близька за своєю природою до міфу, існуючи для регулювання поведінки людей в умовах нестачі об'єктивної інформації, що стосується можливих вигод і втрат, або в умовах, коли вони не відчують себе досить компетентними для оцінки доступних їм відомостей [1]. Якщо бізнес

працює через конкуренцію, то система державної служби — через репутацію. У контексті сучасної теорії державного управління, управління репутацією — це метод моніторингу репутації держслужбовця та держоргану, виявлення і зміни факторів, які шкодять їй, і використання каналів зворотного зв'язку зі споживачем для реакції або раннього виявлення можливих негатив-

Рис. 1. Схема професійної компетентності

Джерело: [13, с. 23; 9].

них наслідків для репутації. В такому світлі для державного органу основне завдання управління своєю репутацією — це скорочення кількості негативної інформації про нього в результатах пошуку. Іншими словами, управління репутацією це спроба подолати прірву між тим, як державний орган позиціонує себе і тим, як його бачать інші.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні надбання вітчизняної науки державного управління представлені працями таких науковців, як Ю. Куц [2], Н.М. Мельтюхова [4], Н.Р. Нижник [5], І.А. Сененко [9], А.В. Цепілова [10] та ін. Але питання професійної компетентності та професійної репутації як складові професійно-етичної культури державного службовця ще мають місце для подальшого наукового дискурсу.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є ідентифікація проблемних аспектів формування професійної компетентності та професійної репутації за допомогою професійно-етичної культури державних службовців, а також визначення суб'єктивних і об'єктивних факторів, які впливають на формування репутації державного органу.

Завданням дослідження є аналіз процесу реформування системи державної служби, виявлення позитивних та негативних чинників, які впливають на формування професійної компетентності та професійної репутації державних службовців.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Співробітники державних органів, державні службовці, виступають ланкою, яка пов'язує державно-управлінський механізм, через який реалізується виконавча влада, втілюються вимоги держави та управлінські рішення. Від змісту та якості їхніх дій залежить результативність та ефективність виконання функцій покладених на державний орган, на всю систему виконавчої вла-

ди та на якість реалізації управлінського механізму. Поведінка державного службовця має свідчити про високий рівень культури і сприяти авторитету органів державної влади, тому що завдання і функції держави стають за умов практичної реалізації нашими завданнями і функціями. Власною поведінкою державний службовець не повинен провокувати підозри у громадян щодо своєї не доброчесності [4, с. 14].

Враховуючи, що зростання занепокоєння громадськості з приводу того, наскільки можна довіряти державній владі, стало важливою суспільно-політичною проблемою, професійно-етична культура є вагомим елементом її вирішення. Адже громадяни здебільшого спілкуються та взаємодіють з державними службовцями первинної ланки, відповідно і враження про систему державної служби складається у процесі надання адміністративних послуг на первинному рівні. У цьому відношенні, кожен рядовий спеціаліст повинен вміти: зрозуміти пита-

ння з яким приходять громадянин, дослідити проблему, знайти адекватне вирішення питання, вигідне для обох сторін та (або) переконати громадянина у правильності прийнятого рішення. Саме для ефективного проходження цього ланцюга і потрібно формувати високий рівень професійно-етичної культури.

Крім того, реформування системи державної служби в Україні — необхідний елемент професійно-етичної модернізації державного управління в Україні. У Контракті для України з розбудови держави, укладеному між Урядом та Європейською Комісією 13 травня 2015 року, прописане зобов'язання провести реформу державної служби [3].

На основі класифікацій різних авторів [13, с. 23; 9], пропонуємо відобразити об'єднання всіх множин (компетентностей), що становитиме професійну компетентність (рис. 1).

У центрі системи знаходиться професійна компетентність, яка вбирає в себе елементи п'яти базових компетентностей. Зовнішні кола не перетинаються не тому, що позначаються ними базові компетенції не мають точок перетину, а тому, що в цій роботі нас цікавить їх взаємодія з професійною компетентністю, а не один з одних. Природно, що на малюнку представлено лише спрощену модель. У реальності "компетентність" — це настільки складне і багатогранне поняття, що навряд чи можливо розробити схему, яка відобразить всі її аспекти.

На запропонованій схемі: інформаційна компетентність (здатність коректно працювати з інформацією, знання механізмів роботи з нею, відслідковувати зайву, вміння знайти необхідну); інноваційність (здатність до сприйняття та використання інновацій); готовність до навчання протягом усього життя; соціально-політична компетентність (ефективна постановка цілей, готовність до вирішення проблем); продуктивна компетентність (Схильність до управлінського ортобіозу (правильного розподілу навантаження), тайм-менеджмент).

Здійснюючи аналіз процесу реформування системи державної служби в Україні, неможливо залишити поза

увагою нормативно-правову складову даної проблеми. Так, у Законі України "Про запобігання корупції" вказано про неухильне дотримання вимог закону та загальноновизнаних етичних норм поведінки, бути ввічливими у стосунках з громадянами, керівниками, колегами і підлеглими. Про пріоритет інтересів держави чи територіальної громади, яку представляють державні службовці. Окрім того, окреслюється принцип політичної нейтральності. Також прописано обов'язок діяти неупереджено, незважаючи на приватні інтереси, не розголошувати конфіденційну та іншу інформацію з обмеженим доступом утримання від виконання незаконних рішень чи доручень [7].

У цьому ж Законі є посилання на "Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування", затверджені наказом Національного агентства України з питань державної служби від 05 серпня 2016 року № 158 (далі — Загальні правила). Найбільший інтерес, у контексті цього дослідження, становить та їх частина, яка встановлює, що державні службовці повинні дбати про авторитет державної служби, а також про позитивну репутацію державних органів, що включає дотримання правил етикету [2]. Зазначена мета червоною ниткою пронизує документ від початку і до кінця. Загальні положення документа говорять про його спрямованість на зміцнення авторитету державної служби, репутації державних службовців, а також на забезпечення інформування громадян про норми поведінки державних службовців стосовно них. Наголосимо, що репутація тут розглядається як ресурс держави, який державні службовці мають право використовувати тільки в межах посадових обов'язків та доручень керівників, наданих на підставі та у межах повноважень, передбачених законами України. Також у Загальних правилах зазначено, що державні службовці не повинні допускати, у тому числі поза державною службою дій і вчинків, які можуть зашкодити інтересам держави чи негативно вплинути на репутацію державного службовця або посадової особи місцевого самоврядування [8].

Алгоритм дій у разі порушення Загальних правил такий: керівники державних органів, органів місцевого самоврядування чи їх структурних підрозділів у разі виявлення чи отримання повідомлення про порушення цих Загальних правил у межах своєї компетенції відповідно до законодавства зобов'язані вжити заходів щодо припинення виявленого порушення, усунення його наслідків та притягнення винних осіб до дисциплінарної відповідальності, а у випадках виявлення ознак кримінального або адміністративного правопорушення також поінформувати спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції [7].

Одночасно зробивши вагомий крок вперед та передбачивши в чинному законодавстві професійно-етичну складову законодавець не розробив механізм її впровадження. Отже, якщо державний службовець припустимо порушив правила етичної поведінки, хоча і тут досить абстрактно можна вказувати на проступок — керівник державного органу повинен відреагувати на такі дії. Немає чіткого визначення кола осіб, які повинні слідкувати за виконанням Загальних правил та повідомляти керівника про невідповідність, немає механізму

фіксації, розгляду та подальших дій після цього. Адже навіть найпродуманіший звід норм та правил поведінки, навіть втілений в нормативно-правовий акт — не буде дієвим, якщо він не забезпечений відповідними механізмами виявлення та контролю за його виконанням. Не визначено шкалу за якою потрібно оцінювати професійно-етичні проступки. У теорії внизу такої шкали розміщувалися б проступки за порушення елементарних правил етичної поведінки всередині — конфлікт інтересів а на піку — вчинки, що прирівнюються до корупції.

Тут слід зазначити, що станом на сьогодні, у центральних органах виконавчої влади існує посада спеціаліста із запобігання корупції, але державні службовці, що займають зазначену посаду напряму підпорядковані керівнику державного органу та у зв'язку із цим їхня робота носить суто формальний характер, наприклад: розроблення плану роботи центрального органу із запобігання корупції, виявлення корупційних ризиків пропонують самі державні службовці центрального органу. На нашу думку, ситуація могла б бути змінена, якби такий спеціаліст підпорядковувався органу із запобігання корупції.

Апелюючи до міжнародного досвіду можна звернутися до Американської системи етичної взаємодії, де існують комісії та комітети по етиці. Такі етичні комісії не повинні бути підпорядковані ані з державним службовцям, ані будь-якій ланці структури органу [13; 14].

Вважаємо, що знання основ професійно-етичної культури повинно дозволяти державному службовцю впевнено поводитися у більшості робочих ситуацій, уникнути багатьох помилок, що дозволяють громадянам поставити під сумнів його наміри та завдасть шкоди як його власній репутації, так і репутації державного органу.

Тому до Загальних правил поведінки потрібно розробити алгоритм дій для державних службовців у стандартних та нестандартних ситуаціях. Адже якщо законодавство зобов'язує державних службовців до професійно-етичної поведінки, то воно не пояснює алгоритм їхніх дій у разі порушення їх прав. Зокрема це стосується права на повагу до честі і гідності закріпленого в Конституції України та в Законі України "Про державну службу".

Досліджуючи засади розвитку професійно-етичної культури державних службовців, варто згадати ключовий елемент, який необхідний було б але не вдалося перейняти при адаптації нашої системи державної служби для удосконалення кадрової складової, а саме європейська концепція Lifelong Learning, яка передбачає розширення професійної компетентності та підтримання професійної репутації протягом всього життя. В Європі ця концепція була запроваджена ще у 1971 році як частина Болонського процесу [12; 14]. В Україні кадрове самовдосконалення залежить суто від особистості державного службовця і практично не мотивується з боку держави. Таке відношення є суттєвою прогалиною у перепідготовці фахівців. У реаліях сьогодення, коли науково-технічний прогрес рухається щосекунди, необхідно вміти використовувати надбання сучасної науки та техніки, якими можна спростити та пришвидшити процес надання адміністративних послуг, прийняття важливих управлінських рішень, рутинної роботи тощо.

Реформа державної служби в Україні повинна торкнутися не лише оптимізації навчання та підвищення кваліфікації кадрів, але і їх підбору за професійними, морально-етичними та діловими якостями. Необхідною умовою, у такому контексті, є неупереджений та прозорий процес проведення конкурсу на зайняття вакантних посад державних службовців. Повинен бути повністю нівельований критерій підбору кадрів через знайомство, спорідненість та особистий інтерес.

Одним із найбільш мотивуючим чинником формування професійної компетентності та професійної репутації, безперечно, є оплата праці державних службовців. Нині у кількісному показнику заробітна плата підвищилася, а у якісному, у зв'язку із знеціненням грошей, залишилася практично на тому ж рівні. І хоча в сучасному суспільстві матеріальна складова є одним із елементів для ефективності роботи та самовдосконалення кадрів, можна знайти адекватні аналоги для прогресивного розвитку висококваліфікованих кадрів. Наприклад, підвищення кваліфікації за кордоном як для керівних кадрів, так і для фахівців первинної ланки.

Необхідно зазначити, що професійно-етична культура розвивається у нерозривному зв'язку із загальною культурою особистості. Виникнення професійно-етичної культури як комплексу історично-сформованих і відносно-усталених цінностей, принципів, поглядів, переконань, почуттів, а також обумовлених ними етичних норм, стандартів і зразків поведінки, що становлять підґрунтя функціонування системи державної служби та визначають ставлення державних службовців до професійних обов'язків сфери взаємодії з громадянами, колегами, підлеглими та керівниками, особливості, рівень і спрямованість їх дій, професійної активності пов'язане з досягненням високого рівня професійної компетентності та професійної етики [10, с. 64].

В умовах затягнутого процесу реформування державної служби, відсутності чіткого законодавчого регулювання адміністративних процедур будуть виникати значні труднощі, пов'язані з активізацією процесу створення умов для формування достатнього рівня професійно-етичної культури. Але "компетентність" та "репутація" мають стати невід'ємною частиною інституту державної служби та зазначеної реформи.

Аналізуючи законодавство, розпочаті реформи та узагальнюючий досвід загалом можна зробити висновок, що основи репутації державного службовця закладаються за допомогою:

- законів та нормативно-правових актів, які на прямому підтримують професійно-етичну культуру державного службовця. Окремим важелем у цьому блоці пропонуємо вказати присягу державного службовця. На сьогодні формується узагальнююча юридична практика, яка свідчить, що порушення присяги державного службовця це проступок (вчинок) проти інтересів служби, який суперечить покладеним на нього обов'язкам, підриває довіру до нього як носія влади, що призводить до приниження авторитету державного органу та унеможливає подальше виконання ним своїх обов'язків [5];

- законів та нормативно-правових актів, які дотично підтримують професійно-етичну культуру державного службовця;

- стимулюючих виплат державним службовцям.

Показниками наявності професійно-етичної культури у співробітника можуть служити певні якості особистості і його поведінка, узгоджена з вимогами професійно-етичного кодексу (за умови наявності такого), нормами професійної етики [5; 9].

Зазвичай при описі професійної репутації й професійної компетентності побіжно згадується про моральні якості. Вони є ще однією множиною, яка характеризує особистість державного службовця [2; 4].

Водночас вважаємо, що компонентний склад поняття "професійно-етична культура державного службовця" можна поділити на такі складові, як: когнітивна — знання про професію, її цінності і норми, поняття, терміни, об'єднані в систему професійного навчання та самонавчання; чуттєво-емоційна — почуття, що входять в категорію "вищих", емоційне ставлення до засвоєння професійно-етичних цінностей; аксіологічна — вироблення системи професійних і загальнолюдських норм і цінностей; діяльнісна — професійні навички і вміння, готовність до високоякісної виконання поставлених професійних завдань, що мають професійно-етичну спрямованість.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Таким чином, можна простежити тісний зв'язок між репутацією держслужбовців і рівнем морально-етичної нормативності їх поведінки, діяльності і відносин, які в свою чергу базуються на етичних нормах і принципах. Професійні та соціальні норми в процесі розвитку професіоналізму у суб'єкта перетворюються у внутрішні особистісні норми, не тільки як професійні або групові, а й морально-етичні, які є більш жорсткими і високими, ніж існуючі професійні і соціальні. Отже, існує ефект пропорційного взаємозв'язку рівня моральної нормативності держслужбовця з моральною нормативністю оточуючих його людей (родичів, колег по роботі, друзів, референтних мікрогруп).

У більшості демократичних країн світу основні вимоги до професійної етики державного службовця прописуються в Етичному кодексі або в інших законодавчих документах. У процесі професійної діяльності державний службовець постійно проходить курси підвищення кваліфікації, що теж є своєрідною системою зовнішнього контролю. Хоча офіційний контроль за професійно-етичною культурою слабший порівняно з контролем за виявами професійної компетентності. Проте необхідно пам'ятати і про неофіційну складову контролю, яка ведеться суспільством. Саме цей контроль буде формувати "так званий" феномен авторитетності державної служби".

Результатом належного забезпечення державних службовців буде підвищення їх статусності у суспільстві, підвищення рівня самоповаги та залучення нових висококваліфікованих кадрів. Управління роботи з персоналом та професійна спілка державного органу будуть невід'ємними факторами у виконання зазначених завдань, адже корпоративна культура формується також і під час неформального спілкування в колективі. Окремо зазначимо інший відповідальний суб'єкт за цей же фактор, а саме Національне агентство з питань державної служби.

Література:

1. Ковбасюк Ю.В. Державне управління. Енциклопедія державного управління. — К.: НАДУ, 2011. — С. 160—162.
2. Куц Ю.О. Проблемне поле державного управління: концептуальна демаркація / Ю.О. Куц // Публічне управління: теорія та практика. — 2011. — № 1. — С. 3—10.
3. Контракт для України з розбудови держави між Урядом та Європейською Комісією, що діє від імені Європейського Союзу від 13 травня 2015 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.center.gov.ua/component/k2/item/1873-нова-державна-служба-європейська-модель-належного-управління-для-україни>
4. Мельтюхова Н.М. Управління / Н.М. Мельтюхова // Енциклопедичний словник з державного управління / [уклад. Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна]. — К.: НАДУ, 2010. — 820 с.
5. Нижник Н.Р. Про державне управління, об'єкт і предмет його теорії / Н.Р. Нижник, С.П. Мосов // Вісник УАДУ. — 2000. — № 3. — С. 56—61.
6. Правова позиція Верховного Суду України щодо звільнення державного службовця за порушення присяги / Головного територіального управління юстиції у Полтавській області Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.just.gov.ua/news/8138/>
7. Про запобігання корупції: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2014. — № 49. — Ст. 2056.
8. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. 05.08.2016 № 158 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16>
9. Сененко І.А. Алгоритм управління. Енциклопедія державного управління. — К.: НАДУ, 2011. — С. 28—30.
10. Цепілова А. В. Деякі особливості реалізації компетентнісного підходу при викладанні професійної іноземної мови студентам фізико-технічних спеціальностей / А.В. Цепілова // Молодий вчений. — 2010. — № 4. — С. 384—387.
11. Macridis R.C. Modern Political Regimes. Patterns and Institutions / R.C. Macridis. — Boston, Toronto, 1986. — 209 p.
12. Osborne D. Reinventing government: how the entrepreneurial spirit is transforming the public sector / David Osborne and Ted Gaebler. — Reading, Mass: Addison-Wesley Pub. Co., 1992. — 405 p.
13. Transitions from authoritarian rule: tentative conclusions about uncertain democracies // Ed. by O'Donnell G., Schmitter Ph. C. — Baltimore, 1986. — Vol. 4. — P. 73.
14. Zon van H. Political Culture and Neo-Patrimonialism Under Leonid Kuchma / H. van Zon // Problems of Post Communism. — 2005. — Vol. 52. — № 5. — September — October. — P. 15.

References:

1. Kovbasiuk, Yu. V. (2011), *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia* [Public Administration. Encyclopedia of Public Administration], NADU, Kyiv, Ukraine.
2. Kuts, Yu.O. (2011), "Problem Field of Public Administration: Conceptual Demarcation", *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, vol. 1, pp. 3—10.
3. Contract for Ukraine to Build the State between the Government and the European Commission, acting on behalf of the European Union, dated May 13, 2015 (2015), "Center for Adaptation of the Civil Service to the Standards of the European Union", available at: <http://www.center.gov.ua/component/k2/item/1873-нова-державна-служба-європейська-модель-належного-управління-для-україни> (Accessed 21 January 2018).
4. Meltiukhova, N.M. (2010), *Upravlinnia. Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia* [Administration. Encyclopedic Dictionary of Public Administration], NADU, Kyiv, Ukraine.
5. Nyzhnyk, N.R., Mosov, S.P. (2000), "About Public Administration, Object and Subject of its Theory", *Visnyk UADU*, vol. 3, pp. 56—61.
6. The Legal Position of the Supreme Court of Ukraine regarding the Dismissal of a Government Employee for Breaking Oath (2017), "Main Territorial Department of Justice in the Poltava region of the Ministry of Justice of Ukraine". available at: <https://www.just.gov.ua/news/8138/> (Accessed 10 January 2018).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), "On Prevention of Corruption", *Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR)*, vol. 49, p. 2056.
8. National Agency of Ukraine on Civil Service (2016), The Order, "On Approval of the General Rules of Ethical Conduct of Government Employees and Officials of Local Self-Government", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16?lang=en> (Accessed 19 August 2017).
9. Senenko, I.A. (2011), *Alhorytm upravlinnia. Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia* [Administration Algorithm. Encyclopedia of Public Administration], NADU, Kyiv, Ukraine.
10. Tsepilova, A.V. (2010), "Some Features of the Implementation of the Competence Approach in Teaching Professional Foreign Language to Students of Physical and Technical Specialties", *Molodyi vchenyi*, vol. 4, pp. 384—387.
11. Macridis, R. C. (1986), *Modern Political Regimes. Patterns and Institutions*, Boston, Toronto.
12. Osborne, D. and Gaebler, T. (1992), *Reinventing government: how the entrepreneurial spirit is transforming the public sector*, Reading Mass. Adison Wesley Public Comp.
13. Guillermo, O. Schmitter, P. and Whitehead, L. (1986), *Transitions from authoritarian rule: tentative conclusions about uncertain democracies*, JHU Press, Baltimore vol. 4, p. 73.
14. Zon, H. V. (2005), *Political culture and neo-patrimonialism under Leonid Kuchma, Problems of Post-Communism*, vol. 52 (5), p. 15.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2018 р.

І. В. Мазій,
здобувач, Хмельницький університет управління та права

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

I. Maziy,
Candidate for a degree of Khmelnytskyi university of management and law

IMPROVEMENT OF MECHANISMS OF PUBLIC REGULATION OF VOLUNTARY ACTIVITY

У статті розглянуто організаційний та правовий механізми державного регулювання волонтерської діяльності в Україні та розкрито їх основну роль, яка спрямована на забезпечення комплексного вирішення питань, пов'язаних з волонтерською діяльністю у всіх сферах суспільного життя, а також забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, що в сукупності забезпечуватимуть ефективне функціонування збалансованої системи національної безпеки України. Зазначено, що для удосконалення організаційного механізму державного регулювання волонтерської діяльності необхідно створити єдиний Головний офіс волонтерства України, який дасть можливість виокремити пріоритетні напрями подальшого розвитку практики державної підтримки та сприяння волонтерській діяльності. Установлено, що для удосконалення правового механізму державного регулювання волонтерської діяльності необхідно внести зміни до законодавства та нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини у даній сфері.

The article examines the organizational and legal mechanisms of state regulation of volunteer activity in Ukraine and reveals their main role, which is aimed at providing integrated solutions to issues related to volunteer activities in all spheres of public life, as well as ensuring participation of citizens in the management of state affairs, which in the aggregate, will ensure the effective functioning of a balanced Ukrainian national security system. It is noteworthy that in order to improve the organizational mechanism of state regulation of volunteer activity, it is necessary to create a single Head Office of volunteering in Ukraine, which will make it possible to distinguish the priority directions of further development of the practice of state support and promotion of volunteering activities. It was established that in order to improve the legal mechanism of state regulation of volunteer activity, amendments should be made to the legislation and normative legal acts regulating public relations in this area.

Ключові слова: механізми державного управління, механізми державного регулювання, волонтерська діяльність, Головний офіс Волонтерства України.

Key words: mechanisms of state administration, mechanisms of state regulation, volunteer activity, head office of volunteering of Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Актуальність наукової публікації щодо удосконалення механізмів державного регулювання розвитку волонтерської діяльності в Україні зумовлена набуттям чинності рішенням Ради національної безпеки і оборони України "Про концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України" від 04 березня 2016 р., затвердженою Указом Президента України від 14 березня 2016 р. № 92/2016, у якій зазначено роль та місце суспільства в розвитку сектору безпеки і оборони, де основними шляхами щодо сприяння участі громадських організацій у підвищенні готовності складових сектору безпеки і оборони до виконання визначених їм завдань визначено: створення умов для залучення громадських організацій до військово-патріотичного виховання молоді, підготовки громадян до захисту Батьківщини; удосконалення законодавчого забезпечення з питань розвитку волонтерського руху в Україні, підвищення якості надання волонтерської допомоги; залучення громадськості до процесів розвитку складових сектору безпеки і оборони, зокрема у питаннях покращення їх соціаль-

ного, медичного та матеріально-технічного забезпечення, раціонального використання державних ресурсів [1].

Отже, удосконалення механізмів державного регулювання волонтерської діяльності, а саме організаційного та правового механізмів допоможуть вирішити проблемні питання з якими зіштовхуються волонтери у своїй діяльності. Адже в світлі останніх подій ми бачимо, як волонтери допомогли і допомагають військовим під час збройної агресії проти України. Тому державі також варто потурбуватися про долю людей, які безоплатно займаються волонтерством, шляхом створення певних структурних одиниць в органах влади.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розгляду основних науково-теоретичних та прикладних аспектів у сфері механізмів державного регулювання присвячені дослідження: Н.Р. Нижник, О.В. Машкова, О.М. Ковалюк, В.М. Приходько та ін.

Водночас наукові публікації, що пов'язані із питаннями удосконалення механізмів державного регулювання волонтерської діяльності в Україні, практично

Таблиця 1. Порівняльна таблиця дефініцій "механізм державного управління" та "механізм державного регулювання"

Види механізмів	Призначення механізмів	Функціонально-процесні складові механізмів визначають			
Механізм регулювання	Регулювання функціональної діяльності процесу	Мета	Послідовність впливу	Засоби регулювання	Порядок моніторингу
Механізм управління	Створення організаційної системи для регулювання та управління	План (програма) досягнення мети	Організація (організаційне проектування)	Стимулювання	Контроль за досягненням мети

відсутні, що обумовлює необхідність у проведенні подальших наукових пошуків з цієї проблематики.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є удосконалення механізмів державного регулювання волонтерської діяльності в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У багатьох суспільнознавчих науках використовується термін "механізм". Тлумачний словник "механізм" характеризує як "внутрішню будову, систему чого-небудь" [2].

Для того, щоб зрозуміти дану дефініцію потрібно проаналізувати декілька понять. Академік Н.Р. Нижник під дефініцією "механізм державного управління" розуміє — складову частину системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта. Фактори управління для організації можуть бути внутрішніми (коли йдеться про механізм управління організацією) або зовнішніми (тоді говорять про механізм взаємодії з іншими організаціями). Механізм управління охоплює: цілі управління, елементи об'єкта та їх зв'язки, на які здійснюється вплив, діяння в інтересах досягнення цілей, методи впливу, матеріальні та фінансові ресурси управління, соціальний та організаційний потенціали [3].

О. Ковалюк під механізмом управління розуміє систему форм, методів, важелів, інструментів, які використовуються в діяльності держави і підприємств за відповідного нормативного, правового та інформаційного їх забезпечення політикою на мікро- та макрорівні [4].

Під поняттям "механізм державного регулювання", слід розуміти сукупність функцій, етапів і послідовних процедур регуляторного впливу на організаційну систему, що супроводжується досягненням певного результату цього впливу, який може бути зіставлений з індикаторами-показниками для визначення рівня досягнення управлінських (програмних) цілей функціонування системи [5].

Дефініції "механізм державного управління" та "механізм державного регулювання" хоч на перший погляд є схожими поняттями, проте мають низку відмінних рис. (табл. 1) [6]:

- призначення механізмів;
- функціонально-процесні складові механізмів.

Учені Н.Р. Нижник та О.А. Машков наголошують, що організаційний механізм державного управління — це сукупність різних за своєю природою конкретних організаційних елементів у механізмі, що повинні організувати регулювання, управління в інтересах державної влади, ефективну діяльність державно-управлінської системи [3].

Науковець Н.Р. Нижник наголошує, що організаційний механізм — це послідовність етапів проектування структур, детальний аналіз і визначення системи цілей, продумане виділення організаційних підрозділів і форм їх координації для забезпечення функціонування організаційної системи.

Кінцевим результатом функціонування організаційного механізму є побудова організаційної впорядкованості, узгодженої взаємодії більш-менш диференційованих і автономних частин цілого, зумовленої його будовою та сукупністю процесів або дій, що ведуть до утворення і вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого [3].

Нами розглянуто організаційний та правовий механізми державного регулювання волонтерської діяльності в Україні та розкрито їх основну роль, яка спрямована на забезпечення комплексного вирішення питань, пов'язаних з волонтерської діяльністю у всіх сферах суспільного життя, а також забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, що в сукупності забезпечуватимуть ефективне функціонування збалансованої системи національної безпеки України.

На нашу думку, для удосконалення організаційного механізму державного регулювання волонтерської діяльності необхідно здійснити через створення єдиного Головного офісу волонтерства України.

Ця установа повинна бути юридичною особою публічного права, яку очолює Керівник офісу, до завдань якої б належало забезпечення комплексного вирішення питань, пов'язаних з волонтерської діяльністю у всіх сферах суспільного життя, а також забезпечення участі громадян в управлінні державними справами.

Головний офіс волонтерства України в цілому дасть можливість виокремити пріоритетні напрями подальшого розвитку практики державної підтримки та сприяння волонтерській діяльності.

Завдання діяльності Головного офісу волонтерства полягають: у вирішенні кризових ситуацій; залучення громадян в управлінні державними справами; розвитку усіх напрямів волонтерської діяльності; залучення молоді до волонтерської діяльності; проведення соціологічних опитувань; розроблення державних програм, стратегій, концепцій; здійснення обліку волонтерських організацій; співпраця як на державному так і міжнародному рівні у цій сфері; сприяння поширенню інформації про волонтерську діяльність; внесення змін до законодавства, що стосується розвитку волонтерської діяльності; надання консультативних послуги тощо.

За своєю організаційно-штатною структурою установа складалася б з чотирьох управлінь та семи відділів, а також запровадження Школи волонтерства.

Пропонуємо таку структуру Головного офісу волонтерства України, до якої можна віднести такі управління та відділи:

- управління фінансового забезпечення;
- управління міжнародного співробітництва;
- юридичне управління;
- управління внутрішнього контролю.

До відділів можна віднести:

- відділ з підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб;
- відділ по догляду за хворими, інвалідами, одинокими, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги;
- відділ з надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного, воєнного чи іншого стану;
- відділ охорони навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання;
- відділ сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів;
- відділ надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру;
- відділ надання волонтерської допомоги сектору безпеки і оборони, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції.

Вважаємо, що в реаліях теперішнього часу запровадження відділу надання волонтерської допомоги сектору безпеки і оборони, органам державної влади під час дії особливого періоду та проведення антитерористичної операції є вкрай необхідним, адже волонтери вирішують усі ті проблеми, які інколи держава не в змозі їх вчасно вирішити.

В Україні є безліч волонтерських організацій, зокрема, до прикладу, волонтери громадської організації "Розбудова" зосередили свою увагу на співпраці з 8-м окремим полком спеціального призначення Збройних сил України, який виконує бойові завдання у зоні АТО на Луганщині під містом Щастя, а також 7-м Хмельницьким батальйоном територіальної оборони.

Так, за короткий час існування волонтери цієї організації доставляли до українських захисників у зону АТО теплий одяг, зимове взуття, придбали позашляховик "Patriot", фільтри, які допомагають вирішувати проблему з водою, каремати, аптечки, бронешилети та шоломи, безпілотники, а також різного роду допоміжні сертифікати [8].

Також запровадженню Всеукраїнський проект "Без броні", діяльність якого спрямована на психосоціальну допомогу військовослужбовцям після звільнення із зони АТО, а також надання їм кваліфікованої юридичної і психологічної інформаційної підтримки. Метою проекту є руйнація стереотипів щодо звернення по психологічну допомогу, а також психосоціальна підтримка ветеранів шляхом поширення інформації про успішні приклади самореалізації і досягнень після повернення з АТО [7].

Серед найбільш помітних організацій необхідно виділити волонтерське об'єднання "Народний тил", що включає "Колеса народного тилу" (постачання машин до АТО), "Медицинний народний тил" (постачання ліків до

АТО), Help Army, "Крила Феніксу", "Армія SOS", "Народний проект", "Волонтерська сотня" [9].

На жаль, в Україні волонтерам у своїй діяльності бракує фахової підготовки, тому ми пропонуємо створити Національну школу волонтерів як структурний підрозділ Головного офісу волонтерства України.

У Національній школі волонтерів передбачається проведення круглих столів, семінарів, конгресів, різного роду навчання та практичні заняття. Для проведення цих занять необхідно залучити медичних працівників, психологів, юристів, військових, ветеранів АТО та інших осіб, які зможуть доступно пояснити як потрібно діяти та вести себе в критичних ситуаціях, які потребують нагального вирішення у зоні АТО. Після проходження навчання волонтер отримує сертифікат, який дозволить йому професійно надавати допомогу не тільки військовослужбовцям, але й іншим громадянам які її потребують.

Тепер розглянемо правовий механізм державного регулювання волонтерської діяльності в Україні.

В енциклопедичному словнику з державного управління визначено, що правові механізми — це комплекси взаємопов'язаних юридичних засобів, об'єктивованих на нормативному рівні, необхідних та достатніх для досягнення певної мети.

Об'єктивною підставою для формування категорії "правові механізми" є факт існування у структурі права як простих, так і складних елементів. Поєднання цих елементів у певній послідовності для досягнення конкретної правової мети утворює "правовий механізм". Правові механізми як особливі конструкції права поєднують певне коло правових засобів, серед яких права, обов'язки, заборони, принципи, презумпції, терміни, процедури, заходи відповідальності, заходи заохочення тощо. Сутнісною властивістю та системотвірним чинником правових механізмів є його зв'язок з конкретною метою або їх сукупністю.

За цією ознакою правові механізми можна визначити як юридичну технологію, призначену для реалізації правомірних інтересів суб'єктів права. Іншою необхідною властивістю правового механізму є його системність, що передбачає не довільне поєднання різних юридичних феноменів, а упорядковану, взаємопов'язану сталу сукупність правових інструментів, які утворюють довершену інструментальну структуру [10].

Отже, правовий механізм передбачає перш за все розробку нормативно-правового акту, який регулював би суспільні відносини у даній сфері. Адже нині законодавство ще належним чином закріплює зазначений вид діяльності. Зокрема необхідно внести зміни до Закону України "Про волонтерську діяльність", а саме розширити поняття волонтерської діяльності; закріпити у законі поняття волонтер антитерористичної операції; створити Головний офіс волонтерства в Україні тощо. Розробити проект Закону України "Про статус волонтерів АТО", який би регулював порядок надання пільг зазначеним категоріям громадян.

Наукові результати публікації дають підстави запропонувати практичні рекомендації органам державної влади, які є суб'єктами законодавчої ініціативи та в компетенції яких є формування нормативно-правового забезпечення системи волонтерської діяльності, а саме необхідно:

1) визначити процедуру адаптації системи волонтерської допомоги сектору безпеки і оборони України до міжнародних вимог і зобов'язань;

2) провести реформування державного управління у сфері волонтерської діяльності, що забезпечить: удосконалення структури пов'язаною з волонтерської діяльністю у всіх сферах суспільного життя; забезпечення участі громадян в управлінні державними справами; збільшення відкритості й прозорості діяльності волонтерського руху; запровадження дієвого механізму боротьби з корупцією у сфері витрат видатків на безпеку і оборону, зокрема у закупівлях на АТО; взаємодію з громадськими та державними організаціями, у тому числі міжнародними, з питань волонтерської допомоги сектору безпеки і оборони України;

3) здійснити модернізацію наукового, інформаційно-технічного та кадрового забезпечення, що сприятиме: розробленню та реалізації сучасних наукових, інформаційно-технічних проєктів, концепцій, доктрин, стратегій, програм, планів та вжиттю окремих заходів щодо розвитку волонтерського руху; навчання і підвищенню рівня підготовки молодих волонтерів.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що удосконалення механізмів державного регулювання волонтерської діяльності, а саме: організаційного та правового механізмів, допоможе вирішити проблемні питання, з якими зіштовхуються волонтери у своїй діяльності. Розглянуто організаційний та правовий механізми державного регулювання волонтерської діяльності в Україні та розкрито їх основну роль, яка спрямована на забезпечення комплексного вирішення питань, пов'язаних з волонтерської діяльністю у всіх сферах суспільного життя, а також забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, що в сукупності забезпечуватимуть ефективне функціонування збалансованої системи національної безпеки України.

Зазначимо, що для удосконалення організаційного механізму державного регулювання волонтерської діяльності необхідно запровадити створення єдиного Головного офісу волонтерства України.

Установлено, що для удосконалення правового механізму державного регулювання волонтерської діяльності необхідно внести зміни до законодавства та нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини у цій сфері.

Перспективою подальших розвідок зазначеної проблематики є, на наш погляд, дослідження питань волонтерської допомоги сектору безпеки і оборони України.

Література:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 04 березня 2016 р. "Про концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України": Указ Президента України від 14 березня 2016 р. № 92/2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/92/2016/page>
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К., Ірпін: ВТФ "Перун", 2001. — 1440 с.
3. Нижник Н.Р., Машков О.А. Системний підхід в організації державного управління: навчальний посібник. — К.: УАДУ, 1998. — 160 с.
4. Ковалюк О.М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики): монографія.

— Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. — 396 с.

5. Приходько В.П. Механізми державного регулювання та управління економічною безпекою [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2013/3.pdf

6. Ткачова Н.М., Чернов С.О. Механізм державного регулювання інноваційного ринку в Україні: зб. наук. пр. ДонДУУ. — Донецьк. — 2003. — С. 162—168.

7. Єдина база перевірених центрів допомоги учасникам АТО [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://bezbroni.net/about>

8. Допомога українським військовим у зоні проведення АТО [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rozbudova.kiev.ua/dopomoga-vijskovim> <https://bezbroni.net/about>

9. Аналітична доповідь "Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/volonter-697e4.pdf>

10. Енциклопедичний словник з державного управління / Уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трошинського, Ю.П. Сурміна; Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. — К., 2010. — 820 с.

References:

1. The decision of the Council of national security and defense of Ukraine (2016), The Decree of The President of Ukraine "About the concept of development of the security and defense sector of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/92/2016/page> (Accessed 16 January 2018).
 2. Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language (2001), Irpen, Ukraine.
 3. Nizhnik, N.R. and Mashkov, O.A. (1998), "System approach in the organization of public administration: a manual", Kyiv, Ukraine.
 4. Kovalyuk, O.M. (2002), "Financial mechanism of organization of economy of Ukraine (problems of theory and practice)": monohrafiya, Lviv, Ukraine.
 5. Pryhodko, V.P. (2013), "Mechanisms of state regulation and management of economic security", available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2013/3.pdf (Accessed 16 January 2018).
 6. Tkacheva, N.M. and Chernov, S.O. (2003), "The mechanism of state regulation of the innovation market in Ukraine", Donetsk, Ukraine.
 7. Yedyna baza perevirenykh tsentriv dopomohy uchashnykam ATO, available at: <https://bezbroni.net/about> (Accessed 17 January 2018).
 8. Dopomoha ukrayins'kym viys'kovym u zoni provedennya ATO, available at: <http://www.rozbudova.kiev.ua/dopomoga-vijskovim> <https://bezbroni.net/about> (Accessed 16 January 2018).
 9. Analychna dopovid' "Volonters'kyi rukh: svitovyy dosvid ta ukrayins'ki hromadyans'ki praktyky", available at: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/volonter-697e4.pdf> (Accessed 17 January 2018).
 10. Encyclopedic Dictionary of Public Administration (2010), NADY, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 02.02.2018 р.

З. В. Гбур,
к. н. держ. упр., докторант, Національна академія державного управління
при Президенті України, м. Київ, Україна

БЮРОКРАТИЧНА КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Z. Hbur,
PhD (public administration science), doctoral student,
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

BUREAUCRATIC CORRUPTION AS A NATIONAL SECURITY THROUGH

У статті з'ясовано сутність бюрократичної корупції як загрози національній безпеці. Проаналізовано основні погляди науковців щодо поняття та значення корупції. Розмежовано політичну і бюрократичну корупцію. Виокремлено особливості корупції як загрози національній безпеці, які полягають у тому, що вона: підриває авторитет держави, завдає шкоди утвердженню демократичних основ управління суспільством та функціонуванню державного апарату; суттєво обмежує конституційні права і свободи людини; порушує принцип верховенства права; призводить до гальмування та викривлення соціально-економічних реформ, перешкоджає розвитку ринкових відносин, передусім середнього і малого підприємництва, а також надходження іноземних інвестицій; грубо порушує встановлений порядок здійснення повноважень посадовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування, управлінських структур правового сектора; надає незаконні привілеї корумпованим угрупованням і кланам, підпорядковує державну владу їхнім інтересам.

The article clarifies the essence of bureaucratic corruption as a threat to national security. The main views of scientists regarding the notion and significance of corruption are analyzed. Political and bureaucratic corruption is divided. The features of corruption as a threat to national security are highlighted, which is that it: undermines the authority of the state, undermines the establishment of democratic foundations for the management of society and the functioning of the state apparatus; substantially restricts constitutional rights and human freedoms; violates the rule of law; leads to inhibition and distortion of socio-economic reforms, impedes the development of market relations, especially of medium and small businesses, as well as the inflow of foreign investment; rudely violates the established procedure for the exercise of powers by public officials of state authorities, local self-government, and administrative structures of the legal sector; gives unlawful privileges to corrupt groups and clans, subordinates state power to their interests.

Ключові слова: антикорупційна політика, корупція, національна безпека, організаційні заходи, правові заходи, причини виникнення корупції.

Key words: anti-corruption policy, corruption, national security, organizational measures, legal measures, causes of corruption.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ставши на шлях інтеграції до Європейського співтовариства, Україна взяла на себе низку зобов'язань,

найпріоритетнішим з яких є боротьба з корупцією, яка перешкоджає всебічному розвитку всіх сфер життя в нашій державі. На сьогодні актуальним питанням при забезпеченні національної безпеки є запобігання корупції в діяльності посадових осіб, іншими словами бюрократичної корупції. Саме бюрократична

корупція є найбільшим каменем спотикання на шляху до реалізації численних реформ, які відбуваються в нашому суспільстві і ведуть нашу державу до європейського співтовариства та забезпечення національної безпеки нашої країни. Дієва боротьба з цим явищем як ніколи потрібна сьогодні, що лягло в основу даної статті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЦІЄЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Питанням бюрократичної корупції присвячували свої праці такі провідні науковці, як Божок Г.Д. [1], Ільєнок Т.В. [2], Карпінський І.Ю. [3], Колеснікова М.В. [4], Лазаренко С.Ж. [5], Молдован Е.С. [6], Савицька Т.М. [11] та інші. Проте, на сьогодні малодослідженою є тема бюрократичної корупції як загрози національній безпеці, що зумовило вибір теми даної статті.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає у з'ясуванні сутності бюрократичної корупції як загрози національній безпеці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ. ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Боротьба з корупцією в Україні є одним з найбільш важливих пріоритетів під час євроінтеграції. Саме корупція є найбільшою перешкодою на шляху до забезпечення національної безпеки та демократизації суспільства, а її подолання — головною вимогою лідерів провідних європейських та світових країн. Корупція в Україні набула масштабного характеру і стала повсякденним явищем у нашому житті. Вона має виражений політичний підтекст. Перш за все, під корупцією розуміється отримання хабарів державними службовцями, продажність чиновників, зловживання владою та посадовим становищем заради особистого збагачення. Дане явище, на жаль, стосується практично всіх сфер життя в нашій державі.

Отже, з'ясуємо основні погляди науковців щодо поняття та значення корупції.

Відповідно до ст. 1 Закону України "Про запобігання корупції" від 14 жовтня 2014 року № 1700-УІІ, корупція — це використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй

службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [8].

Корупція є однією з найактуальніших соціальних проблем сучасності. Громадяни різних країн небезпідставно вважають, що корупція — це ключова політична проблема, що заважає процесам глобалізації в значенні мультикультуралізму, цілісності соціокультурного простору, планетарності мислення. Звичка переслідувати лише власні інтереси змушує держави та підпорядковані їм органи влади знаходитися у стані перманентної конфронтації, конфлікту. Висловлена Т. Гоббсом модель протікання соціальних процесів як "війна свій проти всіх" з приватної сфери нині поширилася й на простір соціально-політичних відносин у глобальному масштабі. Лобіювання, підкуп, залякування, шантаж, примус та інші способи досягнення політичних чи економічних інтересів стали звичною практикою. Проте найчастіше це виражається у формі корупції [11].

В контексті даного дослідження варто розмежувати корупцію на два види: політичну і бюрократичну.

Найбільш ґрунтовним національним дослідженням проблеми поширення політичної корупції в Україні стали напрацювання аналітиків Центру О. Разумкова. Серед інших цікавих та слушних висновків вчені акцентують увагу на необхідності розмежування політичної та бюрократичної корупції. За їх позицією, "головним критерієм розмежування політичної і бюрократичної видів корупції є їх місце у процесі вироблення та реалізації політики. Вважається, що політична корупція припадає на стадії вироблення політики (прийняття політичних рішень, створення "правил гри"), тоді як бюрократична ("звичайна", "дрібна") — стадії імплементації політики (реалізації відповідних рішень). Запровадження цього критерію зумовлюється відмінностями в характері політичних (нормотворча діяльність) і бюрократичних (адміністративно-розпорядницька діяльність) функцій. Так, суб'єкти політичної корупції 16 можуть використовувати владу для встановлення правових норм, які відповідають їх приватним інтересам, закладати "обхідні шляхи" для ігнорування інших норм тощо. Корупційні ж дії суб'єктів бюрократичної корупції є порушенням встановлених норм і правил" [7].

Як зазначає Божок Г. Д. корупція стала однією з головних загроз для розвитку багатьох країн, оскільки її вплив заважає нормальному функціонуванню інститутів держави, поширюючись як на загально-соціальне, так і на правове поле життєдіяльності суспільства. Не викликає сумніву і той факт, що корупція становить серйозну перешкоду на шляху України, оскільки є одним з основних чинників, які створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави [1].

Дійсно, до питань боротьби з корупцією останнім часом в нашій державі звертаються не тільки силові структури та державні органи, а й громадські діячі, науковці та світова спільнота.

Як зазначає Ільєнок Т. В. небезпека корупції як загрози національній безпеці полягає в тому, що вона [2]:

Таблиця 1. Класифікація заходів із запобігання та протидії корупції в Україні

№ з/п	Класифікаційний напрям	Заходи
1	Адаптаційний	Приведення структури державної служби України у відповідність з рекомендаціями та стандартами країн-членів ЄС
2	Забезпечення прозорості та гласності	Забезпечення прозорості прийняття рішень за допомогою конкурсів, тендерів. Створення прозорої системи найму та просування по службі державних службовців. Визначення переліку інформації, яку органи державної влади зобов'язані зробити доступною з метою розвитку громадянського суспільства та формування цивілізованого підприємницького середовища. Розробка та впровадження диверсифікованої системи громадського контролю за діяльністю органів державної влади. Мінімізація контактів чиновників з громадянами за допомогою використання мережі Інтернет
3	Каральний	Створення системи ефективної протидії корупції, за якої вчинення корупційних діянь тягне неминучу відповідальність осіб, винних у їх вчиненні, з настанням негативних соціальних та службових наслідків (втрати пенсійного забезпечення; обмеження кар'єрного зростання, зайняття політичною діяльністю)
4	Організаційно-управлінський	Зменшення кількості «хабаромістких» функцій державної служби. Чітке законодавче визначення процедур прийняття управлінських рішень. Оптимізація чисельності державних структур з метою уникнення паралелізму в роботі, зменшення кількості контрольних та наглядових інстанцій. Удосконалення механізмів контролю за достовірністю декларування державними службовцями своїх доходів та витрат; забезпечення реальних правових наслідків недостовірного декларування з урахуванням розміру прихованих надходжень. Формування єдиної міжвідомчої комп'ютерної інформаційної системи для обліку відомостей щодо фактів корупції та корупційних діянь з правом доступу до неї усіх правоохоронних органів та Голодержслужби. Закріплення обов'язку державного службовця звільнятися з посади в разі обрання у представницькі органи. Запровадження правового інституту ротатії кадрів державної служби на окремих посадах. Усунення функціональних конфліктів у діяльності органів виконавчої влади. Використання в процесі застосування дозвільних процедур принципу «позитивного адміністративного мовчання»
5	Правовий	Уніфікація нормативно-правових актів у сфері державної служби України. Удосконалення правового механізму проведення атестації державних службовців. Розроблення та прийняття Адміністративно-процедурного кодексу України, в якому слід визначити принципи раціоналізації адміністративних процедур
6	Превентивний	Запобігання соціальним передумовам корупції та усунення причин, що спричиняють вчинення корупційних діянь
7	Соціально-економічний	Створення системи суспільних відносин, за якої правомірна поведінка службовців публічної служби є соціально престижною і вигідною. Забезпечення справедливої та адекватної оплати праці державних службовців, завдяки чому було б уникнуто негативних проявів протегування, клановості та сімейності

Джерело: складено автором на основі [6].

— підриває авторитет держави, завдає шкоди утвердженню демократичних основ управління суспільством та функціонуванню державного апарату;

— суттєво обмежує конституційні права і свободи людини;

— порушує принцип верховенства права;

— призводить до гальмування та викривлення соціально-економічних реформ, перешкоджає розвитку ринкових відносин, передусім середнього і малого підприємництва, а також надходження іноземних інвестицій;

— грубо порушує встановлений порядок здійснення повноважень посадовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування, управлінських структур правового сектора;

— надає незаконні привілеї корумпованим угрупованням і кланам, підпорядковує державну владу їхнім інтересам;

— сприяє криміналізації та тінізації економіки, а також легалізації доходів, одержаних незаконним шляхом;

— живить організовану злочинність, насамперед економічну, стає неодмінною умовою її існування;

— порушує принцип соціальної справедливості, невідворотності покарання;

— нищить духовні, моральні та суспільні цінності;

— ускладнює відносини з іншими державами і всією міжнародною спільнотою, унеможлиблює надання іноземної допомоги.

Отже, дійсно корупція формує ряд чинників, що перешкоджають розвитку України і, насамперед, шко-

дить міжнародним зв'язкам, особливо з європейськими країнами. Крім того, вона чинить загрозу правам та свободам українських громадян та верховенству права.

Таким чином, з'ясуємо причини та передумови поширення корупції в Україні.

Як вважають Лазаренко С.Ж. та Бабенко К.А. поширення корупції на сучасному етапі має певні особливості [5]:

— політизація корупції: корупція в класичному вияві, притаманне діловій практиці ведення бізнесу, стає все більш політизованою, переміщуючись у владні структури;

— перехід корупційних зв'язків з розряду тимчасових та випадкових явищ в розряд усталених корупційних схем;

— інтернаціоналізація і глобалізація корупції. Форми корумпованих грошових потоків стають недосяжними для контролю з боку національних правоохоронних органів;

— розширення сфери легалізації корупції, тобто маскування корупційних афер під законні операції. Як наслідок, легалізована корупція випадає з поля зору правоохоронних органів і набуває ще більших масштабів.

Як зазначає Колеснікова М. В. причинами корупційних проявів є [4]:

— непомірне "розростання" бюрократичного апарату чиновників, значна поширеність дозвільних процедур у державному управлінні, криміналізація владних

відносин (економічна залежність влади від приватного капіталу);

- низький рівень заробітної плати державних службовців;

- відсутність дієвого контролю суспільства за діяльністю органів державної влади;

- недосконалість законодавства, що регулює відносини влади і капіталу щодо сфери впливу;

- соціально-економічна криза в державі тощо.

За твердженням Карпінського І. Ю., поширення корупції в Україні пов'язано такими основними морально-психологічними моментами [3]:

- втрата моральних засад свого колишнього статусу у членів суспільства, низька оцінка своєї ролі у регулюванні суспільних відносин, девальвація моральних цінностей, деморалізація суспільства;

- соціально-економічна і політична нестабільність суспільства породжує у громадян, у тому числі й у державних службовців, дух невизначеності і невпевненості у завтрашньому дні (синдром тимчасовості);

- послаблення імунітету суспільства до корупції та антикорупційної мотивації суспільства;

- невизнання значною частиною населення корупції соціальним злом, нерозуміння її суспільної небезпечності для суспільства, держави, окремої особи;

- корінні зміни світогляду, ідеологічних орієнтацій громадян нашої держави, які стосуються сфери публічної влади;

- професійною та моральною деформацією частини керівників і посадових осіб, які займають відповідальні посади, що виявляється у вчиненні або поблажливому ставленні до корупційних діянь, порушень службової етики;

- поширення корисливої спрямованості у діяльності службовців публічної сфери, їх готовність до порушення закону та норм моралі, а також зорієнтованість значної частини населення на протиправне вирішення життєвих питань.

Таким чином, чинники корупції постійно взаємодіють один з одним. Доцільність виокремлення соціальних передумов корупції поруч з причинами виникнення та умовами корупційних діянь зумовлена складністю та багатосторонністю явища корупції. Варто зазначити, що корупція є результатом соціальних процесів, що мають певні закономірності. Тому, лише глибинний аналіз цих процесів дозволить виробити дієві заходи боротьби з цим явищем.

Класифікація заходів із запобігання та протидії корупції в Україні подана у табл. 1.

Таким чином, з наведених у таблиці 1 заходів із запобігання та протидії корупції в Україні, значну кількість щодо подолання корупції об'єднує у своєму складі організаційно-управлінський та правовий напрями.

Протягом останніх років в Україні напрацьована інституційна база боротьби з корупцією, що є позитивним напрямком у забезпеченні національної безпеки нашої країни. Окрім традиційних інститутів, таких як суди та Генеральна прокуратура, створено і спеціалізовані органи, серед яких Національне аген-

тство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро та спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП). Також на часі створення антикорупційних судів, що на сьогоднішній день привертає значну увагу світової спільноти та громадськості в Україні.

Також за останні роки вдалося зробити ряд кроків, які поступово наближають нас до подолання корупції. Серед них стало прийняття законів України "Про запобігання корупції" від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [8], "Про Національне антикорупційне бюро України" від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII [10], "Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки" від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII [9] та інших нормативних документів.

Отже, організаційно-управлінські та правові заходи складають основу боротьби з корупцією в Україні. Завдяки вдалій та ефективній реалізації цих заходів ми зможемо ефективно боротися з явищем корупції в Україні та забезпечити національну безпеку.

При цьому варто зазначити, що політика боротьби з корупцією повинна реалізовуватися на основі таких принципів:

- об'єктивності, що передбачає врахування попереднього досвіду та інформації;

- цілепокладання, яке передбачає чітке формування конкретних стратегічних цілей та мети досягнення результату;

- результативності, що передбачає спрямування повної сукупності заходів, які були внесені до стратегії боротьби з корупцією в Україні на отримання кінцевого результату, а саме подолання корупції;

- ефективності, що передбачає визначення ефективності реалізації заходів щодо боротьби з корупцією, шляхом співвідношення потрачених сил на їх реалізацію та отриманих результатів;

- пріоритетності, що передбачає включення до числа основних напрямків боротьби з корупцією важливих завдань, реалізація яких дозволить досягти бажаних результатів;

- компетентності, що означає залучення до процесу боротьби з корупцією широкого кола експертів, що володіють знаннями у сфері протидії корупції, зокрема іноземних;

- спадкоємності, що передбачає залучення до процесу розробки та реалізації політики боротьби з корупцією широкого кола представників усіх зацікавлених сторін з метою забезпечення спадковості щодо реалізації розробленої політики;

- альтернативності, що передбачає розробку паралельних альтернативних планів реалізації політики боротьби з корупцією;

- прозорості, що передбачає відкритість та прозорість дій всіх суб'єктів під час реалізації політики боротьби з корупцією;

- ситуаційності, що передбачає виявлення, оцінку, врахування впливу внутрішніх та зовнішніх чинників, а також сценаріїв дій, у результаті виникнення можливих варіантів розвитку залежно від їх комбінації.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, проведене дослідження дає змогу зробити певні узагальнення та висновки. Чинники корупції постійно взаємодіють один з одним. Доцільність викремлення соціальних передумов корупції поруч з причинами виникнення та умовами корупційних діянь зумовлена складністю та багатосторонністю явища корупції. Варто зазначити, що корупція є результатом соціальних процесів, що мають певні закономірності. Ефективна політика боротьби з бюрократичною корупцією в Україні повинна базуватися на злагоджених діях державних органів та суспільства, що сприятиме викорененню даного явища у нашій державі та наблизить нас до демократичних цінностей та сприятиме більш ефективному забезпеченню національної безпеки. Організаційно-управлінські та правові заходи складають основу боротьби з корупцією в Україні. Завдяки вдалій та ефективній реалізації цих заходів ми зможемо ефективно боротися з явищем корупції в Україні та забезпечити національну безпеку.

Література:

1. Божок Г.Д. Історичні витоки корупції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.law-property.in.ua/articles/61-idol-gd-historical-origins-of-corruption.html>
2. Ільєнок Т.В. Історико-правові витоки поняття корупції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11474/%D2>
3. Карпінський І.Ю. Соціально-психологічні фактори боротьби з корупцією в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Grani/2012_1/17.pdf
4. Колеснікова М.В. Інформація як спосіб боротьби з корупцією / М.В. Колеснікова, Н.В. Турук // Юридичний науковий електронний журнал, 2016. — № 2. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.lsej.org.ua
5. Лазаренко С.Ж. Політико-правові та соціальні передумови корупції в органах державної влади [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kaas.gov.ua/law-library/articles/b/298-politiko-pravovi-ta-sotsialni-peredumovi-korupsiiji-v-organakh-derzhavnoji-vladi.html>
6. Молдован Е.С. Напрями запобігання та протидії корупції на державній службі: морально-ідеологічний аспект [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/dutp/2010_2/txts/10mesmia.pdf
7. Політична корупція в Україні: суб'єкти, прояви, проблеми протидії / Інформаційно-аналітичні матеріали до фахової дискусії "Політична корупція в Україні: стан, чинники, засоби протидії" 27 листопада 2009 р. — К.: Центр Разумкова, 2009. — 90 с.
8. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
9. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>
10. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>
11. Савицька Т.М. Корупція та національна безпека / Т.М. Савицька // XVII Міжнародна конференція "Політ. Сучасні проблеми науки", 2017. — С. 330—332.

References:

1. Bozhok, G. D. "Historical Origins of Corruption". URL: <http://www.law-property.in.ua/articles/61-idol-gd-historical-origins-of-corruption.html>
2. Il'yenok, T.V. "Historical and legal origins of the notion of corruption". URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11474/%D2>
3. Karpins'kyj, I. Yu. "Socio-psychological factors of combating corruption in Ukraine" URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Grani/2012_1/17.pdf
4. Kolesnikova, M.V. Turuk, N.V. (2016), "Information as a way to fight corruption", Yurydychny naukovyj elektronnyj zhurnal, vol. 2, URL: www.lsej.org.ua
5. Lazarenko, S.Zh. "Political-legal and social preconditions for corruption in state authorities" URL: <http://kaas.gov.ua/law-library/articles/b/298-politiko-pravovi-ta-sotsialni-peredumovi-korupsiiji-v-organakh-derzhavnoji-vladi.html>
6. Moldovan, E. S. "Directions of prevention and counteraction of corruption in the civil service: moral and ideological aspect" URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/dutp/2010_2/txts/10mesmia.pdf
7. "Political corruption in Ukraine: subjects, manifestations, problems of counteraction", (2009), Informacijno-analitychni materialy do faxovoyi dyskusiyi "Politychna korupciya v Ukrayini: stan, chy'nnny'ky', zasoby protydyi" 27 ly'stopada 2009 r, Ky'yiv,. Centr Razumkova, 90 p.
8. On Prevention of Corruption: The Law of Ukraine dated October 14, 2014 № 1700-VII URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
9. On the Principles of State Anti-Corruption Policy in Ukraine (Anticorruption Strategy) for 2014-2017: Law of Ukraine dated October 14, 2014 № 1699-VII URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>
10. About the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine: Law of Ukraine dated October 14, 2014 № 1698-VII URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>
11. Savy'cz'ka T. M. (2017), "Corruption and National Security", XVII International Conference "Flight. Modern Problems of Science", pp. 330—332.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2018 р.